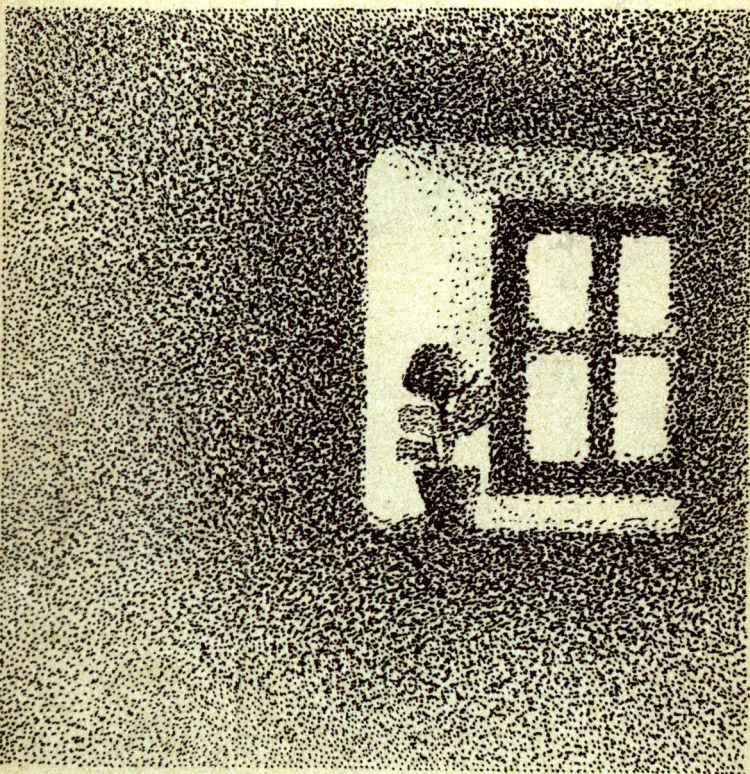

BERÉNYI
ANDRÁS NÉ

Nagy Rozália a nevem

GONDOLAT

Berényi Andrásné neve bizonyára már nem ismeretlen a magyar olvasó számára. Az 1974-ben megjelent Emlékül hagyom... című önéletrajzi kötetben már felfigyelhettünk eredeti hangjára, gazdagon áradó stílusára. Nagy nyelvi leleménnyel, az előbeszéd természetességével, sok humorral és bölcsességgel fűszerezve mesélte el élete néhány eseményét. Vérteli elbeszélő mutatkozott be a kötet lapjain. Ez tette számunkra kötelezővé, hogy megismerjük többi írását is, s így olvashattuk el az időközben elhunyt szerző hagyatékában hátrahagyott, egész életét felölelő önéletrajzi írását, amelynek legszebb részleteit most átnyújtjuk az olvasónak. A régi falusi életben úgy tartotta a hagyomány, hogy a rontógyógyító hatalommal rendelkező embernek halála előtt át kell adnia tudását. Nem vihették, nem vitték magukkal a sírba. Berényiné írásai is azért születtek, hogy általuk az utókor tapasztalata gazdagodjék.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Berényi Andrásné

NAGY ROZÁLIA A NEVEM

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Berényi Andrásné

NAGY ROZÁLIA A NEVEM

Gondolat • Budapest • 1975

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Válogatta, szerkesztette és az utószót írta
HOPPÁL MIHÁLY

ISBN 963 280 143 1

© *Berényi Artdrásné jogutóda: Veigler Józsefné, 1975*

Mikor már közeljár az ember az elmúláshoz, sokszor visszagondol gyermekkorára, és az idő fátyolán keresztül olyan szépnek látja a múltat. Én mindig oly jó érzéssel gondoltam az én szülői házamra, olyan szépnek, tágasnak, jó melegnek és kedvesnek látom a múlt ködén át.

Nagyon ritkán láttam viszont a falumat, és ha megleptek az emlékek, úgy szerettem volna alaposan szétnézni. Hát valóban olyan volt-e az a szülői ház, ahogy én emlékezetemben megőriztettem? – A napokban azután alaposan végigjártam a nekem oly kedves falumat, jól megnéztem szülőházamat, és nagyon csalódtam. Az a ház, amelyet én oly szépnek, nagyszerűnek éreztem a távolból – öreg, szimpla, sőt csúnya, és ezelőtt hetvennégy évvel sem volt sokkal különb; szinte fájt viszontlátni. Hát így van az ember. A tárgyakat, emlékeket megszépíti az idő. Mert bizony, mindent utánagondolva, nem is volt az a gyermekkor oly szép, sőt nagyon is szegényes és sok nélkülözéssel járt.

Egymás nélkül meglenni egy percig sem tudtunk

Nagy Rozália a nevem, a Nagy családból származom. Öregapámnak hét gyermeke volt az első feleségétől. A második asszony szintén hozott egy tizenegy éves leányt a házhoz, és még lettek olyan korú gyermekek is, mint öregapám legidősebb nős fiának gyerekei. Így már amire én emlékszem, tizenegyen voltunk öregapámnak otthon gyermekei, unokái, nem számítva a legidősebb lányát, Mari nénémet, ki már férjnél volt. Öregapámmal, öreganyámmal és anyámmal tizennégy tagú volt a család, pedig a régi időben még nagyobb volt a lakásínség, mint most. A porták sem voltak valami nagy területűek, és két-három család lakott egy udvaron. A Pető-portán négy külön család lakott sok gyermekkel egy udvaron. Mink is, vagyis öregapámék, együtt laktunk egy zsidó családdal, hol tíz gyermek volt.

Mégis talán ezért is szép a múlt, igazi békeességben élünk, nyoma sem volt még akkor az antiszemitizmusnak, legalább az én falumban. Tata nekem is az volt, ami legfiatalabb lányának Fáninak, ki velem egykorú volt, és az ő mamája nekem is mama volt. Csak ez az egy zsidó család élt a faluban. Zeidner Salamonnak hívták. Szegény volt ő is. Tavasszal megvett húsz-harminc darab birkát, az utak mentén kicsit őszre feljavultak, és minden szombaton, hiába hogy neki ünnepe volt, levágott kettőt-hármat, és vasárnap kora reggel szétmérte. Volt kis üzlete, melyben paprika, só, gyufa, szappan, szatying, csak a legfontosabb cikkek voltak, mert nagyon szegény

falu volt, lakosságának ennél fogva igényei is szerények voltak. Cukrot az akkori háztartás nem használt, csak az egyház napján, mikor búcsú volt. Akkor is elég volt fél kiló. Búcsú napján kávé is volt reggelire, máskor színét se láttuk a cukornak. Öregapám, ha a disznónak tökört vagy marharépat vágott, szelt nekünk is szép vékony szeleteket. Ez pótolta nekünk az édességet. Csokinak, amit a mai gyerekek oly bőségesen fogyasztanak, hírét sem hallottuk.

Öregapám háza a falu közepén volt szemben a községházzal. Első végében Salamon tata lakott, neki volt egy ötször ötös szoba, kis szűk konyhával és kamra. A bolt egy deszkából tákolt sufniféle volt, olyan széles-ségben, mint a padka a ház előtt. A padka kicsit magasabbra döngölt föld volt, abban az időben az volt a neve, nem gang. Nyáron a jó széles padka sok célt szolgált. Itt történt a mosakodás reggel és különösen szombaton este. A ponyvát, melyen rostálni szoktak, mikor már jó idők voltak, májustól kezdve, felkötötték két fenyőoszlop közé, ez helyettesítette a fürdőszobát. Ez nekünk gyerekeknek nagyon kedves hely volt, mert ha esett is az eső, itt nem áztunk meg. Ez volt a ház egyik végén, a másik végén az istálló felé szintén egy ponyva volt felkötve, az volt az öregapám nyoszolyája. Bundával, szűrrel, feje alatt egy zsák szalmával. Ez is kedvenc tartózkodási helyünk volt, ha a játékban elfáradtunk, jókat szundítottunk a nyoszolyán. Fáni, Bori, én és mikor már kis húgom, Veronka és öreganyám Örszikéje is anyyira megnyöltek, fel tudtak mászni a kis székről a nyoszolyára, öten is rakásra bújtunk. Aludtunk, játszottunk, marakodtunk sokat, meg is tépáztuk egymást. Különösen Bori volt nagymester a csikarás-csípésben, sokszor négyöt helyen is ki volt csípve a kezem feje. A Fánié is. Borit

az öreganyám, ha összemarakodtunk, mindig nagyon pártolta, így vérszemet kapott.

Az én anyám tavasztól késő őszig a határt járta, nem volt otthon, nem vehetett pártfogás alá. Így hiába én voltam az öregebb, januári születésű, Bori októberi, Veronka szintén öregebb volt Örsikénél, mindig mink húztuk a rövidet. Ha panaszra is mentünk öreganyámhoz, az volt a módszere, hogy mind a kettőt megbüntette. A szögön lógtak a konyhán az ételhordó kantárok. Leakasztotta a legvastagabbat, leggörgösebbet, felhajtotta a pendelyünket, és a meztelen fenekünkre vert a kantárral. Csak hát verés és verés közt különbség van. Bori fenekét csak legyezgette, de az enyémet alaposan végigverte, úgy, úgy bögtem, Bori pedig kinevetett. Így saját tapasztalatom alapján nem is mentem panaszra; iparkodtam én is Borin még nagyobb csípni, de ő ment ám panaszkodni, és újból csak én húztam a rövidet. Így nyílt a fejemre Bori, hogy neki lehetett csípni, csikarni, és ha nem akartam kikapni, nekem nem lehetett visszacsípni. Az öreganyámat nem szerettem.

Mégis, hogy mi együtt ennyit marakodtunk, egymás nélkül meglenni egy percig sem tudtunk. Talán ezért volt nekem kedves a gyerekkorom, mivel mink öten olyan elválaszthatatlanok voltunk. Fáni sem tudott otthon egy percig sem megmaradni, csak enni, meg aludni járt haza. Igaz, ez csak nyáron volt így, mert télen nem lehattunk együtt Fánival. Ezt ő szenvedte meg legjobban, mert mink voltunk elegen, nem untuk magunkat a sutban. Volt nagy boglyakemence, jó bő suttal, és nekünk gyerekeknek ez volt a tartózkodási helyünk, mivel meztláb teleltünk, s a föld hideg volt. Anyám ugyan varrt nekünk, apám- vagy öregapámé volt rossz szűrből bocskort, de azt nem hordtuk a szobában, csak akkor volt szabad

felhúzni, ha ki kellett menni, vagy szükségre a trágya-dombra, mert vécé még akkor nem volt az egész faluban.

Mikor hó volt, Palcsi bátyám, Kálmán bátyám – ezek apám öccsei, tizenegy-tizenkét éves fiúk – elvittek bennünket szánkázni. Velünk jött Fáni is. A két fiúnak saját maguk készítette jó nagy szánkójuk volt. Erre ráültettek bennünket, betakargattak a rossz lópokrócba, ők befogták magukat a szánkó elejbe, és végig-végig nyargaltak velünk az udvaron. Volt nagy sikongatás, örvendezés, olyan jó volt a multság, de mégis majdnem mindig rívás lett a vége. Vagy felborultunk, vagy összeakadt a két szánka, és megüttük magunkat. Még akkor bugyinak híre-hamva sem volt, alánk ment a hó, és ez cseppet sem volt kellemes. Olyankor öregapám a két gyereket az ostorral megverte, miért nem vigyáztak ők is. Megfogadták, és mi is, többet nem visznek, és nem megyünk szánkázni, és mégis alig vártuk, hogy újra mehessünk.

A két nagybátyám is szeretett bennünket. Dióhéjból csináltak nekünk prücsköt. A félbevágott, vagyis tört dió két szélén kis bevágást csináltak, faragtak bele kis lapos pálcikát, és vászon cérnával körülköttek, ezzel lehetett ciripelni. Tavasszal bodzasípot, vízipuskát készítettek. A vízipuska nagyon kedves játékunk volt. A kútnál levő hordóból, mely tele szokott lenni vízzel, teleszívattuk. Kutya, macska és a tyúk nem állhatott meg előttünk, mind lefröcsköltük. Ha ezeket nem tudtuk puskavégre kapni, akkor egymást locsoltuk le.

Úgy el voltunk látva játékkal, pedig egy garast sem adtak játékért. Apám font szép vékony vesszőből kis kosarat, zsúpszalmából és vesszőháncsból kis szakajtót, anyám rongyból babát. Volt sok csutkánk, abból hidast raktunk. Mikor már jó magas volt, akkor összedöntöt-

túk, és újra kezdtük. Volt sok szép gömbölyű sárga kocánk, ezeket is bátyáink szokták nekünk hordani, mikor sóderért kimentek a homokosba. Ott válogattak nekünk szépeket, és megtanítottak, hogyan kell vele kockázni. Nem volt nekünk semmi hiányunk.

A sut jó meleg volt. Este, reggel fűtöttek télen. Olyan nagy kemencénk volt, hogy hat kenyér is belefért, és nekünk, a négy gyereknek még két kis cipó. Milyen jó volt, még most is számba' van az íze. Mikor kenyérsütés volt, lángost is süttek az egész család számára. Sok kellett, mert sokan voltunk. Hat lángost sütöttek: mikor már jó tüzes volt a kemence feneke, a megkelt tésztát a nagy sütőlapáton kinyújtották, ezt szépen betolták a kemencébe, ügyesen kirántották a lapátot a tészta alól, és szép piros ropogásra sütötték. Nagy cseréptálba rakták, de előbb a toluseprővel leseperték róla a hamut, és jó bőven megolajozták, sózták. Isteni eledel volt a mi szemünkben a jó olajos lángos.

Öregapámnak egy fertály földje volt, de ez nem lett volna elég ilyen nagy családnak. Sem a megélhetésre, sem a munka szempontjából. Haszonbérelt hozzá. Három lovat, két tehenet tartott, csikót, borjút nevelt. Ennyi jószágoknak sok takarmány kellett. Disznót csak mindig egy anyát tartott, mivel a disznó- és baromfitartás a dög miatt mindig reszkír volt. Két hizót vágtak, mert sok zsír és szalonna kellett, és ha megdöglöttek a hizónak valók, meg kellett venni, akkor a ruházkodás sínylette meg.

Amit csak lehetett, kenderből állították elő, mert két lánynak kellett készíteni a stafírungot, Fáni néném tizenhét éves és Panni néném is már tizenöt éves, öregapámnak főtt a feje. A legényfiaknak, Miska és Márton bátyámnak szűrt, bundát előállítani, mert nősülnek. Ez a

divat. Rendes családból származó fiú szűr, bunda, zsinóros nadrág, mellény és rokk nélkül nem nőülhet, és legkevesebb hat vászongatya, ing, szintén vászonból kell egy fiúnak.

A leánynak is sok vászonnemű kell, a legkevesebb hat lepedő, hat törülköző, hat szakajtókendő a kenyérsütéshez, hat pendely, hat ingváll és két kenyérsütő abrosz, egy rétesnyújtó abrosz, azonkívül két durvább gongyolavászonból szőtt abrosz dinnye- és babhordáshoz. Hát volt elég dolguk, egész télen fontak, szöttek az asszonyok és lányok. Még mennyi zsák, ponyva kellett a gazdaságban !

Öregapám volt a fő, amit ő elhatározott, azt végre kellett hajtani. Apám volt a helyettese, és a többi fiú nekik engedelmességgel tartozott. Öregapám már semmit nem szántott, sem nem vetett, sem a nyomtatásnál nem dolgozott, de ott volt ő mindenütt. Mindennap kiment a határba is, de csak megnézni a munkát, hogyan végzik, és hogy fejlődik a vetemény. Öt-hat fő munkása mindig volt. Ő a csikót, a borjút, a malacot, disznót etette napközben, és minket gyerekeket is nagyon szeretett.

Különösen tavaszi estéken olyan szokás volt, összegyűltek egy ablak alatt a közeli szomszédok, nyolc-tíz gazda. Körülöttünk a Kis Kelemen Jóska ablakalja volt a központ. Jó hosszú topolyafa végig volt fektetve az utca felőli ablak alatt, és este ki bundába', ki szűrbe', végigülték a fa derekát, ott hányták-vetették meg a felmerült megtárgyalni való dolgokat. Újság nem járt egy, kettő vagy három az egész faluba, de volt azért elég probléma. Melyik faluban hol, kinek veszett el lova (cigányok szokták ellopni). Vagy a vásáron mik voltak a

jószágáruk, hogy fejlődik a termés, de került móka is, amin mulattak.

Borival szerettem ide elmenni. Öregapám kétoldalt a bunda alá vett bennünket, olyan jó volt onnan kilesni, a jó melegről. Ha jól viselkedtünk, egész este ott lehetünk, de ha csintalankodtunk, nem voltunk csendben, kizavart a bunda alól. Mikor már nagyobbak lettünk, Veronka és Örszike foglalta el a helyünket. Ezek az idők voltak számomra az oly kedves idők, mikor még semmi más gondunk nem volt, csak enni és játszani a sutba' farsangig.

A böjt alatt kiszorultunk a sutból, helyünket elfoglalta két nagy kétfülű cserépfazék, amibe tíz-tíz liter víz belement. Ebbe beleöntött öreganyám egy-egy szakajtó korpát, egy nagy marék só tett, teleöntötte vízzel, behelyezték a sutba a melegre. Ebből készült a cibereleves a böjti napokra. A víz a korpától, sótól megsavanyodott, akkor egy másik nyolcliteres fazékba beletettek egy liter árpakását, vagy két liter kukoricakását, félig öntötték savanyú lével, és még hozzá annyi vizet, hogy ne legyen túl savanyú, és betették a kemencébe. Minden ételt télen ott főztek. Mikor az megfőtt, tejjel behabarták, ez volt a böjti cibereleves.

Szerdán, pénteken és szombaton, háromszor kellett egy héten böjtölni a böjti időben, húsvét előtt hat hétig. A másikféle étel sült tök vagy sült krumpli volt, reggelire puszta kenyér, vacsorára semmi, de volt is lázadozás a férfiak részéről. Miska bátyám azon panaszkodott már a harmadik héten, hogy azt nem lehet bírni. Dolgozni is és ciberén élni nem való, ő már úgy el van gyengülve, ha leül félredolgára, a csizma orrába kell kapaszkodni, hogy fel tudjon állni. Húsvét után lesz a lakodalom, most minden héten vasárnap lányhoz jár Fügedre, onnan nő-

sül. Fáni néném is menyasszony, ő meg Ludasra megy férjhez. De öreganyám nem engedett, mert a ciberedivatot ő hozta be a házhoz. Az első feleség idejében ezt nem szokták, de öregapám nagyon kedvelte a második feleségét, és nem akart neki véteni, mivel ő már kivétel volt a böjt alól. Mint idős ember, ötven körül járt, neki szabad volt tejet enni reggelire és vacsorára, de délben neki is cibere volt és tök vagy krumpli.

Mivel a sutot elfoglalta a két nagy fazék, a padkát Veronka, Örszike, öregapám és öreganyám bitorolta, nekünk Borival nem jutott hely. Jó magas lábú ágyak voltak, apám kötött zsúpszalmából olyan nagy hasurát, hogy elfedte az egész ágyalját. Ez volt a mi tartózkodási helyünk, de itt nem szerettünk lenni, mert hideg is volt, és nem is láttunk jól. Nem voltunk elégedettek, mindig marakodtunk és húzogattuk a zsúpszálakat a hasurából. Ezzel szemeteltünk. Ezen úgy segítettek, hogy ne zajongjunk és veszekedjünk, hogy vagy térdepeltettek a lóca mellé, a Szent Anna-kép elé, vagy fel kellett ülni a kemencenyakra, ami szintén nem volt jó, mert féltünk, hogy leesünk és nem lehet mozogni. De ezt jobb szerettem én, mint a térdeplést. Innen a magasból végigtekinttem az egész házon, jól emlékezetembe vésődött a szoba minden egyes tárgya.

A nagy kemence felőli oldalon egyvégben két ágy van, magasra tornyozott hat párnával, nagy dunyhával élére állítva, a párnavégeken horgolt csipke anyám kezemunkája. Nemcsak a hat párna és dunyha van az ágyon, hanem legalól van szalmazsák gongyolavászonból, ugyanilyen lepedővel letakarva, egy szalmával töltött fejpárna, két tollas párna és egy dunyha. Ez már szép vékony fehér vászonból készített lepedővel letakarva, két végén a zsúpszegéllyel és színes pamutból készített merkeléssel

díszítve. Az alsó készlet ágyneműt használják, a felsőt csak esetleg, ha vendég van. Nincs letakarva, mind a két ágynak ilyen a kiállítása. Egyik ágynemű, a másik már Fáni nénémnek van készítve. Nagyon szép volt a két ágynemű! Dísze a szobának!

Van két hosszú lóca, mely sarokba megy, szép nagy asztal, egy nagy láda alól kihúzható fiókkal, feltámasztható a teteje, melyen belől már a negyedik familia születési-halálozási évszámai vannak beírva. Ezek a bútordarabok a láda felett felerősített tálással együtt mind faragott díszítésűek. A négy karszék az asztal körül, színe valamikor fehér lehetett, de most már öreg, már a szű is belevette magát. Még az öregapám öregapja készítette a feljegyzés szerint, minden darabba bele van faragva az évszám és az N. P. betű. Régi, furesza formájú és díszítésű betűvel van a tárgyak cífrázata. Nagyon szép, különösen a tálalás. Ezt olyan erős fából való nagy rózsaszínű szög tartja, mely keresztülér a falon, és még itt is holmit lehet ráakasztani. A tálalás tele van szépen faragott fatálakkal, tányérokkal. Egy részét, a díszesebbeket még szinte az ősapa készítette, de amiből eszünk, azt már az én öregapám faragta. Ügyesen tudott ő is faragni, de úgy nem, mint az ősapa. A tálaláson már vannak cseréptányérok, tálak is. Ha vendég vagy búcsú van, abból eszünk. Vannak pléhkanalak is, de közönségesen csak fakanállal eszünk. Van szépen faragott só- és paprikatartó is, és kulacs is három, két kisebb és egy jó nagyocská. Poharak is vannak fából. Egyik kulacsban állandóan van pálinka, de mivel nem italkedvelő a család, ezt csak orvosoknak használják, vagy ha valami érdemesebb vendég keresi fel a házat. Az öreg koma, vagy az én keresztapám vagy más falusi sógor.

Innen a nyakról mindent jól meg lehet figyelni. Még

egy bölcső is hozzátartozik a bútordarabokhoz, mert ez is szépen faragott, jó öblös, és ez az öreganyám ágya előtt áll. Az ő ágya már újmódi fenyődeszka és csak sima festett. Ez hátul van a bejáratnál, a láda végében.

Az anyám kaszlija három kihúzósz fiókkal, ez a legdivatosabb holmi a házban. A két ágy és a lóca között áll. Kép is van a falon, de csak kettő: Szent Anna és a Hét-fájdalmú Mária. Az első falon középen a tükör, melybe én a nyakról éppen belelátok, és nagyon meg vagyok magammal elégedve. Palcsi bátyám tegnap azt mondta, ne húzogasd a hajam, mert lehajítalak a hátamról, te pállott szájú, és most látom, nem is igaz, nincs is a szám kipállva. A tükör a nagy mestergerenda alatt van felakasztva, melléje két szögön a két legényfiú darutollas kalapja van, zöld fátyollal letakarva az egyik, pirossal a másik, ne lepje a por. A tükör melléke hátul iratokkal van tele. Ló-, tehénpasszus és az adókönyv. A tartószögön lóg a Szent Család naptára.

A mestergerenda is végig tele, itt vannak a két lány katulái, a nyakba való horgolt csipkefodorral, gyöngygyel, a derékra való rózsaszín és kék szalaggal, a hajra való bársonnyal, hímzett zsebkendők, az ima- és énekeskönyvek. Azonkívül a férfiak borotváló eszközei, szintén katulában. Itt kap helyet egy-két tepszi és majdnem mindennap kukoricalisztból készült görhebukta vagy mackó. Ebből szokott öreganyám napközben a kezünkbe adni, mikor már nagyon lármáztunk, mondván, egyetek, addig legalább csendben vagytok! Így azután, ha eszünkbe jutott, hogy enni kéne, lármát csaptunk, hogy betömjék a szánk.

A hosszú gerendán, mivel hatméteres a szoba, sok minden elfér. Itt vannak még felrakva az orsók a rokokóhoz és guzsalyhoz. Itt van három motolla, mert hár-

man fonják a kenderszöszet. A két ágy előtt egy sima hosszú lóca van. Anyám ül a közepén és ő tartja szemmel a két lányt oldalt, hogy szép legyen a fonál. Ő nagy mestere a fonás művészetének. Olyan szép sima fonalakat ereszt, és olyan ügyesen, gyorsan, öröm nézni nekem. Fáni néném is a finom szöszet fonja, de még nem olyan szép, mint az anyámé. Panni néném szöszet fon, öreganyám a kis padkán a csepűt rágja.

De látom a férfiakat is. Az én kedves apám motollál, éppen nagy hozzáértéssel számolja a pászmákat, a feltekert fonalat, de itt legyeskedik Márton bátyám is, ő a Panni néném fonalát motollálja. Ma még ügyetlen is ebben a munkában, de nagy igyekezettel csinálja, mert jó hogy van Panni nénémnek is már udvarlója, Gázsó János, az ő legénycimborája, de ki akarja ütni a nyeregből. Így bár napközben a férfiaknak nincs helye a házban öregapámon kívül, ő inkább hajlandó megtanulni motollálni, csak Panni néném, mostohatestvére körül legyeskedhessen. Majd meglátjuk később, mire halad, mert Panni néném Jánoshoz húz.

Itt van öregapám is, ő a kemence mellett ül, Veronka és Örszike között. Most is fakanalat farag, még hozzá nem nagyfejű kerek fakanalat, hanem szép kisebb fajta hegyeset, úgy látom, nekünk készül, mert ebből sok fogy. Nemcsak evéskor használjuk, de ha már türelmetlenek vagyunk, soká kapjuk az ennivalót, verjük vele az asztalt, hogy hozzák már, könnyen kicsorbul. Gyakran fegyvernek is használjuk, mert én Veronkával eszek egy kis fatálból, Bori Örszikevel, és megesik, mivel egy kis asztalunk van kis székekkel, hogy ha már fogy az étel és fogunkhoz való, átnyúlunk egymás tájába, egymás fejére ütünk a fakanállal, ez eltörik. Igaz, ezért térdepelni kell.

Még sokszor öregapám a zacskót és pipaszárat is használatba veszi.

Ahogy így elnézegetem a házat, a tárgyakat és a család tagjait, meg vagyok elégedve. Még csak négyéves múltam januárban, nem sok fogalmam van, de gyönyörködök, milyen szép a három nő a három rokkával, anyám a gömbölyű barnapiros arcával, az ügyes, szorgalmas ujjait elnézném egész nap is. Fáni néném a szép, hosszúkás, fehérpiros arcával, szőke hajával festeni való kép. Panni néném a huncut nézésű bogárszemeivel, mindig nevető piros szájával, fekete hajával, mely úgy göndörödik szép kis arca körül, akár a koszorú. Nem is csodálom, hogy Márton bátyám nem találja helyét az istállóban, mindig bent szeretne motollálni. Hát még apám, szép egyenes magas termetével, komolykodó férfiús arcával, barna haja, bajusza, nekem nincs nála szebb férfi, pedig Miska és Márton bátyáim is szép legények, de nekem ő a legszebb. Különösen, ha ölbekap, és úgy megszorogat, összeszurkál a bajuszával, milyen büszke és boldog vagyok én olyankor! Engem szeret az apám, nem Borit, pedig ő szeret mindnyájunkat és sokat dolgozik, hogy nekünk legyen ennivalónk.

Öregapámat is nagyon szerettem. Neki mind olyan nagy derék fiai és lányai vannak, pedig ő csak középtermetű. Első felesége volt szép szál asszony, mostani felesége éppen hozzá való kis gömbölyű, finom arcú, kedves asszony, és én mégsem szeretem, mert nem egyformán verekedik, és mióta okosabb vagyok, azt is látom, nyáron, mikor sem apám, sem anyám nincsenek itthon, minket megcsal Veronkával. Ha napközben kenyeret kérünk, Boriét, Örszikéét tejfelbe mártja, az enyémet és Veronkát csak a savóba. És hányszor bezárja Borit, Örszikét a kamrába, hol ők tejet esznek, minket meg elküld az

eperfa alá, és ráz a fáról epret, hogy együnk. Igaz, ezt csak akkor teszi, ha öregapám nincs otthon. Nyáron ő is kimegy a határba mindennap, és ha kérdezi is, hogy mikor ettek a gyerekek, ő azt mondja, már kaptak, és én mindig megmondom, hogy mink csak epret ettünk és savóba mártott kenyeret, Boriék meg tejfeleset, meg tejet. Akkor ő azt mondja, én hazudok, bár öregapám soha őt egy rossz szóval nem illeti, de énrám mégis haragszik, és ezért is ver meg engem jobban a kantárral. – „Ne, csúnya árulkodó, hazudsz-e még?!” – de csak ha öregapám nem látja. Öregapám kárpótól is, mert minden szó nélkül szel négy darab kenyeret, méghozzá a miénk nagyobb, vastagabb, és jól belemártogatja a tejfelbe. Juj, öreganyám milyen csúnyául néz rám, de most nem félek, itt van öregapám, és majd ha édesanyám is hazajön, megmondom neki is. De ha meg is mondtam édesanyámnak, mindig csillapított: „Nem szabad árulkodni, rossznak lenni, jók legyetek, és az öregebbnek szót kell fogadni, és nem szabad veszekedni Borival és Örzsikével, mert tik testvérek vagytok, és egymást szeretni kell!” – Szegény anyám jól tudta, hogy túrni kell, mert nincs hova lenni.

A sok munka után is oly kevés jövedelem marad, hogy öregapám nem tud nekünk házat venni, pedig milyen élelmesek voltak, és látástól vakulásig dolgoztak, de most is Panni nénémet és Miska bátyámat kell kiházásítani. Még jó, hogy Miska bátyám vőnek megy Nagyfűgedre, ez is érdekházasság, mert ha nem ezt a lányt veszi el, hanem akit ő szeretne, ő sem nőülhetne, mert így is sokan vagyunk, ő pedig már nagyon unja a ciberét. Igaz, hogy addig spekulált, míg hamarosan megszabadította ettől a nemszeretem élettől a családot.

Meghalt a Kis Kelemen Jóska anyósa, és mivel szom-

széd, az egész háznép, az asszonyféle elmentek a temetésre. Öregapám községházához ment, mert képviselőtestületi tag, és ülést tartanak. Míg az asszonyok a temetésen lesznek, minket szétválasztanak Borival, újra én vagyok a soros a nyakon ülni. Bori az ágy alatt van, a két kicsit berakták a bölcsőbe és elaltatták, Kálmán bátyám lett megbízva, hogy míg ők odalesznek, nézzen be ránk, valami bajt ne csináljunk. De Miska bátyám elküldte a két gyereket azzal, hogy nyulat látott a kert alatt, próbálják leütni vagy megcélozni. Ezek elmentek, ő bejött, és hozott nekem vagy hat-hét darab jó nagy kocát, és azt kérdezte, tudok-e már jól célozni? Próbáljam meg, ha eltalálok a sutban a nagy fazekat, hoz nekem kis madarat. Én kaptam is az alkalmon, hogy ki is próbáljam, hogy már jól tudok-e célozni, és a kis madarat is szerettem volna kiérdemelni, mert ha sírtunk, hogy mi is megyünk a kocsin, ha a határba mentek, mindig azzal vigasztaltak, madarat hoznak nekünk. Virágot, azt hoztak is, de madarat nem. Miska bátyám kezembe nyomta a kocákat, mind a két kezem tele lett, és ki is osont, hogy Bori, aki el volt foglalva a zsúp húzogatásával, észre ne vegye!

Én azután kezdtem célozgatni a nagy fazekakat, de nem jól sikerült, nem találtam el. Közelebb csúsztam, és sikerült is, mert nagyot koppant a fazék oldalán. Addig célozgattam, elfogyott a kocám, és mind telitalálat volt. Mint aki jól végezte dolgát, tovább lógáztam a lábam a nyakon, mert azért volt büntetés a nyakon ülni, ott nem lehetett mást csinálni, mert szűk a hely, de le se mertünk jönni, míg le nem vettek, mert magas volt. Így nagyon rosszul érezte magát, aki oda került, de jobb volt a térddepelésnél. Jöttek is nemsokára a temetésről, és a két lány ugrott be elsőnek. Nagyon fíncsorgatták az orrukat. Mondja Panni néném: „Te nem érzed milyen pesedt szag

van itt?” – „Dehogynem, biztosan a kenőcs, hiszen már harmadnapos. De ki is öntöm, főzünk másikat.” – Fokhagymaszárból szokták főzni a fonalkenőcsöt, és liszttel behabarják, ez nyákos ragadós, ettől nem szöszlődik a fonal, ha megkenik. De jön öreganyám is anyámmal, és ő már rögtön észrevette, nem a kenőcs itt a bibi. Már jajgat: „Istenem, Teremtőm, mit csináltatok a cibérével?!” – Mennek a sut felé, hát csak úgy folyik ki a sutból az ágy alá a sok lé, és a sut is tele. – „Nohát mi csoda kár – mondja anyám –, mind a két fazék össze van törve.” – Ő mindjárt felugrott a sutba: „Hozzátok lányok a moslékos vedret, hadd szedjem bele, amit lehet, ne folyjon az ágy alá.”

Biztosan gondolt ő is arra, itt huncutság történt, mert ez magától szét nem hasadt, és egyszerre mind a kettő! De én már szepegtem. Rájönnek arra, énáltalam történt a baj, mert már öreganyám azon példázódott, én belehajítottam valamit. – „Nincs itt, anyám, semmi, csak lé és a korpa, itt volna, ha belehajítanak valamit. Körül meg van repedve mind a két fazék, nem is merem felemelni, nehogy az egész lé kifusson. Adjátok csak a levesmerő kanalat, majd azzal kiszedem. – „Már belenyúltam, én semmit se találok benne.” – Míg öreganyám sopánkodik, oda a drága jó fazék, anyám iparkodik onnan távol tartani mindenkit, mert ő már meg is találta a bünjeleket. Felhajtotta a szoknyáját, nehogy összekenje, s az alsószoknya zsebibe tüntette el. Ő már rájött, itt összeesküvést szőttek a cibere ellen.

Jön öregapám is, vége az ülésnek. Van nagy panasz öreganyámtól. – „Jaj, apjok, vége a szép nagy fazéknak, biztos Rozi belehajított valamit. Bori nem tehetta, ő az ágy alatt el is aludt. Még oda voltunk, megvan a kár!” – „Jól van anyjuk, mert ne hagyjátok magára a gyereket

a házban.” – Anyám is közbeszól, nehogy kikapjak: – „Nem találok én semmit, amivel Rozi összetörhette volna a fazekat!” – pedig a koca a zsebben lapult. Öregapám, hogy öreganyám is csillapítsa, és a békét is megóvja, azt mondta, ezek a fazekak már húszévesek, lehet a melegtől, ami a kemencétől éri őket, és az erjedéstől magától is elrepedhetett, így helyreállt a béke, aminek én örültem a legjobban. Senki sem gyászolta meg a cibereét, hanem alattomban jót nevettek öreganyám sápítózásának.

A cserépfazekak kezdenek kimenni a divatból, olyant nem is tudtak többet venni, és elmúlt a cibereevés szokása is. Bár öreganyám csak nem engedett a böjtös ételkből, cibereleves helyett csóréleves lett háromszor egy héten, ezt se szívesen ették, de valamivel jobb volt. A savót behabarták tejjel, liszttel, és vékony kenyérszeleteket vágtak bele, forrón, hogy a kenyér megdagadjon. Igaz, a hason sokat lehet spórolni, de amilyen ügyesek és élelmesekek a család tagjai, sokat javítanak a táplálkozáson.

A jó nagy istállókn kívül, melyben három ló, két tehén, egy borjú és egy csikó elfér és két nyoszolya, ami emeletes, hogy kevesebb helyet foglaljon, mert placc is kell. A férfiak mind az istállóban hálnak. Csak öregapám alszik bent a padkán a kemence mellett a bundában, az a szalmazsákja és a takarója is. Van két fészter, egyikben kocsi, eke, borona, gazdasági szerszámok, a másikban sok ocsú, amiben sok fűmag, apró búzaszemek vannak, ez a baromfiak eledele. Mind a két fészter napraforgókóróból készült, erős faállványokra betapasztva, szalmatehetőzettel, fűzfavesszőből font nagy ajtókkal. Az ocsús fészter ajtaját nyitva hagyják, oda bejárnak a szemtelen vererek, sőt vadgalamb és szelíd galamb is betéved.

Palcsi bátyám, Kálmán bátyám is bent a kétfelé nyíló

ajtó mellett lapulnak, mikor már jó csomó veréb vagy galamb is beszáll, hogy ott lakmározzanak, különösen mikor hó van, akkor becsapják az ajtót, és a lapos udvarseprővel leverik a verebeket. Ha jó fogás van, harminc-negyven darab a zsákmány. Bicskával egykettőre kifordítják a mellét, igaz csak egy falat van egyből, sok kell ennyi népnek, de olyan jó pörkölt van belőle. Megadja a sós vízbe főtt krumpli ízét.

Azután a sok varjú! A szalmakazlak lent vannak a kertben, jó hosszú vászoncérnára zsákvarró tüvel tíz-tizenként szem kukoricát felfűznek, ezt a kazal előtt úgy rendezik el, hogy ők lyukat húznak a kazalból, s oda beülnek, magok elébe húznak egy vesszőből font ajtófélet, azon keresztül látják a varjúkat. Mikor a varjúk csapatosan leszállnak, felkapkodják a kukoricaszemeket, a két fiú jó erősen fogja a cérnavegeket. Apámék figyelik távolból az eredményt. Odaszaladnak, és gyorsan összekapkodnak nyolc-tíz varjút is egyszerre. Főz belőle anyám a kemencében olyan finom levest metélt tésztaival, jobb a tyúklevesnél, csak a húsa ehetetlen. Akármeddig fől, kemény, rágós, de a kutya megeszi, és öregapám a húsvágó bárdal összevagdálja apróra a csont-ról lefaragott húst, a tyúkok nagyon szeretik. De még a nyulat is törbe csalják, vagy lecélozzák nagyobb kocával.

Már nyáron nyomtatáskor úgy rakják a szalmakazlakat egymás mellé, hogy közte jó tágas folyosóformát hagynak. Az árpaszalma kazlát alacsonyabbra csinálják, majd keresztül fektetnek erős vendégoldal darabokat vagy más fát, akkor tovább rakják a két kazal tetejét, így meg van óva az árpaszalma, egy szál sem megy veszendőbe. Nem ázik be, és télen itt szoktak szecskázni.

A közelben van a berekalja, hol mindig sok a nyúl, nem talál élelmet, mindent letakar a hó, bejár az udva-

rokba is. Az öregapám rakodója lent van a kert végén ezzel a folyosóval. A lucernaszéna-kazal fent az udvaron, és ezt a folyosót végigszórják lucernával, az éhes nyulak még nappal is felkeresik. Nem is kell este soká fagyoskodni, sokszor három-négy nyúl kapóra jön, nem kell se puska, se vadászati engedély. Hát a tél ilyen csemegékkel szolgál! Várják is erősen a havat apámék úgy, mint a két gyerek, és ha hosszú a tél, sok a hó, haszon is, mulatság is a vadászat.

Apámék mindig találtak munkát a jószág körül, de voltak is olyan szép és jó lovaik, kevés párja volt a faluban, két sárga és egy szürke lovuk volt. A szürke színű volt a fiúk kedvence, az öregapámé a sárga. Gyönyörű csikót neveltek és szép borjút, ez volt a gazdálkodásból a tiszta haszon. Kétéves korukban el szokták adni, de akkor már másik állt a helyén. És serárpát termeltek, ennek az ára is a haszonba ment.

Volt sok búza is, de ebből a haszonbérbe, párbérbe, adó- és csőszbérbe ment sok, és nagyon sok kellett ilyen nagy családnak kenyérre. Olyan jó ízű kenyérünk volt! Két rész tiszta búza, egy rész rozsbúza. Öregapám mindig azt mondta, ez a legjobb összeállítása a kenyérnek, és igaza is volt. Nagyon spórolósan éltek, bár két hízót vágtak, nagyokat, mégis be kellett osztani télen. Csak vasárnap reggelre kapott mindenki, öregapám osztotta ki mindenkinek érdeme szerint. Az idősebb férfiak sem kaptak nagy porciót, a két gyerek pedig csak annak a felét, a nők is, mert mint öregapám szokta mondani: „Ezt is csak azért esszük, hogy el ne feledjük, milyen a fagyos szalonna íze.” – Igazán jó volt.

Minden vasárnap reggelre krumplis-káposztás bélest süttek, négy tepsivel, hogy vacsorára is maradjon, és legyen napközben a gyerekek kezibe. Ebédre káposztát és

húslevest főztek, ha már ölés volt, disznóhússal. Ősszel birkahúst vettek Salamon tatától. Ha nagy tél volt, akkor volt bőven veréb és nyúl, de nyulat hó nélkül is tudott a két gyerek szerezni. Dávid se tudta különbül leütni parittyával Góliátot, mint ezek kocával a nyulat! Így nem sok pénzt adtak ki húsé', a disznóhúst, szalonnát nagyon kímélték a munkaidőre, mert bár akkor is sokat hoztak nyulat, de nem érkeztek úgy ezzel foglalkozni.

Sok tököt, répát, krumplit is termeltek, sült tök állandóan volt. Míg fűtöttek, este telehányták a nagy kemencét tökkel, kilenc óráig fontak, és akkor kiszedték, s berakták a nagy teknőbe. Kítették a hidegbe, az hidegibe jó, mert olyan édesség képződött a tetején, ha kihűlt. Jófajta úri tököt termeltek, és fekete hajú bánkutit. A tökmagból olajat sutultak, azzal világítottunk istállóban, konyhában, csak a szobában használtak petróleumot, míg fontak. Volt sok jó pirított tökmag, napraforgómag, ennek az olaja három hízóval vetekedett. Húszt mázsát is megsutultak egy télen.

És volt jó fokhagymás pirítós, végigszelve anyám a nagy öt-hat kilós kenyeret és a kemence pofájában olyan szép pirosra pirította, akár a rózsa. Valamelyik lány kente fokhagymával és olajozta, mert olyan beosztott volt a munka, télen reggel öt órakor keltek benn is, az istállóban is. Anyám és az egyik lány, aki soros volt, fűtöttek és reggelit készítettek. Az ebédre valót is reggel, akár bab, krumpli, vagy húsleves, káposzta, mindent kemencében főztek. Még a tészának, ha kifőlt tészta volt, ott melegedett a víz. Reggel mindig volt valami sütés, nagy tepsi káposzta vöröshagyma közé vágva, bőven lelocsolva olajjal, sülés közben kétszer-háromszor megkavarva. Ez volt más változatban is, szalonna rámetélve és kol-

bász közé keverve, de ez csak jeles ünnepeken, vagy ha vendég volt. Másik reggel olajos görhe. Ez is előfordult töpörtös, tejes változatban is. Ritkán, harmadik reggel guhiny vagy mackó, ez reszelt krumpliból készült kevés liszt, só hozzáadásával, bőven kenve a tepsi olajjal és teteje is a kenőtollal megfrecskelve olajjal. Ezt szép piros szélűre sütve és vékonyra, mert a vastag nem jó, úgy szerettem. Mindig reglamáltam anyámon, nekem sarkát adjon, mert annak két piros ropogós széle van.

Negyedik nap krumplibukta, ezt este begyúrták élesztővel egy nagy tálban, mely tele liszttel, egyötöd résznyi főtt krumpli, só, egy liter olaj, reggelig kelt az asztalon. Reggel csupa olajos két kézzel gömbölygetve tepsibe rakték, és mire megkelt, befűtöttek. Pirosra sülve ez is jó szegényember-eledelel volt. Ötödik nap málé, finomra örölt kukoricalisztból. Egy nagy tálban kevés sóval, egy levesszedő kanál rozsliszttel, forró vízzel olyan sűrűre keverik, hogy a jól megolajozott tepsiben könnyen kenhető legyen félujjni vastagon. Ezt is piros szélűre sütve, felmetélve, nyolc darabot szoktak kivágni egy tepsiből. Hidegen, melegen is jó édes. Ha meghidegszik, szinte cukor képződik a tetején.

Hatodik napra is van: két rész búzaliszt, egy rész kukoricaliszt, só, élesztő, ebbe is egy liter olaj. A lisztet kicsit felmelegítve langyos vízzel, nagy fakanállal, olyan sűrűre verve, hogy se híg, se nagyon kemény ne legyen, tepsibe öntve, ha megkelt, pirosra sütték. Ezek voltak a reggeli eledelek.

Este sült tők, sült krumpli vagy aludttej. Egy nagy tál teleaprítva kenyérral, három-négy fazék aludttej ráöntve, jól összekavarva, a nagy asztal körül ülve. Öregapám az asztalfőn a kenyérkosár mellett, mely a sarokban van a lócán, mellette öreganyám, a másik oldalán a kenyérko-

sárnak, öregapám balján ül apám, mellette anyám. Öreganyám mellett ül Miska bátyám, Márton bátyám. A négy karosszéken Palcsi, Kálmán bátyám, Fáni és Panni nénem, mink négyen a kis asztalnál a szoba közepén. Étkezés előtt imádkozás, az étel előtti, étkezés után a hálaadás, evés közben csendnek kellett lenni, ami a nagyok részéről szigorúan be is van tartva, csak néha nálunk csörren a kanál egymás fején. Hát ilyen szép és rendes család nézetem szerint ritkaság volt abban az időben is, mikor sok gyerek volt minden családban. Nálunk soha nem volt veszekedés, egy káromló szó vagy csúnya beszéd, és az öregapám nagy tekintélyt tudott tartani. Mindenki tudta, mi a teendője, minden szó, huzavona nélkül teljesítette, ami az ő kötelessége.

Ebéd után a két lány dolga az asztalt letakarítani, ez is sorba megy a két lány között, a három nő azonnal a fonáshoz vagy szövéshez lát. A férfiak kivonulnak az istállóba, nekik is megvan a maguk dolga. Palcsi és Kálmán bátyáink, vagy a hátukra vagy a nyakuk közé ültetve engem és Borit, párszor végigszaladják velünk az udvart, jól megszellőztetnek bennünket, azután bevisznek az istállóba szétnézni. Én megsimogatom a kis Citrom borjút, amit öregapám mondása szerint, nekünk nevelnek. És megnézem, apám készen lesz-e már az én sipidlimmel, amit vesszőből fon, mivel én az anyám lábánál fekszem. Az ágyon mellette Veronka alszik, és anyám azon panaszkodik, már olyan nagy leszek, szájába ér a lábam, és mindig rugdalózok, nem tud tőlem aludni sem. Így öregapám és apám fundálták ki, mivel már Örszike is kinyílt a bölcsőből, apám köt két olyan hosszú és széles kosarat, ami elfér az ágy alatt, és farag alá olyan állványt, amire ráhelyezik, megerősítik, és kereken jár be az ágy alá, ez lesz a sipidli. Így az asszonyok is nyugod-

tabban pihennek és már a bölcső is nagyon roskadozik, kikezdte a szű, felteszik a padlásra és tágasabb lesz a szoba. Így apám most ezt csinálja, már egyiket szegi is be, jó szélesen a szélét. Az idén nagyon sok szép vessző termett a bérelt földön. Örültünk neki Borival, hogy milyen jó helyünk lesz, de nemsokára betoloncoltak onnan is, láb alatt vagyunk.

Igaz, már felszaradt a sut a ciberétől, most már ritkábban kerülünk büntetésből a nyakra. Ott a sutba lehet játszani, mert hiába, hogy elég tágas a ház, ha az emberek kivonulnak, de az asztalnak, lócának minket közelébe sem engednek. Ez a sarok nekünk tilos! Az asztal napközben a szép, rojtos, fehér vászonnal van letakarva, mely szépen keresztöltéses rózsákkal, virágokkal van kimerkelve. Nekünk ahhoz hozzá sem szabad nyúlni, sem a lócára ráülni. Vagy az ablakhoz, melyben a két lány virágai vannak, közel nem engednek. Két ablak van: egyik a ház előtti részen keletre néz, a másik a ház végén, az délre néz. Mindegyik ablakba két cserép muskátli, egy cserép rozmaring van, amit a két nénénk féltő gonddal őriz tőlünk, így az a rész nekünk tilos. Oda csak vendég ülhet.

A lócákat is minden reggel alaposan letörülgetik a portól, és csak evéskor ülnek ott, napközben mindenki kerüli, és szép is ez a rész, mivel a virágoknak kedvező a hely, télen-nyáron virágzanak. Az asztalszögben apám remeke díszeskedik, zsúpból font kenyérkosár. Az alja közepe rácsosra fonva, szép gombos teteje van, ez is rácsos. Így a kenyér benne szellőzik. Az asztalközépen van egy szép varrókosár, ez is nagyon díszes, benne az aszszonyok gyűszűje, varrótús kis doboza, gombos skatulája, kötő, horgoló tűjei, pamutjai. Jaj, hogy csábít ez minket, de jó volna ezt a szép kosarat kirámolni, de

nincs hozzá kurázi. Csak sokat könyörgünk, mutassák meg, mi van benne, akkor nem nyúlunk hozzá.

Szombaton nem fonnak, bárminő sürgős is a fonás, mert a rege szerint az, aki szombaton fon, a Mária haját huzigálja, tehát mivel a család nagyon vallásos, ezt szigorúan betartják. Így szombaton varrnak. Anyám varr másoknak is, és a családnak is mindent ő varr. Varrógép még abban az időben nincs az egész faluban sem, mindent kézzel varrnak. Amit másoknak varr, és fizetnek érte, ez az övé, ebből vesz nekünk, vagyis még csak nekem ünneplő ruhát, mert abban az időben mindenki vászonban járt köznap, alsóing vagy pendely fehér vászon. A felső ruha, amit kantusnak hívtunk, bodzával van feketére festve. Anyámék szinte pendelyt fehér vászomból és bő festett vászon szoknyát hordtak köznap otthon nyárikával. Blúz még nem volt, és volt kékfestő felsőruha is köznapra, de ezt csak akkor vették fel, ha a határba vagy faluba mentek. Ünnepi ruha ternóposztó, selyem meg bársony volt, és fehér vapér, ez szép, vékony anyag volt, ebből készültek a menyasszonyi ruhák. Voltak slingelt csipkés alsószoknyák sifonból, keményítve. Szóval divat akkor is volt, csak nem oly gyakran változott, mint most.

Ilyenkor, ha varrtak, hogy kielégítsék a kívánságunkat, megmutogatták mi van a csodakosárban, de azután mars a sutba, mert dolgozni akarnak, nem tölthetik velünk az időt. A két eladó lány ilyenkor hímezi vagy horgolja a keszkenőt. Látom, Fáni néném nem örömmel dolgozik rajta, sokat sóhajtozik. Panni néném még nagy kedvvel csinálja, azt hiszi Jánosé lesz, szegény, majd később tudja meg, ő is csalódik.

Közre veszik a vőlegényt

Ne vágjunk a dolgok elébe, van itt nézni és látni való, mert Miska bátyám nagyon subickolja az új sarkantyús csizmát, még velünk is nagyokat köpet a subickos katu-lába, mert azt tartják, a nyáltól fényesebb a subick. Ő, mivel holnap vasárnap, Nagyfügedre megy a meny-asszonyához. Készen van már a vőlegényruha is, a szürke ló olyan tisztára pucolva, egy szem port sem lehetne találni a szőrén. Még a körme is szépen rendbe szedve, megolajozva, fényesre törülgetve, a sörénye fosztásba befonva. Várjuk a holnapot és alkudozunk, csak úgy köpünk nagyot, ha felvesz a ló hátára és elvisz bennünket egy darabon. Ő ígéri is.

Vasárnap reggeli után apám Miska bátyámat szépen megborotválja, a haját lenyírja, a homlokánál a huncutkát is elrendezi, a bajuszt kipöndöríti, mindenki körülötte tesz-vesz. A merkelt aszúros elejű inget és gatyát a kamrában már magára vette. Fáni néném tartja kézben a sötétkék posztóból készült zsinóros nadrágot, Panni néném a kék üveggombos kislajbit. A gomb olyan hosszúkás, csüngős, alsó végén szélesebb, majdnem harang formája van, a végén ezüstdísz, és ez, mivel a gomb hosszában lyukas, a szál a vékonyabb végén karikában végződik, és úgy van ráerősítve az anyagra. Jaj, nekünk ez de bámulatos volt, kértük Panni nénémet, hadd fogjuk meg mi is a gombot, olyan szép világoskék színű volt. Mikor aztán ebbe a ruhába felöltöztették, mindenki körülötte sürgött, anyám fejébe tette a szép fekete darutollas kalapot.

Panni néném még egy szép szál rozsmaringot is levágott az övéből, azt is mellé tűzte. Miska bátyám összeverte a sarkantyús csizmáját, hallgassák meg, szépen szól-e a rézsarkantyú. Meg voltak vele elégedve, és még körül-nézte magát a tükörbe. Ez idő alatt öregapám és anyám a padkán ülve a kemence mellett gyönyörködtek szép legényfiúkban.

Kintről már kiabáltak Palcsi bátyám és Kálmán bátyám, ők vezették fel a konyhaajtóig a lovat, melyen keresztülvetve a cifra rongyból szőtt pokróc, meg az új cifraszűr, ha netán útközben eső lenne, meg ne ázzon a vőlegényruha. Már a Salamon család is mind kint várakozik. Miska bátyám csizmaszárba dugva a nádpálcát, felveti magát a szürkére, a család apraja-nagyja kíséri ki az udvarról Salamonékkal együtt. Megáll az utcán a lóval, hallgatja öregapám intelmeit, hogy vigyázzon magára, szégyent ne hozzon a házra, és kerülje a veszedelmet! Miska bátyám megtáncoltatja a szürkét, látva hogy még a jegyzőék és Sikéék is az ablakon lesik. Félszemmel sandít a Kelemen Juli ablakja felé, nem néz-e ki Juli, mink is Borissal tapsikolunk, kiabálunk, vegyen fel, vegyen fel, de ő már ránk se néz, elfelejtette, milyen nagyot köptünk a subickba! Kicsit még illegeti-billegeti magát is, lovát is, hogy bámulják, míg egyszer csak gyengén megnyomja a ló vékonyát a sarkantyús csizmával, és a ló, mint a fergeteg, elviharzik a felvég felé, otthagynva az Istenhozzádot integető családtagokat és bámulókat; vonulunk mi is befelé, de még megállunk, mert a két családapa, öregapám és Tata, kezet fogva gratulál: Tata öregapámnak szép legényfiához, és dicséri Miska bátyámat, nem fog vele szégyent vallani, szomszéd, mert jól van nevelve, és öregapám is gratulál a Tata fiaihoz, mert egyik a csizmáját, másik a ruháját varrta, és szép, jó mun-

kát végeztek, meg van vele elégedve. Tata fiai, Józsi és Náci Hevesen laknak, már önállóak. Szabómester az egyik, suszter a másik. Így dicsérgeti egymás fiait a két jó szomszéd, és nem ok nélkül.

„De siessünk is már” – mondja anyám, hogy nemso-kára nálunk is itt lesz a vőlegény. Márton már előbb elment érte a Káli állomásra, ez már nem lóháton, de modernebbül, vonaton és parádés kis kocsin jön a két sárga ló, az ünneplő szerszámmal. A kocsi is, amennyire lehet, megtakarítva, a kocsis is ünneplőbe öltözve, a ház is tisztán. A lányok és mindenki felöltözve várjuk: jön a vőlegény! Öregapám most nem a padkán, hanem az asztalfőn ül, öreganyám és anyám az ebéddel vannak elfoglalva, s a két lány az ágy előtt ül most a széken, a fonólóca ki van téve a konyhára.

Mink feszült várakozásban állunk a kemence mellett, hallgatjuk öregapám intelmét, hogy jól viseljük magunkat, szépen, csendesen játszunk, mert idegen jön a házhoz, rossz hírünket ne vigye, és ha jók leszünk, az erdőteleki vásárról hoz nekünk peracet. Meg is ígérjük, hogy jók leszünk, de már halljuk is a kiscsikó csengőjét szólni, és be is robog az udvarra a kocsi. Anyám, öreganyám és apám fogadja a vendéget, tessékelik be a szobába, és a két lány is állva fogadják belépéskor. Dicsértessékkal köszön, kezet ráz öregapámmal, majd a lányok elé lépve meghajlik, azokkal is kezet fog a vendég. Látom, szeretné Fáni nénémet megcsókolni is, de mivel az ő részéről nem lát erre hajlandóságot, minket kicsiket csókol sorba. Mink nem haragszunk érte, nagy megtiszteltetésnek vesszük és nagyon szimpatikusnak találjuk a vőlegényt, bár cseppet sem hasonlít a mi délceg, sarkantyús, csizmás, darutollas Miska bátyánkra, nagyon úri forma külseje van: sima fekete ruhája és cipője, kalapja is egész más

formájú, és se toll, se rozmaring, csak széles szalag van körül a kalapján és egy kis brosstú és kesztyű is volt a kezén.

Ha nem ígértük volna meg öregapámnak, hogy jók leszünk, és ő nem csókolt volna meg, most biztosan kinevetnének, olyan furcsa a mi parasztokhoz szokott szemünknek. Középtermetű, még az arca is olyan úrias, kis rövid bajuszkája van, nagy fekete szeme, halvány arca, barna, hosszúra vágott haja, nincs huncutkája. Nem csúnya, de nekünk olyan furcsa még a viselkedése is, sőt még a beszéde is más, mint a miénk. Azt mondják, főkertész Ludason, a Bökönyi nagyságos úrnál. Fáni néném az ősszel lakodalomban volt Detken, onnan hozott asszonyt Hosszú Pista rokon. A néném nyoszolyólány volt. Ott látta meg, és nagyon megtetszett neki. Jöttek-mentek a puhatoló üzenetek, és kérőt küldött, és most már mint vőlegény vonult be a házhoz.

Öregapám nagy becsben tartja, mert jobb kézre ültette az asztalfőre. Apám, Márton bátyám és a két lány a székeken ülnek. Az asztalon van már a nagy kulacs és a kis porciós pohárból a lányokon kívül mindenki felhajt egy pohárral. Most anyám szolgál fel, már hozza is egy hosszúkás cseréptálon a kockára vágott szalonnás, apróra vágott kolbász karikákkal vegyes tojásrántottát. Kedves szóval kéri a vendéget és a család tagjait, fogyasszák jó étvággal a kis tízórait, váljon egészségükre! Kést, villát rak mindenkinek, a varrodoboz most szép, horgolt szélű vászonkendővel van letakarva, tele kenyér szeletekkel. Az asztalnál most a lányok is mint vendégek foglalnak helyet, mi gyerekek a kis asztalnál vagyunk kiszolgálva, csak Palcsi és Kálmán bátyáim vannak távol, hogy ne legyen olyan zsúfolt az asztal körül. De anyám nekik is visz ki jó hosszú szelet kenyeret megrakva rántottáival.

Tízórai után azt egy pohár borral leöblítik, bár a vendég tiltakozik, hogy ő nem italkedvelő, jobb szereti a jó vizet, vagy tejet. Látom ez öregapámnak nagyon tetszik. Most felkerekednek, kimennek az istállóba szétnézni a jószág körül, mert a gazdaember azzal szeret dicsekedni, ha szép a jószágállománya. A két lány közre veszi a vőlegényt és ők is kísérik az öregapám vezette társaságot. Illő, hogy a vőlegény érdeklődve figyelje a jószágok bemutatását, és hallgassa öregapámat, ahogy elmondja azok hibáit, erényeit. Mi Borival tisztos távolból járunk utánuk, és látjuk, hogy még a szalma- és takarmánykazlakat is bemutatják a vőlegénynek, aki megdicsérte, hogy milyen szép zöld színű a lucerna és bükköny, hogy nem esővert és túlrett, koros, és nagyon szakszerű magyarázatba fognak mind a ketten a növénytermesztésről. Apámék már lemaradtak tőlük az istállóban. Onnan visszajöve azt hangoztatja a vőlegény, hogy szeretné jobban megnézni a falut, és engedelmet kér erre öregapámtól, aki utasítja a két lányt, kísérjék el, de tizenkét órára pontosan itthon legyenek. Most tizenegy óra. Elmennek, és mi is szeretnénk velük menni, de nem enged az öregapám. Hanem, mivel jó idő van, Salamonék Fániját is kiengedik, és felülhetünk a kocsira, és ott játszhatunk. Délután majd viszik rajta vissza Kálba az állomáshoz a vendéget.

Beszaladunk még a konyhára. Anyám öreganyámmal nagyon serénykednek az ebédfőzés körül. Markunkba nyomnak egy csomó túrót, mellyel éppen a bélest szórják meg, és kizavarnak, ne lábatlankodjunk. Öregapám kihozza Veronkát és Őrsikét is a kocsira, és nagy vígságba' vagyunk. Nagyon örülünk, hogy Fáni is itt van velünk, és ha jó idők lesznek, sokat lehetünk együtt, de jó is lesz játszani. Öregapám is leült a ház előtt a kis székre, és vigyáz ránk, ő is élvezi a szép napsütést. De na-

gyon gondba merült, látni rajta, hogy gyermekei sorsán jár az esze. Mi ezzel most nem sokat törődünk, miénk a világ és ki is élvezzük, amit csak nekünk nyújt. Olyan lármát, ugrándozást csapunk, hogy anyám ki-ki szól: csendesebben, gyerekek. Mire megjönnek a falujárók, mi is jól kijátszottuk magunkat. Panni néném már nagyon megbarátkozott a vendéggel, úgy dorombol körülötte, mint a kis cica, egész jókedvre derítette azt is. Fáni néném nagyon kimérten viselkedik, ő csak mosolyog, mikor Panni néném csak úgy kacérkodik az ő vőlegényével, bár ez is jobb szeretné, ha fordítva volna a dolog.

De már itt az ebéd ideje, most már a két lány terítéshez lát és beszélítják a család összes férfitagjait. Hű, hogy tele lett a ház! Öreganyám most bal oldalra kerül, jobb kézre az új vőlegény, de most már a néném is int, öregapám mellette foglaljon helyet, s a többiek is elhelyezkednek. Anyám és Panni néném szolgálnak. Feltálalják a finom füstölt oldalasból főtt húslevest csiga tésztával, utána a hús ecetes tormával, céklával, azután töltött káposzta, tészta: túrós rétes. Ebéd előtt és utána az imádság, éppúgy, mint máskor, nem maradhat el. A vendég megköszöni az ebédet és nem akarja elhinni, hogy a hús nem friss, hanem füstölt hús volt. Öregapám azután elmagyarázza neki, mi a titka, hogy a hús ilyen friss és jóízű. Mikor a húst sózás után füstre akasztják, egy pár napig nem füstölik, hogy szikkadjon, száradjon meg, és akkor borókával füstölik szép pirosra, utána még hagyják jól kiszikkadni, és akkor az egész húst, kolbászt rétegezve hamuba rakják. De ehhez csak finom, rostált fahamut használnak, és aratáskor is olyan a hús, mintha friss volna, és még a kolbász is kitűnő ízt kap, nem szárad, nem avasodik meg. Ő nem sajnál minden nyáron egy kocsi búzát két-három kocsi fáért adni. A fát Gyöngyös-

patán szerzi be minden évben, jóismerős barátjától. A fahamut a legkisebb szemig összetakarítják, mivel sok kell a húshoz is és a lúgzáshoz.

Így elbeszélgetve az egész család asztalnál maradt, csak a szolgálatban lévők szedték le az asztalt, utána ők is bejöttek, elfoglalták a helyeiket. A két fiú meg kiment a jószághoz. A vendég is értett a beszélgetéshez, nagyon szakszerű magyarázatát adta munkakörének, miket, hogy termel az urasága kertészetében. Még mink is nagy érdeklődéssel hallgattuk előadását és úgy elbáméskodtunk, nem érkeztünk még veszekedni sem. Hanem úgy elzsongított a beszéd és a figyelmes hallgatás, hogy egymásra borulva el is aludtunk mind a ketten. Azt sem vettük észre, mikor a vendég elment.

Másnap tovább folyt a munka szokás szerint. Már megkezdették a tavaszi vetést is, meg a tuskóverést is, sietni kellett, mert húsvét után lesz a lakodalom, és az is sok készülődéssel jár. Sokszor, ha öregapám nem hallja, az asszonyok-lányok között szóvátesszik a férjhez menést, nősülést, mert se néném, se bátyám nem szíve szerint választhatott párt, mert úgy mondja a vallás: a házasságok az égben köttetnek. Kilátni, hogy ez nagy tévedés. Mert a fiatalok igencsak kiválasztják maguknak, kit szeretnének, de ebben az öregek és a körülmények a döntő tényezők. Mód van rá, hogy a fiatal összejöjjön azzal, akihez húz, hisz még az iskola padjaiban kinézi a magának valót, azután meg télen, mikor a Tarna befagy annyira, hogy megbírja a rajta sinkózókat, a falu fiatalságának apraja-nagyja ott találkozik. A nagy legények letakarítják róla a havat és a patkós csizmájukkal olyan hosszú sinkót csapnak, hogy csak úgy szállnak rajta a fiúk, lányok. Minden vasárnap délután ott szórakoznak. Van idő és mód az ismerkedésre.

Hát még a templomba járás! Olyan a szokás, hogy az idősebb legények – mert a suttyókat még nem tűrik meg maguk között – kétoldalt végig sorban állják a porczimert, honnan a kórusra és a toronyba szoktak feljárni. A lányok – szokott lenni négy-öt banda is (az egy banda, akik egy évfolyamba jártak az iskolába) – évszám szerint járnak be a templomba, mindig a fiatalabbak mennek be előbb. A lányok kezében az imakönyv, keszkenő, a rózsafüzér, télen rozmaring, nyáron nagy csokor virág. A lány, aki már húz egy fiúhoz, megengedi, hogy az rozmaringot vagy a csokorból pár szál virágot húzhat a kezéből. Ha nem engedi, az annak a jele, ne is nyúlkaljon, nem szimpatikus a lánynak. Az másik lány után néz. A kihúzott rózsát vagy rozmaringot a legény kalapja mellé tűzi. Erőlről tudja mindenki, hogy a legénynek már szeretője van.

Fáni néném rozmaringját, virágait már két éve hordozza kalapján Koczka István: szép csinos legény. Igen ám, de néném sem gazdag családból való, István még ilyen sincs. Pár hold földjük van csak, kis rossz házuk és ők is sokan vannak testvérek. Még kocsijuk, lovuk sincs, csak egy kis tehénkéjük. De hiába, a fiatalok nem számolnak a jövővel, szeretik egymást.

És ott van a Miska bátyám. Ő már kitöltötte a katonai idejét, és már előbb is hordta a Kelemen Julinak rozmaringját, virágját, és most mégis Fügedről nősül. Úgy történt a dolog, hogy ősszel a hevesi vásárra vittek öregapám és apám egy lovat eladni, mert szép kétéves csikó is van már és most mind a két ló újra ellik tavaszra. Mivel elvetettek és betakarítottak, egyik sárga lovat eladják, mert marad még kettő a szürkével, és a trágyahordást ezzel a két lóval elvégzik a télen. Tavaszon a kétéves csikót betanítják és mire jön a munka zöme, újra három ló lesz. Kell is a pénzt gyűjteni apámnak, házra

valót, kiházásítani Miska bátyámat, férjhez adni Fáni németet.

A vásáron sok nézője került a lónak, mert szép is, jó is, de az ára is megvan. A többi néző vevő között még öregapámnak régi fügedi katona cimborája is feltűnt. Nagyon megörültek egymásnak, mert ritkán találkoznak az életben. A ló neki is nagyon megtetszett és mivel a lóvétel nagyon nehéz dolog, mivel sokat becsapják az embert idegenek; nem is tágított, megalkudtak. Öregapámnak ez a Csikós István nevű barátja nem kocsival ment lovat venni, csak más kocsiján, azzal a szándékkal, ha vesz, azt a kocsi után kötik, és így viszi haza. De ha már így van, úgyis ritkán találkoznak, jöjjön az ő kocsijukon, legalább útközben meglátja, hogy jár a ló kocsiba fogva, és Tarnabodtól már lóháton is hazamehet. Vagy mint jó cimboráját, holnap hazaviteti kocsin, legalább felkeresi már egyszer otthonában is öregapámat, mert mióta leváltak a katonaságnál, nagy ritkán csak vásárokon találkoztak, pedig nem is messze van egymástól a falujuk. Csikós beleegyezett, majd üzen a családnak, ne várják csak holnap. No, ha így áll a dolog, ne is rostokoljunk soká, kellemetlen már ősszel álldogálni, úgy embernek, mint állatnak. Jöttek is haza, egész úton jól megvizsgálta a cimborát a lovat és nagyon is meglegedett vele.

Itthon azután a vendéget szívesen látták ebédre, és csak bámult, mikor berukkoltak az istállóból a család legényfiai. Hű, az árgyélusát, te János pajtás, micsoda fiaid vannak neked, nekem is adhatnál belőlük egyet vőnek! Öregapám büszkén mosolyog végigtekintve a négy gyereken, hisz apámon kívül már Palcsi és Kálmán bátyáim is majdnem legények, olyan szép sudár fiúk. Miska bátyám meg a múlt ősszel jött haza a katonaságtól, Márton bátyám pedig most tavasszal megy sor alá. Hátha

csak arra van szükséged pajtás, itt látod: van választék bőven! Ebéd után azután panaszolja a cimborá: neki csak két lánya van, voltak fiai is, de kis korukban elhaláltak. Idősebb lányát már öt éve férjhez adta. Hazavitte vőnek a fiút, de annak nem fült a foga a gazdálkodáshoz és elment vasutasnak. Most maga kínlódik, és már neki bizony terhes a gazdálkodás. Cselédet meg nem bír meg a gazdaság, csak nyári időre szokott fogadni egy ostoros gyereket, de azzal nem sokra halad. Szétnézett az öregapám gazdaságában, dicsérte szép jószágait, rendben tartott takarmány- és szalmakazlait. Hát igen — mondta így szépen lehet gazdálkodni, ahol ennyi sok munkás-kéz van.

Másnap azután, mivel az öregek fejében motoszkált a gondolat, hogy a gyerekek útján össze is nászosodjanak, öregapám lovat fogatott a kis kocsiba, és megrakták a kocsi derekát takarmánnyal. Csikós cimborával hátul ültek, mint valami urak. Miska bátyám lesz a kocsis, hazaviszik a cimborát, egyben háztűz látnak. Nemcsak lovat, de még vőlegényt is visz az apa a lánynak. És mondja valaki, hogy a házasságok az égben köttetnek! Itt azt mondhatnánk: inkább a lóvásáron, ha lesz belőle valami.

Hát bizony, az a lány sem álmodta meg az éjszaka, milyen helyre legény nézi meg őt holnap, hanem nagyon sápiózott, mikor kaput nyitott: „Jaj, édesapám, milyen könnyelmű maga, hogy nem jön haza, egész idő alatt nyugtalanok voltunk, mert nem hittünk az üzenetnek, hogy miért nem jön haza. Azt hittük, biztosan berúgott, vagy elvesztette a pénzét, és Szucsikék nem merik megmondani. Édesanyám beteg lett aggodalmában, és egész éjjel vártuk.” – „Jól van lányom, nincs itt semmi hiba” – kászolódik le a két öreg a kocsiról.

Miska bátyám már rég leugrott, fogja kifelé a lovakat,

de fél szemmel már a lányt figyeli. Csinos kis fruska, de nagyon pergő nyelve van, állapítja meg magában, mikor még tovább zsörtölődik a lány, hogy: „Legalább vett-e hát lovat, ha ennyi ideig odakószál?” – „Vettem ám – nevet az öreg. – De nemcsak lovat, hanem nézd meg, neked még vásárfiának vőlegénynek valót is hoztam.” – De már erre eláll a lány szája, úgy elvörösödött, beszaladt a házba, mert nagyon megszégyellte magát nagyszájúsága miatt.

Csikós betessékelté azután vendégeit a házba, mivel dél is lett. Terike pedig már elmondta anyjának mi az újság: apja még vendéget, sőt vőlegénynek valót is hozott. Kikelt örömeiben a mama is az ágyból, nem vezett el a vén csont se, nem részegen jön haza, mert ez gyakran megesett az urával, ha elment valahová. Milyen jó, hogy tegnap libát vágtak, és van mit tálalni hirtelenébe, mert ők enni sem tudtak, nem valami különös baj érte-e az apjukat a vásáron.

Öregapám és Miska bátyámat illő módon fogadják, bár Terike nagyon irul-pirul, de nagyon tetszik is neki a szemrevaló legény. Ebéd után nem kerít öregapám nagy feneket a dolognak, elmondja röviden, hogy ha már így összekerültek véletlenül jóbarátjával, ha a fiatalok és a szülők is úgy akarják, ő nincs ellene, hogy ne csak barátok, de nászok is legyenek. Csikós néni a maga részéről nem tesz ellenvetést, mert mint mondja, nagyon is elkelne a háznál egy jó gazda, mert a lányát nem is adná más házához, mivel ő gyakran betegeskedik, másik lánya meg messze van. Ő a jónak nem lesz elrontója, csak vőnek olyant szeretne, aki, ha meg is issza a bort, nem issza meg az eszét, mint az Apjoknál gyakran megtörténik. Öregapám biztosította, hogy addig fia körül ilyesmi nem történt meg, és reméli, ezek után sem fordul elő. Míg az

öregék az asztalnál elbeszélgetnek, a lány kihordta az edényeket a konyhára. Miska bátyám is kivonult megnézni, esznek-e a lovak. De huszár módra a lány körül is megkezdte az ostromot: először is kicsalta, nézze meg, milyen lovat vett az apja. Azután a ló dicsérete után ráért az udvarlásra, úgy annyira, hogy Terike nem sokáig állta az ostromot, mert nagyon tetszett neki a szépeket mondó csinos legény, meg mivel nincs is oka, hogy sokat gondolkozzon. Miska bátyám nem is hiába volt huszár, Terike nemsokára karjai között vergődött. Terike megígérte, hogy el is megy hozzá feleségül, de eressze el, mert mit szól az anyja, ha meglátja, hogy hagyja magát ölelgetni, csókoltatni olyan legénytől, akit most lát legelőbb életében. Jól van, én hoztam magammal gyűrűt is, ha nekem megtetszik a lány, el is gyűrűzöm. Terike el is fogadta, és már mint vőlegény és menyasszony mentek be a házba, hol az öregek nagyon megörültek, hogy a fiatalok ilyen hamar megértették egymást, és örömmel adták rájuk áldásukat. – Hazajöve így készültek a húsvét utáni lakodalomra.

Már ősz óta hízott négy birka, és Gyöngyöspatáról háromszáz liter bort hoztak, húsz liter pálinkát mert sok lesz a lakodalmas nép, és még öreganyám akárhogy sajnálja is a tyúkjait, mert már tojnak, húsz tyúkot vágnak levesnek. Nem is marad, csak tizenöt tyúk. Dehát ezen is át kell esni, biztatja öregapám! És van egy jó kis hízó is. Két birkát, fele bort, pálinkát Miska bátyám átviszi Fügedre, mivel az esketést abban a községben tartják, hol a lány lakik, és ahová vőnek meg a legény már esketés után ott is marad. De öregapám gavallér ember, nem akarja, hogy minden kiadás őket terhelje. Bár fáj neki, hogy megcsappan a kis láda tartalma, mert sok pénzt kell kiadni, mivel nénémnek is ilyen parasztfurma vőlegénye

van, és még fehér ágyhuzatot is kell venni, mert különben jó lett volna a kanavász is. Most tehát olyan nagy dologban vannak az asszonyok, lányok, tíz-tizenegy óráig slingelik a fehér ágyhuzatot. Mari néném és Fáni néném pajtásai is segítenek. Anyám rajzolja, ők meg varrják és varrják a szép fehér menyasszonyi ruhát is. Olyan szép: a szoknyán két fodor lesz, szélén szép vékony keskeny csipkével, és már megvették a koszorút, fátyolt is.

Még a menyasszony sem várja olyan nagyon esküvője napját mint mink, akik mindig azt számolgatjuk: hány-szor kelünk még fel, de csak elkövetkezik az is. Estére már jönnek a menyasszonyágyért. Nagyon készülnek... Csak nézzük öregapámat, hogy mit csinál: répából farag tyúkot, amit Panni néném díszít fel. A nyakára csipkefodrot és galárizst köt neki, feje nagy bóbitát szurkál tollból, és szárnyát-farkát is szurkál neki. Répából sok süteményformát is készítenek: van csillag, szív alakú, gömbölyű, kerek és holdvilág alakú. Öregapám fakést, favillát is farag. Annyira kuncognak a lányok, hogy megtréfálják majd a tamásfalusi vendégeket.

Meg is jöttek: méghozzá tízen. Násznagy, nyoszolyó-asszony, nyoszolyólányok, vőfélyek egy nagy kocsival, négy lóval. A lovak csupa fátyol, pántlika, teletűzdelve barkás virágos galyakkal a kocsi oldala. Igyekeztek ők is kitenni magukért. Még a faluvégen jöttek, de már halatszott a nagy kurjongatás, dalolás. Dalolták hogy:

Három bokor saláta, de saláta,
Három kislány kapálta,
Három kislány kapálta, de kapálta,
Nem kell nekem saláta,
Csak az, aki kapálta, csak az, aki kapálta,
De kapálta!

Nohát, gondoltuk, nem hiába kertész a vőlegény, még a nótájuk is talán azért ilyen salátás, mert ezt a nótát még nem hallottuk. A mi legényeink másfajta nótát daloltak.

Itt is nagyon közrekapták őket a sok vőfély, nyoszolyólány-, asszony és a násznagy fogadták őket illő tisztelettel. A küldöttek kettesével sorba álltak, a menyasszony násznagya és az örömapa már beült az asztal mellé. A vőlegény vőfélye rákezdte a hívogató verset. Előbb nagy torokköszörülést végzett, nehogy belesüljön, mivel még a nap fent volt, nem úgy kezdte, hogy *leмент*, hanem úgy, hogy

Fent van még a napnak ragyogó sugára,
Szépen tündöklik az az élők számára,
Nagy örömet hozott az ifjúságra.
Kivált, akik lépnek e szent házasságra.
Úgy mint Balázs Kálmán ifjú korában
Eljegyzett egy szüzet Tarnabod falujába’,
Azért az én gazdám magukat tiszteli,
Érdemes házukat vélem keresteti.
Kedden korán reggel pár pohár borra,
Reggelig tartó mulatságra,
Szívesen látja magukat!

– zúgtak rá hogy: vivát, éljen! Azután előállott egy másik vőfély, az újra mondott egy kacskaringós verset, melyből kisült, hogy ők el akarják vinni a menyasszony ágát, ládáját, de nem kívánják ingyen, hanem illő árban. A menyasszony ágya a szép fehér huzatban már készen fel volt tornyozva jó magasra. Egy karosszéken ülőn öltözve ült előtte a menyasszony. Körülötte álltak a nyoszolyólányok, nehogy a jött vendégek csepűt, vagy

rossz báránybőr sapkát dugjanak az ágynemű közé, hogy azután leaprehendálják, hogy milyen anyagból készült, és minél olcsóbban megkaphassák, de hiába, hogy három legény kabátja alatt is ott lapult a sok kóc, az ágyhoz nem tudtak hozzáférni, nagyon őrizték. Kifogytak már mind a két részről a sok móka figurákból, sok alkudozás után igaz nagyon szívták a fogukat, húsz forintot kiszurkoltak az ágyért. Mikor azután meglett az alku, beültették a vendégeket az asztalok köré, két asztal volt összetolva, hogy megvendégljék őket.

Mink Borival, nehogy eltapossák a lábunkat, a nyakon ültünk, mint valami páholyból figyeltük az eseményeket, olyan jókat nevtünk a sok mókán, majd leestünk, úgy vidultunk. Kezdték felhordani a nagy tálakban sáfránnyal festett forró vizet, benne Salamon tatától kapott vékony faforgácsok voltak. Jöttek a nagy dicsérő versek, hogy milyen jó ételeket szolgálnak fel a kedves vendégeknek, úgyhogy ha ilyen jó ételeket esznek, nem bántja őket a köszvény. Minden vendég kapott fatálat, kanalat, kést, villát, előbb csak néztek, mi lesz itt a nagy kínálásra. A násznagy megszede a tányérját, átadta a nagy kanalat a következőnek, mikor azután rájöttek, hogy mit táltak nekik. Volt csúfolódás a másik részről, hogy maguk nem is tudják mi a jó, ha még ezzel sincsenek megelégedve. Elvitték azután, mikor már kifogytak a felhántorgatásból, hozták három tálon a felcifrázott répatyúkot. Volt nagy nevetés újra, szurkálták, vagdosták a fakéssel, villával, ezután a sütemény került sorra, de volt annyi nevetés, míg végre hozzáláttak az igazi vendégséghez.

Először is a menyasszony minden vendégnek szolgált a nagy kulacsból egy pohár mézes pálinkával. A nyoszolyólányok rendes étkezésletet raktak, a vőfélyek három

nagy tálat hoztak: finom gulyáslevest, utána hurkát, és nagy tepsikben sült hordós káposztát kolbásszal, a tetején sült szalonnadarabokkal. Ez már azután nagyon ízlett a vendégeknek, annyira ettek, két pofára, csak úgy düledt a szemük, igyekeztek egymás ellen, ha már olyan drágán kellett megvenni az ágyat, leeszik az árát. Utána nagy tálakon még olajon sütött szép piros fánkot, vagyis parasztosan pampuskát, ez már cukorral is meg volt szórva. Minket az izgatott, már mind megeszik, nekünk nem marad.

Míg ők jó étvágyal ettek-ittak, Panni néném, aki egész este elemében volt, úgy sürgött-forgott, mint a halcsík, hogy még nagyobb legyen a figura, egyik vőfély lábát hozzákötötte a széklábhhoz, akkor egy bádog vizet a szék alá öntött úgy, hogy ne vegyék észre, ezután volt csúfolódás, hogy még gyereket is hoznak vendégségbe, aki bepisil. Szegény fiú csak úgy irult-pirult, mikor kelne fel és hozzá van kötve a székhez, alatta a nagy tócsa. Ez a vőfély volt a legmókásabb, hetvenkedőbb, mikor az ágyra alkudoztak. Panni néném azért pécézte ki őt a többi közül. Hát jó multság volt! Megköszönték azután a szíves vendéglátást, nagy nótázás közben útnak indultak. Márton bátyám a mi kocsinkon vitte a menyasszony ágyát, kaszliját és azt dalolták: „Este viszik a menyasszony ágyát” . . .

Miska bátyámnak már itthon nem sok hasznát lehetett venni. Úgy megszerette Terikéjét, mindig ott lebzelt. Elfelejtette szegény Kelemen Julit, aki bánatában szintén férjhez ment, még hozzá a Fáni néném Koczka Istvánjához. Hát így köttetnek a házasságok. Az érdek szerint nem veszik figyelembe az apák a szív vonzalmát. Felvirradt az esküvő napja is. Mivel kellemetlen időjárás jött a jó időre, kipakolták reggel a kamrákba az ágya-

kat, sipidliket, ládákat, csak az asztal a hosszú lócákkal és a székek maradtak. Sőt lócákat raktak körül a fal mentén is. A gazdaasszonyok is mind dologhoz láttak. Sok tejet összehordtak a vendégek a kávéhoz. A birka tüdejéből, májából, savanyú tüdő volt reggelire. Korán megjöttek a vendégek: násznagy, nyoszolyóasszony, lányok és vőfélyek, mert korán van a mise, és azután az esküvő. Boconádon lakik a pap, s Bodon* hetenként kétszer, kedden és pénteken, és minden második vasárnap misézik. Mindig kedden van esküvő, mert a péntek böjti nap. Mintha nem eleget böjtölne a nép, mikor sokszor kenyere sincs, de hát most lakodalom van, aminek mink úgy örülünk, mert éppen tele van aprítva kaláccsal a fatálunk, és le van öntve kávéval. Így volna jó mindig. Reggeli után Veronkát és Örsikét elviszik Sikiékhez, majd Mari néném anyósa vigyáz rájuk. Minket is csak úgy tűrnek meg itthon, ha meghúzódnak a sutban vagy a nyakon, mert annyi a nép, tele van a ház. A legények dúdolnak, isznak, nyoszolyóasszonyok, -lányok öltöztetik a kamrában a menyasszonyt. Sietni kell, mert már az utcáról olyan égszakadás, földindulás hangzik be, jönnek a ludasiak. Olyan kurjongatást, zenebonát csinálnak, hogy mi úgy megijedtünk, bújunk a sut hátuljára. Szentül hisszük, vége a világnak. Négy lovaskocsin érkeztek. Az elsőn a vőlegény, másik kocsi is tele daloló, kurjongató legénnyel, lánnyal. A harmadik kocsi meg nagy trombitás, dobos emberekkel, akiknek olyan nagy pofájuk van, majd kihasad. Azt kiabálják: megjöttek a Blózerok! Ezek azután olyan nagy zenebonát csináltak, még hozzá minket kiszorítottak a sutból, padkáról, mert egy istentelen nagy dobot feltettek a sut szájába, egy ember melléje ült,

* Tarnabod

és hol az oldalát verte egy nagy gömbös bottal, hol a te-tejére csapkodott egy nagy sárga tányérral. Olyan zajt csapott, még az ablak is rezgett. Attól féltünk, összedől még a kemence is. A nagy zenebonára legények, lányok táncra kerekedtek. Mikor egy verset eltáncoltak, kezdtek készülni, mennek az esküvőre. A vőlegény hívei vele együtt külön csoportban, a menyasszony hívei szintén külön. Nem párjával, hanem hosszant, olyan szélességben mint az utca szélessége. Középen a menyasszony a násznaggyal, nyoszolyóasszonnyal. A két menet után mennek a Blózerok. Olyan nagy rotyogás-fortyogás-dobolás-tányércsapkodást csinálnak, az egész falu összeszaladt a különös zenebonára. Mostanában alakult meg Ludason parasztemberekből az úgynevezett magyarbanda. Bodon még ilyen nem is volt. Igaz, mi még cigánymuzsikát sem sokat hallottunk, de ez nekünk cseppet sem tetszett, majd berepedt a fülünk. Hazafelé az esküvőről egymás mellett jött karonfogva a menyasszony a vőlegénnyel és a násznép is. A vőfélyek kalapja mellett nagy szál rozmaringok végig kötve sokszínű pántlikával, csak úgy fújta a szél. A nádpálcák szintén hosszú pántlikával voltak és keszkenőkkel felkötözve. Ezt a nyoszolyólányoknak kell feldíszíteni. Rázták, lobogtatták, szóval cifra menet volt, úgy táncoltak-ugráltak a legények, másik kezükbe boros üveg, nyakán kaláccsal. Kiugrott valamelyik a menetből, hogy az ablak alatt álló nem hivatalos barátját vagy rokonát megkínálja borral, és törjön a kalácsból. A menet két oldalán két markos fiatalember két nagy zászlót lobogtatott dalolva, kurjongatva, minél nagyobb legyen a cécó. Mink is a többi leső, váró nép között szaladoztunk, nagy örvendezve, mert ilyent mi még nem is láttunk. De már rohanunk is be, és fel a nyakra. Mindjárt beérnek öregapám, anyám és a család többi tagjai állnak

a szoba közepén. A menet megáll az ajtóban, egy vőfély a családdal szemben olyan szép verset mond, még mi is nagyon meghatódunk. Utána összecsókolóznak a menyasszony a vőlegénnyel, családtagokkal, és asztalhoz ülnek. Egy kis szünet következik, az asztal megrakva borral, süteménnyel, aki akar eszik-iszik. De nemsokára újra rákezdik a Blózerok, és csapnak a fiatalok olyan eszeveszett táncolást, csak úgy forog a szél, a bő szoknya. Panni néném is nagyon boldogan ropja a táncot Gaszó Jánossal, ez a menyasszony vőfélye. Ez mondja a sok cifra és szép verseket. Annyi a látnivaló, majd kiesik a szemünk. De a gazdasszonyok is derekas munkát végeznek. Közéleg a dél, nagyban készül a finom ebéd. Csigatésztás tyúkhúsleves. Bent ülnek már mind a vendégek az asztaloknál. Hirtelenében annyi asztalt összehordtak a szomszédokból, tele a ház, körül asztallal. Mindenki előtt tányér, kés, villa, hordják fel a finom illatú levest. János olyan verseket mond, s mikor int, hogy vége, a Blózerok belefújnak a cifra kacskaringós dudájukba, nagyot üt a dobos a réztányérra és a dob oldalára. A vendégek hozzálátnak az evéshez. Mi annyira figyeljük, hogy Fáni néném hogy rátartja most magát, nem akar enni, úgy kell kínálgatni a vőlegénynek, pedig máskor ő volt az első evő. El is határoztuk, majd ha menyasszonyok leszünk, mi is így rátartjuk magunkat, hogy kedveskedjen a vőlegényünk. De sok időnk nincs gondolkodni, mert anyám hozza nekünk is az ebédet és figyelmeztet, ne együnk sokat, nehogy betegek legyünk. Hozták a főtt húst ecetes tormával, azután birkapörköltet céklával, főtt krumplival, majd töltött káposztát. Legutóbb tejbekása, sütemény, minden fogás előtt sok vers, a Blózerok tust fújtak, olyan soká tartott az ebédelés. Nekünk csak az fájt, itt a sok jó mindenféle, és nem tudunk en-

ni, mert már úgy fáj a hasunk. Anyám a panaszunkra hozott egy findzsa céklalevet, ígyuk meg, és már ne együnk semmit, pedig úgy sajnáltuk a jó tejbekását, törött fahéj és cukor, vaj is volt a tetején. De már meg se tudtuk kóstolni, mondtuk anyámnak, tegye el holnapra. Mikor azután jóllaktak a vendégek, és a Blózerok is megebédelték, újra megkezdődött a tánc. Egyszer csak, mit látunk: még öregapám is a táncolók között lötyögteti öreganyámat, hiába menekülne öreganyám, nem ereszti, úgy megsergeti hogy még a kontya is leszállt a fejről. Erre nem gondolt öreganyám, hogy jobban erősítette volna, le ne essen. Most a táncolók mind összerúgták. El is szaladt öreganyám. Mi meg tapsikoltunk Borival és ahogy a legényektől hallottuk kiabáltunk: „Hogy volt! Hogy volt!” – de már öreganyám nem állt kötélnek. Öregapámnak nagyon jó kedve volt, anyámat kapta el, és őt is jól megforgatta. Csak csodálkoztunk és nevtünk is, a mi komoly, csendes mozgású öregapánk biztosan ettől a bolondos zenétől habarodott meg. Éppúgy, mint a fiatalok, azok is annyira ugráltak, még a mestergerendába is beleverték a fejüket. Mégse bánták. Még utóbb mink is táncolni akartunk, kiabáltunk is Palcsi és Kálmán bátyámnak, minket is vigyenek el táncolni. Ezek is annyira járták, hogy nekünk is megjött a kedvünk. Oda is jöttek, megfogták a kezünket, ők a földön járták a két lépéssel, mink meg a padkán ugráltunk. Így hát mink is meg letünk táncoltatva. De már el is fáradtunk, és a sok nézésbe kimerültünk. Korán is felköltöttek bennünket. Elálmosodtunk, anyám észrevette, nagyon laposakat pislantunk, hiába küzdünk az álmoság ellen. Elvittek bennünket a kamrába, és a sipidliben el is aludtunk. Csak másnap késő ébredtünk fel, már híre-hamva sem volt a lagzinak. Jaj, de sopánkodtunk, miért nem keltettek fel

bennünket, most elestünk még a további látnivalóktól. Sírtunk is, de utóbb a tejbekásával megvigasztalódtunk. De megfogadtuk, ha még egyszer nálunk lagzi lenne, inkább kitámasztanánk a szemünket, mégsem aludnánk el.

A feladatok is mindig szaporodtak

Öregapám nem unja meg, hogy bennünket neveljen, do-logra serkentsen, már nem csak a házat, konyhát, pad-kát, házelejét kell nekünk sepregetni, de még a tyúkok ólját is velünk takaríttatja, és még hozzá azt is minden-nap, és a tyúktrágyát is el kell hordozni a trágyadombra. Megpróbálunk makrancoskodni, de neki annyi módszere van arra, hogy bennünket járomba törjön.

Először is a dicséret, mindig úgy kezdi: „No, majd meglátom, ezt vagy azt melyitek csinálja meg hamarabb vagy szebben, az lesz a jó lány, annak hozok a vásárról mézeskalácsot!” – Akkor mi már Borival egymás ellen iparkodunk kiérdemelni, hogy ki legyen a jó lány. De ha mégis a dicséret csak ideig-óráig hat, ott a nagy csutorás pipaszár, a sallangos kostökczacskó, a térdepeltetés, mu-száj beadni a derekunkat, és még azzal is szokta legyez-getni a hiúságunkat, ha van rá eset, hogy együtt van a család, ami leginkább csak vasárnap van, mert a határ-ból mindig olyan későn járnak haza, mi már akkor al-szunk, előhossa, hogy ez a két lány olyan ügyes és jó dol-gos, még csak parancsolni sem kell nekik, úgy tudják, mi az ő dolguk. Akkor azok is megdicsérnek, és mi a büsz-keségtől csak úgy dagadunk, még Veronka és Örsike is azzal dicsekednek, ők is segítenek szemetet hordani a kiskosárban. Hát így nyövünk, fejlődünk, már be is kép-zeljük, hogy mink is nagyon hasznos tagjai vagyunk a családnak. Anyám meg is ígérte, ha jó szófogadó leszek, vesz nekem pillangós cipőt és a hajamba körfésűt, mert

eddig még mindig kopaszra nyírtak, és főkéntőben jártam én is, Bori is.

Már ősz óta nem nyírták a hajunk, és mindjárt a szemünkbe lóg, és jövő vasárnap pedig mind a kettőnket elvisz Lizi néni bábaasszonyhoz, és kifúratja a fülünket, még fülbevalót is kapunk, de csak ha nagyon jók leszünk. Hát ennyi ígéret már csak megéri, hogy jók és szorgalmasak legyünk. Nem is lehetett már öregapámnak semmi panasza. Valóban nem kellett már nekünk parancsolni, úgy beletörődünk a munkába, hogy még zaklatuk is: öregapám, no még mit csináljunk?!

És a feladatok is mindig szaporodtak, mert már learattak, kazalba hordták a búzát, az udvarra nekünk kellett vigyázni, hogy a tyúkok közel ne menjenek a kazalhoz, hogy mértéktelenül sokat egyenek és kaparjanak. Azután jött a nyomtatás, ami három-négy hétig is megtartott, itt lett csak még nekünk sok dolgunk! A nagy szerűt tele-rakták árpa vagy búza kévéekkel sorba fektetve gömbölyűre, úgy, hogy a kalász mind a tetején feküdjön; három ló alá kilenc csomót, egy csomó tizennyolc kéve, be-leraktak a nagy kazlaktól, és Palcsi vagy Kálmán bátyáim, mikor melyik volt soros, rávezették a lovakat. Egy ló ment elöl, kettő hátul, és a ló kötőfékje jól összekötte, karikába hajtották a lovakat. Egyik kézben jó szorosan kell fogni a kötőfékszárat, másik kézben ostor, és gyorsan kell mozgatni a lovakat, ha azt akarják, haladjanak, közben a lovak, míg jó kalászos a kéve, ki-ki húznak egy jó csomót, a kalászt lerágnak, a szalmát visszaeresztik. Erről mondja a közmondás: Nyomtató lónak nem lehet bekötöni a száját. Míg csak szalmává nem válik a kéve, ők mindig esznek, és hol egyikből, hol másból állandóan potyognak a nagy lógombócok, amit ők beletaposnak a szalmába. Mikor már kalászt nem látni, le-

vezetik a lovakat a nagy eperfa alá a hűvösre, hol kósárban finom lucerna vagy jó széna várja őket, megkötik a nagy fához, és újra csak esznek, mert a nyomtatás a lovaknak is nehéz munka, jól kell táplálni, különösen nagy melegben, a folytonos keringésben úgy megizzadnak és úgy integetnek, melegben még a legszebb kalász sem kell nekik. Férfiak is, ha más dolguk addig nincs, míg a lovak körbe járnak, fa alatt a hűvösön ülnek vagy fekszenek, pihennek, de ha már a lehajtó lovat levezették, nagy háromágú villára kapnak, emelgetik, rázzák a letaposott nehéz kévéket, fordítják át az ellenkező oldalra, ez is nehéz. Jól meg kell markolni a villanyelet, sokat, hogy jobban haladjanak, még az asszonyok is részt vesznek a forgatásban, úgy mennek sorban a lefektetett kévéken, mint az aratók, egymás után meg-megállva törölgetik a kötőjük visszájába magukról a port és az izzadságot. Még piszkosabbak lesznek, szétmázolják az arcukon, nyakukon a port, ami – különösen az árpapor – csak úgy csípi őket. Haj, a kenyérért meg kell szenvedni! De mi is készenlétben ülünk-állunk öregapám vezetése alatt, mert mikor már háromszori forgatás után a szalma között nem találunk kalászt, nekiesnek a férfiak, túrják le karikában körül az ágyazásról a szalmát, ahol a hordók gyürik rakásba, beleszúrva a villát a szalmákba, nagy erőfeszítéssel fejük fölé emelve, mint valami napernyő alatt viszik a szalmakazalhoz, ott már létrán állva, ha magasabb a kazal, már kettő is, elveszik villával együtt a szalmahordótól, adják át a másik létrán állónak, és dobják fel a kazal tetejére, hol szintén áll egy másik, aki tovább veszi és rakja ki belőle a szalmakazlat, amihez nagy szakértelem is kell, nemcsak erő, hogy takaros is legyen, meg fel se dőljön vagy félre ne csússzon a kazal. Hát bizony ez a munka nagy izomerőt kíván

úgy a lovaktól, mint az emberektől, mire elnyomtattak, olyanok lettek az emberek, asszonyok, lányok, mint a nyúzott macska, és a lovak is nagyon megcsappantak. Szalma után jön a szem megtisztítása. Nagy görbefogú gereblyékkal húzzák, még rúgnak is rajta egy-egy jót, hogy a szem kiessen a törek közül. És itt jön a mi munkánk: egy jó kis könnyebb filkókosárnak megfogjuk egyik kezünkben a fülét, öregapám egy görbe bottal előttünk járja: gyertek csak, milyen szép nagy lószarok vannak itt, ő mutogatja, mi a másik kezünkkel felmarkolva hányjuk a kosárba ezt. Sehogy se akartuk, hogy lószart szedjünk, olyan csúnya, ragad, бүдös; csináltunk mink mindenféle kifogást, de mese nincs! „No, ki a jó lány, hát tik azt mondtátok, jó lányok vagytok?! Látom, ilyen a jó lány, nem akar dolgozni, csak ingyen élni, márpedig körtét csak az eszik, aki lószart szed.” – Hát hol a körte, nem látjuk?! Nem ám, de ha összeszeditek, elviszitek Fercsóékhoz, ott a lószarért körtét kaptok! Nem akartuk elhinni, míg addig biztatott, nekifogtunk, de mindig kiabáltunk, jaj kakás a kezünk, nem győztük törölgetni a kezünket a kantus aljába. De öregapám ránk ordított, ha még egyszer megtöröljük a kantusba a kezünket, fenekünkre ver a sallangos zacskóval. Láttuk, nincs kibúvó, nekiláttunk, mert a gereblyézők is nagyon siettettek. Kapkodtuk felfelé, ha tele lett a filkó, elvittük a tyúkol elébe, ott leöntögetve a tyúkok kiszedték a beletaposott búza vagy árpaszemeket. Hát nem, nem fogunkhoz való munka, panaszkodtunk is nagyon, mire ezzel végeztünk, hogy nagyon fáj a derekunk. De öregapám azt mondta, majd megszokjátok, és a lánynak nem szabad azt mondani: itt fáj, ott fáj, mert kicsúfolják a legények, hogy rossz dolgoz. „Még ha fáj is, annál jobban hányjátok a farotokat, hadd lássák, belőletek milyen jó dolgoz asz-

szony lesz!” – Így kötötte be a szánk, hogy panasznak helye se legyen; amikor azután a szemet is letakarították és gereblyékkal betologatták a fészerbe, hogy mikor estefelére három-négy ágyazást is kinyomtattak, belefogtak rostálni. Egy a rostát hajtotta, egy kosárral öntögette fel a gazos búzát a rostára. Egy a szemet eresztgette egyenesen, egy felügyelt a két töreklyukra, hogy a törek fel ne akadjon. Mink a vonóval a kirostált szemet húzogattuk hátra a nagy ponyván, hol zsákokba szedték, vitték fel a padlásra, azonnal szétteregetve, hadd száradjon. Hát most aztán alaposan be lettünk fogva a munkába! Mink úgy gondoltuk, hogy milyen nagy segítségek vagyunk a kenyérkeresés munkájában. De nem úgy a nagyok, sokszor veszekedtek, különösen Palcsi és Kálmán bátyámék: „Menjete már innen láb alól, taknyosok” – és mink nagyon sértve éreztük magunkat. Igaz, hogy az orrunkról úgy elfeledkeztünk a nagy munkában, már majdnem a szánkba ért, mire észrevettük és felszippantottuk. De ezért öregapám nagyon haragudott, nem szabad felszíni, hanem menjete a trágyadombra, ott alaposan fújjátok ki, nem akárhol szétszórni a fikátokat, nehogy elessen benne valaki. A két kölyök pedig kinevetett bennünket: „Ti, fikások!” – Jaj, hogy szégyelltük magunkat. Csak annak örültünk, mikor öregapám leintette őket: „Ne csúfolódjatok!” Ő mindig felpártolt bennünket. Másnap aztán vette a görbe botját, teleszedette velünk a filkót avval a lószarral, amit már a tyúkok mind szét kapartak, és kiettek belőle minden szemet. No, menjünk Fercsóékhoz körtéért. Azoknak nagy gyümölcsös kertjük volt, és volt sok minden fajta gyümölcsük, kertészkedtek. Mink nem akartuk elhinni, hogy a szarért körtét kapunk. Minket Amál néni elküldött, öntsük ki a kosarat a trágyadombra, ők addig öregapámmal beszél-

gettek. Ő is hozott egy jó nagy karkosarat, és Amál néni azt telerakta jó árpával, érő körtével. Egész úton hazafelé Borival arról tárgyaltunk, jókat harapva a jó körtéből, hát érdemes összeszedni a lószart, ha ilyen jó körtét kapunk érte. – „Látjátok-e, nem akartátok elhinni, de majd meglátom most már, jobban kiszeditek-e, mert olyan értékes a lószar, hogy mindennap egy kosár gyümölcsöt kaptok érte.” – „Akkor nem is hagyunk benne egyet sem!” – Hisz öregapám is éppen ezt akarta, hogy kedvet kapjunk a dologhoz, mert nem azért kaptuk a gyümölcsöt, amit mi vittünk, az csak csalogató volt. Hanem öregapám megegyezett Fercsónéval, míg nyomtatunk és nem érik a dinnye, mindennap egy kosár gyümölcsöt visz a családnak. De ezt mi már csak akkor tudtuk meg, mikorra több eszünk lett. De ezentúl olyan lelkesen szedtük a lószart, mintha csakugyan azért adnák a körtét és a jó borízú almát. Nekünk nem voltak gyümölcsfáink, mert hiába ültettek, minden tavasszal kiöntött a Tarna, és a fák a vízben állva hetekig, kiszáradtak, csak fent az udvaron volt két Boldogasszony szilvafa, ezt nem érte a víz, és ez bőven termett, de még nagyon zöld, és a dinnye is lassan érik. Jól meguzsonnáztak a jó gyümölcsből, lenyomták a port. Egy hétig mindennap mentünk Fercsóékhoz gyümölcsért, azután már kezdett érni a dinnye, az volt még a jó! Olyan nagy gerezdes sárgadinnyék, mint egy tök, és görögdinnye, szép vérbélűek és édes, mint a méz, ebből egész október közepéig bőven lakmározunk; el nem adtunk, mert majdnem mindenkinek volt dinnyeföldje. Ha volt olyan elesett család, kinek nem volt, akkor valamelyik gyerekét kiállította a falu szélére, merről a kocsik bejártak, és minden kocsiról kettőt-hármat kapott. Ilyen család több is volt, és mikor összegyűlt egy abroszra való, akkor vitték haza. Akkor a bodi diny-

nye nem volt olyan híres, mint most, és nem is ültettek annyit, hogy eladásra legyen, csak amennyi a család szükségletére kell. Csak az volt a baj, ha jóllaktunk, nem hajlott a derekunk a nagy hasunktól.

Vége lett a nyomtatásnak, és nagyon siettek, hogy István király napjára elvégezzenek, mert akkor lesz a vendéges búcsú. És nagy lett az örömünk: ki van fúrva a fülünk, ebbe szép ezüst fülbevalót kaptunk! Azután pillangós cipőt, jaj de szép volt. Az volt a pillangós cipő, amelyiken kis fényes csattal átfogva rózsaszín, piros vagy kék szalagból csokor volt rávarrva, az orrán pedig sárga vagy ezüst pléhből koptató volt verve. Salamon Náci csinálta mind a kettőnkét Hevesen, és még hajfésűt is kaptunk, olyant, hogy szalagot lehetett belefűzni. Elöl feltolták vele a hajunkat, és hátul a tarkóban csokorra kötötték a szalagot. Jaj de kényesek és boldogok voltunk, még ezek nélkül a drágaságok nélkül aludni se tudtunk! Magunkkal vittük a sipidlibe, és anyáink úgy szedték el tőlünk, mikor elaludtunk. Igaz, nekünk nagy az örömünk, de Veronka és Őrszike semmit sem kapott. Ők sírtak, mink pedig sajnáltuk őket, hogy már ők is dolgoznak, és nekik a vásárról csak perecet hoztak. De öregapám vigasztalta őket: nem kell búsulni, mivel a Rozi és Bori nagylány, a viaszbaba a tiétek lesz, s én csinállok a babának kis bölcsőt, és még kaptok egy nagy szőrlabdát is. Erre azután megvigasztalódtak, de mi nem akartuk adni a babát. Hogyne, ha már bölcső is lesz neki, még szebben lehet vele játszani, lefektetni, ringázni, dalolni neki, hogy aludjon el. Hát a babát is sajnáltuk, mondván, az úgyse való az ő kezükbe, kitépik a haját, összepiszkolják, és még majd a szemit is kinyomják! Csináltunk sok kifogást, és öregapám azzal zárta le a vitát, hogy csak egy óráig lehet vele játszani, és csak vasárnap

a viaszbabával. Máskor ők is csak a rongybabával játszhatnak s labdával, amit bátyámék már régen gyűjtött tehénszörből készítenek. Volt már sok szőrjök, mikor a teheneket vakarják, a vakaróba ragadt szőröket összegyűjtötték és addig gömbölygették vizes kézzel és nyomkodták, formázták, míg jó nagy labda lett belőle. Szép cirmos fehérveres szörből csinálták. Így azután helyreállt a békesség, mivel búcsúkor már mink is cipőre öltözve, fülbevaló fülünkben, hajunkban szalagos körfésű, és a kikeményített ünneplő ruhánkban feszítettünk. Öregapám kézen fogva bennünket délután elvitt a búcsúvásárba, vett nekünk a nyakunkba mézeskalács olvasót, kettőt-kettőt, beleakasztotta, egyik-egyik Veronkái és Őrsikái lesz, és négy mézeskalács szívet egy csomag mézessüteménnyel csomagoltatott be a mézeskalácsossal. Volt itt annyiminden játék, szentképek az imakönyv lapjai közé. Ezt és mindent szerettünk volna még vétetni öregapámmal, de azt mondta, elég ennyi, még öreganyámnak vett két szál cifra gyertyát és a mézest is neki vette, aztán indultunk haza. Vendégek sokan voltak Fügedről, most az anyós helyett Miska bátyám az apóst hozta el. Ángyika most is nagyon selymes volt, sokféle színt mutató selyemruha volt rajta, és most is sokat csipogott. Fáni nénémék is a férjével, olyan szép almákat és korai őszibarackot hoztak! Mari néném a tanyáról férjével, ki parádés kocsis Gosztonyínál, és Zánkáról Borcsa néném Móric fiával és olyan idős kis unokájával, mint Veronkáiék. A vendégek egy része is a búcsúvásárba járt, csak a fügedi nász nem élvezte már a búcsút, nagyon elnyomta a borocska. Lefektették, mert megártott neki a patai bor.

Elmúlt a búcsú, és másfajta dolgok következtek. Kendernyövés, áztatás, babszedés és mák. Mindennap hoz-

tak valamit, aminek a dolgában már mi is hasznosítottuk magunkat. Nagyon sok babot termeltek; sok fogyott, és el is adtak belőle. Mikor apámék kiverték, mert ezt nem lehet lóval nyomtatni, a ló széttapossa, vasvillákkal verték, rázták, csak úgy pattogott a szem. Ha jól megszáradt a napon, könnyen pergett, mikor kirostálták, nekünk kellett válogatni. Szétterítették a napra a nagy ponyván, három-négy nap is hagyták száradni, nekünk válogatni kellett közüle a tarkát. Hát volt vele elég dolgunk, ezt már jött Fáni is nekünk segíteni, de lószart nem jött szedni, mert csúnya lesz a keze. Hát az igaz, a miénk is, mire el lett nyomtatva, úgy megsárgult, hogy még most is sárga, pedig hamuval is súroltuk, hogy búcsúra szép legyen. Öregapám biztat most, majd a bab válogatásában megtisztul. Azután mákot fejtünk szintén nagy ponyván, de evvel vigyázni kell, szét ne szórjuk és meg ne vágjuk a kezünket. Hozzák a nagy kocsi napraforgókat is. Jó erős napraforgószárból vágott darabokkal addig verjük, püföljük körül a széleit, dörzsöljük, míg csak egy szem is van benne. Öregapám a kivert gubókat nagy kosarakban felszeleteli a tehénnek, nagyon szereti. Hát még a kenderrel mennyi dolog van, ebben, igaz, mi nem sokat tudtunk segíteni, csak a törek elhordása van ránk bízva és vigyázni, hogy ha a szél a sátorformára felállogatott kévéket eldönti, újra felállogassuk. Ezt nagyon sokára tudtuk megtanulni, mert olyan könnyűnek látszik, de fortélyos van! Szegény anyámék bizony nagyon megdolgoztak vele. Még jó, hogy Márton bátyám szeret Panni néném körül lebzselni, ha ő nem szívesen látja is, mert a két fiú tisztje lett volna a kendervágás, de ő inkább azokkal megcserélte a munkát a szántás-vetésnél, csak itthon maradjon. Most nekünk nem sok munkánk van, mivel az asszonyok itthon dolgoznak, takarí-

tanak a szobában. Sokat játszunk napközben, este pedig a rozmaringot öntözzük, nagyon szép már, olyan hosszú ágai vannak, úgy örülünk neki.

És most olyan érdekes játékot játszunk. A kenderáz-tató tó környékéről hoztak Palcsi bátyámék olyan jó szipókás, ragadós sarat egy nagy kosárral, ebből gyúrtak, formáztak nekünk tehenet, malacot, lovat és még olyan játékot is, hogy egy marék sarat leteszünk a földre, a közepébe lyukat formázunk, beleköpünk, a fenekét a nyállal szép vékonyra simogatjuk, vigyázva alá nyúlunk, tenyérre vesszük és mondjuk, ahogy tőlük hallottuk, hogy: „Hu-Hu-Hu Huju! Olyant szóljon, mint akire haragszunk, például a Kostyi Rozi segge!” – Rozira Palcsi bátyám nagyon haragszik. Mink mondjuk valakiét, és akkor szájával lefele földhöz csapjuk, és valóban nagyot szól, ahogy kilyukad a feneké. Ez a játék most az újabb szokásunk, ez a putyókázás. Kocázni is tudunk, már erre is megtanítottak. Őt szép gömbölyű kocával perét vetünk, egyet kézbe fogva azt felhajintjuk és akkor ügyesen felcsípve egyet a feldobott koca alá tartjuk a mar-kunk, hogy az is bele essék. Ennek sokféle változata van, és kézügyesség kell hozzá. Ezt öregapám is szereti, ha csináljuk, mert azt mondja, ügyesedik a kézfogásunk. Még a ló-, tehénygurmázást sem bánja, de a putyókázást nem engedi, ez csúnya játék, de ha ő nem látja, akkor nagyban uzováljuk. Fáni is nagyon ügyes benne, és én azért is szerettem, mert öreganyámra haragszok, és olyankor csak magamban kívánom, hogy kié szóljon, mert fennszóval nem merem. De öreganyám sem szeret bennünket, pedig cseppet sem vagyunk rosszabbak, mint Bori vagy Őrsike, és ha nem látják, bennünket Veronkával mindig kantároz, és mindent csak a maga gyerekeibe tömne, minket elámít, menjetek csak ide vagy oda,

és azalatt Borit és Örzsikét jóltartja a kamrában. Már nekem azért van annyi eszem, hogy miért akar eltávolítani, és ha nem akarok menni, végigvág a kantárral. Most is éppen az arcom érte, és olyan hurka lett rajta s még ő árulkodik öregapámnak, milyen mihaszna vagyok!

A napok úgy szaladnak, már újra itt a tél, nem mehetünk ki, újra beszorultunk a sutba. Olyan sokat nőltünk már, nem is férünk ott négyen, már nekünk Borival szabad a földön is járkalni, mert már nekünk cipő van a lábunkon. A széket, lócát, asztalt, ablakot is megengedik törölgetni, de még ha elvégzünk sem szabad a lócára ülni. Csak a kis asztalnál ülhetünk a kis széken vagy a padkán. Pedig megfogyott a család, mert Márton bátyámat is elvitték katonának Egerbe. Mielőtt elment, itthon volt Miska bátyám is, és nagy tanácskozás volt, azzal eresztették el, legyen esze. Panni néném is kevesebbet viháncol, mióta Gázsó János olyan messze ment. Nyíregyházáról küldi a leveleit, olyan szép rózsás-, galambosat. Panni néném mindig a kebelébe' tartja, nehogy valaki elolvassa. Nekünk is csak messziről mutogatja nagy rimánkodásra.

Sok kender lett és olyan szép hosszúak, talán fel sem tudják fonni az idén, most már Fáni néném is hiányzik. Igaz, öregapám csinált nekünk olyan kis guzsalyt és orsót, ketten ülünk egy guzsaly mellé, és próbálgatjuk a csepűt fonni, de bárhogy igyekezünk is, nem megy. Mindjárt elszakad, sehogy sem akar ráállni az ujjunk a percengetésre, pedig – mint öregapám mondja – ez sem nehezebb mint a kocázás és putyókázás, csak kitartás és akarat kell hozzá. Ne féljete, megy ez majd, így mindig gyakorolni kell, pedig milyen jó volna játszani a babával is. Már olyan szép bölcső is van neki, még tulipán is van az oldalára faragva. De a baba, amit Terike ángyi-

kától kaptunk, ott ül az anyám kaszliján, és a bölcső is ott van, csak nagy ritkán kapjuk el, úgy, ha már egy nagy kosár tökmagot kiszedünk a tökből az istállóban, vagy szépen letörülgetünk. És újabban azzal szekíroznak, nemcsak este-reggel kell imádkozni, hanem Anyámék fonás közben a múlt télen is mindig annyi olvasót imádkoztak, és most azt akarják, mink is mondjuk az Üdvözlégy Máriát. Hogy ez minő unalmas! Még nappal is el akarunk aludni attól a sok üdvözlégytől, de nem engednek. Ha esetleg öreganyám közelében ülünk a padkán, ahol ő csepűt fon, a fejünkre üt az orsóval, hiába húzódunk hátrább, közelebb kell ülni, hogy elérhessen, ha el akarunk aludni. Hát most már szomorú világ van ránk, irigyeljük Veronkát és Örszikét, hogy nekik nem kell még imádkozni. Annyi pirongatást kapunk öreganyámtól, hogy pokolra kerülünk, ha nem imádkozunk, és imádkozni kell a jó Istenkéhez, hogy adja meg a mindennapi kenyerünket... Sokat mondjuk, hogy a kenyér ott van a kosárban, apám aratta, vetette a búzát, hogy az Isten azt nem adta, de mi hiába beszélünk, nekik van igazuk, olyan szentek; még Panni néném is külön imádkozik, hogy a jó Istenke tartsa meg az ő Jánoskáját erőben egészségben, az őrző anygalkához még külön is imádkozik, vigyázzon rá, minden lépésére, agyon ne rúgja a ló.

Az egész ház csupa imádság, és talán ennek a sok Miatyánk-Üdvözlégynek lett az eredménye, hogy egy délután Márton bátyám betoppant, csak úgy minden értesítés nélkül. Nagyon csodálkoztunk rajta, mert nem katonaruhában, hanem civilben jött. Öreganyám csak annyit kérdezett tőle, mikor beköszönt: „No, sikerült?” – „Nagyon nehezen.” – Bátyám csak ennyit mondott rá. Mink nem nagy örömet mutattunk, hogy megjött, mert

nekünk katonáéktól semmit sem hozott, pedig azt mondják, Eger nagy és szép város, van ott minden, és még egy peracet sem hozott, sőt még ő panaszkodott: adjanak neki enni, mert majd éhen hal. Mink úgy csodálkoztunk rajta, és amint láttam, Panni néném egy cseppet sem örült neki, hogy hazajött, olyan csúnya haragos pofát vágott, még a fejét is elfordította, ne is lássa. Úgy csodálkoztunk rajta, miért haragszik rá, mikor Márton bátyám olyan szép gyerek és őt is szereti, pedig csak mostoha-testvére. Éppen ez nem tetszett Panni nénémnek, hogy őt nem csak szeretni akarja, hanem feleségül akarja venni, ő pedig Gaszó Jánosnak szeretne felesége lenni. No, majd meglátjuk mi lesz, mert öreganyám Márton bátyámat jobban kedveli, halljuk, mikor nincsenek bent a férfiak, hogy ijesztgeti Panni nénémet: „Majd megtudnád, csak a Perzsi komaasszony menyé lennél, milyen rossz lenne ott, emlegetnéd még meg a magyarok Istenét, aminő kapitális asszony az, annyi gáncsolat találna benned; és ott is a sok gyerek, ki tudja mikor tudnál a magad asszonya lenni!” – Hát így ijesztgeti Panni nénémet öreganyám, és dicséri Márton bátyámat, milyen okos, most is minden költség nélkül épkezláb létére kiszuperáltatta magát. – „Látod, ennek van esze, megélsz evvel a jég hátán is, és mindjárt a magad asszonya lehetsz.” – De Panni néném, ha nem is nagy növésű, de erős akaratú, nem és nem, ő Jánost szereti, és ráér még ő férjhez menni.

Így telnek-múlnak a napok, és közben azt is megtudtuk, hogy sikerült Márton bátyámnak becsapni katonáékat, mert mikor Miska bátyám meglátogatott újra bennünket, beszéli Márton bátyám, hogy mikor bevonult katonának, ő rögtön hülyének tette magát, azt szimulálta, hogy nagyot hall, igaz, sok csúfságot elkövettek vele, or-

dítoztak rá és meg is pofozták nem is egyszer, de nem bánta, míg azt mondták, el kell menni felülvizsgálatra. Ott azután jól meggyötörték, mindenhogy próbálgatták, de eltűrt minden csigázást, csak onnan szabaduljon, végre is kiszuperálták. De még mikor már a sok tortúrán keresztülment, kezébe adták az elbocsájtót, még akkor is azt a próbát csinálták vele, mikor elfordult, utána gurítottak valamit, de ő, pedig a lábához is ütődött, vissza se nézett, örült, hogy kívül tágasabb, bár egy garasa sem volt, hogy vonatra üljön. Nekivágott toronyiránt Bodnak, csak azt nézte, merre közelebb, és most már nagyon kell színészkedni itthon is, nehogy újra berántsák katonának.

Újra jött a nyár, vele a sok dolog. Mint a szorgalmas hangyák, úgy végzi ki-ki a dolgát. Már mi is mindig csak öregapám kívánságát figyeljük, mint szeretne, hogy csináljunk, mindig körülötte sertepertélünk. Ha vasárnap vagy hétköznap lefekszik pihenni, mi mellé ülünk a kiszékre és vigyázunk, rá ne szálljon a légy, meg ne csípje. Egymással vetélkedünk este, ki mossa meg szebben a lábát. Ő, hogy igazat adjon mind a kettőnknek, egyikünk egyik lábát, másikunk másik lábát moshatja. Még Veronka és Őrsike is ott totyognak a ronggyal, majd ők törülk meg. De mink nem engedjük, mert tik még kicsik vagytok és nem tudjátok jól megtörülni. Nem kell már neki bennünket noszogatni lószart szedni sem, ebben már megengedjük, hogy Veronkáék is segítsenek és már öregapámnak nem kell mutogatni hol van, megkeressük magunk. Ő már ül a hűvösön az eperfa alatt, ha végzünk, mi is odaülünk, és még mesél is nekünk a jó dolgós és lusta gyerekekről, azután felkerekedünk uzsonnatájt, elmegyünk Fercsóékhoz gyümölcsért, visszük ha-

za a többi dolgozóknak is. Nagyon jó termés lesz mindenből.

Annyi mák és napraforgó lett, van is vele sok dolog nekünk is, már a babot csépeljük, és arról van szó, hogy nekünk külön zsákba szedik, amit kapunk, mert öregapám kinézte, melyik házat veszi meg. Jaj, én úgy örülök, hogy megszabadulok öreganyámtól, de sajnálom itt hagyni öregapám. Így annál jobban hűségeskedek körülötte és figyelmesen hallgatom oktatását, ha jövünk-megyünk az udvaron és ő meglát egy bab vagy kukoricaszemet hányódni: „Gyerekek, ezt a babszemet vegyétek fel, tegyétek a többihez! Nem szabad engedni, hogy kárba vesszen, mert ez igaz, csak egy szem, de számoljátok meg, ha ezt az egy szem babot elültetjük, hány szem lesz ebből!” Jaj, hogy kaptunk rajta, és ha találtunk valamit veszendőben, hogy dicsekedtünk, hogy felszedtük. ő mindig megdicsért.

Megvan a kis házunk

Anyám is nagyon boldogan sürgött-forgott és énekelt munka közben, éltette az a tudat, nemsokára a maga asszonya lesz, és csak a saját kis családjára lesz gondja. Bár félt is, hogy majd miből és hogy élünk meg, mikor egy barázdát sem mondhat a magáénak. Apámnak majd aratással kell megkeresni a kenyerünket, mert öregapám míg él, a vagyont nem adja ki a kezéből, és mi is jutna majd abból a tíz hold földből kilencfelé. Ha erre is gondolt, bizony elment a kedve attól a szép Mária-énekektől, Jézus szíve- és Szent Antalétól, sokszor a legszebb ének közepén abbahagyta. De nemcsak ő volt szomorú, ha a jövőre gondolt, hanem Panni néném is. Ez is olyan szomorú nótákat énekelt, ha nem hallották a felnőttek, hogy

Én az este lefeküdtem, elaludtam,
Egész éjjel tefelőled álmodoztam,
Álmaimban te voltál a vőlegényem,
Felébredtem, nem volt igaz, sirt a lelkem...

és már hullottak is a könnyei. Ha mi is láttuk és hallottuk, mi is vele sírtunk és kérdeztünk, miért sír? De nem mondta, csak azt: „Majd megtudjátok, ha nagyok lesztek, és nem adnak ahhoz, akit szerettek...” Hát mink ettől még nem lettünk okosabbak, igaz, arra is kért, ne mondjátok senkinek, hogy én sírtam. Meg is fogadtuk hogy nem mondjuk. De mégsem tudtuk megállni,

hogy öregapámnak meg ne mondjuk, hogy Panni nénénk olyan szomorú nótát dalolt a vőlegényről, még mink is sírtunk. „Ebadta szamara!” – ő erre csak ezt felelte, és úgy csodálkoztunk, hogy miért haragszik öregapa, mert ha ő ilyet káromkodott, nagyon mérges. Dehát mit értettünk mink a nagyok dolgához! Az öregek elhatározták, hogy Márton bátyám szereti Panni nénémet, és neki az ő feleségének kell lenni, mert a szív nem fontos, de a jövő szempontjából ez a legjobb megoldás. Még öreganyám jobban rajta volt, mint öregapám, mert egyszer a komaasszony őt valamivel megsértette, és ezt nem felejtette el, így akarja rajta megbosszulni, nem adja a fiához a lányát. Igaz, hogy Márton bátyám nagyon tud a mamának a kedvébe járni, mert valóban van esze. Úgy gondolja, ha Panni néném nem fogadja szívesen az ő udvarlását, hízeleg a mamának, és így jön egyenesbe szándékának útja. Öreganyám nem is titkolja, hogy ő kedveli a Márton gyereket. Ha valamire szüksége van, csak hozzá fordult: „Márton fiam, vágjál egy kis fát, vagy Márton fiam, hozzál be egy vödör vizet.” – Márton fiam mindenre hajlandó, ha azt kívánná, ugorj a kútba, azt is megtenné. Palcsi és Kálmán bátyám csúfolják is ezért őt, mert ők sem szeretik a mostohát, mert bár ők is nagy legények, de öregapámat lebeszélte, ne vegyen még ezeknek darutollat a kalapjukhoz, mert ráérnek még legénykedni. Hát mindamellet, hogy csend és békesség van a házban, de vannak sérelmek, bánatok is, amiket gondosan titkol mindenki.

Közben elkövetkezett szeptember. El van végezve a nagyja termés munkája. Megvette öregapám nekünk is a házat. Anyám már mindenütt be is meszelte. Van egy szoba, nem olyan tágas, mint az eddigi. A konyha melegkonyha, nem szabadkéményes, van hozzá kis kamra és

istálló is a Citrom tehénnek, mert ez is megnőtt közben, meg is ellett és a borját már Mártonnak nevelik. Csak ez is olyan udvar, ahol nem magunk lakunk. Eladó ugyan az egész ház, de annyi pénz nincs, hogy az egészet megvehessék, mert az már nagy fényűzés is lenne, ha magunk lalnánk egy udvaron. Marad ugyan még bankó a kis ládában, de Mártonnak kell lakodalomra és annak is házra, mert letelik a berekalji árenda, és úgy hangzik, nem adják a falusi gazdáknak. Egyben veszi ki valami bérlő. Így is kicsi a falu határa, kevés a föld, még innen is kiszorítják a parasztokat. Hát ez a helyzet is befolyásolja a mi sorsunkat is. Mert ha az marad, akkor öregapám megvehette volna az egészet nekünk, hogy két szobánk legyen, mivel úgy látszik – mint ő mondta –, a gölyya is felkeres bennünket.

Az öregapám szépen kielégítette szüleimet nyolcévi munkájuk után. Kaptunk újig kenyérnek valót, egy tehenet, egy hízónak való szép süldőt, egy kisebb malacot magnak, két kocsi kukoricát, hogy legyen a hízónak, málenak, görhének nekünk, öt tyúkot, egy kakast és öt zsák napraforgómagot olajnak, takarmányt, szalmát a jószágoknak és házi holmit, ami a legszükségesebb: két ágy, asztal, lóca, pár szék, és konyhaholmit. Amit tudtak, maguk készítették, mint fateknő, tál, fakanalak, nyoszolya, taliga, saroglya. Nem panaszkodhatunk, még négy láb-alja kenderszösz is kaptunk az idei termésből és egy kocsi krumplit, kis zsák babot, mákot, árpakását. Szóval nem kell félni, hogy éhen halunk. Bár nagyon sajnáltam, hogy ott kell hagyni öregapámat, de boldogan vittem én is hónom alatt a kis tepsit, anyám meg kézben a rokkáját. Nem tette a kocsira, nehogy összetörjön. Mink mentünk gyalog a kocsi után. Veronka apám mellett ült a kocsin, szép idő volt, és láttam, hogy az iskola előtt sok

fiú meg lány játszanak, kocáznak. Úgy szerettem volna én is odamenni. Mondta is anyám: „Már te is hatéves vagy, ha helyre verekedünk, elviszlek az iskolába a kántor úrhoz és beíratlak.” – Jaj, de jó lesz, zsidó Fáni is mondta, hogy már ő is megy az iskolába, és milyen jó lesz itt lakni, egész közel leszünk az iskolához. „Igen – mondja anyám –, és az Isten házához. Látod, ez a templom, éppen itt van a házunk előtt.”

Apám már be is fordult az udvarra, és már öregapám ott várt bennünket az ajtóban, ő a kerten jött, arra közelebb. Kinyitotta kulccsal az ajtót és bevezetett. Dicsérettel köszöntünk be az új házunkba, öregapám jó egészséget és sok szerencsét kívánt nekünk új otthonunkhoz. Mink megköszöntük, én a kezét és arcát is összecsókoltam, és ő azt mondta, elmegy haza, s majd jönnek a gyerekek is, s segítenek bepakolni.

Már ott is voltak Panni néném, Palcsi és Kálmán bátyám, egykettőre behordták a holmit, helyre rakták, és a fiúk mentek apámmal vissza a kocsival, elhozni a zsákos élelmet, a Citrom tehenet. Estére minden helyére került, és mivel a szoba hűvös volt, Panni néném befűtötte a kemencét. Teleöntötték krumplival, vacsorára már sült krumplit ettünk édes tejjel. Mink már csak ketten ültünk Veronkával a kis asztal mellett, és nemcsak mink éreztük magunkat boldognak, meglegedettnek, de szüleink is. Megvan a kis házunk, van mit enni, és bízunk hozzá, lesz továbbra is. Mint anyám mondta, csak az Isten erőt, egészséget adjon. Olyan nyugodtan aludtunk egész éjjel! Elhoztuk a sípidlit is, de most az egyik ágyon aludtunk összeöllelkezve Veronkával. Jó meleg volt a kis szobánk, tele volt a hasunk, mi kell egyéb egy négy-hat éves gyereknek? Öreganyám messze van, nem ver már meg a kantárral és a kenyérünk sem mártja a savóba. Igaz, saj-

náljuk Borit, Örzsikét, de majd eljönnek hozzánk öreg-
apámmal, és itt is tudunk játszani. Van sut itt is, igaz
sokkal szűkebb, mint ott volt. Reggel arra ébredtünk,
hogy édesanyám énekl:

Hajnal hasadtával felébredek,
Első szavam: Jézus dicsértessék!
Felvirradásomért hálát adok
Istenemnek, buzgó imát mondok.

Azonban megkondul az ércharang,
Szívemben így felel rá a visszhang:
Üdvözlégy, Mária, Úr van veled,
Áldott, kit hordozol, szűz kebel.

Anyám olyan érzéssel, olyan boldogsággal énekelte az
ő gyönyörű hangjával ezt a sok versből álló éneket. Gon-
doltuk, a nagy boldogságtól angyallá vált, elhallgattuk
volna egész nap is. De volt is benne módunk, hogy gyö-
nyörködjünk a szép hangjában, mert most már a maga
asszonya. Jön-megy, végzi a dolgát, de a szebbnél szebb
énekek ki nem apadnak a szájából. Mind könyv nélkül
tudja már, mivel a templomban is előéneklő-imádkozó.
Minden évszakra és a nap minden órájára van éneke.
Mink, ha ő dolgozik és énekel, leülünk a küszöbre, és ott
hallgatjuk. Olyan jó érzés volt nekünk őt hallgatni, mi-
kor rákezdte:

Ha lehetne tollam a csillag sugára,
Ezt meríteném meg a hajnal pírjába'
Az ég kék boltjára lángbetűkkel írnám,
Jézusom szent szíve, irántadi hálám.

Szinte úgy éreztük, mi is emelkedünk az ég boltjára, és ott eltűnünk, mint valami angyal, anyámmal együtt, de bármennyire is ábrándoztunk, kitűnt, csak itt vagyunk mink a földön, ahol bizony nem kolbászból fonják a gátat. Mert ebéd után hallottuk, hogy apámék számba veték a lehetőségeket, hogy majd hol találnak munkaalkalmakat, hát egy cseppet sem biztató a helyzet.

Apámnak jó lenne, ha sikerülne bejutni valamelyik aratóbandába. Ha megkeni az aratógazda markát, talán sikerül is, mert ilyent, mit ő, nem szívesen látnak maguk között az aratók, és le is nézik a gazdaember fiát, aki lecsúszott aratónak.

Akkor tizenegyedén arattak, és mivel anyám nem lehet marokszedő, mert kisbabát vár, még abból a marokszedő részt is fizetni kell. Hát, ha hallottam őket így beszélni, egyszerre leestem az égből, hová anyám éneke elragadott. Ő szegény, minél nagyobb gondja volt, annál jobban és többet énekelt, és éjjelt nappallá téve dolgozott. Most már több ideje volt rá, vállalt varrást, horgolást, ezzel iparkodott megkeresni a konyhakiadást. Só, petróleum, gyufa, paprika, ezek nélkülözhetetlenek voltak. Azonfelül harmadnap kézen fogott, elmentünk Salamon tatához, ő árult palatáblát, irkát és ami kellett az iskolásoknak. Onnan egyenesen az iskolába mentünk, beíratott engem az iskolába. Ő jól ismerte a kántor urat, az éneklés terén többször találkoztak. Rábízott, hogy fogjon engem szigorúan, ha kell, ne sajnálja tőlem a veszszőt, mivel úgyis tudta, hogy erre nem kell biztatni a kántor urat. Híres gyereknyúzós volt.

A tudást nem ingyen osztogatják

Engem otthagytak, a kántor pedig kiosztotta a helyem. A számoló nagy tábla alá kerültem legutolsónak, mivel már a többiek előbb jelentkeztek. Nagyon sok gyerek járt az iskolába. Volt tizenkét pad, fele a fiúké, fele a lányoké. Nagy terem volt, kétoldalt álltak a padok, középen körülbelül másfél méter polc, ezzel szemben a kántor asztala, széke, szemben a tanulókkal, hogy mindent lásson. A polc hátsó részén egy nagy kályha, mely mindig füstölt, és télen az iskola hideg. A kántor asztala mellől vezetve kétoldalt végig a falnál verestéglákra fektetve hosszú deszkák. A fal mellett itt ültek az elsőéves tanulók. Ide kerültem én legutolsó diáknak; a nagy táblától, akik itt ültünk, semmit sem láttunk. Könyv nem kellett még nekünk, mert a falitábláról tanultuk az i-á-t.

A kántor úr nem szeretett az iskolában tartózkodni, jobban szerette a gazdaságát kormányozni. Lovai, teheni voltak és cselédje, negyvenöt hold földje. Hát e körül volt neki éppen elég teendője, rábízta a tanítást nagyobb gyerekekre, lányokra, úgy a fiúk, mint a lányok felügyeletét szintén a nagyobbakra, ezek aki beszélget, nevet vagy rendetlenkedik, felírták a palatáblára, és mikor már az iskolai tanítás vége felé közeledett, bejött a kántor, a vigyázók felolvasták a neveket. Sokszor majdnem az összes tanuló kivonult a padokból kettesével, sorban állva járultunk a kántor elé, aki olyan élvezettel osztogatta a vastag mogyorópálcával a pacsit mind a két tenyerünkre, hogy az eget is bögőnek néztük. Mire végig-

osztotta, a mogyoróvessző foszlányokra szakadt, de nem fogyott, nagy készlete volt felraktározva. Hát rájöttem én hamar, hogy a tudást nem ingyen osztogatják, sőt nagyon is meg kell érte szenvedni! De mindent elviselnék: hideg van, füst van, a nagyobb gyerekek a kicsiket megverik és mindenképpen kibabrálnak velünk. Ha pacsi és rigálás mellé verés nem volna, öröm volna iskolába járni.

Olyan nagy táblák lógnak a falon tele betűkkel és más táblákon mindenfajta állatokkal. Úgy szeretem őket nézegetni, és még több olyan érdekes nagy tábla is van, amelyiken minden város, falu, még Tarnabod is rajta van. De ha kimentem a nagy tábla alól, mindjárt felírtak, így nem lehetett azt nézegetni. Sokat töprengtem, hogy lehetne a pacstól szabadulni, és rájöttem arra, hogy a vigyázót meg lehet ám vesztegetni. Mert például Fáni már soha nem kap pacsit, cifra papírt vagy valami katalát ad a vigyázónak, és ő annyit lármázhat, amennyit akar, én meg csak nézegetni mennék és mégis felírnak.

Na jól van, anyám éppen egy cifra rózsás nyárikát varr, addig kunyerálok, adjon abból nekem nyíradékot babarongynak; körülnézegeti, melyikre nincs szüksége, és ad nekem három kis rongyot belőle. Megyek én az iskolába, félrehívom Fánit, mivel ezeket a nagyobb lányokat én nem ismerem még, legyen ő a közvetítő: „Nagyon szép babarongyom van, neki adom, ha nem ír fel.” – Intenek nekem, menjek ki, mert bent meglátnak. Kimentem, és meg is kötöttük az üzletet. Majd hozok én még máskor is, csak ne írjon fel! Így én megszabadultam a pacstól, igaz, sok rongyba került, amit magamnak is szerettem volna megtartani, mert nem mindig egy volt a vigyázó. Most már azt is megengedték, kimehettem a tábla alól, sőt, ha kérdeztem, rongyért a nagylányok meg-

mondták, ez vagy az mi betű, és könnyen fogott az eszem. Nem sok idő múlva felkerültem a számárpadba, mert ha néha a kántornak kedve szottyant kikérdezni a leckét és valaki nem tudta, én rögtön jelentkeztem, hogy tudom. Ha meg tudtam felelni, az illető az én helyemre ült, én az övére, így rukkoltam fel nemsokára a számárpadba a tábla alól. Most már szétláltam az egész iskolában.

A sok nyakon ülésnek az lett az eredménye, ott rászoktam a megfigyelésre, így nagyon könnyen tanultam. Már nemsokára össze tudtam foglalni a betűt, és mikor már olvasni tudtam, ha kétszer elolvastam, már könyv nélkül tudtam. Mások annyit kínlódtak a katekizmussal, Bibliával, én végigmondtam az egész leckét, és ezt szigorúan tudni kellett. Kedden-pénteken volt mise, ilyenkor majdnem mindig megjelent a pap az iskolában. Akkor a kántor is mindig köztünk volt. A földrajz, történelem, természetrajz nem fontos, csak a katekizmus, Biblia! Ezt tudni kellett, de aki nehezen olvasott, ezzel nem haladt. Én – mondom – ezért lettem előbbre ültetve, mert ezt is tudtam, pedig a kedvenc tantárgyam a történelem, olvasás, földrajz volt. Órákig elálltam a földrajz-tábla előtt. Hogy szerettem volna látni azokat a városokat, országrészeket és végigjárni, de sosem jutottam túl életemben még az ország határán sem! Így, ha nem utazhattam, a könyv olvasása által szereztem a világról ismereteket, csak abban az időben olyan nehezen lehetett könyvhöz jutni. Pedig anyám is nagyon szeretett olvasni, és ami könyv csak létezett a faluban, ő megszerelte. Valami nagyon régi könyv volt kettő a Nagypalya családnak, egyik a Mária, Jézus, Szent Anna, Szent József történetével foglalkozott, a másik a trójai háború története. Nagy vastag bőrbe kötött, sarkán sárgaréz vé-

dők voltak, a betű is különös formájú volt, nehezen lehetett olvasni, de én másodikos koromban már át tudtam olvasni, és olyan értékes könyv volna ma. Régisége és különös formájú betűi miatt nem tudom megvan-e még valahol, mert anyámnak is féltve adták olvasni. Ő valami szívességet tett nekik, másnak meg se mutatták. Hát az első évem eltelt az iskolában, és már a második osztályban végeztem.

Már az utolsó éveimben nagyon ritkán mentem iskolába, mert úgy gondoltam, többet már úgysem tanulhatok, mint amit tudok, és otthon nagy szükség van rám. Egy héten csak kétszer vagy háromszor mentem, de akkor is csak úgy, ha szerint tehettem, hazaszöktem, mert nem is igen keresték, ha valaki hiányzott, és büntetés nem volt. Csak a téli hónapokban mentem el, ősszel, tavasszal már nagyon ritkán jelentem meg. Egy alkalommal délután újra nagyon mérgesen jelent meg a kántor úr, és igaz, nagy volt a por is, füst is, mert a nagyobb gyerekek verekedtek, még hozzá megverték a Molnár Bélát a leggazdagabb ember gyerekét, újra Pető Laci és Jóska, mert a Béla, mivel ezek szegények voltak, tetvesnek csúfolta őket, a gazdag fiúk Bélának pártjára keltek, és ebből keletkezett a verekedés. Mivel a szegények voltak többen, a gazdag fiúk kaptak ki. Hát ezt a kántor csak nem tűrheti! – „Mi van itt?!” – Látva a nagy kapkodást, szaladnak a fiúk a padba, a vigyázó referál, hogy Pető Laci megverte Molnár Bélát, és ebből kezdődött a verekedés. A vigyázó is gazdafíú, azt nem mondta, hogy Béla csúfolódott. Na, a kántor dühös lett, mit szólnak majd a gazdák, hogy fiaikat meg merik verni. Rángatta már a vállát, kezében a legvastagabb vessző: „Gyere csak ki pimasz, gaz náció, majd adok én neked verekedést!” – Szegény Laci holtra váltan ténfereg ki-

felé, elkapja a kántor, lába közé szorítja a fejét és veri kegyetlenül, Laci ordít, de kegyelem nincs.

Kínjában beleharapott Laci a kántor combjába, az is felordított és elengedte a gyereket, de tovább püfölte ahol érte. Csúnyául összeverte, mink rémülten bújtunk a pad alá, már ne is lássuk és sírtunk. A kántor nagy mérgesen odábbállt, otthagyt bennünket. De ennek a verekedésnek majdnem kántorhalál lett a vége. Másnap Laci nem jött iskolába, a verés után beteg lett, de mink is meghúztuk magunkat, hogy még nem lármázni, de szólni sem volt kedvünk. El voltunk keseredve, még a gazdagyerekek is meghúzták magukat, nem örültek a dicsőségnek, hogy így fel lettek pártolva. És most rendes időben bejött a kántor is az iskolába, még pacsit sem osztott, igaz, nem is sok zajongó volt felírva. Hallgatunk... Mi lesz, felelünk vagy sem, de a kántor csak a fiókjában babrál, míg egyszer csak nyílik az ajtó, jön a Pető Laci apja. Felugrunk: „Dicsértessék a Jézus Krisztus!” – De Laci bácsi nem is fogadja, olyan vad ábrázattal megy a kántor felé, hogy az úgy megijedt, felugrott a gyerekek padjára. Laci bácsi utána, ott kergetőztek, ugrálva egyik padról a másikra.

Mink sivalkodva szaladunk kifelé, jajgatunk, kiabálunk, akik közelbe laknak, kérdezik: mi baj? Szaladnak az iskolához, mert már a kántor is segítségért kiabált. Szerencséje volt, hogy ő cipőben könnyebben ugrált, Laci bácsi a nagy csizmában ügyetlenül mozgott. Már nem kellett volna sok, hogy Laci bácsi elkapja a nyakát. Összecsődültek a lármára, és így mentették meg! Nem sok híja volt, hogy kántorhalál nem lett a vége az ő kegyetlenségének.

De fel is lázadt az egész falu szegénysége, különösen az asszonyok voltak elkeseredve: ilyen ember kezébe ad-

juk mi gyilkolni a gyerekeinket – ki kell verni a faluból is! Dehát szegényember szava semmit sem ér! Olyan szépen kimosdatták a kántort a képviselő választmányi tagok: sok a gyerek egy kántorra, nem csoda, ha kijön a béketúrásból. Még jó, hogy Pető Laci bácsit meg nem büntették! Megszavazták, hozni kell még egy tanítót; látva a szegény asszonyok a gazdák huncutságát, minő fortéllyal mossák fehérre a kántort, már csak azért harcoltak, hogy nőtanítót válasszanak, ne férfit. Így került Egerből Bodra Dluhopolczky Ilona, okos, áldott, jó, igazi tanítónő, kinek emléke ma is tiszteletben van.

Édesanyám ilyen jószívű kuruzsló volt

Közben nyár is lett, apám kapálni, kaszálni jár. Aratás után kaptak egy hold feles kukoricát, és robotba szénát is kell kaszálni, anyám kiviszi neki az ebédet és ott marad segíteni. Estefelé nagy csomó virágot hoz nekünk és magának mindenfajta gyógyfüveket herbateának, mert ő ért mindenféle füvekhez, melyik mit gyógyít. Bennünket is, ha valami bajunk van, ő kuruzsol, mert orvosra nincs pénzünk. Ő, mivel árván maradt, apja gazdag, jó vágású fiatalember volt és korán, tizennyolc éves korában nősült, egyes gyerek volt, özvegyen maradt anyja nem ment férjhez, hogy több gyereke ne legyen, nehogy a vagyon szétforgácsolódjon.

Gyűjtött, kapart kényén-kedvén nevelt fiának, minél több vagyont kuporgasson. Elég fiatalon meghalt, így az én nagyapámnak korán meg kellett nősülni, mivel magára maradt, katonaság alól kimentette magát, és most hogy özvegyen maradt, éli világát mint legényember. Szép nagy házok van, nemrég építtette az anyja, és még megvan a régi ház is, nagy az udvar, elfér rajta még az is, ebben van magtár és nyárikonyha. Az egyik végében az özvegy zsidóasszony lakik egy fiával, ki öregebb volt mint anyám, tehát mivel nagyapám nem sokat törődött anyámmal, ez a zsidóasszony gondozta.

Ő pedig, mivel szegény volt, abból élt, amiből tudott. Varrt, kuruzsolt, kártyát vetett. Voltak piócái, tudott írni-olvasni, lányoknak-legényeknek megírta a szerelmesleveleiket, ezért is pénz csöppent a konyhára. De tudott

kötni, horgolni, slingelni, szóval sokoldalú asszony volt, és ezekből a tudományokból nem is élt rosszul. Tehát anyám iskolába nem járt, mégis megtanult írni-olvasni, számolni, mivel az özvegy maga tanította a fiát, és anyám, mivel többet volt ott, mint otthon az üres házban, esze is volt hozzá, mindent megtanult, amit látott. Mindent ellesett, így tudott anyám minden kézimunkát, amit még akkor parasztlányok nagyon kevesen tudtak.

Megtanulta tőle a füvek használatát is, melyik mire való és a ráimádkozást. Ezzel gyógyultak a parasztok, mert orvosra, gyógyszerre a paraszt pénzt nem ad, inkább meghal. Nagy a hit a boszorkányokban és minél vallásosabb, annál babonásabb. Vannak tudós emberek, tudós asszonyok, veszett kutyaharapás ellen gyógyítók és rontás ellen, hírt adnak a másvilágról, mit kívánnak az elhaltak a földön maradottaktól, és ezek mind szépen élnek, jól is keresnek a tudományukból.

Sajnos, édesanyám a tudását nem tudta értékesíteni. Neki csak sok időtöltés, ráfizetés volt, a munkája elmaradása a díja, mert hozzá csak gyöttek: „Mári fiam – így az öregek –, nézd meg már, kigyúlt az ujjam és úgy fáj, javasolj rá valamit!” – „Ez, Borcsa néni, körömméreg, sáfrányt kell rá főzni édes tejben zsemlyével, majd az meggyüleszti, kitisztítja.” – Dehát Borcsa néni szegény özvegyasszony, gyerekei tartanak, ha volna miből, és nem is fejnek. Anyám a maga költségére kezelte a beteget, és meg is gyógyult.

Másik eset: „Márikám, az Isten áldjon meg, nézd már, úgy fáj a hónom alja, úgy hasogat, egész éjjel nem tudtam aludni!” – Nézi anyám: „Ez, Rozi néni, véres-tályog, erre én nem tudok orvosságot, ezt ki kell vágni, ehhez én nem értek!” – Jajgat Róza néni: „Akkor nekem végem!” – Ő második felesége az urának, kinek

felnőtt házas fiúi vannak, azok a mostoha gyógyítására pénzt, még ha az apjuk akarna sem engedélyeznek. Sír a szegény Róza néni: „Édes Márikám, legalább imádkozz rá, hátha ettől is meggyógyul.” – Édesanyám mutató és középujjával húzogatja rá a keresztet és hadarja a rejtelmes imádságot, tölti az idejét vele, marad a sok dolga végezetlenül. Míg Róza néni hazamegy az alvágbe, de bizony, hogy orvoshoz menjen, elő sem meri hozni, mert tudja, falra hányt borsó a kérése.

Harmadnap harangoznak a halottnak. Ugyan ki a halott? Mivel a templom mellett laktunk, mondja anyám: „Szaladj, fiam, kérdezd meg a harangozót, Ferenc bácsit, ki a halott?” – Mert ez neki újabb feladat, ő nemcsak gyógyító, de előimádkozó és énekes asszony, estére el kell menni imádkozni, énekelni több asszonyokkal a halott mellett. Én el is szaladok, mondja a harangozó: „Kelemen Jóskáné... A Rozi nénit megölte a vérestályog, nem használt a ráimádkozás, orvoshoz meg nem vitték.”

Más ízben jön a harmadik szomszédból Bregyi néni: „Jaj, jaj, Jánosomnak vége! Gyere, Márikám, nézd meg, olyanra van dagadva a lába mint a mozsár! Kék-zöld, most üzenték Koczkaéktól, menjünk érte, úgy hoztuk ha-za saroglyán. Három nappal ezelőtt megrúgta a ló a patkós lábával a lába élet, ezeknél a gazdag kulákoknál János ostoros gyerek volna a fiatal gazda mellett, aki mindent Jánossal végeztet, mert ő új házas, és szeret a fiatalasszony körül lebzselni.” – János bére két köből búza, egy kocsi szalma és egy választási malac. János szegénységben elsatnyult tizennégy éves gyerek, és férfimunkát végeztetnek vele; neki kell a jóvérű három lovat, egy csikót, két tehenet ellátni. Dolgoztatnak vele látástól vakulásig, és még mikor megrúgta a ló, ahelyett, hogy or-

voshoz vitték volna, tovább kellett végezni a dolgát, és csak mikor már nem tudott lábra állni, üzentek szüleinek, vigyék haza! Úgy hozták haza a trágyahordó saroglyán.

Édesanyám félretéve dolgát, ment a beteghez. Én is, mint kíváncsi gyerek, utána. János a ház előtt feküdt egy rossz zsákon. Marták fájós lábát a legyek, kik augusztusban nagyon szemtelenek. Lába dagadt, kék-vörös-zöld. Hát nagy baj van, mondja anyám, behívja Bregyi nénit a konyhába: „Legjobb lenne, ha Hani János mostohaapja elmenne Koczkaékhoz, kocsin vigyék el Jánost Méréra az orvoshoz, mert a seb már úgy el van mérgesedve, féltő, le kell vágni térdig a lábát.” – Hani bácsi nem vállalkozott. „Mit nyernénk vele, ha el is mennék, rám uszítanak a kutyát, hisz ismerjük, kik a Koczkaék és a hozzá hasonló gazdaemberek, cselédeiket kutyába sem veszik.” – Édesanyám is csak sóhajtott, ezt ő is jól tudja. „Gyorsan, Bregyi, szedj mályvát, mosd meg jól, tedd egy nagy lábasba, nálam már ég a tűz, megfőzzük, megpróbálom ezzel kezelni. De megmondom, nem sok bizodalمام van hozzá, hogy ez is segít, hamarabb kellett volna...”

Bregyi néni szedett jó sok mályvát, a templompart tele van mályvával, megmosta, hozta. Félretettük a babot, ez hadd följön mielőbb, jól megraktam napraforgókóróval a tüzet, és egykettőre felforrt, még öt percig hagyta anyám fölni, jó puha legyen, leöntötte a levét a fatálba, minél előbb kihűljön. Keresett tiszta puha vászonrongyot, egy tiszta vászontörülközöt és egy jó hosszú vászondarabot. Lenyírt abból a végből, melyet tavasszal szőtt, mert jól tudta, Bregyi néninek ilyesmije nincs, nagyon szegények. Átvittük a holmit, mert Bregyi néni csak sírni tudott János fia mellett és átkozódni, hogy verje

meg az Isten mind az ilyen lelketlen embereket, kik elpusztítják a szegény ember gyermekét!

„Gyere, nézzed, hogy csinálom, és majd te is így kezeld tovább!” – A puha ronggyal, langyosra hűlt mályvalével szépen óvatosan kimosogatta anyám a nyílt sebet, és térdig is végigmosta. János szegény úgy ordított, mint akit nyúznak, nagy fájdalmai voltak. Mikor a jó langyos vízzel tisztára mosta, a törülközőt úgy hajtogatta, hogy belerakva a mályvát szépen ráborítsa a sebre és takarja a mályvát, le ne essen. A vásznat hideg kútvízbe mártotta, ezt rácsavargatta végig, egész térdig a lábára, mert már a lábfeje is nagyon dagadt volt. „Látod, most gyakran kell a vásznat bemártani vízbe, nehogy, mivel az egész láb csupa tűz, beleszáradjon a mályva a sebbe. Estére újra kell kötni!” – Fogadkozott Bregyi néni, mindent úgy csinál majd. – „Még szólj, ha kötöd, én is megnézem.”

Mi elmentünk haza, mert sok a dolog, jön István király napja, búcsú lesz. Anyámnak varrni kell, de engem még visszaküldött egy fazék aludttejjelel, hogy óvatosan emeljék fel a beteg fejét, etessék meg, mert ez jót tesz a betegnek, hűti a belső részeit, mert csupa láz, és könnyebben viseli a fájdalmakat. Estefelé szólt Bregyi néni, köti a János lábát, mentem én is, nagyon kíváncsi voltam, javult-e a beteg láb, mert a beteg nem javult, nagyon lázas, félrebeszél, teste olyan mint a tűz. Sír Bregyi néni, szidja Koczkaékat, kik még csak afelől sem érdeklődnek, mi van a beteggel. Sőt, ők haragusznak, hogy ilyen-olyan mulya a János, semmire sem tudták használni, és mulyasága miatt ebben a nagy dologidőben cseléd nélkül maradtak, ők vannak megkárosítva, mert még nem kaptak helyette cselédet! Édesanyám mondta is,

ezek azért beszélnek, még azt a kis bért se kelljen nekik megfizetni, ami Jánosnak eddig járna.

De Bregyi néni nagyon rossz betegápolónak bizonyult, olyan ügyetlenül tudta a beteget kezelni, muszáj volt édesanyámnak kötnözi. Még az első kibontásnál semmi javulás nem látható, még dagadtabb, olyan feszes a bőr, majd kipattan. Csúnya kék, zöld, és a láz sem szűnik. Édesanyám újra kéri a szülőket, vigyék orvoshoz. Talán, ha levágják a lábát, meg lehetne menteni az életét. De harmadik faluban lakik az orvos, nekik pénzük nincs, hogy kocsit fogadjanak és orvost fizessenek, és hogy János nyomorékon maradjon a nyakukra, inkább pusztuljon el! Csak sírni tudnak, de ők nem tudnak segíteni!

Édesanyám maga ment el Koczkáékhoz kérni, hogy cselédjüknek, aki náluk járt szerencsétlenül, tegyék meg azt a szívességet, vigyék el az orvoshoz és ami jár neki bér, fizessék ki az orvost, gyógyszert. De még ő szegénykezhetett, mikor azt mondta neki az öreg Koczka: „Magaát jól megfizette Pető Bregyi, hogy fellép az ügye mellett prókátornak!” – Pirulva kellett hazajönni a döllyfős kuláktól. Így szegény anyám a maga sok dolga mellett nem mulasztotta el, hogy ne pontosan maga kezelje a beteget, úgy fáj a szíve szegény betegért. Fohászkodott, énekelt Szent Antalhoz, gyógyítsa meg Jánost.

Csodákat kik látni vágytok.
Óh, jöjjetek Szent Antalhoz.
Szent Antalnak Imájára
Tenger enged, bilincs törik.
Az elvesztett tagot, vagyont
Ifjú és agg visszanyerik.

Énekelt és imádkozta munka közben Szent Antal olvasóját. Olyan aggodalomban volt, látva, hogy a seb nem akar javulni, sem a beteg. Csak harmadnapra vette észre, a seb kékből-zöldből kezd pirosas színbe átmenni, és mintha már nem sütné úgy a teste a betegnek. Tartja rajta a tenyerét, és hálás szívvel fohászkodik: „Kedves Szent Antal, légy áldott, megsegíted ezt a szegény beteg gyermeket!” – Bregyi néni, Cseh Rozi, János testvére, én örömkömben sírva fakadunk.

Másnap már János sokkal jobban érezte magát. Már magától is meg tudta enni az aludttejet, amit vittem neki. Vasárnap már a húslevest is jóízűen megette a csirke szárnyával, májával, magam részit vittem el neki, és már anyja is azzal dicsekedett: mindig éhes, már olyan jó étvágya van a láz után, mindig enne. Így bízunk hozzá, már jobban lesz és nem marad nyomorék, és nagy híre szaladt az egész faluba: Szent Antal csodát tett Cseh Jánossal! És hogy hamarabb lábra álljon, nem a gazdagok, de a szegényebbek egymással vetélkedve, ha egy jobb falatot süttek vagy főztek: „Ne, fiam vagy lányom – így a gazdasszony – vigyél Cseh Jánosnak!” – Mert tudták alsó, felső szomszédaik, hogy János szülei milyen szegények.

Hát, az én drága édesanyám ilyen jószívű kuruzsló volt. Ő gyógyított, vigasztalt, segített mindenkin, aki hozzá fordult, de őt is szerette mindenki. Voltak még másféle kuruzslók is a faluban. Például Kostyi Rozi idős, magános szegény özvegyasszony. Ez meg rontott, és boszorkánynak volt kikiáltva a falu lakosaitól, mert ha összevesztek a szomszédok, meg akarták magukat bosszulni, elmentek Rózsi nénihez, hogy rontsa meg a haragosa tenenét.

Vitt Rózsi néninek egy kis lisztet vagy zsírt, Rózsi néni

babonázott: piros kukorica, bab, vereshagyma, vagy ha az illető jobban megfizette, Rózsi néni nem restellt a dögtemetőből is valami dögöt szerezni, hogy becsempéssze a haragos udvarára, és sokszor sikerült is a dögöt előidézni, mert anélkül is volt elég dögvész disznóban, baromfi-ban. De félték is Rózsi nénitől nagyon, mert olyan cifra átkokat tudott mondani, és nagy híre volt, megrontja a tehenet, ha ránéz. Mint boszorkány megnyomja és megszopja azt, akire megharagszik. Hitt a falu mindent, mert buta volt.

Még egy másik asszony is volt, akit szintén babonázó boszorkánynak tartottak, de ezt már másfajta változatban. Nagy Marcsónak hívták, a férje egy nagyon lusta, csendes ember. Lehet, talán beteg is volt, csőszködött a berek alatt; de most már igazán letelt a gazdáknak a bérlet, így nem volt rá szükség, másképp nem tudott dolgozni, így Marcsó néni bejáróasszony lett. Mosni, meszeli vagy kendermunkába hívták, ha szükség volt rá, és minden pletykát tudott lányról, legényről, és felcsapott házasságközvetítőnek. Hordta, vitte az üzeneteket, és ha valamelyik lányt elhagyta a szeretője, vagy azt akarta, hogy az a legény, kit ő szeretne, belehabarodjon és feleségül vegye, Marcsó néni kész volt a tanáccsal. Mondjon el a lány egy Miatyánkot, tíz Üdvözlégy Máriát, míg megszitalja azt a lisztet, miből pogácsát süt, majd vigyen zsírt, sót, jó borsot, paprikát és nyírjon bizonyos helyről szőrt, szentelt gyertyánál égesse el, a hamuját a lisztbe keverni, megsütöni. Vigyen hozzá fát, persze a lány jó bőven visz mindent, és majd ő, Marcsó néni, módot talál rá a pogácsát a legénnyel megétetni. Mit meg nem tesz egy szerelmes lány vagy legény, mert a férfinemből is voltak kuncsaftjai! Hát sokszor Marcsó néninek sikerült is összeboronálni a párokat, pedig a pogácsát szőr nélkül

ő ette meg, de ez nem számít, a díjat behajtja. Egy mázsa búzát szokott kérni, vagy mást ebben az értékben, és ha a házasság nem vált be, szidták a vén boszorkány Nagy Marcsót, hogy a nyakamba rázott – így a férfiak –, másképp a nők.

Egy ízben, jó késő este anyám – mivel hideg van, nem tudunk már minden reggel fűteni, mert kevés aratószalma jutott, az is kell a tehén alá aljazónak, szárral se fűthetünk, mert azt megeszi a tehén; a nyers kukoricakóró, amit a tehén lerág, nem sok meleget ad, azzal tüzelünk, tuskó, gally a múlt télen elfogyott, az idén még nem vág-
tak fát az uraságnál, nálunk is vendég lett az ínség – a lámpa melegénél köt. Apám kint hál most az istállóban, várandós a Citrom tehenünk. A gyerekek már alszanak, én is, hogy ne fázzak, már lefeküdtem. Anyám is biztosan álmos már, mert nagy csendben van, se nem énekel, se nem imádkozik, vagy talán azon töri a fejét, honnan, miből veszünk búzát.

Jaj, de egyszerre csak kopogást hallok, hirtelen lehun-
nyom a szemem, a könyvet, amit olvastam – már harmadikos vagyok, újra előreléptem egy osztályt – kapom a dunna alá, anyám már mondja is: „Tessék!” – Én fél szemmel azért figyelek, ki lehet ez a kései vendég? Hát nagy óvakodva belép egy legény: Burom János. Csodál-
kozok, mit keres ez itt?! – „Dicsértessék a Jézus Krisztus, jó estét, Mári néni.” – mondja nagy szégyenlősen. Anyám fogadja: „Isten hozott, jó estét! Üljlél le, itt a lóca.” – Leül, de nagyon zavart, csak hallgat. Végre, hogy nem kezd semmibe – „Miért jött?” – kérdezi anyám – „Tán János bátyád keresed, mi dolgod van vele?” – „Nem én” – nyögi János. – „Magához jöttem volna, de úgy félek, hogy kicsúfol!” – „Dehogy csúfol-
lak, Isten őrizz, miért csúfolnálak ki, mondjad csak, mit

akarsz!” De János csak sóhajtozik. Anyám biztatja: „Hát tán beteg vagy, vagy te is karkesztyűt akarsz köt- tetni?” – „Jaj, dehogy, de ne nevéssen ki! Tudja, az a vén kurva Kostyi Rózsi megnyomott álmomban és szop!!!” – „Ugyan, ne izélj! Hát, hogyha csak álmod- ban, az nem baj.” – „Nem az Istent!” – káromkodik bátrabban János. – „Olyan, mintha álmomban volna, de már annyira csigáz, meg a mellbimbóm is úgy fáj, és nézze, hogy dülled a mellem, olyan csecsem van már, mint a lányoknak, és annyira kiszíja, már csupa var!” – „Nohát – gondolja anyám –, még ilyet nem láttam. „Mu- tasd már akkor, hadd nézzem meg.” – Mikor János arra kéri, imádkozzon rá, adjon neki valami orvosságot, szé- gyenlősködik: „Hát csak így nézze meg, tapintsa csak meg, akkor is megtudja, hogy igaz, amit mond.” – Meg is tapintja, dehát vetkezz le: „Hát hogy adjak rá orvos- ságot, ha nem látom?!”

Ez is vérestályog, mint a Rózsa nénié. János megijedt, hogy akkor ő is meghal, hát kezdi aztán lehúzni magáról az inget. Nézi anyám. Én is szeretném látni, dehát szé- gyellem is magam, hogy leselkedjek. Hát csakugyan úgy van, ahogy mondja, mind a két mellbimbó ki van vara- sodva, és a mell is jól meg van duzzadva. De azt is látja, itt nem Kostyi Rózsi a bűnös, hanem Jánoson olyan dur- va vászoning van és olyan zsíros, piszkos, nemcsak a nya- ka, kézelője, hanem az egész ing, mert sok asszony úgy kíméli a ruhát, nem mossa ki. Szombaton leveti, tisztát vesz, mert templomba, kocsmába vagy mulatságba megy, és hétfőn újra azt húzza magára, amit a múlt héten hor- dott.

Hát Jánoson is ilyen ing volt új vászonból, bodzával festve és talán egész télen nem mosták ki. A vászon na- gyon egészséges viselet, jobb mint a pamut, de az új vá-

szon akármilyen szép sima fonalból készül is, nagyon komisz; hát még a Jánosé olyan csombékos, rücskös vászon, nem csoda, ha kidörgölte a mellbimbókat és kivarasodott. Most szentül hiszi, hogy éjjel álmában megnyomják a boszorkányok, és szopják. Azért van ez a baja, és mivel Kostyi Rózsi kertszomszédjuk, és csirkekerítés miatt van elég vita szomszédok között, ők is haragba vannak, hát ráfogják, mivel ez boszorkánynak van kiáltva, ez nyomja-szopja őt.

Hát anyámban is van humor. No megállj, János, gondolja magában, majd kimosatom én anyáddal az inget és megpuhítatom. Először is szánakozik: „Szegény János, jól elbánt veled ez a Rozi néni, de ne félj, meggyógyulsz, és rendelek rá olyan orvosságot, hogy többet nemhogy megnyomna és szopna, de még messze elkerül!” – Így János, mivel látja, anyám igazat ad neki, hősködik, már nem szégyenli magát. – „Nem is bánám, Mári néni, legalább valami szép fiatal boszorkány csigázott volna így el, de ez a vén Kostyi Rózsi! Ettől féltem is, ha feléreztem rá, hogy nyom, de ha fiatal lett volna, majd elkaptam volna a nyakát, én nyomtam volna meg őt!” – Még anyám is nevette János hősködését és butaságát, dehát hiába mondaná neki az igazi okot, azt nem hinné el.

Most először is ráimádkozik, de Jánosra is ráparancsol, magában mondjon el egy Miatyánkot-Hiszkegyet. „Adok neked olyan orvosságot, ami meg van szentelve, mert ez űzi el a boszorkányt; egy liter vízben főzze meg anyád és szűrje le a szíta visszáján. Evvel a vízzel naponta háromszor puha fehér ronggyal mossa meg a melled, kösse át az egész melled, ha van, jó hosszú törülközővel vagy lepedővel, de az tiszta legyen, és legalább három-négy nap feküdjél, ne mozogjál sokat! És ezt az

inget, amibe a boszorkány megnyomott, amire most ráimádkozok, vigye el a faluvégi kőkereszthez, egy Miatyánk-, tíz Üdvözlégy Máriát imádkozzon; onnan menjen el a Tarnára, keressen egy lapos követ, mártsa bele az inget a vízbe s a kövön a sulyokkal addig verje, míg a gonosz boszorkány minden csontja össze nem törik, mert minden ütés a boszorkányt éri. Hétszer ismétlje, mindig ha az ing megszárad.” – Gondolta anyám, akkorra a pizok is kimegy belőle, és a sok sulykolástól a vászon is megpuhul, nem töri fel a János csecseit. Elmegy János egy jó marék kamillateával, és nagyon köszöni anyám orvoslását, hogyne, mikor semmi pénzbe nem kerül!

Másnap nevetve beszéli apámnak: „Tefelőled ellophatnák a házat, itt járt egy legény, és te észre se veszed. Szinte megijedtem, mikor késő este beköszönt.” – „Zárd be az ajtót és akkor nem jöhet be!”

Napok múlva jön Kati néni nagy örömmel: „Áldjon meg a jó Isten, kedves Mári fiam, úgy meggyógyítottad szegény gyerekem! Mennyit szenvedett attól az utálatos Kostyi Rózsitól, már olyan beteg volt, aludni se tudott, félt, mikor jön nyomni a boszorkány! Még én sem tudtam lehunyni a szemem, egész éjjel imádkoztam mellette, és ha el is szunnyadt kicsit, nemsoká’ felijedt, már megint szopta, mert nagyon fájt a csecse; de el is bántam vele, úgy összesulykoltam, biztos ordított kínjában, nem sajnáltam, ha ő sem sajnálta az én gyermekemet megrontani! És tudod-e – hajol anyámhoz közelebb –, ő volt, mert láttam reggel az udvaron, nagyon sántikált! Jól van neki, de csak agyon tudtam volna verni! Jánosnak már nincs semmi baja, lelohadt már a csecse is, már nem fáj úgy a csecse bimbója sem. De imádkozok is érted kedves gyerekem, áldjon meg a jó Isten hét tetejével” – és

ezzel elballagott haza. János is, ha meglátta anyámat, már messziről köszönt neki.

Hát még a magunk bajai között ilyen esetek is zavarták anyámat, az igaz, ezen inkább mulatni tudott, mert ő elhitte a boszorkányságot, de ezt már nem hitte el, mert látta, hogy ez a piszok és hanyagság következménye.

Mikor megellett a Citrom, olyan kevés teje volt, hogy bár mind kiszopatták a borjúval, mégsem fejlődött, és már mink is úgy vártuk a tejet. Meguntuk a sok vízbe-főtt kását és málét, amit kukoricából készítettünk és még krumplink sincs már, a kenyér is elfogy... Öregapám, apám nem sokat tud segíteni, mert nincs már bérelt föld, a tulajdonos egyben adta ki, nem gazdáknak, így könnyebb neki a haszonbért megkapni, már nincs neki sem három ló, csikó, tehén is egy van; jön ő hozzánk gyakran és hoz nekünk sült krumplit a zsebben és ősszel adott is két zsákkal, de nekik is sok kell, és mivel én már jól tudok olvasni, kéri anyámat, mikor nincs itt a mise, vásárnap délelőtt engedjen el neki felolvasni, mert ő már nem lát, okuláréja meg nincs. Bori meg még a betűt is nehezen tudja összefoglalni. Így én nagy büszkén járok hozzá felolvasni.

Észreveszem, Panni néném már beadja a derekát, hogy férjhez menjen Márton bátyámhoz, használt öreganyám rábeszélése. Készülnek a húsvét utáni lakodalomra. Már meg is van a terv, mi lesz a fiatalokkal. Panni nénémnek apjáról maradt egy kis viskója, és ha férjhez megy, nagykorú lesz, ezt eladják, és még öregapám tesz az árához, a mellettünk való ház eladó, megveszik nekik.

Úgy is lett. Megvolt a lakodalom, melyben már mink is jobban részt vettünk, mert nem a padkán táncoltunk, hanem a többi táncolók között Palcsi és Kálmán bátyáinkkal. Már ők is olyan nagy legények, hogy mink azt

szerettük volna, mindig velünk táncoljanak, de ők csak a mi kívánságunkra lötyögtettek meg, mert ők már olyan lányokkal szeretnek táncolni, akik tudnak is; mi pedig csak ugrálunk ide-oda, nem vagyunk még jó táncosok, de azért sokat táncolunk. Hol én táncolok zsidó Fánival, hol Bori, így mivel volt mit enni is, elmondhattuk, nagyon jól mulattunk.

Elmúlt az ünnep

Anyám sehogy se tudott belenyugodni, hogy nincs a Citrom megrontva. Egyik este felkeresi Rózsi nénit, ő is hátha tudna segíteni. Kapott is jó tanácsot, de ezért meg kell neki varrni egy nyárikát. Másnap misére ment és azzal az ürüggyel, hogy fáj a foga, a harangozótól kért tömjént – mert a lyukas fogba tömjént szoktak dugni. Ez is gyógyszer volt a parasztek között.

De neki most nem arra kellett. Rózsi néni azt rendelte, szentelt vízzel mossa meg a Citrom tögyét, lapátra tegyen parazsat, arra tömjént és jól füstölje meg a tögyét, közben bizonyos imádság, amit ő előmondott, és egy rossz fazékba tegyen alólra a tehén trágyájából, rá egy csomó szórt a farkából, körmiből és szarvából is lekaparni, azt beletenni.

Azután szentelt barkabogyókat és abból a szentelt búzából, amit keresztjáró napokon kimenve a körmenet élén a pappal, lobogókkal, kereszttel énekelve, imádkozva, a tábla búza felett a pap megszentel, a nép pedig a szertartás után nekiesik, tépi, szaggatja, viszi haza és elteszi ilyen célokra, hát ebből is kell beletenni, és a fazekat felkötni a kéménybe, mert akkor a boszorkány nem tudja a tehenet megrontani. Mert az a hiedelem, hogy a boszorkány a kéményen és kulcslyukon jár be. Hát anyám is ezt végigcsinálta nagy titokzatosan, és mivel ő már nagyon nehéz, nekem kellett felbújni a kéménybe. Kiszékre álltam, hogy elérjem a szöget, ami már régen bele

volt verve azért, mert ha a fináncok szűzdohány után kutattak, apám oda szokta dugni, meg ne találják.

Most már nem kell félni, hogy bejön a boszorkány, mert mindenképpen biztosítva van a ház, mert Gáspár–Menyhért–Boldizsár, a három szent király napjaiban a pap is felszentelte. Én csak csodálkozom, mindent elkövetünk, mégis mindig kisebb darab kenyeret kapunk. Nem sokkal ezelőtt is anyám öt forintot adott, mikor Harangozó Ferenc bácsi a Jézus Mária szent szíve szoborra gyűjtött. Igaz, háromszor is végigjárta a falut, amíg összeszedte a rávalót. Nem merem szólani, hogy jobb volna, ha anyám nekem szoknyát venne, mert ez a múlt télen volt.

Itt is fel kell állítani a Szent Antal szobrát a templom előtt, közelebb lesz hozzánk a közbenjáró. Nagy a lelkesedés, adjunk, amennyit csak tudunk. Ferenc bácsi, mint az Egyház lelkes szolgája, kis füzeteket árul, amiben le vannak írva Szent Antal különös csodái. Adtunk pénzt is, vettünk füzetet is, és már mikor elolvastam, én is bíztam, hogy már Szent Antalnál nyert ügyünk van, pénzt is adtunk, anyám is mindig éneklí a csodatetteiről szóló énekeket. Én is bízok, engem is megsegít, mert nagyon fázok és félek, szent gyónásra kell mennem, már az iskolában el van intézve, melyik osztály mikor megy.

A nagyobb lányok nem veszik úgy a szívükre, de én még most megyek először, és úgy tele vagyok bűnökkel, mikor anyám imakönyvéből olvasom, hogy kell megvizsgálni a lelkiismeretem, hogy kell gyónni, a bánatot felindítani, az erős fogadást végrehajtani, penitenciát végezni. Hát tele vagyok gonddal. Este lefekvéskor vizsgálom és számolom bűneim, már annyi összejön, minden ujjamra jut. Hogyne, ott a szegény kandúr esete, minő

vétkes vagyok abban is*, ott van Marika, még most is látni a homlokán a csikarást, Veronka is miattam lett megverve, apám-anyám összevesztek, ez is az én bűnöm és még mennyi sok!... Hát nem csoda, ha nem tudok aludni, mert loptam is, csaltam is, és még szemtelen is voltam, mert mikor öregapámék disznót öltek, apám hurkát hozott, anyám elosztotta, és mivel mindig nagyon éhes vagyok, egy kisebb darabot elloptam a Veronkából, azután apám mindig neki szokta adni a szalonnabőrt rágni, és mivel én is nagyon szerettem volna, olyan jó a kemény szalonnabőrt félnapig is el lehet rágcáslni, elcsaltam Veronkától. Ez is bűn, mert irigység és csalás!

Sok mindenfajta bűneim vannak, és már holnap délután jön a pap gyóntatni. De nem csak én lehetek nagy bűnös, mert mikor ülünk az iskolában, és sorbaállunk a sekrestyeajtóban, várjuk a papot, kit Ferenc bácsi már öltöztet, én mint a harmadik osztály első diákja végignézek az osztályon, látom nemcsak nekem remeg féltemben a lábam, hanem Harangi Veron még a száját sem tudja összefogni, úgy reszket egész teste, mint a kocsonya. Kassa Rozi már három lányt is maga elébe ereszt, csak később kerüljön rá a sor. Ferenc bácsi, aki a templomban mindig lábujjhegyen jár a nagy alázattól, most jön kifelé, int nekem, menjek, ő pedig beül a Gosztonyiné padjába, onnan dirigálja az osztályt. Megyek én is lábujjhegyen a félhomályos sarokba, letérdelek a gyónó padra, keresztet vetek és hadarok, hogy mielőbb átessenek sok bűneim lajstromán. Kérem a lelkiatyát, és mondom: „Káromkodtam, átkozódtam, csaltam, loptam, szemtelenkedtem...” – de már akkor a pap megállított: „Nem

* A kandúrral történt mulatságos epizód az *Emlékül hagyom* c. kötetben van leírva. *A Szerk.*

úgy! Mit káromkodtál és miért?” – Most jöttem csak nagy zavarba! – „Mit is no!?” – Nem akarom mondani, de csak biztat: „Mondd csak hát!” ... – „Hát Cseh Örsinek azt mondtam...” – és abba hagyom. – „Mit mondtál, mondd bátran!” – „Hát, hogy nyald ki a seggem.” – „Hát, ez nagyon csúnya, ezt többet ne mondd! És mit loptál?” – „Veronkától elloptam a hurkát, megettem és elcsaltam a szalonnabórt...” – „Ezt se tedd többet, ez is vétek. És kivel szemtelenkedtél?” – „Hát Magyar Józsi megsújtott, és azt mondtam neki: Magyar kutya szarba habar...” – „Hát ilyent itt nem szabad mondani, nem tudod magad illő módon viselni?! Ez is nagy bűn! És testileg nem szemtelenkedtél?” – „Nem tudom, hogy kell!” – „De buta vagy! Hát szüleid ellen mit vétettél?” – „Rákötöttem a kandúr farkára a hólyagot, minket apám megvert, ők meg összevesztek és a kandúr Marikát is kicsikarta.” – „Nagy bűnös vagy, szánd-bánd bűneidet és tégy erős fogadást, hogy megőrzöd lelked, tested tisztaságát!” – Már szavába is vágok, csak mielőbb szabaduljak: „Mihelyt jó idő lesz, megfürdök a Tarnába’!” – de már rám se hallgat, adja fel a penitenciát: tíz Miatyánk, tíz Üdvözlégy, öt Hiszekegy. Hányja rám a keresztet, én felállok, és ki van téve a stóla a gyónószék elejére, ezt meg kell csókolni, de úgy utálok a tömjén szagát.

Ida jön helyemre, én megyek kifelé, és nagyon ki vagyok veresedve, csak lesnek rám a többi cimborák, no ez jól kikapta a magáét! Még azt hitték azé’ fogom be a szám, mert mint ahogy reggel az iskolában a nagyobb lányok ijesztgettek: ha nem valljátok be minden bűneiteket, ha hazudtok, a pap tüzet tesz a nyelvekre – biztos az én nyelvemre is tett a pap. Még jobban reszketek... Én letérdelek az oltár lépcsőjére, ott kell a peni-

tenciát elvégezni, és iparkodok minél hamarabb átesni rajta, mert már elfagy a lábam, mióta itt állunk már a hideg kövön mezítláb. Március utolsó hetei vannak és olyan nagy hó volt a télen. Imitt-amott még most sem olvadt el, cipőt meg csak nagymisére szoktunk húzni vásárnap, és a ruhánk is nagyon vékonyka, és olyan hideg a templom, nem csoda, ha összeverődik az inunk a hideg meg a sok bűn súlya alatt.

De lassan vége van a penitencia-eliminálásnak. Ida mellettem térdel, és már lökdös, menjünk kifelé. Én visszalököm, mert még nem végeztem teljesen, még Szent Antalnak is akarok mondani egy Miatyánkot, hogy szerencsésen átestem az első szent gyónáson, mert féltemben megígértem neki. Ferenc bácsi fenyeget, mert ő mindent meglát. De már vonulunk is ki a templomból. Ida nevetve megállít: „Te, nem kérdezte a pap, hogy szemtelenkedtél-e?” – „Ugyan ne járjon a szád!” – „Engem kérdezett, de csak nem vagyok bolond neki megmondani, hogy Sike Istvánnak megfogdostam a pecerét.” – Hát csak szörnyülködtem! – „Hát nem szégyelled magad, eltagadtad a legnagyobb bűnödöt és reggel méltatlanul járulsz az áldozásra. Megver az Isten!” – De még Ida haragudott meg, amiért én így pirongatom, és otthagytott mérgesen. Ejnye, már megint bünt követtem el. Utána-szaladtam, az iskola előtt utolértem és bocsánatot kértem tőle, ha megsértettem. De már csak nevetett. – „No, mi van abban, csak nem kötök mindent a pap orrára?!” – Szent lett a béke köztünk, én is hazamentem.

Anyám jó ebédet főzött estére, mert apám reggel nap-számba ment Veresmajorra trágyahordáshoz, és így akkorra főzött, mire ő is hazajön, és én is gyónás után jól-lakjak, mert áldozás előtt nem szabad enni semmit. Krumpligancát főzött pirított hagymával, olajjal és

krumplilevest. Jóllaktunk, nemsokára le is feküdtünk, és mivel megszabadultam bűneimtől, egész éjjel meg se fordultam, olyan jól aludtam. Másnap megáldoztunk, és olyan könnyen éreztem magam, mint a madár.

Most már csak az van hátra, hogy öregapámmal is helyreállítsam a becsületed. El is terveltem, hogy Pető Feri nagy legény, és van neki olyan verses könyve, amiből a lakodalmi verseket tanulja, és sok más köszöntő versek is vannak benne. De ezt Feri úgy őrzi, ki nem adná a kezéből senkinek.

De hiába, babaruhával sok mindent el lehet érni. Felbiztattam Pető Pannit, adok neki bábruhát, lopja el nekem csak addig, míg én leírok belőle egy verset. Sikerült is, mert Feri bátya is napszámba járt. Hát nagyon szép verset találtam benne, leírtam. Borit, Veronkát, Örszikét felbiztattam, tanuljuk meg a verset és húsvétkor öregapámat felköszöntjük. Rá is álltak, de már nagyon sietni kell a tanulással, mert pár nap múlva itt a húsvét, hogy édesanyám se tudja meg, mink mire készülünk, mert majd elárulna bennünket. Bent a pelyvás pecóban tanulunk. Megy is már szépen, még Örszike is csak imitt-amott akadozik.

Húsvétra ha nem is lett új ruhánk, cipőnk is siralmas állapotban volt, de addig pucoltuk, míg csak jobban ki nem nézett. Anyám a ruhánk kimosta, vasalta, mivel húsvét első napján Boconádon van mise. Tudtuk, öregapámat otthon találjuk, mentünk Veronkával köszönteni. Bori meg Örszike már az ablak alatt lestek bennünket, menünk-e. Még egyszer elmondtuk a verset, nehogy belesüljünk. Gyerünk – mondta Bori –, öregapám a szobában van, most reggelizik, siessünk. Be is mentünk és Veronka, Örszike áll előttünk, mink a hátuk megett, a Dicsértesség után rákezdjük:

Rég vártam már e szép napot.
Mostan midőn bekopogott,
A szent kötelem, édes vonzalom
Zavarba hoz, ezt meg kell vallanom.
Mit kívánjak neked üdvözetül,
Miről tudom, hogy majdan teljesül,
Hisz az ég, amit csak adhatott,
Tenéked már mindent dús mértékben adott.
Érényeket kérjek Istentől rád,
Hisz ezeket régóta bírád.
Mit kívánni tudunk, csak egy lehet:
Tartsa meg az Isten drága éltedet.

Hát, bizony keményen kellett magunkat tartani, hogy ezt a hosszú verset végig elmondjuk, bele ne süljünk, de sikerült. Már öreganyám is a hátunk megett állt, bejött a konyháról, öregapám meg úgy meghatódott, csak pislogott, ki ne essen a könnyű a szemiből, mink meg egyenkint kezét csókoltunk, őt is megcsókoltuk, és öreganyámat is. És ők is visszacsókoltak, pedig nem könnyen szoktunk csókolózni. Láttam, öregapámnak nagyon jól esett.

Mennyi gyereke volt és van, de eddig őt így nem köszöntötték fel, ott is fogtak bennünket ebédre. Míg öreganyám megfőzött, Veronkák Örsikével játszottak a padkán viaszbabával, bölcsővel, mink Borival az ő könyvéből olvastunk öregapámnak, és engem nagyon dicsért, hogy már milyen jól tudok olvasni. Amire én nagyon büszke lettem, hogy már nem vagyok ebadta számár. Visszanyertem a becsületem előtte.

Ebéd után hazamentünk és elmondtuk édesanyámnak, mi járatban voltunk, és még öregapámtól én is, Veronka

is tíz krajcárt kapott hajfonóra, öreganyámtól meg hagy-mahéjban festett tojást. Örült neki ő is, hogy öregapám meg is dicsért bennünket.

Elmúlt az ünnep, de most meg már nagy veszedelem fenyegeti az egész falut. Kicsapott a Tarna, elsöpör bennünket. A férfiak, nők, aki csak teheti, mind a gátat építik, hogy mindenestül el ne vigyen a víz. Jó idők lettek a hegyekben, a sok hó, mivel nagy eső is jött rá, hirtelen elolvadt, és most még a holt Tarna is olyan vadul hömpölyög a kertünk alatt, még aludni sem tudunk már. Egész a kis kertig feljött a víz, ássák az árkot minden udvaron, be ne jöjjön a házakba. Máskor is minden tavasszal kicsap a Tarna a medréből, de még ilyen csúnyául sose láttam. Felmentünk a toronyba és onnan mind a két Tarnát látni, hogy gyúrik-nyomják egymást a nagy habok, iszonyú nézni.

A Harangozó Ferenc bácsi éjjel-nappal ott tartózkodik, hogy félre verje a harangot, ha menekülni kell. Az öreg-asszonyok, anyám a templomban fohászkodnak, könyörögnek Szent Antalhoz, Nepomuki Szent Jánoshoz, kérik Isten engedelmét a nagy veszélyben. Végre szünni kezd a veszedelem, már nem olyan mérgesen tolják egymást a habok, és nem zúgnak olyan félelmesen. Csillapul a félelem, aggodalom, bátrabban, vidámabban énekelik: „Csodákat kik látni vágytok, Szent Antal újra megmutatta, méltó a tiszteletre, nem hiába kérik pártfogását.” – Pedig ő is nagy veszélyben forgott, majdnem lábáig ért a víz, mert nemcsak a kertek felől jön fel, hanem a hídtól is egész a templomig.

A víz az egész falu közepét elfoglalja és Szent Antal kerítése is vízben áll a templom előtt. Mikor a Tarna le-

csillapodott, a sok víz, mely nem tudott visszafolyni, itt maradt hetekig, fel sem száradt. Utána a sok miazma, rothadás, olyan bűdös a pocsolya, a kutak vize zavaros, és jön a járvány, vérhas, hideglelés. Sok a beteg, még szerencse, anyám gyűjti mindig a sok teafüvet; van kamillája, bodza, kakukkfű, fodormenta, vérhasra szederlevéltea. Mi víz helyett is teát iszunk, már a második tyúkját adja el cukorra, mert öregapáméknál mindig cukor nélkül ittuk. De most itt a bolt, és hogy szívesebben igyuk, mindig cukorral adja, és marékszám osztogatja, aki csak kéri a teát.

Mindenütt sok a gyerek, de orvost nem hívnak még a gazdagok sem. Így halt meg egyszerre Gazsi Pistának három kislánya hat nap alatt. Csak akkor vitték már orvoshoz, mikor nem tudott az sem rajtok segíteni. Pedig nem sokkal kevesebbe került volna az orvosság és az orvos, mint a díszes hármas síremlék! Volt olyan ház, hat-hét gyerekből kettő maradt.

Nem is lehet csodálkozni, mert olyan elmaradottak vagyunk. Nincs az egész faluban talán három helyen sem vécé – a szalma mellett, és olyan házak, melyek egymásnak háttal vannak, az a bújóhely. Már ilyen helyen, ahol a házak így vannak, az illendőség azt kívánja, más felé fordított fejjel menjen el az útonjáró, mert ha benéz, majdnem mindig lát férfit letolt nadrág- vagy gatyával, asszonyt jól fel- és összefogott szoknyával. Most a sok víz ezeket mind összekeverte, és bűzlik a falu közepén, fent van a víz árja, és szennyezik a kutakat. Hát ezért nem hagy anyám vizet inni. Citromnak, a tehénnek is felforralja, és hagyja leülepedni, főző vízért is a falu másik szélére járunk Sikéékhez, hol Mari néném van férjnél, az ő kútjuk messze esik a Tarnához és tisztább a vize.

Mikor már fel is száradt a víz, újabb veszedelmet hozott. Megjelentek a tüzesemberek. Mindenki erről beszél, és nagy a félelem nálunk is. Az a szokás, mielőtt lefekszünk, kiszaladunk kisdolgunkra, persze nem messze, csak a szomszéd ház mellé. Még ha nem is akarunk, akkor is a kert felé nézünk, mert már Hani bácsi is azzal jött hozzánk az este: olyan nagy tüzesembert látott, a Harangi Ferenc kerítése mellől ugrott ki, és egész a Tarnáig szaladt, ott eltűnt. „Meglátjátok, ez megint valami rosszat jelent!”

Hát, ahogy leülünk mind a hárman, nálunk is a kertben, látjuk, szalad a tüzesember. Több se kellett, felgurunk, sivalkodva, szaladunk befelé, csorog a lábunk szárán végig a szükséglet, csak úgy tapossuk egymást, ki érjen be előbb! A sivalkodásra jön anyám: „Ti mit jajgatatok?” – „Jaj, ott szalad a tüzesember!” – alig tudott bennünket megnyugtatni. Másnap mondja apámnak: „Hallod, szégyen, nem szégyen, ha mégy Hevesre, hozzá egy bilit a gyerekeknek, ne rémüldözzenek!” – De akkor még nagyon megszólták azt, ki a régi szokástól eltérően, teszem azt, bilibe végzi a dolgát! Apám hozott is, és úgy dugdostuk, valaki meg ne lássa.

A nagy víz és járvány arra készítette az orvost és az előljáróságot, megvizsgálván a közállapotokat, csatornát kell építeni, mely a Tarnába levezesse a falu közepére betóduló vizet, és mindenki árnyékszékét csináljon, mert ha nem, szigorú büntetés lesz a vége. Ez megint újabb teher, melyet ráraknak a lakosság vállára, a csatornacsövek pénzbe kerülnek, ezt kivetik adóba, amit nem is a nagygazdákon hajtanak be, hanem a kisembereken, és a közmunkát is ők végzik. Így nekünk is újra a nem várt kiadás elvitte mind az apám napszámját, és nyolc napot

kellett közmunkában végezni, pedig most már napszámba is mehetne. Lett árnyékszékünk is. Öregapám adott hozzá napraforgókórót, és betapasztottuk. De sokan nem csinálnak még most sem, mert a törvény még nem elég szigorú.

Használatba vettük a varrógépet

De szegény Kántor Pali bácsinak még most is nagyon rosszul megy, és megint kisbabájuk van. Hordják a tejet, és nem kell már a Citromot szentelt vízzel mosogatni, tömjénnel füstölni, a boszorkányt kéményben égetni, ad szépen tejet, mert mink is adunk neki répát és jobb takarmányt. Végre Pali bácsi elhatározta, ő is itt hagyja a falut, mert Józsinak is jobban megy Gyöngyösön a sorsa, megy ő is.

Már sok tej árával tartozik, de mivel becsületes ember nem akarja másik embertársát megcsalni, arra kéri édesanyámat, vegye meg a gépjét. Igaz, ez susztervarrógép, de ő majd kicsit átszereli, és lehet rajta ruhát is varrni. Anyám húzódott tőle, ő nem tud gépen, csak kézen varrni, de majd megtanítja. Úgy is lett! Szépen belejött anyám is, hogy kell gépen varrni, és megegyeztek, nem fizet a tejér'. Apám majd elköltözteti őket Gyöngyösre, egy kocsi holmi összekerül és a család. A gépet áthoztuk, ők felpakoltak, még meg is sirattuk őket, ők minket. Úgy Nina néni, mint Pali bácsi jó szomszéd volt.

Elmentek, mink azután használatba vettük a gépet. Eleinte volt anyának vele sok baja, a tűt sokat eltörte, de később belejött, és milyen haladós lett a varrás! Én is nagyon szerettem volna ráülni, de még csak közelébe sem engedett: „Várjál még, majd ha több eszed lesz, nem lehet elrontani!”

Nagyon különös gép volt, egész más típusú mint a mai.

A talpára vasból kicsinálva Hove, az volt ráírva. Később tudtam meg, hogy ez a gép feltalálójának a neve. Hát nagyon okos ember volt, aki kitalálta, még öregapám is azt mondta rá, mikor meglátta, milyen haladós és szépen összevarrja az anyagot, én már nem kívántam volna rokkát sem. Mert eddig mindig azért nyőzgettem anyagmat, ne vegyen nekem ruhát sem, csak rokkát, de most már az sem kellene, csak én a gépre ülhetnék. De még meg sem hagyták törölgetni, mert elrontom.

Azután lett a nyáron elég alkalmam, hogy megtanuljam a gépen varrást, mert apám még sehogy sem volt megelégedve a kapálással, pedig sok kapálni való van, mert divatba jött, hogy a falusi gazdák is termelnek cukorrépát, és ezt egyelni kell, és sokat kapálni. Így én, ha nem kellettem ostoros munkára, apám otthon hagyott, takaríjjam ki az istállót, készítek be aljazatot, segítek anyámnak a főzésnél, pelenkát mossak... éppen elég feladat volt, mert baromfi is van, kacska is, annak sok répalevelet kell vágni, mindig ennének és vigyázni kell a házra, a kisebb testvérekre, hogy a sok koncsorgó cigányasszony valamit el ne lopjon. Mikor anyám elviszi az ebédet, igyekszem, legyen időm gépen varrni. Sokat figyeltem már én, hogy kell, már a lábam is leér a talpára. Addig gyakorlom, míg már jól megy két-három nap múlva. Jaj, de jó érzés, már tudom hajtani, csak úgy szalad! Lehet már kísérletezni ronggyal is, de ez már nem olyan könnyű. Kézzelem meg tudom már én varrni még a babaanyagot is. Hű, csak úgy izzadtam, még a nyelvem is nyújtogatom, de nem és nem akar sikerülni, míg egyszer csak recs, oda a tű! Most vagyok csak megijedve, mi lesz. Jaj, ha megtudják, hiába mondta anyám, a géphez ne nyúlj? Mit tegyek, márpedig megtudják, mert anyám

éppen ezért dugta el a tút az orrom elől, majd ez megakadályoz abban, nem nyúlok a géphöz. Már előre éreztem a bőrömön apám sallangos zacskóját.

Vennék én tút Salamon tatától, mert ő szokott hozni már azt is, anyámnak ne kelljen Hevesre vagy Egerbe túért menni, ha eltöri. De pénz nem is sok van, és tudja anyám, hogy mennyi, mert nagyon számon tartja. Éppen kodácsol a tyúk, erről eszembe jut, hogy tojásért ad a tata tút. Két tojás egy géptú.

Találok is az ólpadon még többet is, jól van, szaladok. Van már tú, most már az a fontos, hogy tudjam beállítani. Jól megnézegetem és sikerült is, de már nem merem belefogni a varrásba, hanem előbb tojást kell nekem apródonként gyűjteni. Összegyűjtöttem már hat tojást erre a célra, mert mindenáron meg akarok tanulni gépen varrni. Hát el is törtem én vagy négy tút, mire megtanultam, de lett is nekem nagy mellem. Dicsekedtem a cimboráknak: „Nézzétek-e, ezt a babaszoknyát én már gépen varrtam.” – „Igazán? Várjál, neked is adok almát ha ...” – „Jó, de ha a géptú eltörik, akkor neked kell azt megvenni. Hogy drága-e? Nem, a tata ad két tojásért.” – „Jól van, csak varrjál nekem is!” – De megmondtam, csak akkor, ha anyám elviszi az ételt, addig ne is mutogassatok magatokat, mert majd gyanakszik, mert nekem még nem szabad a géphez nyúlni. Hát lett azután annyi kuncsaftom, alig győztem a sok cimborát kielégíteni, már nagyon ritkán került a sor arra, hogy a tút eltörtem, de ha mégis, akkor az illető hazaszaladt, lopott két tojást, és volt tú, hordták nekem a sok almát.

Anyám meg csudálkozik, milyen jól tojnak a tyúkok. Mert vigyázok rá, Rozál néni el ne lopja. De ki is használom már a tudományom. Összegyűjtöttem Ilonka pelenkáit, nem hordom ki az istállóból a trágyát, se nem al-

jazok. Ha anyám mondja, azt mondom: „Inkább magának segítek, arra ráérek délután is.” – Hordom neki a vizet, tüzelek. – „Hagyja csak, majd én kitakarítom a szobát is, inkább maga addig pihenjen és mutassa, hogy kell habarást csinálni, a rántást, és már gyúrni is hadd tanuljak, elég magának egész délután kapálni.”

Tetszik is ez anyámnak, magyarázza a gyúrás fortélyait és a tésztanyújtást, hát én tanulom, majd belejövök ebbe is idővel, mert rábízta. – „Ha ilyen nagy kedved van, verd fel a pitét, vagy csináld meg a palacsintatésztát, majd én addig varrok” – mert neki is sok munkája van.

De alighogy elmegy, jönnek a cimborák, elmondom nekik, hogy nem varrhatok, mert anyám annyi munkát bízott rám, alig győzöm elvégezni. Vállalkoznak ezek mindenre: „Rozikám, az Isten áldjon meg, csak az enyémet!”

Mikor azután elmondom, mik a teendők, bár finsor-gatják az orrukat a pelenkamosástól és a trágyakihordástól, mivel nagyon megkövetelem, hogy kifogástalan munkát kell végezni, másképp nem varrok, jobb szeretem, ha magam végzem. Dehogy engedik. Még a kántor lányai is, bár már nagy kisasszonyoknak tartják magukat, ők húzzák a vizet, míg csak tiszta nem lesz a pelenka, és a szalmát is segítenek aljazónak behordani.

Olyan nagy viaszbabájuk van, mint egy igazi baba, és Harangi Borinak, Sike Margitnak is, ezek a fő kuncsaftjaim. De ezek miatt befellegzett nemsokára az én működésemnek, mert Sike Margitnak meghalt a nagyanyja. És ezek nagyon gazdagok, olyan szép szemfedőt vettek, fekete, finom csipkefátyol arany babokkal nyomtatva, széles, dús fodorral. Hát Margit, mivel ez neki nagyon tetszett, onnan, ahol nem látszott, egy jó darabon lenyírta

a fodrot, elhozta nekem, varrjam meg babaruhának. Én meg is varrtam. Lett belőle szép babaszoknya blúzzal, a munkadíj négy krajcár, és pénzzel fizetett. Hát Harangi Bori se akart hátra maradni az előkelőségben, rimánkodik: „Rozikám, olyan szép márna almát hozok neked, csak holnap nekem varrjál, majd hozok én olyan szép babaruhát, szebb legyen mint a Margité!”

Másnap Bori már a szalmakazal mellől leste, csak menne már anyám, hogy megelőzze a többi kuncsaftom. Hozza a nagy babáját és egy szép rózsás fejre való selyemkendőt, belecsavargatva egy rossz lepedőbe. Én nem néztem azt, hogy ez a kendő még jó, sem avval nem törődtem, hogy jutott ő ehhez, fontos, hogy szép anyag, és milyen szép babaruha lesz is ebből.

Jöttek a többiek is, én kiosztottam a munkát nekik, és nekiültem varrni. Be-beszaladtak megnézni és csodálkozni: „Jaj, de szép lesz!” – és én is kimenek az ő munkájukat ellenőrizni. Hoztak sok szép almát, evvel Veronkát, Marikát megvesztegettük, nehogy anyámnak megsúgják, mi megy itt végbe. Sike Margit még szép körtéket is hozott, mert ő még ágyneműt is akar varratni, még-hozzá egy szép damaszt szalvétából.

De már a kuncsaftjaim össze is vesznek, mert a kántor lányok nem nézik jó szemmel, a többi előbb legyen, mint ők. Én biztatom őket, nem kell veszekedni, mindenki sorra kerül, és nagyon büszke vagyok, mármost is milyen kapós varrónő vagyok, hátha még majd igazi varrónő leszek! Hát lecsillapodtak, és másnap már a kántor lányokét veszem sorba. Ezek idehoznak egy szép batiszt ruhát, apró rózsaszín virágos, szép nagy fodor, szélén vékony csipkével díszítve. Mariska előadja, mit varrjak belőle. Legyen a babának ruha puffos ujjakkal, a ruha alján szintén fodor a fodorból, és a ruha felső részén is fo-

dor keskenyebbre véve, és mivel bőven van anyag, a ba-ba párnájára és dunyhájára is telik belőle ágyhuzat. Ezek már, úgy Irénke, mint Annácska, nagyon tudtak parancsolni, milyen és hogy legyen. Különösen Mariska kötötte ki, hogy szép legyen és jó, mert ha nem tetszik, nem fizetnek, úgy vigyázzak, el ne rontsam.

No, ezek már értik a parancsolgatást, de megálljatok, a fizetés alól nem bújtok ki! Csak azért is összeszedem minden tudományom, és még hogy lássák, nem is olyan teddide-teddoda varrónő vagyok, az anyám centiméterét is a nyakamba akasztom, nagyképűsködök, mérek, írok és kikötöm, mivel nagy gonddal lesz a megrendelés elkészítve, meg is kell fizetni! Ne is zavarjanak szabás közben, menjen ki-ki a dolgára, mert nekem is nagyon tetszik az anyag, és szeretnék belőle elkacsmarolni Ilonkának egy szép fodros főkötőre valót. Nem szívesen, de magamra hagynak. – „De siessetek tik is mindent szépen elvégezni, azután bejöhettek.” – Mert nagyon szerették ők is tátani a szájukat, ha varrtam. Két délután készen is lettem, igaz jó későn, már nagyon kellett a kiállított öröknek vigyázni, nem jön-e már Mári néni, hogy idejében el legyenek tüntetve a nyomok! Meg is lettek utóbb elégedve, bár ők is megmutatták, tudnak a munkába' válogatni, mert kétszer is le kellett fejteni a szoknyafodrot, hol lejjebb, hol feljebb tegyem, és kiszurkolták a tíz krajcárt is a munkáér'. Már tizennégy krajcárom van saját keresetem. Jó lesz búcsúfiára, az is itt lesz nemsokára.

Másnap délután beszüntettem a munkát, hazaküldtem a kuncsaftokat, nyugodtan akartam lenni, és Ilonkának megvarrtam a főkötőt. Szép lett, és jól is sikerült, nagyon szerettem volna én ezzel kérkedni, de nem lehet, mert erről anyám megtudja, hogy varrok. És azért sem, mert

ő nem szokott az anyagból ellopni, ha maradt, visszaadta. Kell rá foltnak.

Már elkövetkezett az aratás is, én tanulom a marék-szedést, de olyan rosszul megy, mind kicsúszik az ölemből, apám sokat mutogatja: „Ne félj tőle, fogd össze jó szorosán, nem harap!” – De úgy nyúlnak az én kévéim, mint a szentiváni ének, szégyellem is magam, mert látom mások milyen takaros markokat raknak, és olyan meleg van, csak úgy izzadok kínomban. Hiába, nem könnyű mesterség ez, de lassan majdcsak belejövök. Anyám mikor kihozza az ebédet, mutogatja: „Nézd, így kell!” – Igen, nézni szép, de emelgetni nagyon nehéz. Különösen a hosszú rozsbúza nehéz, magam is jó hosszú lány vagyok már, de a karomban ehhez kevés az erő. Pedig már tizedik évemben járok, de azért csak nem fog ki rajtam, minden nap jobban megy. Learattuk, de hordásnál apám fogadott egy kévehányót, mert bárhogy hősködtem, nem bírtam felhányni a kocsira a kévét.

Anyámnak sok varrnivalója van most, nemsokára itt a búcsú. Egy délután, mivel már nyomtatunk, most már Veronka is be van fogva lóhajtónak nyomtatásnál, én pedig a ház előtt mosok. Anyám varr, szintén a ház előtt, egy lepedő van felkötve, hogy árnyékban legyen a padkán. Látom jön kántorné a mi udvarunkra, de olyan veres, mérges, mint a bakpulyka. Hozza a nagy babát, abban a ruhában, amit én varrtam.

De én már gondoltam, itt baj lesz, abba hagyom a mosást, és vonulok el a fészerbe, illő távolba legyek a kántornétól, mert tudtam, hogy most napfényre kerül, hogy én varrtam. Anyám csak néz, mikor nagy mérgesen, se köszönés, se semmi, neki tapad: „Nézd-e Mári, milyen kárt csinált nekem a te haszontalan lányod, szétnyirbálta az én drága szoknyámat babarongynak, amit én már ki-

híztam, és félretettem, majd Mariskám belenől. Fizesd meg a káromat, azt a disznó kölykedet meg verd el, és tanítsd meg, ne csináljon ilyen kárt!”

Csak hallgatja anyám, és néz, mit beszél ez – disznó kölyked? – várjál csak... „Nézze, kántorné asszony, az én lányom biztosan nem ment magához azért a szoknyáér’, hanem a maga kölykei hozták ide neki! Tanítsa meg őket maga, ne lopják el magától a szoknyáját, én a lányom se meg nem verem érte, se a kárját meg nem fizetem, mert ő nem nyirkálja szét, ha ide nem hozzák, és a maga lányainak több esze lehetne, mint az én lányomnak! Mariskája már tizennégy éves, ez meg kilenc, a maga lányai a hibásak, nem az enyém. És engem ne zavarjon a munkámban, se ne gyöjjön ide veszekedni!”

De még kántornénak állt feljebb, hogy így-úgy, hogy beszélhet vele anyám ilyen durva hangon. – „Ugy – mondja anyám –, ahogy maga kezdte, és már menjen is az udvaromról míg szépen van!”

Dúlva-fúlva elment a kántorné, nagy átkozódva, száradjon el mind a két kezem és fusson ki a szemem, amiért neki ilyen nagy kárt csináltam! Jaj, anyám is de mérges volt, mikor visszasompolyogtam a mosáshoz! — „Látod, te haszontalan, hányszor megmondtam, hogy ne nyúlj a géphez, most miattad kell nekem összeveszni a kántornéval, már ha ezeknek nem volt eszük, neked több lehetett volna!” – De meg nem vert, pedig félttem, hogy most már még ő is megver. Hanem az lett a vége a dolognak: „Hadd nézzem csak, hogy varrsz?” – És mikor azt látta, csakugyan tudok, megengedte, hogyha kötényt vagy kendőt hoztak beszegni, én csinálhatom: „Ha olyan nagy kedved van, bármit varrhatsz.” – Ki sem volt boldogabb mint én, nem kell már lopva varrnom.

Új nőtanítót kap a falu

Őszre nagy újság lesz, mint már előbb beszámoltam, a kántor kegyetlenségei miatt új nőtanítót kap a falu. De hol lakjon, mivel megfelelő lakás nincs, és építeni rövid idő alatt nem lehet, mert ahhoz pénz is kell. Rozál néni háza Molnár Mihályné Babancsik Őrzié lesz, mert ettől szedett fel Rozál néni kölcsönöket. Babancsik Őrzsinek nincs a házra szüksége, mert gyermektelen özvegyasszony. Sok és tágas épületei vannak, nagyon gazdag és fősvény szemléletű nő. Ha jön a templomba, a gyerekek mind szaladnak elébe kezét csókolni. Nem azért, mert ő a kézcsókért krajcárt ad, hanem ő ezt megkívánja, elvárja a falu gyerekeitől. Sőt még a nagyobb lányok is megtisztelik a kézcsókkal, pedig olyan komisz, fősvény, a cselédeit is agyonhajszolja a munkával. És ha a szolgáló nem vigyáz a tejre, mikor forralja, kifut, lefogja a béréből a kárt, vagy ha összetör egy tányért. Szegény Cseh Őrzi is szolgálója volt, és minden kárt lefogott tőle, mikor kitelt az esztendő, sírva jött el tőle.

Babancsik pedig kiadta bérbe a községnek a lakást, mert ez padlós szoba és ha szűken is, megfelel a tanítónő részére: egy szoba, konyha és ami a bolt volt, az jó lesz spájznak. Várjuk a tanítókisasszonyt, ugyan nem lesz-e valami gögös, mint a kántor családja, mert azok olyanok már, mind a három lány. Nagy kisasszonyok, meg sem akarják látni a népet. Sőt még ők haragszanak, amiért nagyon ellenök lázadtak a sok verekedések miatt az asszonyok. Anyám már előre oktatta a család apraját-nagy-

ját, nehogy rosszul viselkedjünk. Különösen Marika lett megfigyelmeztetve, mert ez nemcsak kisbabának volt sivalkodós. Most már nagy lány ő is, de ha tőle elvesznek valamit, úgy tud sivalkodni még most is, az iskolából a játék közben is haza hallani a hangját.

Augusztusban, István király utáni napokban megérkezett egy nagy bútorszállító kocsis, és megjött a tanítókisasszony az édesanyjával. Dehogyan volt ez gögös, olyan egyszerű, kedves teremtés volt, rögtön a szívünkbe fogadtuk! Attól féltünk, majd haragszik, hogy neki velünk kell lakni egy udvaron. Sőt, ennek örült, olyan jó lesz, mivel ő városi, így nem kell félni. – „Úgy-e, János bácsikám, maga vigyáz ránk is, nemcsak a maga családjára?” – Olyan kedvesek voltak a ténsasszonnyal együtt, már első nap úgy éreztük, és ők is úgy mondták, mintha már évek óta ismernék egymást. Jöttek segíteni alsó-felső szomszédok, bepakolni a holmit. A lakást az előljáróság már hetekkel előbb kimeszeltette, takarítottatta.

Úgy örült a kisasszony, hogy őt milyen kedvesen fogadták az idegen helyen. Most végezte a tanítóképzőt, ez az első helye. Este bejöttek hozzánk mind a ketten, és sokáig elbeszélgettek. Mondták, hogy úgy félték, nem tudnak majd megszokni, és hátha rossz népek lesznek a falusiak, de örülnek hogy kellemesen csalódtak, mert azt látják, nagyon kedves hozzájuk mindenki. Érdeklődtek a kántorék felől is, de szüleim nem mondtak rájuk semmi rosszat. Gondolták: hisz úgyis majd meglátjátok! Pár nap eltelt a rendezkedéssel, szép új bútort hoztak, és nagyon kedves, barátságos lett a szoba, a konyha. A kisasszony elmondta anyámnak, hogy szegény mamája, míg ő tanult, sokat dolgozott, mert özvegyen maradt, és nagyon meg kellett spórolni a tandíjat. – „Kedves Mária nénikém, csak magának mondom, de ezek a bútorok még

nem is az enyéme, mert nagy részét majd még a fizetésemből fogom kifizetni. Bízok hozzá, megsegít az Isten, és meg lesz velem elégedve a lakosság. Nagyon szeretem a gyerekeket, még azt mondhatom, magam is az vagyok, és úgy érzem, maguknál minden bajomban támogatást és jó útbamutatást találok. Nem tudom, hogy fogad majd a falu előkelősége, azt látom, az egyszerű asszonyok nagyon kedvesek hozzám.” – Anyám biztatta, legyen nyugodt, ilyen kedves egyéniséget, mint a kisasszony, nem lehet meg nem szeretni, majd megismerkedik azokkal is. A kisasszony azt mondta, ő majd felkeresi a kántorékat, a jegyzőt és a módosabb családokat. A plébános úrral, már holnap, ha jön misézni, találkozik. Kérdezte, milyen lelki atya. Anyám dicsérte, jó pap, igaz, abból nem enged semmit, ami neki jár, de kedves és barátságos, még fiatal ember, testvérei vannak, kiket ő neveltet.

Másnap, mivel anyám is mindig ünnepen misére járt, együtt mentek mind a hárman a templomba. Afelől is érdeklődtek, hogy ők majd hová üljenek, melyik padba. Anyám felvilágosította, hogy a jobb oldali padsor a férfiaké, annak a második padjában ülnek a kántorné és lányai, a jegyző felesége, de ez ritkán jár templomba. Az első padban a falu előkelőbb asszonyai szoktak ülni, de dolgozónap ritkán vannak, hát a kisasszony üljön oda, ahova jónak látja. Azonkívül Gosztonyinének van külön padja, és abba más senki nem ülhet, és még egy külön pad van.

Bemenve a templomba már a kántorcsalád is ott volt, a kántorné egész a pad szélén ült, mellette lányai, hát a kisasszony is oda számított ülni. Illő lett volna, mikor a kisasszony anyjával megállt a pad végén, kikelni a kántornénak és beereszteni, vagy arrább ülni, hogy a két nő beférjen. De nem, csak ülnek gögösen, pedig hát, ha még

nem is vizitelt le nálok a kisasszony, tudhatnák, kik lehetnek, és ott álltak meg, oda akarnak ülni, mégse mozdultak. Ezt látva, a kisasszony elindult, s az első padban ültek le.

De nem csak anyám figyelte meg ezt a jelenetet, hanem a többi ott levő asszonyok is csak a fejüket csóválták. Vége lett a misének, és kijöttek a templomból, de a kántorcsalád, mint a fűriák, úgy mentek hazafelé. Anyám a templom előtt megvárta a kisasszonyékat, hogy elkíséri a sekrestyeajtóig, ott szokták várni a papot, kinek valami ügye volt vele. De a kisasszony úgy el volt szontyolodva, mint akinek gombóc van a torkában, alig tudott szólni. „Mári nénikém, mi ez?!” – „Ne törődjön a kisasszony semmivel, majd jóra jön minden; gyerünk a paphoz.” – „Legszívesebben mennék vissza Egerbe!” – Vigasztalja anyám: „Nem lesz semmi baj, és ne mutasson a kisasszony kedvetlenséget.”

Találkoztak a pappal, bemutatkoztak, és az is kedvesen fogadta őket, elbeszélgettek a teendőkről, majd hazajöttek. Anyám nem várta meg, míg ők végeznek, ő csak odakísérte, köszönt a papnak, és hazajött. Nagyon bánatosan jönnek hozzánk be a kisasszonyék, be se mentek a lakásukba. „Magyarázza meg, kedves Mári nénikém, mi itt a helyzet, a kántorcsalád úgy látom ellenséget lát bennem. Nem tudom megérteni, hogy az Isten házában hogy lehet így viselkedni, mi lehet ennek az oka?! Hát én túrom ki a kántor urat az állásából?! Én úgy vagyok értesítve, most éppen a plébános úr is mondta, sok a gyerek és meg lesz osztva kettőnk között a tanítás. Én három osztályt tanítok az idősebb korosztályból, a kántor úr szintén hármat és külön teremben, még a fizetése is ugyanaz marad a kántornak, ami eddig volt!” – „Jól van, kisasszony, én elmondom most az előzmé-

nyeket, és maga egy művelt nő, ne ítélje el ezeket a viselkedésükér'. Ha maga kedves lesz hozzájuk, majd ők is megváltoznak. Nézze meg legelőbb Rozit, látja homloka felett még most is azt a kidudorodást? A kántor tépte ki a haját, és van akinek leszakadt a füle, úgy mellé vert, és valóságos fenevadként viselkedett: ütötte-verte a gyerekeket, mert nincs türelme a tanításhoz, és tehetta, mert a gazdagok gyerekeit nem verte! Így mindent elnéztek neki azok, kiknek kötelességük lett volna őt figyelmeztetni, míg azután fellázadt az egész falu szegénysége, és ki akarták verni őket a faluból. Úgy mentették meg, hogy még egy tanerőt kell beállítani. Ezeket nem akartam előre elpletykázni, mert magam sem hittem volna, hogy ennyire kimutatják a foguk fehéret.”

Hát nagyon elszomorodott a kisasszony és az anyukája is, most mitévők legyenek?! – „Semmit, kisasszony, vegyék úgy, mintha nem történt volna semmi. Elmennek, levizitelnek, és meglátják a továbbiakat... És arra még figyelmeztetem, hogy a plébános úr nagyon jó ember, de nagyon a kántorné befolyása alatt áll, ezt jó lesz magának tudni!”

Úgy is volt. Megkezdte a kisasszony a vizitelést, legelőbb a kántoréknál. Hát ki nem lökték őket, de nagyon leadták a panaszt, milyen istentelen gonosz nép lakja a falut, semmi tekintélyt nem ismernek, a szegény kántor urat életveszélyesen fenyegették. Ez a hála, amiért a sok piszkos kölykeiket tanítja, az egészségét rongálja, mérgelődik, hogy embert faragjon a sok baromból. El lettek mondva úgy a gyerekek, mint a szülők mindennek a kántor úrtól is, és biztatta a kisasszonyt, hogy csak szigorúan bánjon ő is a sok buta kölyökkel, mert ezek a szép szóból nem értenek.

A kisasszony nem értett velük egyet, de annyi esze

volt, hogy nem mondott ellent. Meghívta őket, látogassák meg, és iparkodjanak a népeket jobb modorra nevelni, jó példával elöljárni. Hazajöttek és nálunk aztán leadta a kisasszony is a véleményét:

„Hát nem hittem volna, ha nem saját fülemmel hallok, miként vélekednek a népről, akik után ők élnek, és úgy látom, jó módban. Még csak lelkes állatnak sem nézik a szegény embereket, az csak barom, a gyermekeik kölykek. Fogadom, Mári nénikém, én többre tisztелеm azokat az egyszerű asszonyokat és embereket, akiket én itt pár nap alatt megismertem, mint őket, csak sajnos szomorú vagyok, hogy első utam a világba ilyen tapasztalatra vezetett.” – „Jó kisasszony, ne szóljunk semmit, majd meglátja, hogy alkalmazkodjon öhozzájuk és a többiekhez is, mert a jegyzőné még ezeknél is többre tartja magát és még a nagygazdák és asszonyaik, bár azokat, azt hiszem, könnyebb lesz megszelídíteni, mint az úri osztályt.”

Levizitelt a kisasszony mindenütt, és azt mondta: „Látom, Mári nénikém, maga olyan jól ismeri a falu lakosságát, úgy van, ahogy mondja és jó lesz, ha rábízom én magam a maga tanácsára, nehéz lesz a helyzetem, de megküzdök vele.”

Megkezdődött az iskola, és én úgy sajnáltam, hogy én már kimúltam az iskolából. Igaz, én már minden kézimunkát is tanultam anyámtól, de a kisasszonytól még többet is tanulhattam volna. És megtanultam volna a helyesírást, mert ő az írást egész más módszer szerint tanította. Ugyanazok voltak a tankönyvek, de voltak jobb könyvei, azokat mind elolvastuk és mesélt arról, mi a ponyva és mi a jobb irodalom. Megvoltak neki Petőfi és Kiss József költeményei. Mink úgy szerettük őket, de ők is minket, olyan sokan voltunk gyerekek, és mégsem finy-

nyáskodott köztünk lenni. Sok feladata volt, mert igazán lelkiismeretesen tanított, ő már nem verekedett, hanem szép szóval és jutalmazással tanított szegényt, gazdagot.

Külön órán tanított olyan gyerekeket, kiket szülei polgáriban vagy gimnáziumban akart tovább taníttatni: Kása Kristófot, Molnár Bélát, Harangi Andrást, és amit kapott külön díjat, abból áldozott arra, hogy vett érmeket és ötfajta színű szalagot, szép csokrot varrt az érmekre, és el volt nevezve, melyik érem milyen színű szalag: a jó magaviselet, a jó tanulás, számolás, írás vagy olvasás, ki miben volt kiváló. Egy-egy hétig hordta a mellére szúrva a csokros érmeket; hogy törték magukat még a nehéz fejűek is, hogy valamiben kiváljanak, mert a kisasszony azt mondta, mindenkinek van jó oldala, és a dicséret, a szerető bánásmód jobban serkentette a gyerekeket jó tanulásra, jó magaviseletre, mint a pacsí, a rigálás a fül mellé, verés és fenekelés. Ezek mind el lettek törölve a kisasszony módszeréből, a legrosszabb gyerek is azon iparkodott, hogy kiérdemelje a kisasszony dicséretét.

Este, ha már végzett a maga dolgaival, jöttek mind a ketten a ténsasszonnyal, sokszor hozta magával még a vacsoráját is, hogy a mi körünkben egye meg, elbeszélgetünk néha tíz óráig is.

Tudott az emberekkel bánni. Meghódította ő nemcsak a falu gyerekeit, de még a felnőtteket is. Pedig nem hízelgett a gazdagoknak, és azok is látták, vessző nélkül is többet tudnak a gyerekek, mint a kántornál vesszővel, ütleggel. De a kántorcsaládot nem tudta jobb belátásra bírni, sőt, mikor azt látták, a nép milyen szeretetébe és tiszteletébe fogadta a kisasszonyt, még dühödtebben viselkedtek. A templompadból már teljesen kiszorították, oda már egyáltalán be sem engedték, mintha az ő tulaj-

donuk lett volna. Úgyhogy a templombíró is nagyon megbotránkozott, és teljesen átengedte az ő padját a kisasszonynak, és akkor arra azért haragudtak meg.

Még a papnál is lejárt a kántorné becsülete, mert azt is bujtogatta ellene, de látva a pap a szép eredményt, amit a kisasszony elért a tanítás terén, és hogy a népek előtt is milyen tiszteletben, becsületben van – addig mindig bement a kántornéhoz, mert kocsival a kántor-udvarban, télen az istállóban szállt meg a lovaival –, most már, mivel sem a kisasszonyról szóló rágalmakat nem akarta meghallgatni, sem a kántorékat ellentmondással sérteni, a kocsiját a sekrestye elejbe rendelte. Ez aztán végig sértette a kántornét, aki lemondott még a templomba járásról is azzal, hogy beteg.

Csak ritkán lehetett látni ott dölyfösködni, és úgy meggyűlöltették magukat – mivel addig sem szerették őket –, hogy mindenki csak rosszat mondott róluk, és rosszhíruknek tudható be, hogy a lányaik is vénlányok maradtak. Nem voltak csúnya lányok, mégsem emlegették másként, mint a kántor sárgái, és mikor a kántor nyugdíjba került, szégyenletükben elköltöztek a faluból.

A kisasszony nagyon jól érezte magát, és a falu módosabb családjai büszkék voltak rá, ha elfogadta meghívásukat vacsorára vagy disznóöléskor vendégségbe, és minden lakodalomba meghívták őket. El is mentek, nem utasították vissza se szegény, se gazdag meghívását. Bennünket változatlanul nagyon szerettek. Ha apám friss olajat hozott a sutuból, mindig készített hordós káposztából salátát, metélt karikára vereshagymát, összekeverte a káposztával, meglocsolta olajjal és oly jóízűen ette.

Nyáron pedig jött velünk a kisasszony a dinnyeföldre. Sok szép és jó sárga görögdinnyék voltak. Ő is épp úgy hordta ki velem a kosárba a kocsira, mintha ő is csak kö-

zönséges parasztlány lett volna. Apám nagyon értette, melyik a jó érett görögdinnye, ő szedte le a töről a bicskával, mi telehordtuk a kocsit, és jöttünk hazafelé. Úgy élvezte a kisasszony az ilyen kirándulásokat, azt mondta, úgy felfrissül tőle a sok szellemi munka után, mert nyáron is voltak különórásai, fiúk és lányok is.

Kezdték már építeni a falu közepén a kántorlak mellett az ő lakásukat is. Lesz két szoba, konyha, spájz, fászín és szép kert körülkerítve. Neki csak az fáj, tőlünk majd meg kell válni. De a kántorné még ebben is megakadt, ha meglátta, hogy valamelyik képviselőtestületi tag ott van az építkezést ellenőrizni, ő is odament veszedni – hát palotát építenek ennek a személynek?! A kántor meg disznóólba' lakik, az nem érdemli meg a szép lakást, csak a kisasszony??!! Hiába mondták neki, mikor annak idején építették, az is szép volt, és még most is megfelelő, és valamikor arra is sor kerül, hogy azt újjáépítik. És nem panaszkodhat, van három szoba is, még külön nyári konyha, nagy kert, de ő csak fújta a magáét.

Két évig laktunk a kisasszonyékkal nagy békességben és szeretetben, sőt mikor hiába fenyegettük a gólyát, kerülje a házunkat, újra megjött és fiút hozott, lett olyan öröm mindnyájunknak, a kisasszony a karjára vette, és úgy táncolt vele a szobában.

Anyám is boldog lett, a sok lány után van már fia és jól is érzi magát, egészséges. Ők eddig is nagyon bizalmasak voltak, a kisasszony minden búját-bajját feltárta anyám előtt, és most is hoz két fényképet és levelet, mert neki is van ám udvarlója, férjhez menésre is kell gondolni. – „Mondja csak, komaasszony – mert ő lett a kisfiú keresztanyja – itt van két férfi fényképe, mind a kettőt jól ismerem, nagyon tisztelem és szeretem is, de nem tudok választani. Így képről mit nézne ki a koma-

asszony, melyiket látná jobbnak?” – Anyám alaposan megnézegeti és rámutat: „Én ezt – nem azért, hogy szebb volna, mert nincs sok különbség közöttük, csak olyan nyílt, őszinte a kinézése.”

El is jött a kisasszony udvarlója és valóban ez is olyan kedves és szerény, jó megjelenésű, mint a fénykép mutatja, és úgy összeillenek. Hozta a kisasszony nagy örömmel bemutatni. Ez is kántor Egerfarmoson és komoly szándékai vannak. Igaz, még nem költöztek be az egész lakásba, mert az egyik szobában nincs bútor, de most azt is majd megrendelik, és mire kifizetik, megtartják az esküvőt.

Másnap vasárnap – mise nincsen, csak litánia – arról beszélgetnek, szeretne a vőlegényjelölt a népnek is bemutatkozni, úgy hogy ő énekelne a litánián, ha ugyan megengedné a kántor – mit szól hozzá a komaasszony. – „Nagyon jó és szép lenne, ha megkéri a kántor urat, csak nem lenne olyan udvariatlan, hogy megtagadja. Hogy hatásosabb legyen, olyan éneket keresünk, amit nem szokott a kántor énekelni, így azt a nép sem tudja, és jobban érvényesülne a hang, ha maga énekelne egyedül a vendég. Meg is mondom, melyiket nem szokta énekelni, mert ennek az áriája nagyon magas – elkezdi anyám az ő gyönyörű hangjával:

Nagyasszonyunk, hazánk reménye,
Bús nemzeted zokogva esd,
Nyújtsd irgalomjobbod feléje,
Botlásiért, óh, meg ne vesd.
Mi lesz belőlünk, ha te elhagysz,

Ha árva néped sírba hervad?
Minden reményünk csak te vagy.
Szent Szűzanyánk, óh, el ne hagyj!
Szent Szűzanyánk, óh, el ne hagyj!

A kisasszony még tapsolt is örömében: „Kedves koma-asszony, ennél szebb éneket valóban nem lehet kitalálni, és ezt olyan szépen fogja énekelni, biztos meg lesz vele elégedve, aki hallja!” – Ebben maradtak, most már csak az a fontos, hogy a kántor úr mit szól. A vendég már a kóruson várta a kántor urat, bemutatkozott és kérte, ha a kedves kolléga úr megengedi, szeretne ő énekelni egy éneket, ha arra kerül a sor. Hát nem is merte a kántor azt mondani, hogy nem engedi.

Mikor aztán arra került a sor, litánia és antifona után kezébe veszi az orgonát a vendég, és elkezdi az éneket, csak bámul mindenki, különösen, akik nem tudnak a dologból semmit. Micsoda hang és milyen szép ének! Mindenki a kórus felé fordulva hallgat. Hát ilyent még nem hallott a falu, valóban! Művészi játék és hang volt, és figyeltem a kisasszonyt, mert tudtam, ki énekel. Olyan átszellemült arccal hallgatta ő is, a pilláin még a könny is ragyogott... De nem úgy a kántorné és a lányai! Azok olyan dühödt pofát vágtak, és biztos, volt mit hallgatni a kántornak, mikor hazament: „Miért engedte meg, hogy ez a jöttment énekeljen? Miért nézeti le magát? Kitérja az állásából!” – ilyeneket hangoztattak. Szó se róla, hogy nem volt ilyen gondolat a kisasszony részéről, mikor ő már úgy megszerette a falut, itt a szép új lakás és a falu is nagyon szívesen fogadta volna a változást. De a kántorné most is már átkozódik, hát még ha igazán úgy történne?! – Le is mondott erről a tervéről, mikor meghalotta, miként vélekednek a kántorék.

Már nagylányok vagyunk

De már nagyon előreszaladtam emlékeim írásával, mert közben más események is történtek, mivel mink Margittal gyakran mentünk Detkre, hová cseresznyét, meggyet, almát, körtét viszünk. Már nagylányok vagyunk, mindenki csodálkozik, mennyit nőttünk egy év óta. Igaz is, Margit sem sokkal fiatalabb, mint én, és mind a ketten, nem hiába a vezetéknevünk is Nagy, de magunk is nagyok vagyunk. Már farsangkor a legények vittek az ivóba – annak hívták akkor a bált, mely három napig tartott egyvégbe. Nappal mindenki bemehetett, de este csak az mehetett el, akit a legény felkeresett a lakásán és úgy a lányt, mint a szülőket felkérte, engedjék el a lányukat vele az ivóba. Tizenegy óráig tart a tánc, a legény a lányt odakíséri és haza is. Ilyenkor a legényt meg kell kínálni kocsonyával, sonkával, süteménnyel és borral. Megvacsorázik, és ketten elmennek az ivóba, a szülő nem szokta kísérni, mint ma.

Erre mink egyáltalán nem számítottunk, nem is készültünk, ennivaló van, de mivel apám nem italos ember, bor nincs, se rózsa, rozsmaring, szalag a legény kalapjához. Hát anyám is, én is azt mondtuk, nem megyek el az ivóba, még fiatal is vagyok, ráérek jövőre, majd akkor jöjjön. De nem engedett, ne tegyük vele azt a csúfságot! Nem kell neki semmi, csak én menjek vele, mert a fiúk már egymás között meg szokták tárgyalni, ki kiért megy, nehogy egy helyre kettő is beállítson, milyen szégyen lenne rá, ha én visszautasítanám. Veronka rögtön vállalko-

zott, ő szalad Salamon tatához, hoz rózsát, szalagot. Borítól rozmaringot és mire meglesz a vacsora, már minden meglesz – mert az én rozmaringom öregapáméknál maradt, ott jó helye van, de a mi ablakunkba nem sűt be a nap a nagy fáktól.

Úgy is lett. Megszerzett Veronka mindent egykettőre, feldíszítettük a kalapot, mellé a rózsát és rozmaringot, melyre több színű hosszú szalagot kötöttünk. Meglett az öröme a legénynek is – no, én sem mondhatom, hogy nagyon haragudtam érte, hogy már arra méltatnak a legények, hogy elvisznek az ivóba. Így el is mentünk. Anyám ráparancsolt a fiúra, vigyázzon rám. Engem karon fogva akart kíséni, mert síkos, jeges az út, nehogy elcsúszjunk, de ezt nem engedtem meg, így csak egymás mellett mentünk.

Mire odaértünk, már majdnem mindenki ott volt, kiért érte mentek. A mi bandánkból – bár tizennégyen vagyunk – csak hárman voltunk: én, Nagy Ida és Klémercz Erzs, a többiért még nem ment legény. Mink hárman voltunk a bandában a legnagyobbak, irigykedtek is ránk a többiek. Azért jól mulattunk és már mi is eladólányoknak tartottuk magunkat, nemcsak az ivóban, de más téren is. Hogyne! már majdnem tizennégy évesek leszünk, és én már tudok mindenféle gazdasági munkát, mivel apám jobb keze vagyok, mint ő mondani szokta; tudok fonni, nyüstöt kötni, nyüstbe-bordába beszéni a fonalat és szőni is színes pamuttal. Olyan cifra csikokat szövök a vászonba törülközőnek, kenyérruhának, abroszba, még anyám se szó különbeket.

Kicsap a láng

Olyan nehéz a helyzet, nagyon forrong a szegény kétkezi munkás. A környező uradalmak mindig lejjebb szorítják a munkabéreket, és nemcsak a mi falunkban, de ország-szerte nagy a zúgolódás. Apám arató cimborái, mivel az istállónk jó meleg, ott szoktak összejönni: Márton bátyám, Harangi Bálint, Hani bácsi, Suri Balázs, még Szá-szi Bálint is, aki munkavállaló és aratógazda is, sokat megjelenik. Én, mivel már fejni tanulok – apasztós a te-hén, és azt mondják, most tanuljak, ne mikor már meg-ellik, és jól ki kell fejni –, sokat hallom, miről folyik a szó, mert már szerződtené a jegyző az aratókat a község-házánál, de nem tudnak megegyezni, mert az uraságok annyit sem akarnak adni, mint a múlt évben. Nagy az elkeseredés, és folyik a szervezkedés, hogy kitartani. Ősz-szeköttetésbe vannak más vidékiekkel is, most is nagyon várják Jászapátiból a Fidrik nevű takácsot, az jár a fa-luba csepűfonalért, szövi a zsáknak valókat, és ettől kül-denének, amint hallom, valami értesítést. Jön is a takács, kocsival szokott jönni, mert sok a csepűfonal, és messze van Apáti. Öregapáméknál szokott meghálni, jönnek is Márton bátyámmal, mert ő éppen ott volt, és mennek az istállóba. Anyám is látja az ablakon keresztül, mondja nekem: „Eredj fel a padlásra, és szedd össze egy zsákba a csepűgombolyagokat, hozd le.” – Föl is menek, a kamrapadláson vannak felkötözve a csepűgombolyagok és onnan belátok az istállóba, mivel onnan is van feljá-

rat az istállópadlásra. Apám ott tartja a vesszejeit, melyből kosarakat, oldalkast fon a kocsira.

Azt látom, hogy lassan beszélgetnek, Fidrik egy csomó papírt ad át apámnak, és mutatja, az az utasítás, három felé osztva egy részt Fügedre, másik részt Zsadányra kell továbbítani. Atveszi, és belecsavarja vissza egy papírba, a szecska alá dugja a tartóba. Ők nem látnak engem, hogy én figyelem őket. Márton bátyám azzal megy el, hogy holnap estére, mivel vasárnap lesz, összehívják az aratókat, és megtárgyalják velük a további teendőket. Jön Miska bátyám Fügedről, ő viszi tovább, amit ott kell leadni.

Én lejöttem a zsák csepűgombolyaggal, Fidrik is bejött, lemérték hány kiló a fonál és olyan súlyú zsákvásznat ad vissza, a szövést pénzben kell kifizetni, ha hozza. Míg ők bent voltak, én kilopóztam az istállóba, mert nagyon furdalt, mi lehet az a csomó könyvféle. Kihúztam a szecska alól, és belecsaptam a kötömbbe, eldugtam a konyhán az ágy végébe, hogy majd reggel, míg a kemencét fűtöm elolvasom, mi lehet beleírva, majd azután visszalopom. Mivel hallottam, hogy vasárnap estére lesz arra szükség, még arra is gondoltam, valami nagyon érdekes könyv. Fidrik takács elment, mert esteledik az idő, és még neki sok helyre kell menni. Átveszi a fonalat, és kéri, hogy szállítsák el a kocsijához, öregapámékhoz. Holnap megy vissza Apátira, még rábízta apámra, hogy pontosan küldjék tovább a küldeményt, mielőbb megkapják az érdekeltek. Márton bátyám egész este összejárta az illetékeseket azzal a hírrel, holnap este az apám istállójába jöjjenek össze.

Igen ám, megyek is én korán fűteni, mert vasárnap reggel krumplis káposztás bélest szoktunk sütni. A krumpli meg van főzve, a káposzta megsütve, míg én befűtök,

anyám elkészíti. Engem nagyon izgat már, hogy mielőbb átnézzem a csomagot, nem valami jó könyv-e. Elégetek vagy három dugat szalmát és kezdem bontogatni a csomagot. A külső papírt felteszem az ágyra, de még nem látom jól a betűket, csak azt, hogy több, két lapból álló füzetforma valami, van vagy harminc darab. Mire kibontottam, a szalma ellobbant; jó nagy öl szalmát összenyomok, bedugom, jól behajlok a kémény szájába, ha felgyúl, jól lássam. Előmbre teszem a papírokat, és lesem, de csak annyit tudok kivenni az első lapon, hogy ki írta, de most már pontosan a nevére nem emlékszem, és hogy nyomtatott Jászárokszálláson.

A szalma, mivel a tüzet nagyon elnyomtam, hogy sokat betettem, nehezen gyullad, míg egyszerre csak úgy fellobban, hogy kicsap a láng és besodorja az összes lapokat a kemencébe. Mivel nagyon behajoltam – télen nyáron mindig hajdonfővel jártam, nem tudtam megtérni a kendőt a fejemen, pedig anyám sokat figyelmeztetett, legalább ha fütök, kössek kendőt – még a hajamba is belekapott, így azt mentettem, nem a papírt. Rögtön kaptam a bádog vizet, csaptam a hajamra, így is jól megperzselődött. Még jó, hogy az volt a szokás, mindig kéznél van a víz, ha vagy a piszkafa, vagy a vonó lángot kap, elöntsük. Ez mentett meg, másképp talán meg is égtem volna, de a füzeteknek nyoma sem maradt.

Most voltam még megijedve, mi lesz most?! Egész nap helyem nem találtam, pedig Miska bátyám is megjött úgy három óra tájban, de csak beszólt apámnak az istállóba, ő már a jószágot etette, hogy reggel nagyon korán megy vissza, készen legyen minden. Nem mertem én az istállónak még a tájékára se menni; anyámat kértem, fáj az ujjam, megszúrt egy tövis, fejjen most ő. Meg is fejt, és mikor besötétedik, kezdenek ám gyülekezni. Már van-

nak vagy tizenketten, de Szászi Bálint a munkavállalkozó még nem jön. Valaki el is ment érte, de azzal jött vissza, azt mondta a felesége, nem tudja, hová ment. Várnak még rá kis ideig, ha nem jön, majd Márton felolvassa és szétosztja a füzeteket, és mivel nem jut minden aratónak, három-négynek is oda kell adni, tanulmányozni. De mikor keresi apám, nem találja, ahova tette, felhányja a szecskát, talán mélyebbre csúszott, de nincs és nincs. Hát hová lett? Már egész fenékig felkutatja, mégsem került elő, még azon is töprengettek, nincs-e patkány az istállóba, és elhúzta a lyukba.

Dehogy van! A legnagyobb tanakodás közben jönnek fel a kerten a csendőrök négyen, de már idejük nincs szét-szaladni, de nem is volna tanácsos. Három csendőr felhúzott fegyverrel áll az ajtóban, az őrmester rájuk rivall, mi van itt, kérdőre veszi apámat, mit keresnek az ő istállójában. Ő rávágta, szoktak hozzá járni kártyázni. Ennyin?! Hát most véletlenül többen jöttek, ő nem mehet el a jószágtól, ezek jönnek, hol egyik, hol másik. – „Ne hazudjon, mert rögtön letartóztatom!” – Kiadta a parancsot, kísérik ezeket a község hához a fogdába, egy egy maradjon itt, ő itt marad, kettő jöjjön vissza. Mikor visszajöttek felhányták az egész istállót, az egész lakást, keresték a nyomtatott füzeteket. Most lélegeztem fel, mi csoda szerencse az én rossz természetem, hogy én minden papírt el akarok olvasni. Most ha el nem lopom, és a tűz el nem égeti, mi lett volna! Ha megtalálják, vinnék apámat is a börtönbe!

Hát már magam is arra a meggyőződésre jutottam, érdemes Szent Antalhoz folyamodni, mert én is hozzá imádkoztam és tíz krajcárt ígértem, ha szerencsésen kikeveredek ebből a bajból, nem jönnek rá, hogy az én keze-men sikkadt el az apámra bízott iromány.

Pedig hamar volt nekem örülni, mert nemcsak az aratók lettek jól összeverve-pofozva három napi vattatás alatt a községházánál, a dutyiban, még azt sem akarták megengedni, hogy az asszonyok ennivalót vihessenek nekik.

Csak a szegény segíti a nála szegényebbet

Már nagyon szép érett az alma, szombaton délután menni kell Detkre Margittal. Mehetnék Veronkával is, de gyengesége miatt ilyen fárasztó hosszú útra anyám nem engedi, Marika meg azért nem jöhet velem, mert ő, ha nincs itt mise, lovat legeltet a berek alatt. Mert a berek alját újra a falusi gazdák bérlik, és nekünk is van ott bérbe öt hold, itt van jó kaszáló, legelő. Mi is ilyenkor menünk mindig Detkre, ha itt mise nincs, mert olyan istenfélő, jámbor a szegény ember, szigorúan veszi a tízparancsolatot és a katekizmus, Biblia tanítását. Tehát visszük a szép nagy kosár édes cukoralmát az apácának, egy háti kosárral Jóska bátyáméknak, mert ezt nem pénzért vesszük, s a szíves vendéglátásért mi is mindig visszünk valamit. Apámnak vannak dohányos kukás ismerősei, és jó dohányt tud kapni tőlük, fuvarba vásárra visz nekik malacot, ha vesznek, és az uraságtól fuvarost nem kapnak. Anyám is varr dohányér', Jóska bátyám szintén nagy pipás, és olyan jó dohány ritka helyen terem, mint Gosztonyi uraságnál, így mi nekik is kedves vendégek vagyunk, szívesen látnak, mink meg szívesen megyünk olyan messzire is jó könyvet olvasni, mert Pali mindig szerez valamit. Most is valakitől egy régi *Regélő bácsi naptárát* adta a kezünkbe. Ebben is sok a mindenféle érdekesség és még a borzalom is. Meggyilkolták Umberto olasz királyt, jajgatott Margit, hogy népét szerette, nem gyűlölt senkit, de ahogy olvastuk, nekem az volt az érzésem, népe gyűlölte őt, biztos azért lett vége. Nem is

éreztem szánalmat, jobban sajnáltam Szászi Jani bácsit, mint őt. Pali fiatalabb volt mint mi, de politikailag sokkal okosabb, mert azt mondta, minden királyt fel kellene akasztani, mert azért van a sok szegény ember nyomorúságban. És mindjárt elő is vette Petőfi költeményeit és elszavalta nekünk mit írt Petőfi: *Akasszátok fel a királyokat*. Lássátok, így kellene mind, de ez tilos vers, ezt nem szabad olvasni. Mink csak bámultuk Palit, és elismertük, igaza van.

Már dél van, kész az ebéd. Megebédeltünk és segítünk ángyomnak elmosogatni, azután még kiültünk a nagy fa alá tovább olvasgatni a *Regélő bácsit*. Pali még több verset is szavalt nekünk Petőfi költeményeiből, jól elszórakoztunk, és három óra tájban indultunk hazafelé. Margitnak nagyon jó kedve volt, szeretett volna sokat beszélgetni velem az olvasottakról, de nekem semmi kedvem nem volt.

Közben odaértünk a vasútvonalhoz, és bementünk az őrházhoz. Ott mindig meg szoktunk pihenni, jó víz volt ott a kútban s mivel nagyon meleg volt, jót ittunk. Már ismerősek is voltunk ott, mert évek óta arra járunk. Leültünk a hűvösre, ott mindig be szoktuk várni a Ludas felől jövő személyvonatot; ritkán látunk vonatot, és utazni még soha nem utaztunk, csak szerettünk volna. Jött is nem soká. Mi elbáméskodtunk, hogy de boldogok lehetnek azok, kik ott kényelmesen ülnek, és lesnek ki az ablakon. Az őrné is kijött hozzánk beszélgetni, kérdezte, lesz-e most is sok bercencei szilva Fercsóéknál, azt ő onnan szokott venni lekvárnak. Mondtuk lesz, már üzen is tőlünk most, hogy Amál néni tartson fel neki egy mázsát.

Nemsokára útnak vettük magunkat, és keresztülmenve a tanyán iparkodtunk volna hazafelé. Ott éppen táncmulatság volt, mi is odamentünk nézelődni, és bár senkit

nem ismertünk, se lány, se legényt, egyszer csak elkap bennünket két legény, azon mezítlábosan, gyerünk táncolni. Nem akartunk, jaj, eltapossák a lábunkat, de nem engedtek, menni kellett. Jól megforgattak bennünket, és alig tudtunk elszabadulni. Bántuk is már, hogy odamentünk, mert valóban jól rátapostak a lábunkra, de nem a legények, hanem a lányok akarattal, irigykedtek, mit keresünk mink ott.

Siettünk is onnan, nehogy, ha rákezd a cigány, újra elhívjanak. Még szaladtunk is egy darabon, csak mielőbb túl legyünk a tanyán. Aztán leültünk, megnézegettük a lábunkat, mert fájt, hát mondja Margit: „Azok a bitang, irigy lányok, nézd már, úgy rátapodtak a nagy lábom-ujjára, még a vér is alá szaladt, jaj de fáj!” – „Jól van ez nekünk, mert miért mentünk arra, be a tanya közepére, hallva, hogy ott muzsikálnak; miért nem mentünk el az iskola mellett, mint máskor, hát ezt nyertük!” – Babusgattuk a lábunkat, de hiába, ezen kell nekünk hazamenni, bárhogy is fáj. Indultunk sántikálva, és jó este lett, mire hazaértünk, mert útközben többször leültünk a lábunkat babusgatni.

Hazaérve elpanaszoltuk, hogy jártunk a tanyában, Margit anyja és anyám is veszekedett ránk. – „Ne is panaszkodjatok, magatoknak kerestétek a bajt, haszontalanok!” – Cseppet se szánakoztak rajtunk, ami nekünk rosszul esett. – „Kössetek rá útifüvet, majd meggyógyul, mire menyasszonyok lesztek!” – Fáradt voltam, lefeküdtem, másnap korán mentünk munkába, nincs időnk beszélgetésre, csak délben, pihenésidő alatt számolok be Veronkának, Marikának, hogy mit olvastunk, Pali mit szavalt és hogy megölték az olasz királyt. Igaz, ez még a múlt évben volt, de mink még csak most hallottunk róla.

Most a dinnyét kapáljuk már, más minden be van kapálva. Itt is csak imitt-amott lehet, mert szép hosszú folyásai vannak tele apró kis dinnyékkal, nem lehet közel kapálni; földet rakunk a folyására, a szél össze ne hengerelje és már holnap aratunk is. Meg is kezdtük az aratást, én már nem markot szedek, hanem kötök Veronkával. Mari a marékszedő, de ha elmarad, segítünk neki. Mire apám levágja, mi fel is kötjük, fel is csomózzuk, míg ő pihen és kaszát ver. Fel is van a tarló kaparva, úgy, hogy egy szál kalász se maradjon el. Mondják is apámnak: „De boldog ember az, akinek ennyi lánya van, milyen könnyen arat.” – Ő csak nevetett: „De boldog vagyok, mikor ennyi lánynak szoknya kell meg blúz!” – De le is arattunk. Most mindig kocsin jártunk, a kocsi derékban mindig vittünk kaparékot a baromfinak. Lefeküdtünk a kaparékra, olyan jól esett a pihenés, még néha mire hazaértünk, el is aludtunk, olyan jól esett a kocsi rázás a fáradt csontjainknak a nehéz munka után, mint ha bölcsőben ringáznának.

De nekem nem mindig sikerül a heverés, mert már kocsiba is tudok lovat hajtani, és az egész napi kaszálás után apámnak is fájnak a karjai, dereka, hát sokszor átadja nekem a gyeplőt, és ő is lehever a derékba. Én mindig felajánlom neki, hogy hajtok, de ő tudja, nekem is jólesik a kocsi derékban heverés, nem fogadja el, így hol én, hol ő pihenünk. Olyan jó, szelíd lovaink vannak, szép csendesen haladunk hazafelé. A falu földje hozzánk négy kilométer, mindig jó későn érünk haza, mert látástól valószínűleg dolgozunk, és idejében le is aratunk. Hordánál már én vagyok a kévehányó, és Marika jön velünk a csomó helyeit felkaparni.

Veronkát anyám segítségére hagyjuk, hogy ő többet

varrhasson. Veronka semmi ambíciót nem érez a gép iránt, így ő főz, takarít, a kisebb gyerekekkel foglalkozik. De én annyira szeretem a gépet, délben míg a lovak esznek, apám pihen, én rögtön átveszem anyámtól a munkát, aminek ő nagyon örül. Mikor már behordtunk, sie-tünk nyomtatni. Anyám kölcsönadó szívességét itt hálálják meg szegény szomszédaink, mert ha már a szalmát hordjuk, jönnek segíteni, de különösen, ha valami zivatar jön, hogy a szérűn ne találja a szemet, mind villára, gereblyére kapva mentjük az eső elől a szemet a fészerbe, a tető alá. Hát ilyen a szegényemberi becsület, és ezért hunyja be apám is a szemét, ha a szalmáját vagy kukoricaízikét huzigálják; anyám pedig nem kéri vissza a kölcsönadott holmiját, sőt inkább, ha van valami varrnivalójuk, megvarrja nekik a segítségér'. De szeretik is őt alsó-felső szomszédai, és apámat is sokra becsülik, mert itt van Harangi Ferenc nagygazda, a harmadik szomszéd, olyan hatalmas kazlai vannak, de próbálna csak meg valamelyik szegény asszony az ő szalmakazlából kihúzni csak egy gyújtósnak valót is, hívatná őket rögtön a község házához. Ezt még csak meg sem kísérlik! És mind, az egész faluban így áll a helyzet, csak a szegény segíti a még nála is szegényebbet!

El is nyomtatunk idejére, és jön a búcsú már. Most én állandóan varrok, anyám csak próbál és szab, és igazgat engem egybe-másba, amit ő jobban tud. Én pedig büszkén ülök a ház előtt a varrógépen, mert az utcán kocsival, vagy gyalogába járok mind belesnek, és én nagyon büszke vagyok, hogy nemcsak a mezei munkában, de a varrás- és házimunkával is megállóm a helyem, és arra, hogy apámat az olyan magaforma emberek, kinek

fiai vannak, mind násznak hívják, látva milyen szorgalmas lányai vannak. Pedig hol vagyunk mi még a férjhezmenéstől, mikor én még csak tizennégy éves leszek, Veronka tizenkettő, Marika tíz, Ilona nyolc, de nálunk senki sincs hasznavehetetlen.

Az esernyőcsináló

A tél is elmúlt, itt a tavasz, jó idők járnak. Meszelünk húsvétra, anyám a falat meszeli, én már fent a fal tövét elhúztam kis meszelővel. Most lent húzom el a fal tövét zöld festékkal, Veronka a kirakott holmit porolja, tisztogatja. Sietünk bemeszelní, estig száradjon meg jól a fal. De az utcáról hangzik be: „Esernyőt csináltatni!” – „Szaladj csak Rozi, hívd be a bácsit, mert még a nyáron egy vihar alkalmával a szél kifordította az esernyőt, el is tört a drótja, ki is lyukadt a vászon. Kezdődik már a határi munka, és az esernyőre szükség lesz!” – Én szaladok, de kiérve az utcára sehol nem látom az esernyőcsinálót. Megyek feljebb, hát látom Panni ángyommal tárgyal, neki is van rossz esernyője. Hívom én is, menjen, szólt Panni ángyom, én is megyek oda. Már Orsolya, a szomszédban lakó fiatal menyecske is hozza az esernyőt, meg Nagy Guszti Örzsi néni is, sok gyerek is összeszaladt, asszonyok is, kiknek nincs is csináltatnivalójuk, de ha valami idegen jön a faluba, aki a világba’ jár, mind szeretne valami hírt hallani más vidékről.

Igaz, sok cigányasszony jár a faluba, hordják is a másfalusi híreket, dehát azok sokat hazudnak, csak kapjanak valamit. Az esernyőcsináló bácsi elég jó beszédes, Orsollyal viccelődik, és mivel anyám már megalkudott vele, s ment volna meszelní tovább, a bácsi leült a kis székre, mellé tette a zsákját, melyből kiszedte a foltnak valót és szerszámait. Látva, hogy az összeröfönt gyerekek szeretnék a zsákot kirámolni, szól, hova tehetné, nehogy el-

vessen valami. – „Vidd be, Rozi, az istállóba!” – Én kapom is, de magam is szeretném tudni mi lehet benne olyan nehéz. Belenézek, pár darab alsónemű, cipő, és ni-ni! – könyvek is vannak a foltnak való rongyok között. Hát ezt megnézem! Kirántok egyet, fehéres táblájú és olyan színesfajta betűk: *Casanova Jakab emlékiratai*. Szétnyitom, olvasom pár sorát, de nem tetszik a tartalma. Ez is valami erkölcstelen történet lehet. Összecsapom, újra kiveszek kettőt, egyik jó nagy, kemény barna táblájú: az *Igazság*, írta Zola Emil. Belenézek, valami fiatal házaspárról szól, másik kis füzetforma: a *Szerelem élettana*, írta Montegaza Pál. Van még pár darab, de azokat nem is nézem, félek, bejön valaki, meglát. A két könyvet eldugom a tartóba a szecska közé, a zsákot összeigazítom.

Kimegyek, hallgatom Nagy Guszti Örzsi néni nagy alkudozásba' van. Hat krajcárért csinálná meg, ő meg csak ötöt akar adni. Ez olyan gazdag asszony, mégis könnyebb volna a szívének, ha azt az egy krajcárt le tudná alkudni. Már a bácsi is mérges rá, azért sem enged, vigye vissza, nem csinálja meg! Örzsi néni is haragszik, nem sikerült a krajcárt lealkudni, azért is elmegy haza, pedig szeretne itt is lenni. Hívja Margitot, és tőle küldi majd el a hat krajcárt. Elmennek, a többiek jót nevetnek a fősvény gazdaasszonyon.

A bácsi is jól megszólja, de halad is a munkájával, közben sok viccet is mond Orsolynak, aki mint új menyecske, úgy gondolja, neki már fel van vágva a nyelve, hallhat és mondhat is kétértelmű vicceket. Anyám kinéz az ablakon, mert már ő is körbeért a meszeléssel, látja, én is ott nézem, milyen könnyen és ügyesen dolgozik a bácsi. Szól nekem, hordjam ki a trágját az istállóból és aljazzak be. Én megyek is, de csak végezne már a bácsi,

menne el, nehogy észrevegye, hogy hiányzik a könyvei közül. Úgy tűnődök rajta, miért hordja magával ezeket a könyveket, kiféle lehet, látni, nem olyanféle csavargó, mint Rossz Pesta, ezt a beszédjéről is észre lehet venni, tanult ember.

Végre látom, elfogy a munkája, szedelőzködik, kiviszem a zsákját. Jaj, csak észre ne venné, könnyebb a zsák, hiányzik a könyve. De nem, nagyon jókedvű, szépen keresett, behányja a szerszámaint, a megmaradt rongyokat és már veszi is a zsákját a hátára, elköszön, a gyereksereg kíséri tovább. Jól van, nem vette észre, hogy elloptam a könyvét, úgy örülök neki, egyben félek is, hátha még valahol csináltatnak vele esernyőt, akkor észreveszi, visszajön, és micsoda szégyen, ha megtudják, én loptam el. Már le is vittem a szalmahordókosárba a pelyvás fészerbe, mert itt nem jó helye van, mert ha apám etet, itt megtalálja. Bedugom jól a törek alá, pedig itt sem lesz jó helye, hátha megrágnák az egerek. No, majd keresek neki jobb helyet.

Viszek fel szalmát aljazónak, és mivel anyám már zölddel is elhúzta a fal tövét, én felmázolom a földet, beszórom homokkal. Anyám már főz, én segítek Veronkának, jól kiporolunk mindent, dunyhát, párnát, letörülgetünk, lemosunk minden holmit. Én megnyugszok, mert ha már eddig nem jött vissza az esernyőcsináló, nem is jön, azóta Zsadányon jár. Megjöttek apámék is, kész az ebéd, eszünk is, de bepakolni csak estefelé kezdünk, ha jól kiszárad a szoba. Én be is fűtöm ebéd után a kementét, jobban szárad a fal. Anyám leül varrni a konyhán, mi meg délután szecsát vágunk.

Nem vagyunk mi dolog nélkül soha. Elmúlt a húsvét is már, nap nap után a határba járunk. Ültetés, kapálás, megy sorba minden munka. A könyvnek is találtam he-

lyet, a padlásra a szarufa mellé dugom. Ha nincs mise és elvégezzük a ház körüli munkát, én lassan felhúzódok a padlásra és olvasgatok. Már másodszor is elolvastam a *Szerelem élettanát*. Nagyon érdekes könyv ez is, de nemigen értem.

Mi baja lehet ennek a szép és jó módú lánynak?

Már el is vetettünk, ma végeztünk a répa föld vetésével. A többi minden a földben már, kukoricaszár is mind behordva, jöhet már az eső, rossz idő, a fontos határi munka be van végezve. De meg is jött az eső, már lassan szemetel, hogy megyünk haza kocsin. Kint volt az egész munkabíró család: Veronkákék a napraforgótöveket takarították le, a kóró utolját kocsira rakva visszük hazafelé. Mind nagy teher, mi gyalog ballagunk a kocsi után, apám hajt. Örülünk a jól bevégzett őszi munkának, befejeztük a határjárást. Kicsit el is áztunk, mire hazaérünk este is van. Anyámnak sürgős munkája van, nem vár meleg étel, mint máskor, tej vagy lebbensleves. Most aludttej lesz vacsorára, és mert nem is tüzelt, a szoba elég hűvös. A nagy tálba kenyeret aprítunk, két fazék aludttejet ráöntve jól összekavarjuk, körülüljük az asztalt, de anyám nem jön még, neki gombot kell felvarrni a blúzra. Jön érte Simon Klári korán, mert viszi Dormándra, oda ment férjhez a nénye, annak is mink szoktunk varrni, és még ez a stafirunghoz tartozik, nem lett kész, mire a lakodalmom lett, ez a téli barhent blúz.

Jó étvággyal meg is ettük vacsorára az aludttejet, de még apám is mondja: „Brr, de hűvös van!” – megy is ki az istállóba. Mondja anyám: „Szaladjatok át, Panni ángyotok kenyeret sütött, nála jó meleg van, ott jól felmelegedtek!” – Harangszóig nem szoktunk lefeküdni, még most nem fonunk, majd ha bemegyünk a malomba, akkor visszük el a kendert a törőbe. Örömmel szalad

Veronka és Ilonka Panni ángyomékhoz melegedni, megyek én is majd, csak letakarítom az asztalt.

Már estefelé is rosszul éreztem magam, mert itt az ideje, és érzem, meg is jött a bajom. Nem is megyek én sehova, jól felkötöm a konyhán a pendelyem, de bent nem fekhetek le, a gyerekek zajonganak, még úgysem tudnék aludni. Kint a konyhán van az úgynevezett nagy-ágy, melyet nem szoktunk használni. Hát én majd behúzódok az ágy végibe, jól felmelegszem. Szépen helyet igazítok, jól összefogom magamon a szoknyáim, nehogy bepiszkoljam az ágyat; jól is érzem magam, kezdek felmelegedni, jaj, csak el ne aludjak, észrevegyem, ha jönnek haza Veronkáék harangszókor. Hát itt lapulok, de nagyon kezdek álmosodni, pedig szórakoztatom magam a Béka király és Kinizsi Pál történetével, nehogy elaludjak. De mintha a szobaablakon kopogtatna valaki, vagy csak képzelődöm...? Nem, mert anyám jön ki, és ki is szól: ki az? Kinyitja a konyhaajtót, hallom, lassan beszél valaki. Anyám is suttogva beszél, az illető bejön a konyhába, ahol sötét van.

Anyám hívja be, de nem megy. Sír. – „Jaj, kedves Mária nénikém, csak magával akarok beszélni, ne hallja senki!” – „Jó, Marikám, hát gyere ülj le!” Itt az ágy előtt van két karszék, leülnek mind a ketten, énnekem kive-rődik az álom a szememből, és figyelek, ki lehet ez a Mari, nem ismerem meg a hangját, se nem Csiszár Mari, se nem Szászi Mari, de még Kucskó Mari sem lehet, de ki lehet és mit akarhat?! Anyám kérdezi, hát mi bajod van Marikám? Csak sírással felel, nem szól, sír keser-vesen. – „Mondd hát, miért jöttél hozzám?” – „Hát Mária nénikém, a Krisztus kínszenvedésére kérem, segítsen rajtam!” – „De mit, vagy miért?!”

Már megismerem, ez Kajmer Mari és ugyan mi baja

lehet ennek a szép és jómódú lánynak, akinek Harangi Imre, a falu legszebb és módosabb legénye az udvarlója, mióta csak kimúlt az iskolából. Anyám tanította slingelni, kesztyűt kötni, egyik karácsonyra azzal ajándékozta meg Imrét. Imre szülei nem akarták, hogy elvegye Marit, mert még gazdagabb lányt is kap. Imre pedig makacs-kodott, neki nem kell más, csak Mari. Imrét a szülők kitagadták, már nyár eleje óta Imre nem is lakik a szüleinél, hanem Mariéknál az alvégben. Mari apja már régen meghalt, Mari a legidősebb lány, és két fiú van még meg két lány. Mari tizennyolc éves lehet, Józsi suszter-ságot tanult, Emil, Róza, Mari és az anyja gazdálkodnak, úgy tudom, húsz hold földjük van, magános szép házuk, udvaruk. Mari anyja Szilágyi Bori, jóformájú asszony még most is, és most itt a lánya, anyám segítségét kéri, ugyan mi baja lehet ennek?! Anyám csak biztatja: „Mondd, Marikám, hát mit tudnék én segíteni rajtad?” – „Mári nénikém, felakasztom magam, ha nem segít rajtam!” – sír Mari. – „Hát ha nem mondd, mit segítek, nem tudom, mi bajod van?!” – „Mári néni... jaj... gyermekem lesz, állapotos vagyok és maga tud gyógyítani, adjon nekem orvosságot, ne legyen.”

„Ejnye, Marikám, hogy gondolsz ilyet, hiszen akkor én magamon is segítenék fiam, nem volna hat gyerekem, és én is az vagyok, állapotos; hogy jöttél ilyen gondolatra, mikor tudom, Imre szeret és hallottam, már ott is lakik nálatok?!” – De Mari még keservesebben sír: „Jaj, Mári néni, éppen ez a nagy baj, muszáj akkor nekem elpusztítani magam, mert nemcsak én vagyok állapotos Imrétől, anyám is!”

Anyám, mint akit a kígyó megcsípett, úgy felugrott a székről, de én is majd elsivalkodtam magam az ágyban. – „Ilyen szörnyűség! – mondja anyám – nem elvette-e

az eszed Isten, ilyent mondani anyádra?! Lehetetlen!!” De Mari csak sír, már annyira fennhangon, hogy anyám fél, még bent a gyerekek, Piroska és Béla is figyelmesek lesznek. Becsukja a szobaajtót, a konyhára is rátolja a riglit, nehogy idejöjjön valaki a nagy sírásra. Vigasztalja Marit: „Nem lehet ez igaz.” – De Mari erősen állítja, igaz ez, és most Imrének nem őt, hanem az anyját kell elvenni feleségül. Hát ez borzasztó! Mari esküdik minden szentekre, hogy igaz, és ha anyám nem segít rajta, hogy ne szülessen meg a gyerek, muszáj neki magát elpusztítani.

„Hát, ezt ne tedd, én nem tudok semmit segíteni, de ha így van a dolog, csakugyan jobb lesz, ha te elhagyod a házat, menj el Kompoltra, az apád rokonai csak megszánnak, adnak helyet neked is, a gyerekeknek is, és majd dolgozol, felneveled.” – De Mari azt mondja, egy percig sem tud élni, hogy Imrét ne lássa... „Hát én nem tudok semmit segíteni, kérjük a Boldogságos Szűz Máriát, térítse anyádat jobb belátásra, hogy Imre téged vegyen el, ő ráfoghatja más idegenre, hogy attól lesz gyereke; ha van szíve, még ha neki is Imrétől lesz a gyereke, nem teszi se a saját lányát, se Imrét boldogtalanná.”

„Jaj, Mári néni – sír Mari –, nem ismeri maga az én anyámat, ez nem egyezik bele, csak arra van, hogy őt vegye feleségül Imre.” Hogy micsoda pokol az életük, azt ki sem lehet mondani, nem segít őrajtuk a jó Isten sem már! Mari nemcsak sír, hanem olyan átkokat szór az anyjára, borzasztó hallgatni is. És sír, anyám is sír Marival együtt, én is csak nyomkodom az öklöm a számba, nehogy észrevegyék, hogy ott vagyok. Mari anyámmal összeborulva sír, anyám vigasztalja: „Ne sírj, fiam, jó az Isten, majd megsegít!”

Anyám arra kéri Marit, se a gyerekben, se magában

kárt ne tegyen. Imádkozik és olyan fájdalmas éneket zümmög, nem emlékszem ma már az elejére, de az utolsó versek úgy szóltak:

.....

Sirasd végig Krisztus koporsóját,
Megtérő bűnöshöz nem volt ő még soha,
Most sem lesz mostoha.

És megígéri Marinak, hogy ő imádkozik érte, hogy adjon neki a jó Isten erőt elviselni ezt a keserves életet. Buzdítja Marit, hogy kérje a csodatevő szentet, vezérelje jobb belátásra anyját. Szegény Mari nagy sírás, sóhajtozás között búcsúzik édesanyámtól, aki lekíséri biztosan jó darabon a kerten, mert soká jött vissza. Mivel már harangoznak estére, magam is kibújok az ágyból, átme-
gyek Panni ágyomékhoz, hogy jöjjenek már haza Veronkák, kik a jó melegen nagyban kártyáztak Panni ángyommal és István fiával, Márton bátyám lement öregapámékhoz.

Mire anyám visszajött, mi már meg is ágyaltunk, készültünk lefeküdni. De anyám sorba térdepeltetett bennünket a Szentháromság képe előtt, vette az imakönyvét és öt Miatyánk, öt Üdvözlégy és Hiszekegy után az imakönyvből előmondta az imát. Mi utána imádkoztunk a tévelygő bűnösökért. Én tudtam, kikért imádkozunk, a többiek nem is kérdezték, mert napirenden volt, vagy betegekért, vagy megholtakért imádkoztunk. De hát mi is történt tovább Kajmeréknál? Elsősorban deszkakerítést csináltatott Szilágyi Bori, hogy az úton járók ne lássanak be az udvarra, ha ők kint is vannak. Ne lássák őket, hogy gömbölyödnék. Nem jártak sehová, ahová muszáj volt, Róza és Emil ment. A határi munkát is a

kocsival, lóval Harangi Imre és Emil végezte. Megszülettek a babák is, Marié pár hónappal előbb, azután az anyjáé, mind a kettő lány lett.

Nagy csoda lett a faluban, erről beszélt, pletykált mindenki, de az anyát szólta meg, aki csak hallott az esetről, mert még más falusiak is eljártak még messzi vidékekről is meggyőződni, valóban igaz-e a hír. Nagyobb búcsújáró hely lett Tarnabod, mint Szentkút vagy Mátraverebély. Hogy milyen volt ott az élet a családban, nem szivárgott ki semmi hír; a Mari kislánya nemsokára meghalt.

Imre polgári házasságot kötött Szilágyi Borival, a pap egyházi átokkal sújtotta, mert elment volna a lelkére beszélni, hívatta is magához, de se be nem eresztette a portájára, se a paphoz nem ment. Pár évig Mari is élt, de hervadt bánatában, mely fiatalon sírba tette.

Az anyja kislánya szépen fejlődött és idővel a szégyen is elmúlt, de szerencsétlen vége lett. Már asszonykorában – jól férjhez ment, derék fiatal legény vette el a Kelemen családból – petróleummal vagy benzinnel akart begyújtani és megégett.

Harangi Imrét is idő előtt sírba tette a bánat. Még látnia kellett Szilágyi Borit. Az a sok átok, melyet szerencsétlen lánya a fejére szórt, megfogta, úgy mondták a falusiak, a hetyke gögös, szépasszony hétrét görbülve járt bottal, magam már elkerültem a faluból, de a kápolnai vásáron láttam őket. Én süldőket árultam, ők hízőnak valót akartak venni, tőlem is, de bár nagyon tetszett nekik, úgy kitartottam az árából, ne vegyék meg, eszembe jutott szegény Mari.

Bori néni úgy járt kétrét görnyedve, egyik kezében bot, a másik kezét hátra kellett tenni a derekára, mert

másképp a földön húzná. Imre most volna javabeli szép ember, de olyan szomorú, sírni tudna, aki látja és ismeri a történetüket. Hogy ki volt a bűnös kettőjük közül, az az ő titkuk maradt. Bizony sok különös történik az életben.

Leég a házunk

Az egész március olyan szép száraz és meleg, már ki van verve a tuskó, hazaszállítva, az árpa elvetve, az őszi vetések lehengerezve. Elég szép hízót is vágunk a télen, lesz mit rakni a tarisznyába is, már vettünk a káli vásáron egy szép évesforma süldőt is jövőre hízónak. Van sok varrnivalónk is húsvétra, de már március harmincadikán, keddi napon anyám elment misére, mi pedig készülünk, hogy ma elültetjük a krumplit. Tegnap elvetettük már a kendermagot is, pakolunk a kocsira krumplit, kapát, kosarakat, tarisznyát, vizet; apám már hozza a szerszámokat és az ostort az istállóból, fogja be a lovat, és megyünk.

Beköszönt apámnak Bába Pesta, megy sietve, bicska a kezében. „Hova koma?” – kérdi apám. – „Koczka Palcsihoz, kivágom a hízóját.” – „Ejnye, ha jössz vissza, vágd ki az enyémet is.” – „Jó, jövök mindjárt, megyünk aztán mi is krumplit ültetni.” Mivel így áll a helyzet, várni kell. Én ülök a gépre, addig is varrok. Bába Pesta jön is, ripp-ropp egykettőre kivágta a mi hízónak valókat is. Szép heréje volt, apám sajnálta a macskának adni, ezt ő nagyon szereti, megabálja. Anyám nincs itthon, ránk nem akarja bízni, pár tojással finom falat lesz, apám metéli a hagymát s a nyitott ajtón át hallja, hogy jajgat valaki az utcán: „Jaj, jaaj...” – Erre kilép, látja Takácsné, ki a templomparton menne hazafelé az alvégbe, csak a kezeit csapkodja összefelé és jajgat. Szalad apám, hagyma, kés a kezében, kiabál ő is: „Mi baja, Julis né-

ni?” – De az ijedtében szólni nem tud, csak kezével mutogatja hátra, hogy az előttünk való ház hátsó vége felé... Apám visszanéz, azt látja, hogy a mi konyhaajtónkkal szemben a szomszéd ház tetején a kémény körül nagy füst és láng tódul kifelé. Szalad vissza, bekiabál nekünk: „Gyertek ki, mert megégtetek!” – Ugrunk kifelé. – „Veronka, vidd Bélát ki!” – Alszik a bölcsőben, felkapja, viszi. Én mivel tudom, hol a pénz, nyomom a Marika márkába, én meg fel a padlásra. A gyerekek szaladnak ki az útra, tüzet kiabálnak. Apám a lovakat, tehenet húzza-viszi lefelé a kertbe; én hányom le a padlásról kivásalt ruháinkat, de már annyi a nép, húznak, vonnak mindent kifelé a házból, konyhából. Én kiabálok, látva a futkosókat: „Ide jöjjenek, emberek, a padlásra!” – De nagy a zaj, lángok ropogása-lobogása, az előttünk való ház egész zsúptetőzete csupa zsarátnok, zúdul le a mi udvarunkra, ólunkra. Még azt látom, a hízónak való, mivel az ólajtót nyitva hagyták, hogy szabadon járkálhasson, mint a veszett, ugrik ki az ólból, és szalad lefelé a kertnek. Én is, mint az örült, hol a feljárathoz szaladok, hol vissza, hogy a szalonnát, sonkát mentsem, de olyan magasan vannak, hiába rángatom, egyet sem tudok lehúzni, és senki sem jön a padlásra. Már valaki a létrát is elvitte ... még látom, Orsoly egy ülés lúddal szaladna kifelé az utcára, de már az ól is ég és már a mi házunk első vége, mivel közel van a tető, a bolt elébe építése miatt, már a tető is lángban áll; a végén a lyukon szalad be a láng és a lecsüngő nádbugákon jön felém szaladva, és még csak egy sonkát sem tudok kihúzni... „Jaj, még itt égek...” – Eszembe jut az *Igazság*, rántom ki a szarufa mellől, csapom a hónom alá és nézek le. Létra nincs, ha megégni nem akarok, ha lábam törik is, le kell ugranom. Behunyam a szemem és leugrok... Annyi szerencsém van,

nem tört semmim, csak a rácsban fennakadt a szoknyám, kiakasztani nem tudom, nagy erővel nekiszaladok, hogy futok én is az utca felé, mert már mind a két ház zsúptetetje ég. Iszonyú a hőség, mivel az ól is lángol, és a lángok szinte folyosót alkotnak az udvaron összecsapva.

A szegény öreg lúd, ahogy féltibe Orsoly eldobta, ő tovább ül a tojásokon, felkapom, de már csak úgy hull a zsarátnok, és a ház előtt, mely egész közel van a másik házhoz, teljesen egybeesnek a lángok. Ott megtorpanok, hogy szaladjak neki. De már itt a vízpuska, mikor elhajlik a láng, valaki meglátott, kiabál: „Az udvarra a vizet, még van bent valaki!” – Odairányítva a csövet olyan erővel rázmúdult a víz, én majd leestem a lábamról, a szegény lúd meg úgy megijedt, nekiszállt a tűznek, ki az utcára! Nekem szerencsém lett a víz, mert csak úgy hull a zsarátnok, ruhám, hajam csupa víz, és nem kap könnyen belém a láng, így tűzön-vízen keresztül gázolva kijutok az utcára.

Ott már összeesek, de emberek kapnak el engem is, a kosarat is. Elhelyeznek a templomparton, közrevesznek lányok-asszonyok, és csakhamar eszméletre térek. Csupa víz vagyok, szoknyám korcából kiszakadva. Nem is éreztem mikor leugrottam, de most érzem, combom is felhasadt, mert a rács végei hegyesek, biztosan arra estem. Egyrészt talán szerencsém volt, hogy ez felfogott, ezért nem tört semmim, valaki még a hónom alatt szorongatott könyvet is a kezembe adja.

Nézem az iszonyú lángtengert, már Márton bátyámék háza is ég, végig a szalonnák, mint a fáklya úgy égnék minden padláson, ahol volt. Mindenki hordja a vizet, de hiába okádja a vízpuska, olyan száraz minden, meg se kottyan, már inkább csak azon vannak, hogy a rakományt mentse. Egy része az összecsődült lakosságnak a kert

végén levő Holt-Tarnáról hordja vödörrel a vizet. Létrán állva adogatják fel a tetőn levő embereknek, kik locsolják végig, mert kicsit szél is támadt, és lefelé hordja a tüzet. Így a szalmák és takarmányok meg lettek mentve.

Mire a közeli falvakból megérkeztek a tűzoltók vízipuskákkal, már a három háznak füstölgő romjait találták. Én is sírva keresgélem családom tagjait, mert sem apám, sem anyám nem találom. Végre Veronkával, Marikával összetalálkoztunk, Veronka hátán cipelve Bélát, Marika is kezében szorongatja a papírba és kendőbe csavargatott pénzt, én hónom alatt az *Igazságot*. Sírunk keservesen, hol vannak a többiek?!

Veronka mondja, ő látta, mikor anyám kilépve a templomajtón összeesett, felkapták az asszonyok és elvitték Bakos keresztanyámékhoz. Ő már be akart menni hozzá, de nem eresztették, azt mondták beteg, és látta, szaladt oda Bába néni is. – „Gyerünk, keressük meg apámat!” – A sok nép között a Pető Antal udvarán lekerülve a kertek felé találjuk meg apámat. Ilonka, Piroska és Márton bátyám egész családjával itt van. Öregapáméktól is itt van mind az egész család, és belekapaszkodva apámba sírunk keservesen: „Mi lesz velünk?!!” – Még ő is sírva fakad és a többi asszonyféle rokonság, Panni és Örzi ángyom meg öreganyám siettek Bakosékhoz megtudni, mi van anyámmal.

Mink összeroskadva, rakásra ülve sírdogáltunk, bámuljuk otthonunk romjait, melyet még ezelőtt egy órával épen láttunk, most üszkös, füstölgő romhalmaz. Mikor könnyeink elapadtak, és a sok sírás után Béla is elaludt az ölembe’ – hová tegyem, csupa víz lett tőlem, de mert anyámat nem látta, csak nálam maradt, anyám után engem szeretett legjobban. Hívott Bori Örzsike, gyerünk hozzájuk, de nem mentünk, mert anyánk sorsa nagyon

aggasztott bennünket, közelében akartunk maradni. – „Gyerünk oda!” – mivel mondták, minden holmit, amit a lakásból kimentettek, odahordták az udvarra, így ha ruháim megtalálnám, levetném a vizes ruhát magamról. Meg is találtuk, jött Regina, és mutogatta ő is sírva, mit hova raktak. Átöltöztem, és Pári Rózsi, ki Bakos testvére volt, egy udvaron laktak, jó tágas udvaruk volt, jött hozzánk: „Legyetek nyugodtan gyerekek, én már főzök nektek ebédet, és anyátoknak sem, lesz semmi baja, ha megszületik a kis testvérekétek.” – Erre már mink is gondoltunk, ezért aggódtunk nagyon, az ijedség után nem lesz-e komolyabb baja. De csak két óra tájban jött újra hozzánk Rózsi néni: „Kész a bableves, paprikás krumpli, és megvan a testvérke is, egy kislány.” – Anyámhoz nem szabad bemenni, mert ha sírunk, az megárt neki; tudja, hogy megvagyunk épen, hagyjuk pihenni. A Bába néni majd ha megengedi, akkor kereshetjük fel.

Volt Bakoséknak egy jó nagy különálló istállójuk, és mert évek óta jószágjuk nincs, nyáron ők is ott szoktak főzni, tartózkodni. Hát nekünk minden holminkat oda rakták be. Marika, mikor mink megebédeltünk, vitt apámnak is ételt. Ő, mivel a jószágok a kertekbe vannak a fához kötözve, azok körül tartózkodik, eteti-itatja őket. Marika elmondta az újságot is, van egy kislány testvérke, és anyám jól van. Szegény apám, nem tudom minő fájdalmat érezhetett, hogy – e nagy csapás között, minden termény, búza, kukorica, szalonna, hús, négy új kocsikerék, sok zsák a padláson égett – egy újabb kenyérevővel szaporodik a család.

De örültünk, mikor másnap reggel, miután a Bába néni elvégezte teendőjét, megengedte, meglátogathatjuk anyámat. De erősen ránk kötve, nehogy sírjunk, mert ezzel csak anyámat felizgatjuk, és neki nagy nyugalomra

van szüksége. Mentünk libasorban, körülálltuk anyám ágát, de ha már sírni nem lehet, szólni sem tudtunk, csak Béla repkedett örömmel anyám felé. Mink csak kézbevevők az alvó kis Fánikát, mert ezt a nevet terveztük neki, ha anyánk-apánk is beleegyeznek, összecsókolgattuk anyámat is, a babát is, és már Bakosné keresztyánom terelt is ki bennünket. A pénzt átadtam édesanyámnak, most már vigyázzon ő rá.

Nagy nehezen rendet csináltunk megmentett holmijaink között, az épületből mindent kimentettek. Még jó, hogy most öröltünk, így talán elég lesz az újig. Talán, ha nem hordtak volna ki mindent, csak az ablak közeléből, és inkább a padlásról segítettek volna menteni, jobb lett volna. Így utolsó szemig tönkrement a búza, kukorica, bab, szalonna, hús. Ami maradt a szalonnából, ehetetlen bűdös, égett lett, se sonkát, se szalonnát nem lehetett használni, szappant főztünk belőle. Másnap estefelé megjött az eső, hol elállt, hol rákezde három napig. Mind beázott a padlás, befutott a víz a szobába, konyhába, az istállóban is tóval áll a víz, így a jószágot Fercsóékhoz kötöttük be, nekik csak egy tehenük volt, és jött Amál néni, kössük be oda őket.

Most mutatkozott meg velünk szemben az emberség, kikkel anyám jót tett, szíves volt, jöttek mind segíteni. Burom János az anyjával, Kati nénivel hetekig jártak romot takarítani. Cseh János nem jöhetett, mert újra cseléd volt, de Bregyi néni, Cseh Rozi, Örszi és mindenki, Ke-recsendiné, Pető Ferenc egész családjával és még sokan az egész faluból.

De nem a gazdák, csak a magunkfajta jöttek kocsi-val, lóval is, cseréért Ugrára, faanyagért Ludasra, amikor megjavult az idő. Március szép meleg és száraz volt, április esős, szeles csúnya idővel köszöntött be. Hetekig

nem volt jó idő, de azért, amikor csak lehetett, összejöttek: Örzi ánygom, bátyja, Szarvas József, aki értett ajtó-ablak csináláshoz. Lemérte az ajtót, ablakot. Apám nagyobbat rendelt, legyen a szoba világosabb, és ajtót is, üvegajtót. Igaz a biztosító keveset fizetett, mert ami fent égett a padláson, azért semmit nem kaptunk, és a megtakarított pénzünk, melyen meg akartuk venni a ház első végét, mind ráment a rendbe hozásra.

Miska bátyám hozott egy zsák búzát, negyed oldal szalonnát, egy sonkát, és kocsival is segített. Zaránról is Móricz bátyám, aki apámnak nagybátyja, két zsák kukoricát, szalonnát, füstölt húst, oldalast hozott. Detkről Jóska bátyám is egy zsák kukoricát, két zsák búzát. A rokonok így szépen segítettek étellemmel, a falusiak is, Bába Pesta, Kalicz Imre, Koczka Palcsi, Nagy Pajáék, Bicska Feri. Apám bérlőtársai vállalták, hogy mivel apám el van foglalva az építkezés körüli munkával, ők minden munkában segítenek. Nekem itthon kell helytállnom anyám helyett, ki nehezen tudja magát összeszedni. Nekem mosni, sütni, főzni kell a kisebb lányokkal, így ebben sem volt fennakadás.

De hogy a tűz hogyan keletkezett, és miért borult egyszerre lángba az előttünk levő ház, ezt csak találgattuk. Senki biztosat nem tudott. Azelőtt Hani bácsiék lakták ezt a hátsó részt, az elsőt megvette Szabados, ennek a lánya Orsoly, Gázsó Pesta felesége. Fiatal házások. Ők itt jöttek-mentek, istállóba is jártak, mert tehenük, lovak voltak, és semmi gyanúsat nem tapasztaltak. A hátsó végben lakott bérben Kassa Antal nevű, nem jó hírű, napszámból, aratásból és kupeckodásból élő ember. Neki semmi jószága nincs, de minden vásáron megjelenik, és ez ismerős olyan kupecekkel, kiknek lova vagy tehene van, ő felveri az árakat; senki nem tartja becsületes em-

bernek. Van csinos felesége, de nem a legjobban élnek. El-elveri, és akkor a fiatalasszony hazaszalad, vasárnap is összevesztek, és elment. Szülei itt a faluban, Hatházán laknak, így hívják azt a falurészt, mert valamikor ott csak hat ház volt, de most már egész utcásor. Antal anyja, kit Zsuzsa-édesnek hívunk, már napokkal előbb elment fokhagymát árulni tanyákra, ő sem volt itthon, Antal is eltűnt hétfőn, senki nem tudja hová. A lakást lezárta, és csak kedden délután került haza. Neki se kutya, se macska, a ház sem az övé, kevés holmijuk van, mert hogy a fiatalasszony mindig ugróban van, ágyneműje, ruhája javarésze is otthon van. Zsuzsa-édesnek is csak kis vacca van, és nem égett le a szoba, így semmi kárunk nincs.

De Kassa Antal azt állítja, búzája, kukoricája, negyven kéve zsúpjá volt a padláson. A zsúpot elhitték, hogy volt, mert részre vert zsúpot Koczkáéknál, de Gázsó Pesta azt mondta, kukoricája, búzája nem volt, mert ő tudja, a kukoricát eladta még a télen, amit az aratás után kapott, búzát, rozsot meg ő vitte el neki a malomba megőrölni.

Leégett hat család. A községtől, a képviselő tagoktól azt a segítséget kapták, hogy elmehetnek, mint tűzkárt szenvedettek, kéregetni. Se Márton bátyámék, se Szabadosék nem vették igénybe ezt az engedélyt, még Pető Ferenc is csak itt a faluban vette igénybe, elment a nagygazdákhöz, amit azok nem vettek jónéven. Ezt észrevéve, abba is hagyta.

De Rozál néni és Kassa Antal megfogadták Kalló Bénit. Kocsival, lóval járták még a messze levő falukat is, mert az engedély az egész megyére szólt, és annyi búzát, mindent összehordtak, még nekik lett hasznuk a tűz. Nekik fel sem kellett építeni a házat, jól jártak, mikor

már jól összeszedték magukat, felhagytak a kéregetéssel. Rozál néni eladta, amire nem volt szükségük, és újra mentek Hatvanba a vőhöz. Antal pedig más házat bérelt, előkerült Zsuzsa-édes is, Antal felesége is, mert már visszaköltözött. Szabados és veje, Gázsó Pesta mindig azon szidták Antalt, nem hiszik, nem készakarva idézték elő a tüzet, úgy, hogy a zsúp közé valami parazsat tettek, az ott izzott sokáig, és mikor már levegőt kapott, tűzzé vált, s a tetőn keresztül, mikor átégett, rohant ki, mert olyan egyszerre dőlt a füst-láng a kémény mellől. A kéményen keresztül nem juthatott szikra a zsúp közé, mert az jól körül volt tapasztva.

Sokszor összezsaptak Antallal amiatt, hogy ő volt a gyűjtogató, de biztosat senki nem tudott. A ház első végét Gázsó Jánosék vették meg, így nem sikerült nekünk, hogy a sok gyerekkel magunk lakjunk egy udvaron. A szerencsétlen tavasz után elég jó nyár következett, már azokra, kiknek saját földjük vagy bérletük volt. De a kétkezi munkás mindig nehezebben él. Az olyan családokban, hol a szülőknek van tíz vagy – mondjuk – húsz hold földjük, még van kenyér, de sok tagból álló családoknál nagy az elégedetlenség, mert a falu határa nem tágul, de a nép szaporodik. Még a sok holdas családok fiai is, felmérve a napszámos és aratómunkás helyzetét, szorongva gondolnak arra, mi lesz, ha ők is erre a sorsra jutnak.

Bár a vasút sokat felszippan, de oda se kell mindenki, még krampácsolni sem könnyen lehet bejutni, ott is vesztegetni kell, hogy valaki munkához jusson. Így a módosabb emberek fiai is, hallván, hogy Amerikában mi csoda paradicsomi élet van – kik már más vidékről elmentek, dollárt küldenek haza, és egy dollár itt öt forintot ér – elmenésre gondolnak. Hát ez olyan csábító, hogy

még Palcsi bátyám is el akar menni, ugyanis a nagygazdák érdekeinek megfelelően tagosítanak. Hogy ez költésbe került, nem érdekli őket, sem az, hogy a kisemberek beleegyeznek-e. Így az öregapám földje, mivel első osztályú, sorshúzás útján lecsappant nyolc holdra, és mi jut majd ebből neki valamikor! Dolgozik feleségestől azért, amit megesszik. Hát nem! Ő megy Amerikába! Úgy felheccelték kivándorlásra a hiszékeny embereket az ügynökök, és mivel az útiköltséget olyan, aki aratási napszámmal keresi kenyerét, nem tudja megszerezni, mennek olyanok, kik egyelőre még nem azok, de kilátásuk van rá; mennek tizennyolc-húsz évestől kezdve harmincévesekig. Meg is csappant kicsit a falu. Elment a két Szegedi gyerek, Palcsi bátyám, a szegényebb Sikékből négy vagy öt, Juhász Béla, Gázsó Józsi, a két Pintér testvér, Simon Kálmán. Lehet, hogy többen is, de már mindre nem is emlékszem. És kik jöttek vissza? – Palcsi bátyám betegen, leégette lábát valami gyárban a vitriol. Gázsó Józsi, Szegedi Jóska és még, most jut eszembe, Csonka Harangi István. Sike Kristóf, Simon Kálmán, Sike András betegen úgy eltűntek, senki sem tudott róluk mit mondani mai napig sem. Csak kettőnek sikerült némi pénzt hazahozni vagy küldeni. Juhász Bélának és Sike Pistának, ők házat tudtak maguknak építeni. A többi csak a hazafelé útra tudta a pénzt megkeresni. Emberfeletti szívós munkával, spórolással tudtak valamit félretenni. Ezek már tudják, Amerikában sem fonják kolbászból a gátat, és akár itt, a munkást ott is kizsákmányolják, kutyába sem veszik.

Már itt az esküvő napja

Hogy múlnak az évek, én is eladósorba kerülök. Hacsak ki tudom kerülni, szóba nem állok fiúkkal, még a mulatságból is elhúzódok, nem megyek el táncolni, ha hívnak sem. Lassan beletörődnek, már nem is hívnak, mert szégyelli magát a legény is, ha visszautasítják. Kérőim azért vannak, de én mind elutasítom. Újévre hazajöttek a Bécsben szolgáló katonák, és nőszülnek is. Velük jött Kálmán bátyám is, ezek közül a katonák közül kettő is elvenne feleségül, de én kerülöm őket, mint ördög a tömjénfüstöt. Szüleim nem tudják megérteni, miért nem akarok férjhez menni. Bakos keresztanyám öccse, Gyula, elég csinos legény, főleg ő nagyon sokra értékeli magát, kényes és büszke legény, amért világot járt, Bécsben volt katona! Mivel az ő földjét, öt holdat mink az árendás földünkön kívül felében dolgozzuk, ha jön, mindig kikerülöm, pedig gyakran kell jönni a felezéshez. Egész nyáron szóba sem állok vele, ez nagyon sérti a gőgjét; neki öt hold földje, fél háza és özvegy anyja van, nekem semmi, és ő azt hiszi, én felvágok, pedig csak az undor és félelem tart vissza, hogy szóba álljak valakivel.

Kálmán bátyám is, mikor hazajött katonáéktól, már három éve nem láttuk egymást, és mint rokon, vagyis nagybátyám, meg akart ölelni-csókolni, szegényt úgy meglöktem, nem hagytam magam. Csak nézett, mi van velem, még magam is szégyenlettem, különösen azért, mert öregapámmal jöttek, és ő is látta meg az egész családot. Ki is mentem, elbújtam a pelyvás fészkerben. Egy

harmadik kérőm is lett volna. Mari néném tanyán lakott, és akivel egy konyhán laktak, mint cselédek, annak az asszonynak az öccse árva fiú. A néneje nevelte már évek óta, tehene, disznója van, és mivel maga nem győzi megenni a komencióját, van megtakarított pénze. Én is jól ismerem a fiút, bejár a templomba, multságba, faluba. Igazán nagyon csinos fiú, jó is lehet, Mari néném nagyon dicséri; én varrtam neki untermecsköt, lábravalót. A két asszonynak az a terve, minket összeházasítanak.

Gyula nagy pöffeszkedve, hogy én figyelembe se veszem, haragszik. Húsvét után akarta az esküvőt, de már közeleg az ősz, és még beszélni sem tudott velem, mindig kikerülöm. Pedig Bakos keresztanyám és édesanyám is sokat példálózna előttem a férjhezmenésről, én csak annyit válaszolok: „Nem menek férjhez!” – Egy este azt mondja édesanyám: „Itt volt Bakos keresztanyátok, menjetek el Veronkával szilvát fejteni.” – Van nekünk más dolgunk is! De ha már elhívtak, el kell menni, Regina is ott van kenderet tilolni. Nem is azért, hogy dolgozni kell, hisz könnyű munka a nagy kosár szilva mellé ülni a kisszékre, a kimagvált szilvát az üstve hányni, de itt valami gyanús. Ott lesz Gyula is! Mégis elmegyünk, ha már édesanyám annyira kívánja.

Mikor beköszönünk, csak keresztanyám fogad. – „Regina hol van?” – „Kalicz Roziéknál fosztani.” – Igen, ő elmegy, minket idehívna. Alig hogy leülünk a kosár mellé, jön ám Gyula is nagy tajtékpipával, gőgösen. Jó estét kíván, és leül a hátam mögé. Beszélgetünk erről-arról, én hajdonfővel járok télen-nyáron, nála egy rozmaringszál van, azzal piszkálja a nyakam, fülem. Én teszem, mintha észre sem venném, csak sietek, mert olyan rosszul érzem magam, hogy Gyula közel van hozzám. Legalább szembe ülne. Már arra is vetemedik, hogy kéz-

zel a fülbevalóm marizgatja. – „Ki van kapcsolódva” – de tudom, nem igaz, csak azért mondja, hogy vele beszédbe ereszkednék.

Nehezen telik az idő, de végre készen vagyunk. Keresztanyám megköszöni a szívességet, Gyula jár előttünk ajtót nyitni, és haza akar kísérni. Mikor kiérünk az ablak alá, megrántom Veronka kezét, és nekiindulunk szaladni, Gyulát faképnél hagytuk. Jól van, ettől már megszabadultam, de hallottam Veronkától, lett nagy panasz keresztanyámtól, minő szégyenbe hagytuk az öccsét, pedig összetehetném a két kezem, úgy imádkozhatnék, ha ilyen férjet kapnék.

Panni ángyom is nagyon faggat, miért nem akarok férjhez menni Gyulához. – „Senkihez nem megyek – csak ennyit mondok – mikor leszek még én húszéves?!” – A jó szerencsét nem akarta a család kiereszteni a markából. Márton bátyám elment egy este Bakos keresztanyámékhoz megmondani, ha Rozi nem is megy Gyulához, Bori azért elmegy. Meg is lett az esküvő. Igen ám, de öregapám úgy tervezte, hogy ne kétszer tegyen lakodalmat. Neki is és Kálmán bátyámnak is az a terve – bár rokonok vagyunk, ő nekem nagybátyám – engedéllyel, volt már példa, házasodjunk össze. Kálmán bátyámnak, mielőtt katonának ment, nagyon kedves szeretője volt Sike Gizella, de az nem várta meg, és ő most szétnézve a lányok között, engem választott; most nagy az öröme, hogy nem mentem Gyulához.

Ő is mindig itt legyeskedik, öregapám is jön, anyámat nagyon kapatinálja, mert ebbe ő sem akar beleegyezni, de én sem, mikor észreveszem, hogy Kálmán bátyám nemcsak mint rokon akar velem foglalkozni. Addig, míg ezt nem tudtam, szóba álltam vele, javasoltam neki menyasszonynak valót, mikor kérdezte, ajánlottam Regi-

nát, Klémencz Erzsit, Idát. Nem, neki ezek nem kelle-
nek, végre kinyögi, neki én tetszek.

Hát erről szó sem lehet, többet szóba sem álltam vele,
pedig sürgősen el kell magát határozni. Volt a távoli só-
gorságban egy szintén sok lányos család, öt lány, egy már
férjnél van, egy velem egyidős, egy bandába járunk, de
két lány idősebb, Amál már meghaladta a két keresztet,
így vénlánynak számít. Nagyon rendes, tiszta, dolgos lá-
nyok, de mind olyan végtelen lassú mozgású. Nem is csi-
nosak, járásuk mint a kacsáé; nagyon is hajlamosak a hí-
zásra. Egy estefelé jön Kálmán bátyám Borival csak úgy
gyalogában a határból, köszönnek Amálnak, ki kint ült
az ablak előtt a lócán. Fogadja, és szóvá teszi: „Ejnye,
te, Kálmán, rokonok is vagyunk, mégis szó nélkül el-
mennél mellettem, gyere már, üljél le, hogy vagy? Illő
lett volna már mint rokonokat bennünket is felkeresni,
de egész nyáron felénk se jöttél!” – Hát már az udva-
riasság is megkívánja, hogy valóban leüljön beszélgetni.

Kálmán bátyám is felmérte a helyzetet, mi vár rá, ha
ittthon marad parasztnak: az aratóság, napszámosság, bi-
zonytalan kenyér. Bejelentette a családnak, elveszi
Amált. Öregapámnak cseppet sem volt ínyére, ő nagyon
lustának tartotta az apjokat is, és ő most elnézze Amál
lomha mozgását?! Dehát megmondták, úgy apám, mint
Márton bátyám: Kálmán nagykorú, azt vesz el, akit akar.
Eljött anyámhoz Náni néni, az Amál anyja, mikor meg-
hallotta öregapám akadékoskodik, szóljon anyám is a
fiatalok mellett, mert nem maradnak ezek úgyse öreg-
apám házánál, elmennek vasutasnak.

Így összeült a családi tanács, mivel Palcsi bátyám
meghalt, és öregapám éppen ezért szeretett volna szor-
gos menyecskét a házhoz, Bori is férjhez megy, most mi
lesz a gazdasággal. Márton bátyám átveszi a kocsit, lo-

vat, ha nem is tudja még mind kifizetni az árát, de majd törleszti, és feliben megdolgozza a földet; jobban jön ki, mintha cselédet tart, és így a fiatalok mehetnek vasutas pályára. Jól jár mindenki, egy szegénnyel kevesebb lesz a faluban, Márton bátyám megszabadul az aratóktól, mert magának arat, más szegény aratóknak nagyobb lehetősége lesz kenyérhez jutni.

Kálmán bátyám józan, szorgalmas, kötelességteljesítő volt, nagyon jó helyet fogott ki magának a Kassa–Oderberg vasúti vonalon egy jó őrháznál, közel Kassához. Tehene, baromfia, jól pénzelték mindenkiből, mert Amál, ha lassú mozgású is, de szorgalmas, spórolós, és nem is kellett neki nyolc-tíz gyerek, csak egy fiú lett, ezt iskoláztatták. Amál olyan kövér valóban, úgy jár mint egy hizó kacsza, Kálmán bátyám is jól néz ki, meghízott, és olyan jó formában van, hogy Amál joggal féltékenykedik; sok férjura a panasz, de azért megvannak, szépen gyarapodnak, már idővel házhelyet és földet is vettek, mert ebben a világban az elv: kaparj kurta, neked is lesz!

Dehát rohan az idő, újra itt az ősz és nekem újabb gondok. Újra kérőim vannak, és én hiába szorgoskodom, hogy nélkülözhetlenné tegyem magam, szüleim szabadulni akarnak tőlem. Két kérőm is volna, de én nem és nem! Csak azt hajtom, nem megyek férjhez! Öregapám is mindig jön, és este, ha anyám fejni megy, őt billérezzi: „Te vagy az anyja, neked kell biztatni, kire vár?! Itt nő után a sok lány a nyakatokra!” – Ezeket úgy hallgatom ki, hogy anyám, ha megy fejni, én felmegyek a padlásra, és ott kihallgatom, miről beszélnek. Örülök, hogy anyám pártomra kel: „Nem kell erőszakolni, ha neki úgy tetszik, megvénül, majd ha kedve lesz, férjhez megy; adjuk a többit, ha veszik!” – Ez vigasztaló, és könnyebben viselem Veronka és Marika csipkelődéseit.

El kell menni a vásárra, két malacot viszünk Erdőtelekre. Piroskának cipőt kell venni, mert ősszel már iskolába megy, így hárman megyünk. El is adjuk idejében a két szép süldő malacot, megvettük a cipőt, apám vesz a gyerekeknek vásárfiát, megyünk hazafelé. Látom, apám szeretne valamit mondani egész úton, de már a hármastanyához érünk, mikor belefog.

– „Ide hallgass, lányom, tudod, most volna egy kis pénzünk, jól sikerült a sörárpa, és szépen kapunk repapénzt, szerényen ki tudnánk elégíteni, és két kérőd is van, nem gondolod, hogy itt az ideje a férjhez menésnek?!” – Én erre úgy elkeseredek, nem is tudok szólni, hogy még neki is láb alatt vagyok, mikor úgy kímélem, mindent megteszek, rá kevesebb jusson a munkából; szólni sem tudok, leszálok az ülésről mellőle a kocsiderékba, sírva fakadok. Piroska csak suttogja, miért sír Rozi néném, de én meglököm, ne beszéljen, nem akarom, hogy észrevegye apám, hogy sírok. Ahogy haladunk, elhajt mellettünk egy fiatal juhászlegény egy nyáj birkával, köszön apámnak, mivel ismerősök is. A birka az erdőteleki uraságé, de itt a határ, és a falu földjén a tarlókon sok fű van, nedves volt az esztendő, megengedték a bérlők, hadd mogyorózza a birka a földet és pusztítsa a gazt.

Nagyon szégyenlem, hogy ez a legény most meglátta, hogy én sírok. Jóképű legény, már többször engem is kerülgetett, ha itt dolgoztunk, de én vele sem álltam szóba. Marikának nagyon tetszik, mert most ő a lovász, és sokszor találkoznak, mikor ő is lovat legeltet. Önkéntelenül arra gondolok, hát ha már apám is így beszél, inkább elmenek ehhez a fiúhoz, akit nem is ismerek, mint a mostani kérőimhez, pedig azok is rendes gyerekek, de ettől majd elszöknék világgá valahogy, de falubeli legénnyel ezt nem lehet úgy megtenni. Haza is érünk, nem

sok híja a tizenkét órának, de belépve a szobába, vendége van édesanyámnak, egy múlt ősszel nősült fiatalember, aki szintén Kálmán bátyámmal volt katona Bécsben. Ez rokona egyik kérőmnek, fogadom, mint vendéget: „Isten hozta” – de azonnal ki is fordulok a szobából. Mi szombaton, ha már hűvösebb az idő, mindig megfőzzük a vasárnapi ebédet. Látom, tűz nincs, begyújtok, felrakom a kis kamrából melegedni az ételt, kacsát vágunk, húsleves van és káposzta, vasárnap reggelre pedig mindig sütünk krumplis vagy káposztás bélest, és az is van, mindent melegíték; Marika apám körül segítkezik, Veronka tálal, mert még a nagy kamrában ebédelünk.

Harangoznak délre, a vendég elmegy. Megebédelünk, nem beszélünk, Feri miért volt itt, anyám se szól, de ebéd, mosogatás és pihenés után nem készül litániára, mint máskor – ő az első, mert ő az előimádkozó énekes. Mi rendbetesszük a konyhát, szobát, mert mivel a templom mellett lakunk, pajtásaim misére, litániára itt gyülekeznek. A többi korosztályú lányok, sőt legények is ilyenkor szállingóznak, tele van a felvég legénnyel, lánnyal, második harangszó után kezdenek bevonulni sorba a bandák. Mindig előbb a fiatalabb korosztály, már mi is sorban állunk, a legények már elfoglalták a forczimmert, azokkal mindig nagy csata van virágért, zsebkendőért, és fel se mennek a kórusra, míg a lányok mind be nem vonulnak. Most Ida a soros elől menni, én második vagyok, de mintha csak megrántanak a szoknyám, nézek hátra, mit látok: jön a Feri a kerten fel egy idegen, fekete ruhás, szőke bajszos, piros arcú legénnyel. Úgy elütnek egymástól, mert Feri nagyon fekete, őt éppen ezért Feckének csúfolják még ma is. El is kapom a fejem, ejnye, de bánom, hogy hátranéztem, és unszolom Idát,

induljunk, nehogy valaki más is hátranézzen, és meglássa, újabb kérő jön, mert ez nem rokona.

Mikor hazajövünk a litániáról, Feri már nincs itt, de itt van a legény. Illő módon fogadom: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Imádságomban részeltesse az Isten, aki oda nem volt is!” – mert ezt kell mondani. A legény felugrik, az ágy előtt ült a széken, fogadja a köszönést, bemutatkozik és kezel. Ránézek, olyan hideg kék szeme van és nagyon szőke bajusza, haja, piros arca, nem csúnya, de megállapítom, szemiből se jó néz ki. Mivel közel ül a kaszlihoz, felkérem, üljön hátrább, mert az enyém az alsó fiók, kiszedem onnan a ruhám, amit litánia után szoktunk felvenni. Közben a legény belefog a mondókába: ő nősülni akar, Ferivel együtt katonáskodott Bécsben, nagyon jó barátok voltak és ő juhászlegény, apja juhászgazda Nagyúton. Nem szólok semmit, összeszedem, amire szükségem van, kivonulok átöltözni a konyhára, összehajtogatom, mit levettem, de nem viszem be, lerakom a ládára.

Mire végzek, látom a konyhaablakon, jön Nagy Margit, nem egy bandában járunk, de együtt szoktunk lemenni az alvégbe, hol egyik, hol másik pajtásnál van a találka és játék, mikor minek van az ideje. Télen kártya, sinkó, tavasszal labdázás, nyáron hintázkodás, molnárkalácssütés ... Nem várom, hogy bejöjjön, megyek elébe, és nagy sietve otthagynom a vőlegényt, elmentünk. A bandából többen jártak a Gosztonyi birtokba cigóriát szedni, napszámfizetés lesz, oda lesz a kirándulás, az egész banda megy, tizenhárom lány, mert még csak Klémencz Erzsébet ment férjhez múlt ősszel ehhez a Feriehez, aki nekem most a vőlegényt kommandálja.

Örültem, ezt is leráztam a nyakamról, mert ha szeme van, rögtön elmegy, és vissza sem jön. De csalódtam...

A szokás az, bárhol legyünk, mire a jószág jön, otthon kell lenni, én fejek, és enyém a disznóetetés, ki van osztva mindenkinek a teendője. Hát, a legény még ott van, és én bárhova megyek, olyan szemtelen, jön utánam, pedig már úgy a tyúkszemére léptem, mikor kukoricát szedek a hízónak a szakajtóba. Itt áll a hátam megett, és azt beszéli, nekik mennyi disznajuk, süldőik, teheneik, borjújok van és milyen jómódúak. Olyan mérges vagyok rá. – „Menjen már innen jóember, hát már egyszer mondtam, nem megyek férjhez!” – De ez olyan szemtelen erőszakos, rá se hallgat. Míg én fejek is, ott tátja a száját, és mindig dicsekszik: ő milyen kedves gyereke az anyjának, ketten vannak testvérek, három kommenciójuk van és sok pénzük a bankban. Nem bánja, hogy nem szólok rá, ő csak beszél, már a tejet is elszűröm, elrakom, és most már mihez fogjak, elvégeztem a dolgom. Szeretném már, ha menne, mert éhes is vagyok, itt a vacsora ideje. Anyám jön: „Rozi, kísérd le Andrást a kerten, és mutasd meg, hogy kell elmenni a Fercsóék kertje végén.”

Jaj, de mérges lettem, én mutassam, hisz arra jött, mondom is: „Ott jöttek fel, hát tudja, merre kell menni, vagy ha nem, menjen az utcán.” – De ott most mindenki az ablak alatt ül, a kert alatt meg el lehet húzódni a hídig. El is búcsúzik apámtól, anyámtól, a többiek nem mutatkoznak, megfogja a kezem, kér, legyen szíves megmutatni az utat. De én épp ezt nem akarom, már itt is olyan erőszakos, és ott vannak a szalmakazlak, takarmány, a pelyvás fészter, félek én, de már ezen át kell esnem, mert addig nem megy. Hát megyünk, kihúzom a kezem, mutatom: „Nézze, itt lemegy, és jobbra a nagy deszkakerítésnél, a Tarna-parton van gyalogút, az kivezet a hídig.” – De nem megy, menjek még, szeretne le-

csalni legalább a kazlak közé, azt hiszi, tán ha engem ott jól megölelget-csókolgat, én hajlandóbb leszek felelőlegesen menni hozzá. De nem menek tovább egy tapodtat sem, erre nem bánja, még ha valóban meg is látják, átölel, megcsókol és kedden várjam, majd jön. Jól van, csakhogy elmentél! Visszatérek, megvacsorázunk és nem beszélünk a vendégről, csak másnap Veronka, Marika dicsérik agyba-főbe, mert ők nem mentek el a faluba, otthon maradtak, és hallották, miket beszélt édesanyámnak, milyen jó módomban leszek mellette, mert nálam a menyecskének nem kell napszámba járni, csak otthon a jószág körül dolgozni, ők még a fűtenivalót, aljazatot a jószágnak, az ennivalót, mindent beteregetnek... Most már muszáj férjhez menni, apám is azt mondta. Most répát ásunk, hát egész nap van mit hallgatnom tőlük. De holnap lakodalomba megyek, mert Pető Panni férjhez ment Erdőtelekre, és – mivel szomszédok is vagyunk – én, Nagy Margit, Ida, Cseh Rozi nyoszolyólányok vagyunk, így apám és a két lány megy csak, apám csak szállít, mert naponta kétszernél többet nem tud fordulni.

Én a répát ásom, és a két lány nem győzi tisztítani, amit én kiások; még van négy napra való, sietni kell vele, míg eső nem lesz, mert még el is akarjuk vetni. Hát nagyon sietek ásni, hogy ha én el is megyek a lakodalomba, ne legyen fennakadás. Olyan méregbe hoznak a sok beszéddel, kétannyit is kiások, mint szoktam. Már össze is vesztünk, jól meghajigáltam őket répával, fogják be a szájukat, ők meg engem. Már úgy fáj a derekam a nagy sietségben; no, megálljatok, majd kitolok én veletek!

Kedden tehát a reggeli mise után esküvő, utána tánc, ebéd és délután viszik a menyasszonyt Erdőtelekre. Hát én nem szoktam más faluba elkísérni a menyasszonyt,

most sem mennék, de mivel azt mondta az a kérő, kedden várjam, most ezért is elmenek. Három kocsi jött Erdőtelekről, és mivel innen csak két legény, három lány ment, még nekünk is helyet szorítanak.

– „Piroska, hozd csak a berliner kendőm, mert este reggel már híves van, és mi biztosan majd csak valamikor az éjszaka jövünk haza!” – Pető Antal hozza majd a menyasszony után a hiriszeseket és a menyasszonyládát a sült tyúkokkal, süteményekkel.

Édesanyám csak integet, mert ő meg gazdaasszony volt, hogy ne menjek, de úgy teszek, mintha nem is lát-nám, pedig jól látom, még azt is, hogy most haragszik. Már közé is csap a kocsis a lovaknak, már megyünk is. Még jól is mulatunk, mert ezeknek az idegen legényeknek, bárhogy irtózom is a közelségtől, nem adhatok kosarat, és nagyon kapósak lettünk. Szöknénk már mink menyasszonytánc után haza, de Antal bácsit úgy leitat-ták, a világát sem tudja, és kiszedték a kocsiból a kerekeket. Ki-kiküldjük a nyoszolyóasszonyt, keltsék fel Antal bácsit, és majd elhajtjuk mi a lovat, dehát azzal jön-nek vissza, szó sem lehet róla, Antal olyan részeg, és még a kerekeket sem találják. Most már komolyan meg-ijedek, Margit, Ida nem bánna, ha ránk virrad is, de nekem reggel répát kell ásni, és biztos nagyon kikapok. Hiszen hazamennék én gyalog is, de setét is van, félek is magam. Ezek a legények is jól felöntögettek, még ki sem merünk menni, mert utánunk jönnek. Így táncolni kell, akár jólesik, akár nem, de csak virradna már!

Öt órakor rávettem a két lányt, most szökjünk. Hát-tal vannak felénk a legények, a muzsikások pihennek. Ki is ugrunk és sikerül, nem veszik észre, dehát nem tudunk tájékozódni, kétszer is körüljárjuk a falut, az ut-cán se járnak, végre kilyukadunk a vásártérre, jól van,

már én innen tudom az utat. De úgy el vagyunk fáradva, csak botorkálunk, és fényes reggel lett, mire hazaérek. El vagyok készülve a legrosszabbra, összetörök a hátaomon a fűzfavesszőt, mint valamikor régen. De nem, még csak azt sem mondják, miért mentél el.

Felkészülök a dolgozó napi ruhámban, a kocsi készenlétben áll az udvaron, felülünk, és megyünk répát ásni. Egész úton szó sincs, én is nagyon meghúzom magam, hisz elég büntetés ez nekem, alvás helyett répát ásni. Megrakjuk a kocsit, apám elmegy, leülünk früstökölni, de rá is kezdik Veronka, Marika: „Szégyelld magad, itt volt az este a kérő, még káromkodott is, mondta édesanyánknak, hogy nevelte a lányát, ha nem fogad szót, mikor azt mondják neki, ne menjen sehova, és azt mondta, csütörtökön újra eljön.”

Ez megint nagyon kihozott a sodromból. Még ezek után is van pofája, ide meri tolni, nem látja, hogy nem kell?! Mindent gondolok, ez vagy nagyon belém szeregett, vagy ő nem kell a kutyának sem, hiszen van lány Nagyúton is, és ott van Füged, Zsadány, miért éppen Bodra hozta a lába.

Egész nap rosszul éreztem magam, nemcsak a fáradtság és a dolog, de ez, hogy még csütörtökön hogy tudok tőle megszabadulni. Hát el is határoztam, hogy lesz. Ha hazamegyünk este s még nem lesz ott, én kiszökök Mari nénémhez Alatkára, de én nem akarok vele találkozni. Ebben megnyugodtam. Este mikor hazaérünk, anyám megy fejni, látom, jön öregapám a bundában. Ritkán szokott bejönni a házba, én fellopózok a padlásra, már Márton bátyám is itt van, és tárgyalják az ügyet. – „Nem kell engedni, keményebben meg kell mondani, hogy menni kell, és ilyen szerencsét nem lehet elszalajtani.” — Így beszél az én kedves öregapám, és pirongatja édesapá-

mat, legalább két jó pofont adott volna ma reggel is, és édesanyám is hibás, mert ő sem magyarázza meg nekem, minő szégyen, ha egy lány kimarad a korból. – „És még ha csak maga volna, de becsét veszi a többi lánynak is! Ott van Panni, nem szerette Mártont, mégis milyen szépen élnek.” – Ezt már arra mondta, mikor édesanyám arra hivatkozott, hátha nem is szeretem, és ő maga sem néz ki ebből a legényből semmi jót, még káromkodik is, és nagyon dicsekvő.

– „Ebadta számár vagy te is! Miért ne dicsekedne, ha van mivel.” – Tovább már nem is hallgatom, mikor még Márton bátyám is arra uszította apámat, nem árt, ha egyszer-kétszer végigvág rajtam az ostorral.

Szégyenkezve és szomorúan lejttem a padlásról, most hová legyek... Mindenki ellenem van már, még édesanyám sem áll ki mellettem, mert az öregapám szava neki is szent, és le is ebadtázta! Éjszaka azért jól aludtam, csak arra ébredtem, mikor apám bejön és azt mondja: „Csülökre, bokára gyerekek!” – Ő evvel szokott költeni. Édesanyámmal még hajnalhasadtán, nagyon korán mentünk, mert az elmaradást be kell hozni. Eső lesz hamarosan, mire kivirradt, már a répaföldön voltunk, jó lenne, ha tudnánk vele végezni, mert ha megjön az eső, csúnya munka a répaásás. Meg is nyomtuk nagyon a gombot, jó késő lett, mire az utolsó répa is el lett fejelve, már apám is segített.

Utána megraktuk a kocsit répafejjel, de már nyakunkba is szakadt az eső, jól eláztunk mire hazaértünk. Setét is van már, le se hányjuk a répafejet, betoltuk a kocsit a fészter alá, de jó, hogy ki van ásva, már csak a szállítás maradt.

Anyám kenyeret sütött, és jólesik a meleg, éppen a

szoknyám teregetem ki, a sutba állok. Örülök, hogy esik az eső, nem jön az a szemtelen, erőszakos legény.

Éppen ugrani készülök le, mikor kopogtatnak. A „szabad”-ra belép, csak mi lányok vagyunk még bent, anyámék az istállóban, gondolom tárgyalnak. Csak láttam, megütődik, bosszankodik, mikor Veronka és Marika fogadják a köszöntést, de hogy szétnéz, és látja, hogy én leugrok a sutból, derül fel az arca: „No, itthon a madár, nem szökött meg!” – jön hozzám kezelni, és még olyan szemtelen, meg is akar csókolni, de én kisiklok, beugrom az asztalszögbe, és így már elsáncoltam magam.

Jönnek be anyámék is, megvacsorázunk, egy darabig még apám is bent maradt, de mikor kimegy, nagyon jelentősen rámnéz. No, már végem van, tudom én, mit jelent, ha apám így néz: „A munkát szó nélkül végrehajtani!” – nagyon elkedvetlenedek.

Anyám, hogy a gyerekek eltakarodtak lefeküdni, fonáshoz lát, én kézimunkát veszek elő, egy darabig ők erről-arról beszélgetnek. Hamarosan rátér újra arra, hogy miért jött, ő már nem haszontalan kölyöklegény, aki ráér udvarolgatni, ő szolgálatban van és nősülni akar. Mondjam meg, mi ellene a kifogásom, mert ő olyan jó ember lesz, még a helyem is megsepri, és nem nélkülözök sem ruhában, sem élelemben. Három tehenet fejnek, három hízó hízik, a kenyérnek való biztosítva, mert a kommencióból még el is adnak, magok laknak egy házban.

De én mindenre csak azt tudom mondani, én nem akarok férjhez menni. De már anyám is az ő pártjára állt, most már mind a ketten meg akartak győzni, az apám nézése semmi jót nem fejezett ki és már háromnegyed tizenkettő, olyan álmos és elcsigázott vagyok, egy

újabb ostromra rámondom: „Nem bánom már én, ha férjhez megyek is!” – Majd elfakadtam sírva.

De nagy lett az öröm, láttam, anyám hogy megkönynyebbült, ez az erőszakos legény pedig már nevetve húzza az ujjamra a karikagyűrűt, és veszi elő a nagykabát zsebéből a selyempapírba csomagolt fejkendőt, nézzen csak, de szép! és csókolna, de elhárítom magamtól, hagyjon békén, anyám is mondja: „Rozi nem szereti a nyalakodást, hagyjad!”

De én már jó éjszakát kívántam, és mentem a konyhára lefeküdni. Anyám megágyalt neki bent, és azt mondta, öt órakor el kell mennie, ha esetleg elaludna, költsék fel.

A legközelebbi vasárnap eljött az apja, anyja a vőlegénynek. Jó magabíró az anyós, és rajta cifra fehér blúz, csupa slingolás, barna-kék kockás szövet szoknya, fején rózsás delinkendő, lábán fekete csatos bársony félcipő... Látom, szereti a piperét, hangos beszédű, jó nevetős kedvű; az apóson fehér ing, fekete ruha, fényes bokszt-csizma. Szintén jó figurás, jó humorú ember lehet, egyik sem hasonlít a fiához.

Láttam, alattomban jól meggusztáltak, és talán tetszik nekik az, hogy én szerény vagyok. Megbeszélték a lakodalomra vonatkozó dolgokat: ők hízót vágnak, hét birka is hízik, amiből kettőt nekünk átadnak, és náluk nagy lagzi lesz, mert az egész tanyát meg kell hívni. Csak éjfélig tart a lakodalom, mert reggel ott mindenkinek munkába kell állni. Az esküvő után nem kell itt sok időt tölteni, mert messzi az út, és az eső miatt még rosszabb is lehet. Ott lesz hely, enni-inni való, mert a nagy gőzeke sufnijában szokták a mulatságot, evést-ivást tartani. Bor, pálinka Verpelétről lesz bőven, odavaló származásúak, az anyós testvére hozza az italt, akinek szőlője van.

Kibeszélgették magukat, elmentek. Este jött a vőlegény, de sehogy sem tudunk összelelegedni, én mindig kerülöm az alkalmat kettesben maradni vele, és mert nagy a család, ez sikerül is.

Múlnak a napok, minden héten háromszor jön ebben a nagy sárban. Sőt egy este azzal viccel, milyen udvarlóiim voltak nekem, mert nagyon magas a Tarna-parton a töltés a hídnál, agyagos és olyan csúszós, erő kell hozzá, ha esős az idő, hogy feltornázza magát a hídra valaki. Mikor odaért, látja, a sötétben valaki négykézláb próbálkozott a hídra jutni, ő pedig, mivel jó erős juhászbotja van, melynek végében hegyes törforma vas van, könnyen feljutott, majd lenyújtva botját, fölhúzta a négykézláb csúszkálót onnan. Együtt jöve megismerkedtek, ez a fiú is nősülni járt Zsadányon, de nem sikerült, és nagy panaszt nyújtott rám is. Ő is szeretett volna elvenni, de még csak szóba sem álltam vele, pedig a nővére az én jó barátnőm volt.

De jaj, már itt az esküvő napja! Engem már öltöztetnek a menyasszonyi ruhába, Panni ágyon nagyon sugdosódik, ne vágjak olyan szomorú pofát, nem jól áll nekem, mit szólnak majd azok a nagyúti lányok: „Hát érdemes volt ezért a lányért Bodra jönni?” – Eszembe jut, hát ő milyen volt, pedig neki nem volt olyan nagy oka szomorúnak lenni. Négy kocsi násznép jött, egy kocsi a cigánybandát hozta.

Vége lett az esküvőnek, pár verset húzott a cigány, és én, mintha álomban járnék, semmit nem akarok tudomásul venni, hogy engem innen elvisznek a szüleim és testvéreim közül. Olyan hihetetlennek tűnt, csak sírok, és nem akarok menni. Mikor már arról van szó, kocsira kell ülni, a vőlegény mellé, Feri és Magyar Józsi felnyalábolnak, és úgy tesznek fel a kocsira. Feri ült mellém a má-

sik oldalról, támogatnak, vigasztalnak, ne sírjak. Messze az út, mégis hamar odaértünk. Zsadányról a legjobb lovasgazdák voltak megfogadva. A kukás ház előtt – mert ott volt a lakás – mikor megállt a kocsi, Feri és már a férjem úgy lekaptak a kocsiról, mint egy tollseprőt.

Egy kövér szakácsasszony egy tejesfazék mézbe mártott ujját nyomta a számba. – „Olyan édes legyen a ház, az életed, kedves lányom, mint ez a méz!” – nyalhattam, törülgettem a szám, úgy összemaszatolt. Bevittek a házba, és a főhelyre ültettek bennünket, körülöttünk csak a násznagy, nyoszolyóasszony, pár lány, legény volt és már tálaltak. A többi vendég kint a sufniiban ettek-ittak, táncoltak. Sok jó ételt felhordtak, nagyon kínálgattak férjemuram és Feri is. Kevés levest ettem, finom csiga-tészta volt benne és hurkát, mert azt is adtak asztalra; volt sok sütemény is, tartott az evés-ivás, volt sok felköszöntő.

De el kell menni a vendégek közé, sőt menyasszonytáncot járni, mert ez itt különösen nagy divat. Már tíz órakor megkezdik, mert éjjeliőr van és szigorú rend, tizenkét órakor be kell fejezni a lakodalmat. Hát jól összecibáltak, egyik kézből a másikba, már azt sem tudom, hol a fejem, csak úgy szórják a pénzt a rostába lányok, legények, öregemberek, asszonyok, és a juhászuk nagy füttyel kíséri a táncot. Itt van az egész tanya aprajánagyja. Jó széles és hosszú ez a sufni, nem hiába két pár gőzekének van benne helye minden felszereléssel. Egyik oldal végig asztal lócéval. Tele az asztal: kalács, sütemények, mindenki akkor vesz, mikor akar, ha kifogy, újra hozzák. Négy idősebb asszony vizes kupákkal jár a sok nép között, és csak úgy kupacsövén át issza a bort ember, gyerek, lány. Egy asztalon van üveg, pohár, hol a

nyoszolyóasszonyok, násznagyok és már a Bodról jött híriszek ülnek.

Vége lett a menyasszonytáncnak, kezembe adnak egy zacskó pénzt, de Feri és a férjem már visznek is haza, hol teljesen üres szobát találunk. Feri tart nekem egy kis előadást, nagyon jól viseljem magam, szégyent ne hozzak az ő fejére, mert nagyon jó helyem lesz. – „Mit lehet tudni” – mondom, de erre férjuram nagyon felfortyant. Nem látom, hova kerültem a szegénységből?! – Én meg azért haragszom meg, mert hiába nézem, hova kerültem; – itt van egy semmivel sem nagyobb szoba, mint a miénk, egy szabadkéményes közös konyha, még kamra sincs – de már nem szólok én semmit, mert látom, Feri iszkol is kifelé, és a férjem bezárja az ajtót.

A három ágy közül az enyém megvetve. Jaj nekem, le kell feküdni, mennyi terveket szőttem, hogy szököm meg ez elől, és most itt vagyok evvel a vadidegen emberrel egy szobában, aki annyira unszol, feküdjünk le, reggel fel kell kelni. Olyan erőszakos, már ki sem tudok bújni a karjából, és húzza le rólam a ruhám. Hiába lökdösöm, magam is le tudok vetközni, azt akarja, én a falnál fekdjek, nem, inkább le sem fekszem és könyörgök ne nyúljon hozzám, nekem imádkozni kell!

Elköpte a lámpát, egy darabig még huzalkodok vele, de olyan erős, úgy letepert, és olyan fájdalmat érzek. Hangosan sikoltozok, és most már nem vagyok szűz, megtörtént az, amitől évekig örökös aggodalomban éltem és sok keserű órát szenvedtem.

Hajnalba az anyós csókjára ébredtünk, hol volt eddig, nem is láttam. – „Jó reggelt, és sok szerencsét kívánok az új házaspárnak!” – Nem tudtam elképzelni, hogy jött be, mikor láttam az ajtót bezárni Feri után. Később figyeltem meg, milyen furfangos fakilincsek vannak itt

az ajtóban, még belül is csak az nyitja ki, aki ismeri a fortélyát. Nekem kiadta a parancsot, menjek a konyhára fűteni, de ne már mint menyecske, a mi falunkban divatos rózsaszínű, keményre vasalt, hátrakötött kendőben, hanem előre kötve és rossz ruhában, mert szabad kémény van, és hull a korom. A férjürem is elment birkákat etetni.

Innen nem vándorol a cseléd

Ez az uradalom a gróf Károlyi Mihály uradalma: Nagy-út, Alsó-major, Külső-major, Csárda ez egy tisztartó kezelése alatt van. Van egy intéző, a Külső-majorban egy segédtsízt, néha nyáron gyakornok és egy hajdú béresgazda, juhászgazda, két kerülő, két- vagy három kertgazda, parádés kocsis, főgépész, gőzekegépész, fűtők, kovács, bognár, molnár, tanító, bábaasszony, mert rengeteg gyerek is születik; sok béres kocsis, fejős juhász, többszáz család. Két-három család lakik egy szobában, négy-hat asszony egy konyhán. Veszekedés-verekedés mindennapos dolog, és mindemellett a cselédség java itt született, itt is hal meg. Innen nem vándorol a cseléd, a sok veszekedés-verekedés után sem perre, sem panaszra nem megy még az urasághoz sem, mert meg se hallgatják a panaszt. Az asszonyok rá vannak bízva az apósomra, mivel neki falkája nincs, tanyagazda is, és csak a két fia és az öreg Csurgyi nevű juhász van a keze alatt. Neki kell az asszonyok között rendet tartani. Ha jön a tisztartó vagy ritkán Kompoltról az igazgató, neki kell beszámolni a tanyai állapotokról, és úgy el tud bánni a sok nagyszájú veszekedős asszonnal, hogy belenyugszanak az ő döntésébe.

Hogy itt miért van megelégedés? Itt nem lakik a tulajdonos, Kompolton ugyan szép kastélya van, de felé sem néz a birtokának. A cselédek között az a nézet, van neki bőven pénze a sárga ruhás színésznőkre, csak nem jön ebbe a sárba, elég, ha a cseléd tapossa helyette is. Ká-

rolyi még nőtlen, hetvenezer hold földből igazán telik neki minden passzióra; tanult, jól gazdálkodó tisztjei vannak, jó földek és olyan termések, az apósom szokta a próba cséplést végezni: tizenyolc-húsz mázsás búza átlagtermés van. Megadják a földnek a trágyát, mély szántást és bár emberfeletti munkát kívánnak a cselédétől, korán kelni, későn feküdni, túr, mert jószágot tarthat, annak az élelmét az uraságéból szerzi. Szabad tüzelés van, mindenki úgy szerzi, ahogy tudja. Kapunk kaszálót, de tavasszal mindenki eladja, akkor már jó ára van Gyöngyösön a szénának. Vannak Detken olyan kupecsek, mint Kakas Matyi és János, ezek búzát, kukoricát, szénát, még néha, ha szűk takarmánytermés van, a kukoricaszárat is megveszik. Még ezek a kupecsek is gazdagodnak, a cseléd is, ki hová való, ott házat, földet vesz, bérbe vagy felébe adja, de a szolgálatból el nem megy. Különösen azoknak megy jól, akinek sok gyereke van, ha fiú és már a béresostort fel tudja emelni, az már summás, ha lány, akkor napszámos. Különösen azok a lányok keresnek jól, kik a magtárba járnak, ott egész télen van munka. Háromemeletes a magtár, de az tele van, azonfelül a nagy istálló, hodályok padlása is nagy, lapos, veres téglákkal vannak lekövezve, de az mind tömve terménnyel. Télen nagy a sár itt, asszonyok, lányok csizmában járnak, jó bőszárú lötyögős csizmát húznak a magtárba járó lányok, estefelé teleeresztik a csizmaszárat terménnyel, otthon öthet kiló terményt kiszednek belőle.

Senki, sehonnan, semmi munkából nem megy haza haszon nélkül, a béres az ökör élelméből eteti a tehenét, a kocsis a lovakéből, a fejős tehenekéből és egész nyáron ott a határ... Lehet itt élni a népeknek, ha nem resztell felkelni és cipekedni, ami bizony az asszonyokat idő

előtt megvénti, mert ezek dolga a lopás. Beszerezni a tököst, marharépat ősszel és sokszor messze a tábla.

Mink ezektől meg vagyunk egyelőre kímélve, mert a juhász télen hat órákor kezd etetni, és este is korán végez, így mi nem nagyon cipelünk terhet, de az anyós nagyon panaszkodik, bizony neki a háta, melle és a lábai nagyon fájnak, mert míg a gyermekek nem nőttek fel, ő is sokat hátalt, és most már nyugalomban akar élni.

Nekem nem töltötte ki az egész napom, ami rám esett; otthon szokva voltunk állandóan munkálkodni, fontunk, varrtunk, de itt ez nincs. Még ha olvasni lehetne, de a háznál még csak egy könyv sincs imakönyvön kívül. Itt senkinek még újság se jár, csak a tanítónak és tisztartónak, sőt, nem is néznék jó szemmel az olyan cselédet, ki még olvasni is akar. Hát nagyon unalmas nekem hallgatni. Ha nem én főzök, hallgatom a sok pletykát, hogy most az írnok melyik lányt vagy asszonyt hívta fel a kétkerekű kocsijárára, vagy melyik asszony mázsálta le a vetélytársnőjét, ki együtt bujkált az urával a pecóban. Ez a Zsidainé az urak körüli ballépéseket is mind tudja: Tarnicán, Erzsébet téren, Veres-majorba, Káli-tagban, mindenütt megfordulnak az apóssal a disznóöléseknél.

Van nekem hatvan forintom, az ágyért, a menyasszony ládáért kaptam, nem tudok vele mit kezdeni. Kérem az anyóst, szeretnék venni egy jó használt varrógépet, én otthon is varrtam, itt nincs senki, aki varrni tudna, Zsádánra, Fügedre, Kálba jár varratni a sok nép. Pénzesek is, mert nyáron még a festő tót sátras is eljön Hevesről minden második vasárnap, és olyan jó vásárt csinál, alig visz vissza valamit.

De nem akar beleegyezni, nincsenek ők arra rászorulva, hogy a menyecske pénzért varrjon, több mint négyezer forintjuk van a takaréokban, hanem elmegyünk pén-

teken Gyöngyösre, és vegyek csizmát és meleg téli bugyogót, az meg nekem nem kell. Sose jártam csizmában, bugyogóban és vastag zsineggel felkötött szoknyában. – „No majd itt megtanulod, mert itt van olyan sár, cipővel meg sem lehet lábalni. Itt nem lehet beülni kendercsepűt fonnai a sutba, itt neki kell öltözködni az időnek!”

Hát az igaz, már most is olyan sár van, fél lábszárig merülök, ha a kútra menek. Elmentünk, dehát csak tíz forintot tudtunk elkölteni. Van már csizmám, bugyogóm, de olyan nehéz hozzászokni, és csak kérem, engedje meg, vehessek gépet; nem kell a férfiak inge nyakát, kézelőjét kézzel foltozni, mert már mind kijavítottam unalmamban, aminek csak egy kis hibája volt. Nagy nehezen beleegyezett, és negyvenöt forintért vett nekem Egerben édesanyám egy nagyon jó gépet. Meglett a karácsonyi ajándékom, még pénzem is maradt. Mikor meghallották, hogy gépem van, legelőször a Zsidainé unokája jött, varrjak neki blúzt. Ott négy lány van, nagyon szépre sikerült. Utána jött a többi, nem volt már nekem időm unatkozni, mert ha elvégeztem a napi munkám, egész nap varrtam. Férjüram vezette egy füzetbe, kinek mi van varrnivaló, a fizetést az anyós szedte. Én pénzt ebből nem láttam, mert külön kassza a keresetből nincs. Sietnem is kellett, különösen ha ünnep vagy lakodalom lett, mert sok a lány négy tanyában, még akkor férfiaknak, fiúknak ing, asszonyoknak, kisebb lányoknak, gyerekeknek ruha. Úgy megszerették a munkám, még a messzibb tanyák, mint Tarnócza Erzsébet-tér is hozták a sok pénzt. Kerestem is, de nem voltam megelégedett, mert igaz, nagyon jól éltünk, az após mindig hordta a sok finom hurkát-kolbászt a disznóölésből, meg jó nagy darab szalonnákat, saját részre is hármat vágtunk, de minden héten kétszer jött Markazról Márton bácsi. Pálinkát hozott,

másfél litert a férfiaknak, Marinak; az anyósnak külön fél litert. Ő másfajta pálinkát ivott, az övé mindig zárva volt. Reggel soha nem reggelizett, csak korán felhajtott az üvegből és úgy tíz óra felé újra, akkor evett szalonnát vagy szárazkolbászt. Mari mérsékelten ivott, de a Miska bácsi kétannyit is megitt, mint az após és férjüram, mindennap háromszor. Úgyis hangosak voltak, hát a pálinka mégjobban buzdította őket. Mindig az anyós kezdett valami civakodást Marival. Erről összevesztek a férfiak, és csináltak néha olyan perpatvart, csak úgy zengett a ház. Miska a feleségét, férjüram az anyját pártolta, pedig legtöbbször az anyós volt a hibás...

Én soha nem ártottam bele magam egyik részről sem a veszekedésbe, nem is tudtam volna. Nálunk is volt, hogy összekaptunk, de soha nem szidtuk egymást úgy, mint ezek. Én sokat kértem az uram, ő se ártsa bele magát az asszonyi ügyekbe, de még engem szidott, hogy nem az anyjának adok igazat, hanem Marinak; ez is elmondott azután a férjemuramról sok minden rossz dolgot. Legelőbb is arra biztatott egy alkalommal, gyerünk el szalmáért. – „Hát minek, hiszen van” – mert minden héten kétszer adtak tehén, disznó alá szalmát, töreket. De addig csalt, majd mutat valamit, míg rávett. Egy órákor kezdődött a szalmaadás, nem is hozunk mink sokat, de majd megmutatja, melyik asszony a Bandi szeretője, ha ezt hamarabb mondja, nem is mentem volna vele, de már csak akkor mondta, mikor közel értünk. Nézzem, az a harmadik. Ahogy rávetem a szemem, megállapítom, nagyon helyes asszony, nem is volt rossz ízlése; ő csak sugdos a fülembé, van neki egy barátnéja, az még most nem régen is látta, mikor jöttek be szekérral a szérüs-kertből, a menyecske az ólak között lesett rájuk. A férjüram hajtotta az ökröt, kiugrott az ólak közül a menyecs-

ke, berántotta, s ott nyalták, falták egymást, ha nem hiszem, itt van Szanyi Örzsi, kérdezzem meg.

– „Ugyan hagyd már abba, engem nem érdekel, és látod, hogy figyelnek, s ez most biztosan tudja, róla beszélsz.” – Abba is hagyta, de csak rövid időre. Mert egy másik história is van nála készenlétben. Ahol most a kőművesék laknak, mielőtt az uram katonának ment, egy árokszálási fűtő lakott, és ezeknek a szobaablakjok az ólakra nyílik a ház háta mögött. Fiatal házaspár, persze a férj, mint fűtő távol van a háztól. Ha itt elszántotak, el kell menni más tagba, van hogy hetekig nem jár haza. Az anyóssal nagyon jóban van a fiatal asszony, de meg a fiával is. Csinos az asszony, fiatal is, a legény az ablakon jár ki-be, dehát a fának is szeme van, más is tudomást szerzett róla, dehát ez itt cseppet sem feltűnő eset, csak a férj részére kellemetlen, viselni kell a szarvakat, mert a legény fiatal, tüzes, erőszakos, nem olyan fáradt, munkában elnyűtt, mint a férj. Csinosabb is, mindig tiszta fehér ing, szép fekete ruha, kikötött bajusz és itt van helyben, míg csak el nem ment katonának, folyt a viszony. Még kislánya is született, az anyós tartotta keresztvízre. Mari azt állította, mindenki azt mondta, Bandira hasonlított, de szegény szerencsétlenül járt. Minden tavasszal kihordatnak innen minden trágyát, szemetet, az épületek körül a ház végén gödör van ásva, körülbelül ötméternyi távolságra a kukásháztól. A pernyét, hamut, szemetet ide kell hordani, tavasszal az egészket kikotorták, jó mély gödör lett. Májusban jött egy nagy eső, a gödör teleszaladt vízzel. A kis Jolánka már elmúlt két éves, az anyja reggel felé takarított, a kislány meg kiment, és mivel az anyós is nagyon szerette, az anyja azt hitte, a keresztmamánál van. Mikor végzett a takarítással, elmegy hozzá, de a kislány nincs ott. Jaj, hová lett a gyerek, ke-

resik össze-vissza, és a víz már fel is vetette a gödörben. Lett nagy sírás-rívás, úgy az idegeire ment az anyának a gyermeke szerencsétlensége, negyedévkor elköltözött férjével Árokszállásra.

Hát Mari ilyen részleteket beszélt el férjürem életéből, minden áron szította volna a veszedelmet. De én úgysem szerettem, nem is bosszant még az sem, hogy most is mindig ellene lázít. Olyan kibírhatatlan nekem a férfi közelsége, mindig az ágy szélére húzódtam, minél messzebb legyek tőle, és úgy elaludtam egyszer, csak azon veszem észre magam, leestem az ágyról. Nagy lett a riadalom, mindenki felérezett, és nagyon meg is ütöttem magam. Azt mondtam, inkább a padkán hálók, és többet nem fekszem az ágyra.

Mikor másnap este is odavaackoltam, férjürem úgy megharagudott, kiment a hodályba, azóta ő ott hál. De én csak nem tudok menekülni, mert el-elkap a pecóban, és már biztosan tudom, gyerekem lesz. Mari, mikor látta, nem veszem figyelembe bujtogatását, felhagyott vele, és már rám is haragszik, mert én soha nem ártom bele magam a veszekedésekbe. Mindig azzal bujtogatja Miskát is, én kedvesebb vagyok az anyósomnak, mint ő, pedig engem éppúgy összeszid: apámmal, Istennel; de én nem feleselek vele, elhallgatom, így nem tud velem tovább veszekedni.

De milyen pokol az életünk! Ha hazamegyek, kérdezik, hogy vagyunk? – „Nincs semmi baj” ... És milyen jó volna, ha már ez is lett a sorsom, eltűnni egy erőszakos férjtel, akitől úgy félek, mint a tűztől, ha volna az embernek saját otthona, de ezek úgy belé vannak ékelődve a cselédsorsba, sokat hangoztatja az anyós, após, nem cserélnének egy húsz hold földes falusi gazdával. Se papnak, se kántornak nem kell fizetni, sem adót, de még

hogy külön menjünk, sem tanácsos, inkább el lehet véselni a családi veszekedést, mint egy szobában lakni két-három idegen asszonnyal, és azokkal verekedni. Így telnek a hónapok, napok és megszületett az első gyermekem, egy kislány. Látom, nem tetszik az uramnak, fiúgyereket szeretne, de nem nyilvánítja. Mikor arról van szó, mi legyen a neve, anyja is, ő is azt mondják: Jolánka. Én belenyugszom, pedig Marikának szerettem volna.

Marinak már három hónappal előbb szintén kislánya született. Margitka. Van már két gyerek a háznál, és mivel az após, anyós is nagyon szereti, kevesebb a veszekedés, mert fél az anyós Maritól, akkor nem dajkálhat. Az anyós nekem már sokszor mutogatta a bankkönyvet, mennyi pénzük van a takarékbán, és csak háromszázalékos kamatot fizet a bank, sokszor mondom, sokkal több hasznot hozna a pénz, ha földet vennének rajta. Még ha felébe adja ki a földet, akkor is több a haszon, mert arról hallani sem akarnak, hogy a szolgálatot abbahagyják. Egy az, hogy nem értenek a gazdálkodáshoz, másik, hogy akkor a jószágot zsákból kell tartani, és már harmincöt éve ebben az uradalomban szolgál az após. Negyven évi szolgálat után Károlyi a kiöregedett cselédnek fél komenciót fizet; „Hol van az országban még egy ilyen hely?!”

Hát ez igaz. Minden évben el tudunk adni egy kész tehenet, húsz-huszonöt süldőt, évenként tizenöt mázsa búzát, két hold kukoricaföld termését és két-három kocsi szénát, és még akkor jól élünk, ruházkodunk. Se én, se Mari napszámba nem járunk, kapálásra, tördelésre napszámost fogadunk, mert kifizetőbb, ha én varrok, mint ha hetekig kapálni járnánk. De gondolkoztak a dolgon, éppen eladó Majzik Vilmos alispán birtokának egy része Fügeden, háromszáz forint holdja. Megvettek tíz holdat,

kiadták felébe; másik évben Ludason az állomás közelében volt egy új építkezésű ház, azt is megvették. Most már arra buzdítom az uram, gyerünk ebből a pokolból, vegyük mink kezelés alá a földet, de neki sem volt ínyére a könnyű szolgálatot, szabad lopást feladni azért, hogy ő szántson, vessen, kapáljon és adót fizessen, bár azt már így is kell. Nem lehet rábeszélni már azért sem, Miska az öregebb, őt illetné az elsőbbség. Majd egy pár év múlva újra veszünk, és akkor majd meglátjuk.

Miskának még úgyse fűlött volna a foga a gazdálkodáshoz, hisz már tizennégy éves kora óta ő is cseléd; majd ha már nyugdíjas lesz, a föld fele termése jó lesz pótléknak a nyugdíjhoz. Meg majd inkább az apjok ül bele a gazdaságba, ha betölti a negyven évi szolgálatot, így az én terveim kútba fűltak, hogy kellene szabadulni... És már Marinak is, nekem is újra gyermekünk lesz, hiába nem hálunk együtt. Az anyós azzal viccel, elég ha az uram ránteszi a kalapját. Marinak kisfiú, nekem újra kislányom született.

Lopnak az intézők is, nem csak a cseléd, mert ha ők nem lopnának, a cseléd sem lophatna. Már a tanítónak is ötven hold szőlője, háza van Egerben és Puck intézőnek is. Hogy Marton tisztartónak mi van, azt nem tudja senki, mert Egerben nem vett semmit, és ez nem tart többet hat marhánál, mint ami a szegődségben van, de neki is kezében van a kassza kulcsa. És milyen rafináltak, még a segédtisztek, gyakornokok is! Minden héten napszám fizetés van, de mindig hiányzik több napszamos tanyasi lánynak egy-egy napja, amit ha szóvá tesz is – lehet, nem jól lett beírva –, addig keresik, kutatják, míg feledésbe nem merül: ki menne panaszra a tisztartóhoz?! Senki! Elhatározza a lány vagy asszony, no, majd kipóto-

lom, csak menjünk a magtárba! Így éldegél úr, cseléd a nagybirtokból, a falusi nincstelen, kevés földű pedig sokat nélkülöz.

Egy este hazajön apósom a hírrel, hogy férjem tehenész gazda lesz a külső majorban. Micsoda változás, és örültünk mindnyájan, csak szegény Mari nem, mert ő beteg lett, mikor a kisfiát elválasztotta. Sok volt a teje, és elkötte a mellét szorosan kendővel. Ez arra vezetett, hogy beteg lett. Ki is jött az orvos, mert minden héten egyszer volt orvosi látogatás Méráról. Volt konvenciós orvos, és aki beteg, akkor mind jelentkezett, adott is orvosságot, de nem használt már; a fejét fájtatta, elmentek az anyóssal Gyöngyösre privát orvoshoz is, nem javult az állapota. Kíváncozott haza Fügedre az anyjához, majd az jobban ápolja, a kisfiát is elvitte. Az meg ott bélhuratot kapott, és Mari sem lett jobban. Októberre mind a kettőjüket eltemettük.

Mink a Külső-majorba mentünk lakni; nagyon örültem, hogy olyan jó lakásom lett: padlós szoba, meleg konyha, kamra, fásfészter, közel a cselédistálló, kút és egészen szélről a tanyában egy nagy gyepes legelő terül el a ház mellett. Miska is, ha megnősül, kap külön lakást, a két öreg maga marad Margitka unokájával, ha mégis megnősül Miska, ne adják mostohaanya kezére. Az anyós vett két ágyat, kaszlim van, egy asztalt, egy lócát és fontosabb konyhaedényeket kaptunk, egy tehenet, egy borjút, egy hízót, süldőt sajnos nem, mert olyan disznóvész volt a nyáron, három anyadisznóból egy maradt. Még jó, hogy a süldőket nagyobbbrészt eladtuk még előbb, a malacok mind elpusztultak. Régen volt, úgy mondják, ilyen dögvész, máskor is volt, de nem pusztult ki ennyire.

Mikor a férjem átvette a tehenészetet, négy és fél liter

volt csak az átlag. Megjelent Kompoltról az igazgató, válon veregette az uram, és azt mondta neki: „Te, Bandi, állítsd talpra nekem a tehenészetet, én a magam zsebéből külön megjutalmazlak.” – Jurcsek igazgató ugyanis minden gazdaságban tehenészetet akart, de hogy ez ráfizetéses volt, nem mertek belefogni. Az új gazda azután szétnézett, figyelt, mi itt a hiba. Persze, mindenki lopott. Hát leállította ezt, és már egy hét alatt hat liter az átlag. Ez fokozatosan emelkedik, pedig most már téli takarmányozás lesz, és olyan szépen javulnak a tehenek. De nagyra emelkedik a férj uram becsülete is, a tej után százalékot kap, a borjú után is, mert most nem pusztul el egy borjú sem. Ő maga kezeli, gyönyörű borjúkat nevel, de nincs is megállása, mindig a jószág körül van.

Az apósom már jó decemberben a nagykabát alá bújtatva, hogy meg ne fagyjanak, két kis rossz malacot hoz nekem, mert fejek, és legyen, ami a savót, moslékot felhasználja. Alig lehet malacot venni, úgy kidöglöttek, még ők szerencsések, mert ami disznójuk maradt, hasas. Miska bár nagyon szerette Marit, nem sokáig gyászolhat. Valaki ajánlott neki Kompoltról egy sváb özvegyasszonyt, mert ott mind svábok laknak, még valamelyik Károlyi telepítette őket ide régen, hogy kéznél legyenek a munkások, de ezek nemsokára függetlenítették magukat, és mert nagyon szorgalmasak, mind jómódú, nem megy már sem cselédnek, sem summásnak.

Lórinak hívják, szőke vörös nő, jól járt az anyós, hogy külön laknak, evvel még több baja volna, mint Marival. Mikor elköltöztünk az anyóséktól, Márton bácsi felajánlotta, kihozza ő a pálinkát a külső majorba is, de én azt mondtam, ne fáradjon, és a férjüramat rábeszéltem, jobbat hozatok én az erdőteleki szőlőtelepről, jó törkölypálinkát, amiből egy hónapra is elég lesz neki másfél liter.

Beleegyezett, de nekem az volt a tervem, majd leszoktatom én őt a pálinkáról. Anélkül is hirtelen haragú, káromkodós, ami nekem nagyon ellenemre volt, hátha még a pálinka is buzdítja.

Én – bár most már igazán sok dolgom volt, a jószágot teljesen magamnak gondolni, főzni, gyereket nevelni – varrtam is. Nagyon nem vagyok megelégedve a szobakonyha berendezéssel, majd összegyűjtöm most már a keresetet, és veszek kedvemre valót. Májusban eladtam a szép üszőborjút jó pénzért, vettem egy nagy csontú sovány üszőt, mint szoktuk mondani „elvágtuk a farkát”, mert pénz is maradt és a pecóban a borjú is. Ami pénz varrásból gyűjtöttem, ami a borjú árából maradt és ami a tej százalékból lett, megy a bútortásárlásra. Vettem szép két tornyos ágyat keményfából, asztalt, négy szép karoszéket, tükrös kisasztalt és egy szekrényt; függönyrudat, szép ágy- és asztaltakaró készletet, dívánt, a padlóra szövettem rongypokrócot.

Most már van szép szobaberendezésem. Vettem konyhaszekrényt, mosdóasztalt; szobám, konyhám más már, szépen, kedvem szerint van berendezve. Ágyneműm van két ágyba való, semmi panaszom most már, és mert újra állapotos vagyok, csak fiút szeretnék. De még egy más érdekes eset is történt. Mivel otthon nagy a család, télire elkérem Piroskát segítségül, most múlt ki az iskolából, és én sok hasznát veszem a gyerekek, a főzés körül. Ő jár haza a boltból bevásárolni és az uramnak a törkölypálinkát is ő hozza. De itt hiba lett, mert Miska minden reggel a ház mellett jár el a sárrétbe legeltetni a gulyával, és mert Lóri már nem vesz neki, csak ritkán Márton bácsitól pálinkát, minden reggel bejön, és a jó törkölypálinka még jobban csúszik, mint a bunda, és az após is gyakran háromszor is ideköti magát. Ő már nem megy neki szó

nélkül, mint Miska, de őt meg illő megkínálni. Így Piroskának minden héten tele kell hozni a másfél literes üveget. Hát ez nekem nagyon szúrja a begyemet, de nem szólhatok, csak várom az alkalmat, hogy szüntessem meg a pálinkázást. Ha ez így megy szeptembertől karácsonyig, példázgatom, nem győzök csak törkölyre keresni. Férj-uram nagyon fellát: „Sajnálom a bátyjától és az apjától?” – Karácsony böjtje van, tegnap esedékes lett volna Piroskának pálinkáért menni, de egész nap nagyon esett a hó, még ma is esik. Piroška még ilyen időben is elment volna, mert ismerte jól a sógorát, mi következik, ha nem lesz pálinka. Jön az após és a Miska bácsi ünnepet köszönteni, és a csordás, kondás is karácsony böjtjén házról-házra jár, ilyenkor nagy darab kolbász, szalonna jár neki. Hát félünk is mind a ketten.

– „Mi lesz Rozi néném, mit mond a sógorom?!” – „Hagyd csak, itt a jó alkalom arra, hogy nem lesz potya pálinka se apósnak, se bácsinak, de még sógornak sem!” – „Én nem bánom, de maga nagyon kikap!” – mondja Piroška. – „Jaj, csak nem szólni egy szót se, ha zeng az ég!”

Jön is az uram, mosdik, és karácsonykor be kell tartani a régi szokást, reggeli nincs, aki akar böjtöl, ő még ezt tartja. Mosdás után veti magára a keresztet, megy a szobába, ott szokott állni a másfél literes üveg a kaszli tetején, de most üres. Én varrok, mert még sürgős munkám van, Piroška a kalácsot gyúrja a lócán, csak összenézünk, mi lesz itt! – De már jön is ki, mint a prédára ugró tigris. Káromkodva áll a fejem fölé, hogy te ilyen, olyan, Krisztus szentsége!... Minden járja: „Miért nincs pálinka?!” – és toporzékol. Én egész nyugodtan kimutatok az ablakon: „Ilyen időben lehet ezt a gyereket neki küldeni az útnak?!” – De hiába, ezt figyelembe sem ve-

szi, tovább toporzékol, fenyeget az öklével. Húzza lábánál fogva le az égből a szenteket, én olyan kicsire összehúzódok, ha már üt is, minél kisebb felületen érjen.

Kikáromkodta, ugrálta magát, elmondott mindenféle becstelennek, aki nem szégyenli magát; jön csordás, kondás, apja, bátyja és nem lesz őket mivel megkínálni! Végre fejébe vágta a kalapját és elrohant. Most lélegzünk fel, jaj de jó, hogy nem sújtott fejünkre az ökle.

Jött a kondás, megkapta a kolbászt-szakonnát, pálinka helyett egy koronát, aminek jobban örült, mert több erő volt, mint a porció pálinka. A csordás ugyanúgy ki lett elégítve. Jött az após is a jó kívánságokkal, Miska is, be is nyújtottam nekik a nagy panaszt, mi volt itt; és ennek a patáliának, amit ez az ember véghez vitt, az lesz a következménye, az én házamnál ezután még egy deci pálinka sem lesz! – „Ha inni akar, közel van Ludas, menjen a kocsmába.” – Értettek ők is a szóból, ritkábban kerestek fel, de férjuram fizetett rá legjobban. Úgy megharagudott, két hétig tájékára sem jött a háznak. Éhen azért nem halt, tej van a hűtőben, kenyeret hordatott ki Jolánkával az istállóba. Közben, hogy mink felé se mentünk, nem kérleltük, jöjjön enni, megunta a tej-kenyér kosztot, és már szalonnát is vitt neki Jolánka, akitől afelől érdeklődött, anyád nem üzent semmit? – „Nem, csak azt mondják, milyen jó, hogy nem jön haza, nincsen, aki káromkodjon.”

Mert a gyerek előtt így beszélgettünk, tudtam, ha nem is kérdezi a gyereket, az majd visszamondja. Két hét múlva egy este csak bekuncsogott, de még csak hozzá sem szóltam, Piroska elébe tálalta a déli maradékot minden szó nélkül, és még mindig ő akart haragudni. De már figyelembe se vettük, majd megszólal, ha akar, de jó hogy legalább annyira megszelídült, hogy elfogadja, amit

elébe tálalnak. Mindig a kedvenc ételeit készítettük, nagyon édes szájú, szerette a sült tésztákat, gyakran volt almáspite, mákos-diós bejgli, túrós rétes, végre is neki kellett megszólalni. Én egyszerűen megmondtam neki, amiért azt a csúnya káromkodást csinálta, akár tetszik, akár nem, pálinka többet nem lesz a háznál! Tovább nem beszélünk a dolgról, de szavamnak ura maradtam, tudtam, annyira a munkájának él, hogy bármilyen közel van a falu, a kocsmába nem megy el. Nem is ment soha, még akkor sem, mikor már a faluban laktunk.

Tavasszal kislányom született, de ez nagyon gyenge volt, három hónapos korában meghalt. Nagyon fájt érte a szívem.

Itt a háború a nyakunkon

Nincs semmi panaszunk, ha sokat dolgozunk, cipekedünk is, van látszatja, de haj, a szép terveknek, kilátásnak végét veti egy pisztolygolyó! Ferenc Ferdinándot és feleségét Szerbiában lelőtték. Mikor először meghallottuk, mink, kik nem szerettük a Habsburgokat, hiszen ők fojtották vérbe a magyar szabadságharcot, örültünk is neki: „Tik sem sajnáltátok a tizenhárom aradi vértanút kivégezni, szenvedjete ti is!” – Nem gondoltuk akkor, mi lesz annak a következménye: háború, és hogy ez mennyire kihat a mi sorsunkra is.

Én Kálba mentem piacra, és ott volt Veronka férje, ki vasúti krampácsoló munkás volt és nagy kormánygyűlölő, ő szintén megjárta Amerikát, de a nagy, megfeszített munka után csak annyi pénzt tudott hazaküldeni, hogy itthon a felesége kicsi szobát, konyhát zsúptetővel tudott belőle építeni.

Kevés pénzt, de sok tapasztalatot gyűjtött, átlátta ott is, hogy a munkás mindenütt csak kizsákmányolt, és mindig arról beszélt, nem lesz addig jobb a munkásosztálynak, míg a tőkét meg nem döntik. Azt beszélte nekem, ez a háború elsöpri a tőkéseket, de ehhez össze kellene fogni a földmunkásoknak, a cselédeknek. De a Károlyi cselédei maguk is mind burzsujok, tőle hallottam ezt a szót legelőször. Engem is mindig szekírozott, én is burzsuj vagyok, mert már tizenöt hold földet vettem, amit apám felibe dolgozott.

Itt a háború a nyakunkon, nagy a rémület nálam is,

mi lesz velem, itt a sok adósság, és augusztus elsején a férjem is mint népfelkelő bevonul sok többi cselédtársával. Én itt maradok négy gyerekkel – mert már újra van egy kisfiam –, és a bevonultak helyett az uraságnak cselédre van szüksége, így a hadi asszonyok gondoskodjanak maguknak lakásról. Ez már nagy baj, jön az apósom, adjam el a földet, mert benne vesz a pénzem, és inkább házat vegyek, de azt már én nem akarom. A föld felibe is kitermi azt, amit törleszteni kell és a kamatot. Ha másképp nem, bérházba megyek.

De üzenetet kaptam a tisztartótól, menjek be az irodára. Ott azt a felvilágosítást kaptam, mivel az olyan asszonyok, kik munkát vállalnak, mint summások a földeken vagy a jószág takarmányozása körül, maradhatnak a lakásban, tehát mivel Vilmos német császár is azt hangoztatja, mire a falevél lehull, minden nemzet fia hazájában lesz, hát nem tart ez soká, a férjemnek fenntartják a helyet, de vállaljak takarítást. A négy gyerektől nem köthetem le magam egész napi munkára, de bevonult Azola Lajos, az eddigi segédtsízt, most egy másikat vettek fel. Azolának volt háztartása, szakácsnéja, de ez nem marad itt, így havi húszforintos fizetés mellett az irodát kell takarítanom. Mit tegyek, vállalni kell, ha nem akarok lakás nélkül maradni.

Annyi népfelkelőt összecsőditettek Egerben egyszerre, nem is tudták beosztani, másfél hét múlva még a férjem és többen is visszajöttek. Igen, de másfél hét alatt már ezerhatszáz literrel csökkent a tej, mert a tehén érzi meg legjobban, ha nem úgy fejk, etetik, ahogy kell. Most hogy ő visszajött, két hét alatt újra feltornázta az eredeti mennyiségre, mert négy fejő helyett, kik nem jöttek vissza, asszonyok fejnek, de a férjem utánuk fejet, és ha fáj

is a karjuk a sok tej kifejéstől, nem hagyja, hogy a tehénél maradjon a tej, mert az másnap ugyanannyit apaszt.

Mikor két hét múlva újra el kellett menni és a tej újra süllyed lefelé, azt mondja Piroska – mert őt újra kértem, és amit én a takarításért kapok, neki fizetem, de a varrással nem hagyok fel, mit tudom én milyen sors jön rám, ez biztos kenyér. – „Rozi néném, jön ide a tisztartó!” — mert a konyhaajtóból belátjuk az egész tanyát. – „Ugyan miért jön?!” – A tisztartó bejön, köszön, és fogadás után nekiveti hátát a szobaajtónak. Felállok a gép mellől, szembeállok vele. – Azon kezdi a tisztartó, hogy az ő kocsisa, aki szintén hazajött, és még eddig nem hívták be, húsz forintot adott a feljebbvalójának, és nem is hívják be! Felmentette magát. Hát ő ad nekem negyven forintot és holnapra kocsit, aki engem bevisz Egerbe, és ha még ez a pénz is kevés, többet is áldoz, de az uram jöjjön haza, mentesse fel magát, mert a tehenészet tönkre megy!

Másnap el is mentünk kocsin Egerbe, pedig csak tegnapelőtt, vasárnap voltunk, mert míg Egerben tartózkodnak a behívottak, az asszonyokat minden vasárnap kocsi viszi Egerbe az uruk, fiúk után. Csak nagyot néz az uram, mikor a Kertész utcában, hol be voltak szállásolva, felkeresem, és elmondom neki, miért jöttem, és mit mondott a kocsis Adács Kálmán: „Csak a buta ember nem tud magán segíteni!” – Ő húsz forintért felmentette magát és Marton tisztartó küldött negyvenet: „Te is mentesd fel magad, és gyere haza, mert tönkremegy a tehenészet!”

De azt mondta az uram, az nem igaz, amit Adács Kálmán állít. Itt vesztegetéssel nem lehet célt érni, majd berántják őt is, nem telik bele két hét sem, és ő meg sem kísérli, mert már be van osztva szolgálatra. De még ha sikerülne is nagy nehezen, ha jó összekötetése volna,

utóbb csak behívnák, és még rosszabb helyre is lökhetik. Mondjam azt, nem lehet! Bár lehetne, még négykézláb is hazajönne, nagyon komoly a helyzet. Körösmezőnél betörték az oroszok.

Fájó szívvel búcsút vettünk egymástól, ki tudja ebben a vérzivataros világban, találkozunk-e még. Nagyon leest az orra a tisztartó úrnak, mikor elmondtam, hogy eredménytelenül jártam.

A háború nagy felfordulást idézett elő, bár jött rendelet is, a hadiasszonyokat nem lehet kitenni a lakásból. Ha ezt tudom, még takarítást sem vállalok, mert hadisegélyt is kaptunk, még én is, mivel – ha van is földünk – de tele adóssággal, és itt már az is számít. Puckné a jegyző lánya, így megvan az ismeretség, és hogy a jegyzők milyen királyok, az nagyon kitűnik.

Bizony lehulltak a falevelek, de férjeink nemhogy hazajöttek volna, hanem mindig távolabb a hazától, Miska bácsink, Gérzi Jóska, Udvari Miska három népfelkelő beszorulva Przemyslnél éheznek, fáznak. Az én férjem is valahol Lengyelországban, Oroszországban szenved. Örökös aggodalom, ha nem jön a levél, ugyan élnek-e. Még Marton tisztartó is, ki már nyugdíjazás előtt állt, látva az eredménytelen küzdelmet: se fejős, kocsis, béres és gyerekekkel, asszonyokkal csak pusztul a gazdaság, kórházba vonult mint beteg, eltűnt. Mi cselédek többet nem hallottunk hírt róla.

A tiszték is bevonultak, csak Puck van a régiékből, és a tiszték feleségeiről is rossz hírek szállnak, sok úgy elkanászosodott. Például a Veres majori König nevű főintézőné mindenféle segédtsizzel, gyakornokkal összeszúrta a levét, és ez a König, aki végig a fronton volt, hallva feleségének rossz hírét, vissza sem jött hozzá. Elment Tö-

rökországba, Kemál pasa szolgálatába állt, pedig gyerekei is voltak.

Elhúzódik a háború, magam is nagyon megjártam, mivel a férjem, mikor nála voltam a tisztartó üzenetével szerdán, azt mondta, már vasárnap nem lesznek Egerbe. Már régen el kellett volna választani Józsi fiamat, de nem akartam, mert ha már nem szoptatok, rögtön állapotos maradok. Az anyós, míg Egerbe jártam, elvitte a gyermeket és estére sem hozta haza, már féltem neki másnap a züllött tejet adni, hátha valami baja lesz, mert már nem megyek úgysem az uramhoz, hát elváltam.

Igen, de szombaton mindig reggel kapjuk a postát, jön a lap hármunknak is, menjünk, mert még vasárnap is ott lesznek. Nekem Udvariné hozza a lapot, az ő urával egy helyen van az enyém is. Hát én nem megyek. – „Dehát miért, hátha soha többet nem is látjuk őket viszont.” – Kénytelen vagyok megvallani, hogy már nem szoptatok, és félek, gyerek lesz, mi lesz velem, már most is négy gyerek; most egyszer menjek el, és újra a nyakamba szakad egy gyerek. – „Hát, igazad van! Sajnos, bár nekem lenne!” – de már nyolc éves házások, és még egy sincs. Még el is viccelődtünk: „Te, ha szemügyet vehetsz Miskától, elégítsd ki az én férjecském is, nem haragszok meg érte! Hátha sikerül neked is gyerek!” – „Hát, meg is tenném, mert mi lesz velem, ha az uram is odavesz és gyerekem nincs, de bennem a hiba, hát így nem ér semmit az ajánlatod; de csak nem teszed meg, hogy nem jössz el?!” – „Egész komolyan mondom, és mondd is meg, ha találkozol vele mi a helyzet.” – Ő a Közép-majorra lakik, és hazafelé találkozik az apóssal, mondja neki: „Rozi nem jön, mert attól fél, gyerek lesz.” – „Mit tudja ő, hátha lány lesz” – még így viccelődött az após. De alig elváltak, jött ám nagy dérrrel-dúrral az após hoz-

zám! Még ilyen asszonyt se látott, aki így megveti az urát. Lehet, hogy az életben többet nem találkozik vele, és az utolsó kívánságát is megtagadja, nem akarja meglátogatni! Nagyon lehordott!

Mit tegyek, pénzem van, viszek magammal, és ha komoly dologra kerül a sor, adok neki pénzt, menjen, ahová akar, csak nekem hagyjon békét. Hát ha esze van, belátja, mi a helyzet, és mikor odajutottunk, adnám is én neki a húsz forintot, de ő még mellé tesz húszat, és ő nem megy más asszonyhoz sem, majd ő vigyáz. Hiába akaratoskodtam, ő lett az erősebb, és most itt vagyok négy gye-
rekkel, az ötödiket pedig a szívem alatt hordom. Nekem csak nagy teher. Udvariné pedig még sír is, hogy ő milyen boldog volna, ha úgy volna mint én.

Az új tehenész gazdának nagy hatalma van, mindent elkövet, hogy elüldözzön. Az én lakásomba szállásolja el a fejőasszonyokat. Nálam már négy asszony lakik, átengedtem nekik ágyneműn kívül az összes bútorokat, én csak a konyhán húzódok meg, de elhatároztam, tűröm a szekálást, és nem hagyom itt a lakásom. Pedig mennyi kellemetlenség van ezekkel az asszonyokkal! Lóri, az ángyom, Kapás Mari, Zsidai Kati, Pelle Veron – mindnek oda van az ura, és hogy milyen kicsapongók lettek! Itt nagy divat volt az erkölcstelenség, mert még az, hogy az urak bármelyik lányt, asszonyt megkaphatták, az nem is volt olyan feltűnő, vele jár a szolgálattal, de vannak most asszonyok, kikről csak úgy beszélnek, édes mindnyájunké.

Most a fiatal tizenhat-tizenhét éves fiúk a takarmányos summások, és bár Lóri már elég vén, harminchat éves, Pilstyi nevű tizenhét éves gyerekekkel kötött össze; Kapás Marinak, Katinak, Veronnak szintén van, ezek is gyerekek. Én este tíz-tizenegy óráig varrok a konyhán, itt az ajtón nem jöhetnek be, az ablakon járnak ki-be. Az asz-

szonyok lefekszenek az ágyban, a gyerekek mint valami legények, széken ülnek a fejüknél, és úgy szórakoznak. Nem is hittem volna, ha nem látom. Nappal mindig ki szoktam készíteni, ami nekem a varráshoz kell, ne zavarjam őket, ha már lefekszenek, de most nagyon sürgős a munkám, és a gombot elfelejtettem kihozni, hallom még zúgnak bent, hát nem alszanak, és szép tele holdvilág van; az ablak a ház előtt mindig nyitva, enyhe május van. Ezek az asszonyok tejbe mossák még a lábukat is, mégis nagyon istállószag van bent. Bemegyek, tudom hol van a gomb, csak benyúlok és már ki is vettem, csendesen benyitok, de úgy megrettenek, mert a Lóri fejétől csak ugrik fel egy alak, és úgy kirepül az ablakon; csak a gatyá szárából láttam, hogy az egy férfifele. A többi gyerek, mivel messzebb van az ablaktól csak lekuporog, húzza össze magát, mintha ott sem volna. Nem szólok semmit én sem, de ők sem, hanem mikor másnap reggel bejönnek reggelizni, van nagy nevetés.

– „Nohát, Rozi néni, maga jól ráijesztett Pilistyre, olyant ugrott az ablakon, most megsántult, alig tud menni!” – „Hát ha tudom, semennyiért nem jöttem volna be!” – „És maga eddig nem vette észre?!” – „Nem is hallottam, hogy beszélgettek” – igaz a gépzúgástól nem figyeltem rá, hogy idegen hang is vegyül a lármájukba. Szegény Pilistyi egy hétig sántikált.

Csodálkoztam ezeken az asszonyokon, de különösen Lórin, ilyen vén fejjel ilyen haszontalan gyerekekkel köt össze. Mikor én pirongatom, még neki áll feljebb. – „Hajaj, tán azt hiszed, az uraink szüzességet fogadtak?! A természetet nem lehet megtagadni: ők ott, mink itt!” – „Dehát mégis milyen kétszínűek vagytok, hányszor sóhajtozol, mikor beszélgetünk, ugyan hol, merre vannak, és mondod: »Hej, Berényi Mihály, minden csontom ér-

ted fáj!»” – „Az igaz, de ha nincs, avval kell beérni, aki van!” – „Te is bolond vagy, egyszer voltál az uraddal és mint az apáca!” – „Hát neked azért több eszed lehetne, te jársz rossz példával, még ezek előtt a fiatalok előtt is.” – Igaz, mikor azután jöttek a férjek haza szabadságra, Zsidai Katit jól megkardlapozta az ura. Kapás Marinak is leszedte a kontyát az ura, de mikor elmentek vissza, újra előlről kezdték a játékot.

Én is, mikor már meggyőződtem, csakugyan bajban vagyok, megírtam az uramnak a panaszos levelem, azt írta, nem baj, legalább lesz egri cikránk is. De engem már az új tehenész addig piszkál, még a konyháról is kiüldöz. Üres a segédtszti lakás, de az összes fejős asszonyokat mind az én lakásomba rakja, én költözök el a helyemről – gondolja. Ha már költözködni kell, inkább majd Bodra megyek, de amiért ennyire lába alatt vagyok, azért sem megyek! Majd csak vége lesz a háborúnak, és ha él az uram, ő, tudom, úgy sem kell tovább tehenész gazdának. Már teljesen tönkremennek a tehenek is, tej sincs, mert ő is csak az asszonyokat úzi, de azok vele nem kötnek, így csak a kannamosogató lányt űzheti, aki egy cseppet sem gusztusos. Már csak két idősebb fejős van, a többi mind asszony.

A falusi jobb módú gazdákat már mentetetik fel, mint nélkülözhetetleneket, ha jól tud fizetni. Míg szegény apámat és hozzá hasonlókat kocsival-lóval elviszik, mert se összeköttetésük, se pénzük nincs, és ez így van nemcsak Bodon, más falukban is; jó aratása van a jegyzőnek. Egy év után apám is kocsi, ló nélkül, betegen került haza, sok meg teljesen odaveszett.

Még az uram is hazakerült Oroszországból szabadságra, de már rá sem ismer a teheneire, le vannak rongyolódva és tej sincs. Beszélem neki, mit mondanak az asz-

szonyok: egy-egy vödör tejbe először megmosdanak, azután végigmossák a lábuk szárát, hogy szép fehér legyen, ha felugranak a takarmányos csillére. Pilistyi, Reke Béla és a többi udvarlók is mind katona, mert már a tizennyolc éveseket is viszik, de itt vannak a tüzesvérű olasz foglyok, a szőke, bánatos képű oroszok – van még kiket csábítani. Lóri különösen nagy mester, úgy felhúzza őket, hogy sokat veszekednek rá.

Egy Vaszili nevűvel annyira kacérkodik, ez már úgy kísérgeti, mint a kiskutya, már megtanult magyarul is, nemcsak beszélni, de danolni is, Lóri mondja: „No, Vaszili!” És énekl:

„Pesten csináltattam házat, angyalom, ragyogós csillagom.

Ablakot rá háromszázat, angyalom, ragyogós csillagom.

Közepébe tükörszobát, kibe babám púderozza magát, angyalom, ragyogós csillagom!” – Ők ketten szemben állnak, körülöttük a többi asszony és fogoly, de van olyan nevetés, mint egy cirkuszban, mert Vaszili csak úgy erőlködik kézzel-lábbal, és azok a grimaszok, amiket a nagy erőlködés közben vág! Még az oldalukat is fogják, de Vaszili nem enged neki, ez a nóta nagyon tetszik és meg is tanulja. Este, mikor vége a napi munkának, rákezd az összes fogoly énekelni: „Valahol a Volga mentén, él egy göndörhajú lány...” Olyan szívfájdító a dallama, szegények ők itt rabok, a mieink meg ott... Vaszili el-énekelte ezt magyarul is, így ismertük mink is a dalt. Az uram kétheti szabadságot kapott, és nagyon örül, mert valóban kis egri cikránk lett a kis Vilma, olyan eleven, szép, gömbölyű, már hathónapos.

Egy nap hívatják az uram, menjen a Csárdához. Most nemrég jött ide egy új tisztartó, Turkovics nevű, ez csak hírből ismeri a férjem, azt az ajánlatot tette neki, fel-

menteti az uraság hat hónapra, mert valóban már teljesen tönkremegy a tehenészet. Pedig hát élelem van. De az uram nem fogadja el, mert hat hónap után lehet újra felmentenék, de az nem biztos, és eddig még nem volt a fronton, és akkor majd kilökik oda. Most már azt várják, majd csak vége lesz, sőt nekem azt is mondta, sose hagyjam magam ide-oda hurcolászni, mivel már úgysem tartatok mint hadi asszony egy tehénnél többet, meg egy disznónál, menjek Bodra lakni. Igen ám, de ott még azt az egy tehenet és disznót is a magaméból kell etetni, itt meg még az uraságból él.

Letelt a két hét, neki el kellett menni és nekem már valóban újra költözködni kell, mert nem fogadta el az uram az ajánlatot. Most van a Közép-majorban egy üres gépészlakás, most oda kell költözni, de innen már el azért sem megyek, mivel olyan láb alatt vagyok nekik.

Még az asszonyok örülnek is, nem kell nekik a Külső-majorba hozni a varrnivalót. Újra itt vagyok helyben, mert most még jobban ruházkodnak. Ha segélyfizetés van, egy fillért nem hoznak haza, mind ruhára költik. Én olyan jól keresek, már nem sok adósságom van, mert mindennek emelkedik az ára, és mert a termést nem éljük fel, minden termést eladok. Egy borjút még az egy tehen mellett mindig tudok nevelni, öt-hat süldőt is egy évben kétszer eladni hathónapos korában. Azon iparkodok, ne legyen adósságom, mert akkor már a föld majd terem házat is, 1917 április elején kifizettem az összes adósságom. Mondtam is az apósomnak, lássa milyen jó, hogy el nem adtam a földet, most bármi baj érné az uram, meglesz a családnak a megélhetés.

A férjem is megjött szabadságra, most az oroszoktól Albániába viszik őket, így kapott kétheti szabadságot, és itthon hagyott nekem megint egy gyereket. Nagyon el va-

gyok keseredve, hát inkább ne is jött volna! Igaz, még a bábaasszony is megszólt, nincs énnekem ötven forintom?! Mert most, hogy ez a zavaros világ van, a ludasi bábához úgy járnak, mint a búcsúra, de én nem. Pénz az volna, de az egészségem! Hova lenne már az öt gyerek, ha belepusztulnék, mert van ám olyan eset is; újra fiam lett. Van már három lány, három fiú, szépen is fejlődnek, de a háborúnak nem jön a vége. De jön a spanyoljárvány, és söpri a népet, öreget, fiatalat az én gyerekeim is mind rákán fekszenek benne.

Majd megőrülök, megyek a Turkovics tiszttartóhoz, kérek kocsit, hozassa ki az orvost, de még kicsúfol: „De félti a kölykeit, hiszen van elég! Annyi dolga van a fogatosnak, nem szaladhat mindig orvosért” – nem is hozatta ki, csak mikor járása lett az orvosnak, nekem akkorra két halottam is lett, és másnak is.

Kiütött a forradalom

Nem tehattünk semmit, csak átkozódhattunk és bizakodhattunk, mert baj van a fronton. A sok szegény magyar katona az olasz fronton úgy hullt, mint a légy, nincs olyan család, akinek hősi halottja ne lenne. Jönnek Oroszországból is, és mondják, a fogságban ez is, az is elhalt. Odavan már szegény Miska is, az utolsó napokban tifuszban elhalt.

Innen is elszökdöstek az olasz foglyok. Kiütött a forradalom, ment, ki merre lát. Félünk is, örülünk is, vége a háborúnak. Már a lakótársnőm férje is hazaérkezett Montenegróból nagy betegen, csupa malária, csak az én férjem nem jön, azt se tudom, él-e, hal-e Albániában. Régen nem hozott a posta róla semmi hírt. Újság jár az asztalosnak, és mivel most a feleségének ruhát varrok, kérem, ne fizessen érte, csak ha ő már kiolvasta az újságot, adja ide nekem is. Mindig nézem, keresem, mit ír a katonákról, de Albániáról nincs hír semmi, míg végre egy hét elteltével csak annyit olvasok azokról, kik Albániában vannak, ott rekedtek, veszélyes helyzetben van az elszállításuk.

Jaj, már hetek óta nem alszok, és mikor már csak olvasom is ezt a hírt, jobban érzem magam, majdcsak nem pusztul el ő is az utolsó napokban, mint szegény Miska. Megyek az anyósomékhöz, mondom, mit olvastam, még van remény, hogy hazajön, biztatom a gyerekeket is, kik szintén el vannak keseredve. Ez is, az is a gyerekek közül örömmel újságolja, hogy megjött az apja, csak még az

ő apukájuk nem jött. Biztatom őket, ne féljeteK, majd mikor nem is várjuk, ő is megjön. Még a szomszéd, ki nagyon beteg, csak úgy rázza a hideg, az is biztat, pedig csak úgy rázza a hideg. Éjfél van, virrasztjuk a feleségével; már csak egy szem kininem van, még a férjem hagyta itthon, ez nagyon jó a malária ellen. Három szem volt, de már kettőt elhasznált, de most, hogy újra rájött, ezt is odaadtam. Nagy sokára elcsendesedett, használt neki, mi is elaludtunk. Az ajtó itt soha nincs zárva, mert négyen lakunk egy konyhán, se szobát se konyhát nem szokás zárni.

Arra érzek, valaki végigsimít a kezemen, ahogy kint volt a dunya tetején rácsapom a másik kezem: „Jaj, te vagy!” – De már borul is a nyakamba, sírunk örömben. A szomszédasszony is fölérez, gyújtja rögtön a lámpát, a gyerekek is. Lett nagy öröm a pusztán! Minden cókók nélkül érkezett. – „Felöltözök, mit eszel? ApósoméK már disznót öltek, van abált szalonna, kolbász...” – De azt mondta, nem eszik semmit, Kálban bent volt Veronkáéknál, és ott vacsorázott, hanem – igaz még csak három óra hajnalban – gyerünk el az apósékhoz, legalább vigasztalja őket az a tudat, ha már Miska nem is, de ő élve szabadult a pokolból.

Lett ott is nagy öröm, sírás, csakhogy még egyszer élve újra láthatják a fiukat. Kínálgattuk volna minden jóval, de nem lehet nyakló nélkül ennie. Ő biz’ legtöbbszór konyhai munkát végzett, mégis olyan rossz bőrben van, csont-bőr, azon felül teljesen megkopaszodott, rossz ellátásuk volt ott a katonáknak. A sok verestök csak a termelőgazdáK pénztárcáját hizlalta. Egy cseppet sem javította fel Albániában őket a gezemuze néven ismert főzelék, ritkán kecskehús, korpás, fűrészpores kenyér és az állandó életveszély!

Erről sokat beszélt a két ember: férjem és Fegecs Gyula, a lakótársunk férje. Albániában a nép nagyon gyűlölte az osztrák uralmat, nem szerette az odavezényelt katonákat sem. Csak lassan, fokozatosan lehetett hozzászoktatni itthon a jobb étkezéshez.

A férjem nemsokára Kompoltról kapta Jurcsekhez a meghívót. A tehenészet teljesen tönkrement, tej nem volt, a borjúk is mindig hasmenésben, bélhurutban pusztultak el. Meghizlalták az összes tehenet, és most egy kanász vezetésével disznók vannak a tehenészeti épületben, de hogy hazakerült, újból beállítanak száz darab tehenet, és december elején vegye át a vezetést, gondoskodjon fejőkről. A bevonult cselédségnek legalább egyharmada odaveszett, így fejős is sok hiányzott, de nagy nehezen sikerült megfelelő embereket állítani, és vissza is költöztünk a régi lakásunkba. Hányszor hurcolkodtam már, de most mégis visszakerültem!

Jár egy Pannika nevű munkáslány, aki nemcsak cserélni jön, elhozza a munkások eszméit is, hoz *Tolnai Világlapját*, melyből sokat olvasunk politikáról. Pannikától sokat halljuk, mit akar a munkásság, milyen erős harcok folynak, hogy a kommunisták kerüljenek uralomra. Elhozza nekem leírva még Várnai Zseni versét is, melynek a címe: *Katonafiamhoz*. – „Ne lőjj fiam, én is ott leszek az asszonyok között...” Felolvasom ezt a verset, még sírunk is rajta. A falusi nincstelen summások között is nagy a szervezkedés. Földosztás lesz. Károlyi már leverte a karót is, az ő birtokán kezdik, bár Pannika azt mondja, Károlyi nem tart a kommunistákkal, ami elég baj. Ő más úton akarja megváltani a világot, ami nem is sikerül neki.

A cselédség már mind szervezkedik, fiatal, katonaviselt emberekből vannak bizalmi férfiak, a sógorom – Sze-

nes János a csúfneve –, vagyis Nagy János, Gulyacsik és több ilyen munkások szervezik a kommunista pártot, mert az van, hogy a kommunistáknak kell átvenni az uralmat; vannak lázadások az urak és a burzsuj parasztok ellen.

Nagy változások vannak, a kommunista párt átvette a hatalmat. Tanácsköztársaság van, az összes cseléd belépett a pártba, de bizony nem változott meg a szellem, mert hogy valaki kommunista legyen, nem elég a pártkönyv, azt még tanulni is kellene. Sokat jönnek Kálból: Jani direktórium elnök, Gulyacsik és még egy másik, kinek nevére nem emlékszem. Hárman is vezetik a község ügyeit, de mint akik nem tudnak egy nyugtát sem megfogalmazni, megtartják Dutkai főjegyzőt titkárnak, legyen, aki megírjon egy passzust, vagy elolvassa az utasításokat, amit a tanácskormánytól kapnak.

Mondom is Janinak: „Te, ez lesz nektek a vesztetek, hát azt hiszitek, a farkas rögtön báránnyá változik?” – Hát ők majd kézben tartják, öreg már, és az ő kezükben van a hatalom!

Májusban nagy ünnepélyeket tartottak, még Puckné is piros kendőt kötött a fejére. Kérdezi Puck az uramat: „Te, Bandi, mi vagy, szocialista vagy kommunista?!” – Bár ő sem érti, mi a különbség a kettő között, de azt mondja, kommunista. – „Hisz akkor te nekem ellenségem vagy! – „Már miért volnék ellensége, dolgozni az úrnak is szabad” – ő azt hitte, az csak abból áll, most már majd mindenki dolgozik.

Jönnek a bizalmi emberek, irkálják, ki mennyi földet, szőlőt, erdőt akar. Papíron úgy szét van osztva Károlyi birtoka a cselédség között, hogy a falusiaknak egy barázda sem jut, és hányszor megyünk Kálba is, hogy hivatalos formában is meg legyen erősítve a cseléd földhöz való joga. De én olvasom a *Tolnai lapot*, és kezdek kicsit tájé-

kozódni a politikában. Az az érzésem, hogy nem lesz itt a demokráciából semmi! Rossz vége lesz itt a munkásosztálynak, kiket fegyverbe szólítanak, hívnak újra katonának.

Már magam is félek, mert a románok már Szolnoknál vannak, mi lesz itt, ha végigmegy az országon egy elleneséges hadsereg?! Lóri mindennap beszámol, úgy látni, Puck jól van értesülve, hol jönnek már, és hogy menekül a Vöröshadsereg. Én is megyek piacra Kálba, előbb mindig bemegyek Janiékhoz, mivel korán megyek még otthon találom. – „Te, Jani, nagyon vigyázz, ne várd meg, hogy ideérjenek a románok, mert tik már úgysem tudjátok megfordítani a politikát, menekülj innen messzebbre.” – „Gyere csak – mutatja a szobaajtón felakasztott fejelős hajtó szárát – nézd, rá vagyok készülve, beleveitem ezt a Kozma Mihály lova nyakába, jöhetnek utánam!” – „Jó, csak vigyázz, meneküljete!” – Sorolom, miket mond Lóri, hogy bántak a direktorium tagjaival ott, ahol már bevonultak a románok. Végeztem a piacon, hazajöttem, de nyugtalan vagyok, mert Piroska azt mondja: „Édesanyám meg két-három másik bodi asszony elmentek a határra, mert Jugoszláviából hoznak át csempészek ruhaneműt, és olyan nagy a család, jön a tél, ruha kéne.” – Sőt, még cernát sem lehet kapni! Piroska most a tehenészetben tejeskannákat mosogat, ezért fizetést kap, én meg kosztot adok, amiért nekem segít, mert ez a munka nem tart egész nap.

Másnap délután köpülni akarok, de tegnap, mivel volt jó nyári hízóm, levágtuk, mert azt újságolja Lóri és mások is, a románok rabolnak, különösen hízót. Igaz, ezt eladásra hizlaltam, de már hirtelen nem tudom értékesíteni, sok kolbászt töltünk, a vastagabb húsokat majd le-sütöm, hurkát is töltünk, mert van jég, és azon eláll.

A szalonnát jól megszedtük, csak jó vékony szalonna legyen. Lóri is itt lakik a tanyában, innen jár be Puckékhoz a Csárdába főzni-takarítani, neki is adtunk hurkát, húst, kolbászt. Van már neki is öt éves kislány, ez míg oda jár, nálam tartózkodik az én gyerekeimmel, itt is étkezik, mivel az anyja ott eszik, estére meg onnan hoz maradékot, így ő nem főz, és tehene, disznója van.

Lóri eldicsekedett, hogy mink hízótt vágunk, hát mivel Puckéknak mindenük Debrőn veszett, küldik Lórit, adjak kölcsön zsírt, szalonnát, sőt húst és kolbászt is. Hízna már nekik is a disznók, majd megadják. El is vitte a tejes kocsin az összes zsírt, szalonnát, egy jó csomó húst, kolbászt. Még örültem is, nekem egyelőre nincs rá szükségem, majd frissebbet kapok érte. Míg köpülök, annyi minden jár az eszembe. A két nagyobb lány már nap számba jár. Józsi, Vilma és a Lóri Miskája a jégverem körül játszanak. Piroska a déli fejős edényeket mossa, egyedül vagyok; meleg augusztusi nap és olyan nyugtalan érzéseim vannak, el is álmosodtam az egyhangú munkában.

Végre összeáll a vaj, de ahogy kinézek a ház mellé a konyhaablakon, annyi népet látok Ludas felől a vasútvonalon menni, mintha búcsúról jönnének a Szentkúttól. Leszem, honnan jön ez a sok nép, vagy hová megy. Kezretül vágva a tarlón a tanya felé közelít egy csapat. Gyorsan kiszedem a vaját, jeges vízben átgyúrom, jól megkeményedik, kiöntöm az írótt a tejfölös fazékba, és szólok a gyerekeknek is, jöjjenek uzsonnázni, egyben megnézem, miféle népvándorlás van a vasúton. Csak nem valami karambol történt? Most a négy órai vonatnak volna az ideje. Ahogy kiállok a ház végére, szólok a gyerekeknek, de azt kiabálták vissza, nem éhesek.

Jobban megnézem a csoportot, mely errefelé tart, már

a gyepszélien jönnek. Ejnye, mintha az édesanyám lenne az! Megismerem a járásáról, megyek elejbe, hát csak ugyan ő az a két társával: Harangozóné és Kelemen Jós-káné. Megölelem-csókolom őket, a többiek zsadányiak, – „Jaj mi van, de jó hogy jönnek!” – „Jó bizony, hogy ha Kálig nem is, de idáig elhozott a vonat! Már Kálban bent vannak a románok, és a vonat csak Ludasig jött.” – „Jaj, ugyan mi lesz velünk, Bodon is már nem ott vannak-e.” – „Jöjjenek be!” – Nem akarnak, sietnének napvilágon haza, de csak míg egy kicsit megpihennek! Beszélük, hogy hol, milyen messze jártak, és eredménytelenül. Öntök nekik egy-egy bögre írórt, kenek egy-egy káraj kenyeret, esznek, és beszélük micsoda felfordulás van Pesten. Alig bírtak feljutni a vonatra. Anyám mindjárt sír is, szegény Jani ugyan él-e még. De sietnek is, bejött Piroska, és elkíséri őket toronyiránt, amerre közelebb Bod.

Ők elmentek, én megyek, adok a borjúnak, és kiviszem alóla a trágyát, hátha Piroska soká jön vissza. Csak úgy villán hordom, amit leszedtem a borjú alól. Ahogy utána nézek a vonatról leszállt utasoknak, már jó messze járnak Kál felé még a nehezen vánszorgó öregek is, de Kál felől szintén jön egy fáradt nő, mellette egy kislány. Hát ez meg a Veronka és Káli Vilma.

Szétnézek, jaj csak meg ne látnák, ez biztosan hozzánk menekül! Megyek a szénaboglyák közé, intek nekik, erre kerüljenek el az istálló és a lakásunk mellett. Megértették, én megyek. Jó, nem látok senkit, mert a cselédház felénk van. Figyelek, nem látom még a fejősöket kint, mert azok most etetnek. Sikerült is bejönni a lakásba, nem látta meg őket senki.

Mi van?! Jaj végünk van, bent vannak a románok! Jani még hajnalba' elment fel a Mátrába a Kozma lo-

ván! A házat fel akarták gyújtani, engem és Vilmát a tűzbe hányni, hogy nem találták Janit. A sok nép összeszaladt, Kozma Mihály és a szomszédok nem engedték felgyújtani, mert az övük is zsúptetős, és leég a fél falu! Míg azok vitakoztak a románokkal, engem kihúztak Vilmával a gyűrűből; „Meneküljetek, amerre láttok! Most itt vagyok, Bodra nem mertem indulni, mert mondta a szomszédasszony, egy csapat román biztosan Bodra ment.” – Alig állt a lábán, és velem együtt remegett. Gyorsan fel a padlásra, jó, hogy nincsenek bent a gyerekek! Viszek fel ennivalót, párnát, és a legsötétebb sarokba a zsákok mögé bújratok el, hátha még ide is jönnek. Vittem nekik írot, vajas kenyeret, hurkát, pogácsát, mert délre süttem egy nagy tepsi pogácsát töpörtővel. Ők meghúzódtak, de nekem nincs benn maradásom, egész estig kívül gyöszménékedek.

Nem jöttek a románok, este is van, de még az uramnak sem mondom, hogy itt vannak. Éppen készülünk lefeküdni, jön az első fejtő, hogy elleni akar az a tehén, akinek mindig kijár a borjútartója; bár ő a felelős az ellésért, de jó lenne, ha az uram is látná, hogyan folyik le az ellés. Ki is megy, én lefekszem, egyik gyerek velem alszik, Józsi az apjával, Piroska a konyhán; a két lány csak szombaton jön haza, mert ott vannak a Közép-magyarban az anyóséknál; ott van a munka szétosztása, onnan közelebb van munkába menni, ott hálnak. Én lefekszem, de nem tudok elaludni, úgy aggódok, mit hoz ránk a sors. A sok gondolkozás után már kezdek elálmosodni, mikor halkán megcsörren az ablak.

Ez biztosan Jani. Felemelkedek, nézek a ház végén való ablakra; a ház előtti nyitva, mivel a kemencét félbe fűtöttem, bent nagyon meleg van. A végén való ablaknál látok egy homályos alakot, leugrok, feltérdelek a díván-

ra, halkan szólok: „Te vagy?” – „Én” – suttogja Jani. – „Várj, azonnal beteszem a ház előtti ablakot, a végén valót nyitom, lépj be.” – Ismerős a lakásban, már bent is van, suttogja: „Veron itt van?” – „Itt!” – bezárom az ablakot, a vastag ágytakaróval is elfüggönyözöm, és meggyújtom az asztalközépre csüngő lámpát.

Jani szétnéz, nem látja a családját, menne ki a konyhára, talán ott vannak. – „Sehová, Jani, fenn vannak a padláson! Tudod, itt nem mutogathatják magukat. Te sem maradhatsz itt, készíték tarisznyát, és indulsz azonnal Fügedre Miska bátyámékhoz, ott nem ismernek, és majd meglátjuk mi lesz. Veronék sem maradhatnak itt, hajnalban korán mennek Bodra, úgy beszéltük meg, mert itt veszélyes nekik maradni, ott a rokonság között védettebb.”

Nagyon szerette volna őket látni, de én elmondtam, mik történtek. – „Távozz innen mielőbb, mert jól tudod, hogy áll a helyzetünk, még az ajtón se menj, csak az ablakon!” – Raktam neki egy szakajtókendőbe pogácsát, kenyeret, sült hurkát, kolbászt, abált szalonnát. – „Majd az úton egyél; a Sárrét felé menj. Sógorod kint van az elletésnél, nehogy onnan észrevegyen valaki!”

Jani elment, az uram sem jött, lehet, nem is jön már, mert van ott neki külön nyoszolyája, s ha valami baj van, ott fekszik le. Így én is lefekszem, már sokkal nyugodtabb vagyok, Janit is biztonságban érzem. Már el is alszok, csak arra riadok, újra kocogtatják az ablakot a ház végén. Újra feltérdelek a dívánra, de nem szólok, most már félek, ki lehet az. Két emberi alak körvonalait látom, még előbb azt hittem a Jani direktóriumi társai, de miért éppen mihozzánk menekülnek?! Dehát a homályban nem is látom, ezek nem kalaposak, egy nagy és egy alacsonyabb, csak megmeredek: „Biztosan románok!

Janit keresik...” – Megint halkan kocogtatnak, nem lehet román, az erőszakosan jönne az ajtó felől. Én is halkan szólok: — „Ki az?” – Kérdezik, ki lakik itt. Nem tudok mást mondani hirtelen: „Jóézésű katolikusok!” – „Hát ha istent ismer, eresszen be!” – Ezek biztos bajjutott emberek, már nem félek, ezeken segíteni kell. Szép lassan kinyitom az ablakot, és halkan mondom: „Lassan, vigyázva lépjenek be itt az ablakon a dívánra és onnan a padlóra.”

Belépnek, én még sötétben magamra kapok egy szoknyát, utánuk bezárom az ablakot, újra jól elfüggönyözöm, meggyújtom a lámpát, de most ijedek csak meg. Nyomom a számra a kezem, ne sikoltsak. Olyan csúnya szőrös, piszkos két katona, én csak remegek. Ők csak nyugtatnak, ne féljek, nem bántanak, de majd összeesnek. Látom, ezek szökevény, menekülő vöröskatonák, inkább nekik van félni valójuk. Mondják is, segítsek rajtuk, ruha kéne nekik, és éhesek, mert napok óta kukoricásokban bujdokolnak.

Pesti vasasok, szeretnének meg is borotválkozni, ide azért tértek be, mert a vasútvonalon nem mernek menni, és ez a ház szélről van. Hozok nekik vizet, borotváló szerszámot, törülközőt. Mondom, mi is kommunisták vagyunk, én segítek is, de innen menni kell legalább fél háromkor, mert a fejősök háromkor kelnek. Mondták, szeretnének pár órát aludni, adtam nekik tiszta inget, gatyát, vittem be nekik ennivalót: pogácsát, kolbászt, hurkát, tejet, kenyeret. Az egyik azon panaszkodott, ő ezekből semmit nem ehet, mert olyan hasfájása van, nem volt más kéznél, nyers kukoricát, gyümölcsöt ettek, elrontotta a gyomrát. Akkor egyelőre ebből ne is egyen, főzők mindjárt feketekávé, mire megborotválkoznak kész

is lesz, bent a konyhán van csutka, igaz, árpakává, de mást nem tudok adni.

Kivitem a két gyereket az ágyból a konyhára, úgy alszanak, még csak föl sem ébrednek, Piroska a padláson alszik, ne féljenek úgy Veronka néniék. Összeszedem a levetett ruhákat. Egyik tisztí ruha, szarvasbőr van a fenekén; egy ruhát, amit úgy hívunk: kapkodó ruha, ha hirtelen az uramnak az urakhoz kell menni, odakészítem, de az ünneplő fekete ruháját nem adhatom oda. Van egy másik köznapló, de kis javítanivaló van rajta, térden és a kabát könyökén; előszedem, jó lesz akármi-lyen, csak ne katonaruha legyen.

Közben magyarázom, én majd felköltöm őket, egész nyugodtan aludjanak, és készítek útravalót is, csak újra az ablakon menjenek ki, és ne menjenek a vasútvonalra, csak távolabb tőle a dűlőutakon: a legközelebbi falu lesz Ludas, utána Karácsond, Vámosgyörk, Tura, Csány, Hatvan. Jó, odáig már ismerős az út nekik is, kérdeztem, hogy hívják őket, de nem mondják meg; ha szerencsésen hazaérkeznek, majd a ruhát kézbesítik, és nagyon hálásak lesznek. Lefeküdtek, az órát kivitem, már elmúlt tizenegy óra. Én végiggondolom, ha még nekik is útravalót adok, kevés a kenyér, már pogácsa se sok van, ezeket a ruhákat nemcsak a tetű szempontjából, de azért is el kell égetni, nyoma se maradjon.

Be is dugom a kemencébe, ami délben is fűtve volt, nem sok fűtés, kell neki, gyúrok egy tepsi pogácsát és sütök egy tepsi hurkát; közben a sipidliben – melyben a két lány alszik, ha itthon van, most be van tolva az ágy alá – ennek a szalmáját is befűtöm, közben kicsit kijavítom a ruhán a hibákat. Az idő telik, én figyelek a kinti neszekre, a konyhaajtón a kulcslyukat is bedugom, és nagy csendben vagyok, csak mások észre ne vegyenek va-

lamit. Lefejtettem a szarvasbőrt a nadrágról – ebből később kis cipőt varrtam Vilmának –, és már süll a hurka, pogácsa. Éppen két óra lett, mire beraktam, és a varrással is elkészültem.

Álmos is vagyok, de nem fekszem le, mert most már félek, hogy elalszom. Tarisznyát keresek, az uram szőrtarisznyája a kamraajtón lóg bent, de külön kellene készíteni nekik, mert jobb volna, ha elválnának útközben, és még jó volna, ha kapát is vinnének, mint munkások a határba, nem lenne olyan feltűnő. Mert ugyan hogy tudnak ezek még olyan messzi menni, mint Pest, hogy ne találkozzanak románokkal, mikor Szolnokról milyen hamar Kálba értek. Még jobb volna őket is Miska bátyámékhöz utasítani, dehát nem lehet, három már sok is volna. Nem is tudják merre van, még ha rá is bukkanának Fügedre, ha kérdezősködnek, hol lakik, már gyanúsakká válnak. Eloltom a lámpát, a sötétben lassan benyitom a kamraajtót; a konyhán is van egy másik vászontarisznya, a napokban szedtem bele a kertből a mákot, kiöntöm a nagy táliba. Megsült már minden, fél három. Gyorsan elkészítem a tarisznyákat, még két kerti kapát is hozok a kamrából, ezt is vigyék magukkal.

Megyek, felköltöm őket, mert innen menni kell azonnal, kint eloltom a lámpát, bent meggyújtom, úgy aluszik mind a kettő, hiába szólongatom, nem ébrednek. Mit tegyek velük? Nagy zajt nem csaphatok, kapom a törülközőt, kicsit bemártom vízbe és a tisztfélének enyhén végighúzom a homlokán. Erre már fel is ugrik és torkon ragad – jaj, mondanám –, de észhez tér ő is, bocsánat, nem akarom bántani, mondom, de itt az idő és hiába szólongattam, egyikük sem ébredt. Ő nem sokat teketóriázik a társával, lerántotta az ágyról, gyorsan, meneküljünk! Felpakolták a ruhát magukra, itt az ennivaló az

útra, és vigyenek magukkal legalább egy kapát, jó lesz védőszerszámnak is, és jobban elterelik magukról a figyelmet.

Kérte mi a nevünk – Jászberényről eszükbe jut, és Nagyút – de csak már mennének, olyan izgatott vagyok, a fejsők korán kelnek. Eloltom a lámpát, még egyszer nagyon köszönik az elvtársi segítséget, kilépnek az ablakon, lassan beteszem utánuk, és én már le sem tudok feküdni, mert három órákor fel szoktam én is kelni.

Hallom, a padláson is mozognak, jön le Piroska, mi volt itt? Ők sem tudtak aludni, mert azt hitték, már itt jártak a románok, és rettegtek, mikor mennek a padlásra kutatni. „Menj vissza!” – és mivel úgy beszéltük meg, kora hajnalban ők is mennek Bodra, aludjanak, ha tudnak. Elmondtam, hogy itt volt először Jani, ő elment Fügedre és utána két vöröskatona, már ezek is elmentek, és várjunk most már holnap hajnalig, csak le ne jöjjenek, és nagyon csendben legyenek, még te is alhatsz, én majd végzek a jószág körül, és aztán fekszek le, mert egész éjjel nem aludtam. Piroska beszámolt a történekről oda-fent, de már ő sem tudott aludni, nemsokára lejött, és a jószágvetetéshez láttunk. Mikor az apjok bejött reggelizni, ő is azon panaszkodott, rossz éjszakájuk volt, de sikerült a borjút is megmenteni és az anyának sem lesz – úgy látni – semmi baja. Nem szóltam neki semmiről semmit, mi volt itt az éjjel, jobb ha nem is tudja.

Kész is az ebéd, Veronkáéknak már feladtam a részüket a padlásra, kértem, csak nagy csendben legyenek, eddig nincs semmi gyanús jelenség, még Lóri sem volt itt semmi hírral ma. A ház előtt szoktunk ebédelni a nagy akácfa alatt és csak egy óra után, mert újra háromszor fejnek, és annyi a tej, hogy két vonathoz szállítanak naponta: reggelit, délit a félketteshez, estelit az esti kilen-

ceshez. Már láttam, pakolják a tejet a tejeskocsira, tehát tálalok. Összehívom a gyerekeket, már kezét mosnak, én kiszedem a levest mindenkinek, látom, indul az uram is, miután kiadta a tejet. Rárokom a pörköltet, vagyis a paprikás csirkét a hosszú pecsenyéstálra körül nokedlivel, és vinném ki az asztal közepére, ha már leülünk, ne kelljen felkelni; Piroska elment addig az istállóba a borjúkat megitatni.

Ahogy kész vagyok, kétkézre veszem a tálat, bal könyökkel eltolom a legyek ellen az ajtón függő lepedőt, előre nyújtom a tálat, bele ne érjen az ételbe a lepedő. Csak meghökkenek, veszik el a kezemből a tálat, egy román katona mosolyog, bókol a fejével, köszöngetve, azt hitte, neki nyújtom. Megfordul, és már megy is vele a ház vége felé, ugyanakkor látom, a cselédháztól is jön sebesen nyargalva két lóhátas nagy tejesfazékkal az egyik kezükben. Csak úgy lötyög ki a tej, ahogy nyargalnak keresztül a gyepen a tábla melletti hűvös fasorban. Az én katonám lova a ház végén levő karikában van egy fához kötve, már egy gyerek sincs az asztal körül.

Az apjok, kit jönni láttam ebédelni, már az istállópadrás ajtaját nyitja. Emberek mennek fel a padlásra és egy nagy csomó román lovaskatona száguldozik a két istálló közötti területen, hol szintén közepén nagy karika van. Karikának hívnak ugyanis egy kerek, fával beültetett részt, melyek árnyékában ezek előtt birka delelt, most a borjúk vannak nyári időben a hús helyen. Itt, a karika körül is van karámolva és a borjúk ott esznek-isznak a szabad levegőn, csak éjjelre vannak az istállóban. Két fejős már vezet két szép hízó marhát onnan, hol a söre hízik, és kötik egy kocsisaroglyához, mely a padlásajtónál áll, és zsákokat hordanak le a padlásról rá, mikor megtelt, jönnek le.

Én figyelem a fa alatt lakmározókat is, látom, már végeznek az evéssel, az egyik még a tálát is kinyalja, és isszák a tejet a fazekakból, s vágják az üres fazekat a földhöz. Jaj, ha a tálát is a földhöz vágják! Még nem is bánom, hogy megeszik az ebédünket, de a tálát sajnálnám. Nem is vágják, a kettő lóra ül, ez hozza befelé a tálát. Elvonulok az ablaktól, ne lássák, hogy itt lesekedek; megyek ki, be ne jöjjön a lakásba, hozza a tálát, újra hajlong, köszönik. Úgy látom, ez a három a vezető, mert a kettő már újra a férjemnek ad valami papírt, szalutálnak.

Már indulnak ki a kocsirakomány zsákkal, két marhával; nagy csődület van a cselédház előtt, de már széteszlanak. Ahogy elmentek, jön Piroska a gyerekekkel, már itt van az uram is, újra kihozom a levest, mert hogy el ne hűljön visszaöntöttem a fazékba, legyen melegen. Most már hurkát, kolbászt tettem a sütőbe szintén melegedni, szétrakom a levest. Mondja az uram, a románok a Csárdától jöttek, Pucktól hoztak egy írást, adjon ki nekik két marhát, tíz zsák zabot, és hogy a zaklatástól meg legyen mentve a cselédség, ennyi meg ennyi vajat, tojást, csirkét kell Kálba beküldeni, ezt neki kell összeszedni a Külső-majorból, a Közép-majorba gyűjti, onnan majd együtt továbbítják Kálba.

Lett aztán olyan kommunistaüldözés, mikor megbukott a Tanácsköztársaság, a románok Kálban a Szent Jánoskónél lövöldözték agyon az elfogott direktóriumi vezetőket. Janinak sikerült két hétig Fügeden meghúzódni, azután onnan Zaránkra Móricz nagybátyánkhoz menekült, majd két hét után onnan Karácsondra az anyja testvérehez. Sok ideig nem maradhatott egy helyen, Veronka kislányával tőlünk másnap hajnalban elment Bodra, ő ott bujdosott a rokonok között egy darabig, míg lecsillapod-

tak a kedélyek s hazamehetett kifosztott lakásába. Idővel az lett, hogy jelentkezzenek, kik a direktórium tagjai voltak, ha önként jelentkezik, csak büntetést kap, ha nem, akasztófát. Így Jani is jelentkezett, éveket töltött Zalaegerszegen, hol jól összeverték-törték, éhezttették őket, de az életük megmaradt.

Menek Pestre cselédnek

Józsi, aki már tizenöt éves és Vilma, aki tizenhárom, májusban mennek summásnak Somogy megyébe. Anna, ki tizenkilencben született, már kimúlt az iskolából. Bözsike vállalkozik, hogy elmegy Erke Margit nényéhez, akik tanyán laknak, libapásztornak. Apjok fájdtja a lábát, így elhatározom, menek cselédnek. Itthon van egy malac, ez maradt meg, a többit elvitte a vész a disznóval együtt. Van tizenöt darab tyúk kakással, és Gyula, aki kilencéves. – „Hárman csak nem enyelgünk itthon, te ezt a pár jószágot elgondozod, főzni tudsz” – mondom férjemnek. Megyek Pestre, a többi szegény közt én is elleszek. Az öcsém és a sógora, kinek Sülyön volt tizenhat hold földje, Pesten kötöttek ki. Béla öcsém tehersofőr, a sógor és Fánika építkezésen napszámos munkások. Most írt Béla, beteg a felesége, kórházban van, jó volna, ha a rokonság közül felmenne valaki, mert két kicsi gyereke is van. Rögtön mentem cselédkönyvet váltani, én is menek Pestre cselédnek.

Férjemnek meghagytam, ő időben állás után nézzen, újévre helye legyen. Most egyelőre pihenjen, hogy a lába, mikorra szolgálatba kell állni, rendben legyen. Béla nagy örömmel fogadott, mert felesége abortusszal került a kórházba, itt van két kicsi lány; egy sufniiban laknak albérletben, egész télen majd megfagytak, a kereset is csekély. Mindent pénzért venni, hát nehéz a munkásnak Pesten is, mert a sok tönkrementek vidékről mind Pestre özönlenek. Béla mondja: „A kormány még a tisztviselők fi-

zetését is redukálja, nem tudom, hogy sikerül neked elhelyezkedni, mert akinek volt cselédje, az is elbocsátja, azon tud a tisztviselő is spórolni.” – Nem valami biztató kilátás.

Gizi, a sógornőm két hét múlva hazakerült, én akkorra rendbeszedtem, megjavítottam férje inge nyakát, kezelőit, a kicsik holmijait, kimostam minden szennyesüket. Nagyon megörült neki, mert ő bizony a varráshoz nem sokat ért. Özvegy vasutasné volt az anyja, így szabadjegyük volt, inkább kofádkodtak a kis nyugdíjhoz, abból éltek. De ha már itthon van, én is menni akartam szolgálatba. Ők Kispesten laktak, Fánikáék valahol Kőbányán, mondta Gizi, ők is rosszul keresnek. Alig tudnak élni, minden holmijuk a zálogházban van, mert még amellé, hogy rosszul fizetik a munkát, a sógor iszik, és az még nagyobb baj.

Eljött velem Gizi a helyszerzőhöz, hol olyan sok állás nélküli szakácsné, szolgáló van, alig férnek. Nem sok jóval biztatott a helyszerző: új a könyv, mikor még hosszú bizonyítvánnyal is nehéz valakit elhelyezni. Már majd egy hete mindennap ott várom a jószerencsét, de alig kettő van olyan, aki helybe jut. Pedig én is szeretnék mielőbb, ne egyem öcséméknél hiába a kenyeret. Egy reggel Béla munkából jövet hoz egy *Friss Újságot*. Mindenest keresnek a gázgyárba, egy főgyármesterhez. El kellene menni, hátha felvennének. Béla vállalkozik, mivel messze van, ő villamossal eljön velem, onnan még gyalog kell menni a gázgyári telepig. Leszállva a villamosról útnak indított, majd még kérdezősködjek. Megtalálom, igen. Oda is értem én egy sorompóhoz, hol az őr kérdezi, kihez akarok menni. Betelefonált – igen, engedjenek be –, odaérve a lakáshoz, becsengetek. Egy gyári munkás enged be egy nagyon szép villaházba, gyö-

nyörű rózsafák között vezet az út, a veranda is tele szép virágokkal. Jön elém egy nő, köszönök: „Kezét csókolom nagyságos asszony” – de leint, nem ő a nagyságos asszony, csak olyan barátnő, társalkodónő féle. Kikérdezget, ki-mi vagyok, és hogy még nem szolgáltam, ő is panaszkodik, ő is sorsüldözött, jobb napokat látott. És köztünk maradjon, ő majd mellém áll, vegyen fel a nagyságos asszony; ne ijedjek meg tőle, mert goromba, de a hízelgést nagyon szereti. Ne csak mondjam, tegyem is a kezét csókolomot, és nagyon vallásos, hát én is úgy beszéljek. Jött is nemsokára egy helyes kislánnyal, akinek ma volt az iskolai vizsgája. Nagyon mérges, felfuvalkodott pofát vágott, mert a kis Ancika nem jelesre vizsgázott. Engem meg sem látva nekiállt a gyereket egzecéroztatni. Lekapkodta hajából a szép fehér szalagot, jól megbibálta közben, mindenféle haszontalan hülyének nevezte, ez sem lesz különb az apjánál, annak is csak a boldonság kell, nem tud kenyeret keresni a családjának, és más nevelje fel a buta kölykeit. Hát én csak sunyitok, mi lesz itt, ha idegen előtt is így megfélemezik magáról. De Erzsike csak a szemével int, ne szóljak. Ő a nagyságos asszony pártján állt: „Hát, kedves Ancikám, nem szép ilyen keserűséget okozni a keresztmamának, jobban kellett volna tanulni.” – A kis Anci nem szólt, némán tűrte a lökdösést, hajrángatást, és hogy letépte róla a kedves keresztmama a szép matrózzgalléros kékruhát, ezt mind a verandán. Végre Erzsike szépen összehajtogatta a szalagot, ruhát, elvitte a szobába a kislányt, sarokba állította a keresztmama. Mikor visszajött Erzsike, akkor terelte rám a nagyságos asszony figyelmét. Én addig álltam az egyik oszlop mellett, kezemben az újság és a munkakönyvem. A nagyságos asszony egy fotelszékre vette magát, és mérgesen fújtatott. Ez a hála, hogy gondozás-

ba veszi a nővére gyermekét, milyen szégyent vallott vele. Erzsiké körüludvarolja: „Ne mérgeledj, drágám, tudod, árt az egészségednek.” – Felhívja a figyelmét rám, hogy az újsághirdetésre jelentkezett egy falusi asszony mindenes főzőnőnek; int nekem Erzsike. Előállok: „Dicsértessék a Jézus Krisztus” – bókolva kezét csókolok, megmondom a nevem, és hogy messzevidéki asszony vagyok, jól tudok főzni, és minden munkát vállalok. Alaposan kikérdez: „Vannak-e rokonaim Pesten?” – „Nincs senkim” – válaszolom, mert Erzsike megmondta, ezt tagadjam el, és ne kérjek kimenőt. Én azt se tudtam, mi az a kimenő, bár már hallottam a helyszerzőnél. Mivel Erzsike megmondta, nem kellek, csak a nyári hónapokra, míg az urak Remete-hegyi nyaralójukban üdülnek, elmondtam, nem akarok soká szolgálatban lenni, mert most is csak azért vállalok munkát, mert férjem nincs állásban. Kikérdezgetett, tudok-e tarhonyát, száraztésztát csinálni, kenyeret sütni. Igen. De nem biztatott, hogy felvesz. Bementek Erzsikével a szobába, és jó később azzal jöttek vissza, hogy felvesz. Kérdezte, hol van a holmim, azt mondtam a helyszerzőnél, mert már pár napja voltam ott az irodájában. De ma reggel vettem az újságot, és így jöttem a hirdetésre. Most már maradjak ott, és este felé menjek el a holmimért. Kimentünk a konyhába, és mind a hárman főzéshez láttunk. A szakácsnőjük megbetegedett, napok óta kórházban van. Előkerült a szobából egy helyes kis szobalány, ki odáig takarított. Előszedte a nagyságos asszony a jégszekrényből a húst, rántott hús lesz rósejbnivel, savanyú tojásleves és piskótarolád, hamarebéd. Két órára jön meg a főgyármester a gázgyárból, közről-végről összekaptuk az ebédet. Én nagyon örültem, kapok harminc pengőt, hisz ez szép fizetés ahhoz, ahogy hallottam beszélni a helyszerzőnél, a nagy-

ságakat alkudozni tizennyolc-húsz pengőért: „Nem gondolják, mi fizetjük meg maguknak a selyemharisnyát, mikor maguknak sem telik rá a redukált tisztviselői fizetésből!?” – Nekem ugyan nem mondták, mert falusival szóba sem álltak, aki nem tud vikszelni.

Gyorsan kész lett az ebéd. Gáztűzhely van, közben megtudtam, egy hét múlva kimegyünk Remetére. Kató, a szobalány felmondott, ő is elmegy, Erzsike is szabadságot kap, míg a nagyságos asszony kint üdül, ő egy távolabbi jobb módban élő rokonánál pihen. Már három éve van itt, mint fizetés nélküli társalkodónő. A nagyságos asszony igazgató-tanítónő egy fővárosi leánynevelő intézetben, most ő is szabadságon lesz. Sok mindent megtudhattam, míg főztünk.

Jó bő ebéd után Katóval elmosogatunk, és én indultam is Kispestre, hogy idejére visszaérjek. Nagyon megörült Gizi és Béla, hogy szolgálatba álltam. – „De jó, Rozi néném, sikerült!” – örültek, én azt mondtam: „Úgy látom, enni-innivalóban nem lesz hiány, és a fizetés is a legmagasabb. Igaz, egy csúnya dölyfös nő” – és elmondtam, hogy bánt a kis Ancikával, és csak azon csodálkozom, leánynevelő intézetben ilyen modorral hogy lehet igazgató-tanítónő. Rögtön megírtam az uram részére egy levelet, van helyem, majd küldöm neki a pénzt, nagyon vigyázzon a gyerekre, magára, és időben gondoskodjék, újévre helye legyen.

Siettem vissza vacsorára – a vacsorához háromdecis pohárban bort is kaptunk. – „Én nem iszom semmi italt.” – Kató azt mondja, ne szóljak, ő még az én részem is megissza. Mosogatás után bementünk, volt szép cselédszoba, kétágyas. Este Kató elpanaszolta a bánatát, szép és fiatal is, tizenkilenc éves, már tizenhat éves korában szerelmi bánatában marólúgot ivott, megmentették

az életét, de olyan rosszul tud beszélni, alig érteni, mit hörög. Most újra szerelmes, és el van keseredve, mert beszédhibája miatt a fiú nem akarja feleségül venni, így bánatában iszik. Hát van a világon sok baj.

Másnap a nagyságos asszony beutazott a városba, Kató takarít, Erzsiké velem van a konyhában. Ő is elmondja, mennyi megaláztatást kellett már neki is elsz szenvedni három év alatt, de túrni kellett a kenyérért. Neki is volt cselédje; Borosjenőn volt jó kis birtokuk, de a rossz gazdasági helyzet következtében tönkrementek, férje meghalt, kegyelemkenyérre szorult. Azt is mondta, nem jön vissza, mint házvezetőnő helyezkedik el, mert unja a nagyságos asszony szeszélyeit: „Látta, milyen állati módon bánt a kis Ancikával is!” – „Nem lehet ellene szólni?” – „Az Anci a testvére gyereke, annak férje zenével foglalkozik, de abból nem tudnak megélni, és már valami házrésze is elúszott – mert több saját házuk volt –, és három gyerek van, két lány, egy kisfiú. Ezt a kis Ancit elhozta nevelőbe, mert neki is volt, az húszéves korában meghalt.” – Én ne pártoljam a gyereket, mert meg szokta verni, és ha közbelépnek a gyerek érdekében, még rosszabb, jobban veri. Hát erre is előre figyelmeztetett, én ha legalább három hónapot nála akarok húzódni – mivel jó koszt van és rendszeren fizet –, mindenben alkalmazkodjak hozzá. Megköszöntem a pártfogását és felvilágosítását, másnap ő el is utazott.

Mi készülünk Remetére, van lovuk, jó kis hintójuk, egy gyári munkás van olyan mindenesféle a lovat gondozni. Szép kert, dísz- és konyhakert van, Remetén saját villájuk van szintén konyhakerttel, gyümölcsössel, baromfit is nevelnek. Egy öreg házaspár a házmester, jó kis szoba-konyha lakást kap és húsz pengőt havonta, de szél érte az idős bácsit, jobban lett ugyan, de dolgozni

nem tud, így most ezek helyett is új házmester lett felvéve, azok már ott is vannak. Van egy nagy farkaskutya, ez majd oda is velünk jön.

Már most én egyedül főzök, az asszonyom újra a városba megy, mert valami Mária-kókápolnát építettek és javítottak valahol, és ő intézkedik, milyen anyagot vásároljanak a belső berendezéshez. Benne van minden vallásos megmozdulásban; Bárczy nevű polgármesterrel és annak feleségével nagy barátok. Meg van elégedve a főztőmmel, nincs itt hiány semmiben, a húst kilószámra hozza a mindenes, este is friss vacsora, gyümölcs, minden van. Már holnap megyünk is, ő a hintón a farkaskutyával, sok élelmicikkel, a mindenes hajt. Mi Ancikával vilámmal, de a végállomástól sokat kell gyalogolni, de mi hamarabb odaérünk. Az új házmesterné fogad bennünket. Harminc év körüli csinos asszony, kilencéves forma kislány van, ezek is vidéki tönkrement származásúak. Férje állás után jár, ha el tudna helyezkedni, mert hús pengőből nem lehet megélni.

Nemsokára megérkezett a nagyságos asszony is a kutyával, holmival. Lepakoltunk, még holnap is jön a kocsi, még hoz ki szükséges dolgokat. Itt két szép szoba, nagy veranda, konyha, spájz van, nekem a konyha lesz a lakhelyem, mert a cselédszobába kijön még a Mariska, az Ancika testvére, és az az övük lesz. Hát szép hely ez a Remete, de csupa hegyes, mindig felfelé kellett jönni, a szívem és a visszeres lábaim alig bírtak idehozni. Ancikával az úton nagyon összebarátkoztunk, megjött másnap Mariska is. Az úr két hét múlva kapja meg a szabadságot, addig maga maradt, és majd vendéglőből kosztol. Nem is volna semmi baj, de mindennap lejárni húsert; le csak könnyű menni üresen, de felfelé mindig telekosár, hús, főzelékféle és két üveg szódavíz. Jaj, de ne-

héz! Elég messze kell lejárni, még jó, hogy a tejet helybe hozzák, mindennap két litert, uzsonnára is kávé, tízóraira vajjas kifli vagy zsemlye. Egyebet sem teszünk, csak eszünk. Itt már takarítani is kell, még jó, hogy nem kell vikszelni, hát bizony a jó kosztért, a harminc pengőért meg kell dolgozni.

A nagyságos asszony egész nap pihen a verandán vagy az udvaron, a szép nagy barackfák árnyékában, és csak eszik. Ágyba kell neki vinni a reggelit, tízórait már ki a verandára vagy az udvarra. Alig győzöm kiszolgálni, és olyan goromba ezekkel a gyerekekkel, a legkisebb rendtelenségért összeveri őket. Szegények jönnek hozzám, úgy, hogy észre ne vegye, panaszkodni. Sajnálom őket, miért vállalja, ha így bánik velük. Csak Zsolit, a kutyát tudja kényeztetni, azt fésüli, porral szórja be bolha ellen, és annyi ennivalóval ellátja: nagy darab húsok, finom főzelékek – hisz ennek a fele is elég volna –, nem is győzi megenni. De nem lehet neki ellenszólni; mikor egyszer azt mondtam, minek kenjük meg neki vajjal a zsemlyét, hát még vastagabban kente meg. No, megállj, ha te nem sajnálsz, majd elbánok veled. Láttam egy ízben, mikor a csirkének szórtam oda, amit Zsoli nem ett meg, a házmester kislánya milyen vágyódó szemmel nézte. Most már kint van az úr is, még többet főzet, több a maradék, az úr is nagy kutyabolond. Az ételt és a húst, amit a kutyának szántak, javarésztét külön rekesztem. A kutya nappal a baromfikertben van megkötve, ami a házmesterlakás mögött van; mondom a házmesternének; „Készítsen ki egy kis lábost, belerakom a gyerek részére.” „Ó, hogy az Isten áldja meg! Lássa, még a kutya is jobban él úri helyen, mint a szegényember gyermeke.” – Sajnos így van. Megenné ezt az én gyermekem is, csak megfoghatná! Így a gyerek is jóllakott, és a kutya sem halt éhen.

Hát uraim élvezték is a szép életet: pihenés, jó koszt, de csak ne bánaná ezt a két kislányt. Már kezd érne a barack, és hiába, ezek a gyerekek minden jóval tele vannak, étellel, gyümölcssel, de a barack újdonság, kipillantva látom, Ancika eszi a félérett barackot és Mariska is. Kinyitom a konyhaablakot, odaintem őket. Az urak a verandán kártyáznak, halkán, hogy meg ne hallják, figyelmeztetem, ne egyenek éretlen barackot, mert betegek lesznek. De olyan jó savanyú! – „Akkor se, inkább jöjjön, egyen sóskát, az is savanyú, ha kívánja.” – Sóska-mártás lesz a húsz mellé, abba is hagyták a barackevést. De már ebédnél láttam, Ancika nem eszik, és olyan visszajáról áll rajta a pihezőz; szinte szürke az arcszíne, de csak erőltetik, egyen, egyen... Nem mert szólni, már az uzsonna nem kellett semmi áron. Ahogy veszekedik rá a keresztmama, miért nem eszik, a Mariska kiböfenti, fáj a hasa, mert megette a barackot. Hogy milyen mérges lett a nagyságos asszony! Csak felugrott az asztaltól, lerántotta az asztalabroszt csészékkal, tányérokkal és neki-esett a kislánynak. Úgy összeverte a kés nyelével, én csak remegtem, hogy vissza tudjam magam tartani, neki ne menjek, le ne cibáljam fejről a nagy ősz kontyát. Az úr nem szólt egy szót sem, bement a szobába. Mikor szólított, szedjem össze a törött csészéket, tányérokat, alig tudtam kimenni, úgy remegett az inam. Szegény kis Ancira ráparancsolt, feküdjön le, ők elmentek az úrral a parókiára, mert valami vallásos tárgyú előadás lesz a templom melletti téren: „A mise titkai.” Ezt beszél meg, valami barátok is vannak ott, nem tudom, jezsuiták vagy más szerzetesrend.

Nagyon jajgatott a szegény kis Anci, nagy hascsikarásai voltak, nem volt elég ez, még a teste is csúnyául öszsze van verve. Csinálok neki egy pohár ecetes vizet, rá-

beszélem, igya meg, ez majd kihánytatja vele, ami a gyomrában van. Gyerekkoromban én is így jártam a zöldszilvával, és anyám ecetes vízzel hányatta ki, utána elmúltak a hascsikarások. Nem akarta meginni, de addig biztattam, míg mind ki nem itta, nemsokára ki is hányt mindent. Odakészítettem neki a lavórt. Nekem dolgom van, ablakot pucoltat velem az asszony, a Mariska meg bánatában, hogy pirongattam, minek árulkodott, elaludt kint a gyepen. Ancika az egész ágyat és a padlót is összehányta, jajgatott, mire bementem már késő volt, hogy elébe tartsam a lavórt. De nem baj, csakhogy kihányta. Tisztába tettem, felmostam a padlót, szegény ő is nemsokára elaludt. De én úgy meggyűlöltem az asszonyom, szép szemmel rá sem tudtam nézni.

Máskülönben sem beszélgettünk, csak kiadta a parancsot, mit főzök, mit vásároljak, mit dolgozzak. Jó, napos idők voltak, uzsonna után volt legtöbb időm, sok tarhonyát és kockatésztát csináltatott velem, a kenyérsütés is mindig délután volt. Vette észre, hogy nem tetszik nekem, hogy ő veri a gyerekeket, de nem szólt. Vasárnap adott egy-egy pengőt, menjünk el szórakozni valami Nagyrétre. Nem mertem azt mondani, hogy szívesen itt-hon maradnék; egész nap takarítás, főzés, mosogatás és most menjek, koncsorogjak mellettük. Én szívesen ülnék egy órát újsággal vagy könyvvel, de könyv nincs is a háznál. Az urak olvasás helyett kártyáznak és templomba járnak. Még a házmesternével is el tudnék szórakozni, azok is olyan póruljártak, mint mi, szívesen panaszkodna nekem, de nincs időm egész nap vele szóbaállni. Az asszonyom nem is nézné jó szemmel, félne, mivel nálam a spájzkulcs, valamit odaosztogatok neki. Mit kapnék csak azért is, hogy Zsolitól a jobb falatokat a gyereknek adom.

A férjének még most sincs munkája, a Teleki térre jár, ott keres pár pengőt, ha sikerül valami munka.

Így mink vasárnap ebéd után megyünk a két kislánnyal. Az úrék újra mennek a barátokhoz, nagy látványosság készül ott, sok bevételre számítanak a „Mise titkai” című előadásból. Ahogy hallom tőlük, olyan szabad színpadszerű lesz. Hát jó messze mentünk, míg odaértünk, hol mindenféle bolondságra egykettőre elköltik a pénzt. Engem is biztatnak, ezt vegyek, azt vegyek, de mondom nekik, én nem költöm el se cukorra, se limlomra a pénzem, majd hazaküldöm a kisfiamnak, jó lesz neki irkára, könyvre. – „Hát magának van kisfia?” – „Van ám, ilyen idős, mint Mariska!” – „Meséljen róla, hát hol van, hogy él, ha maga itt szolgál?” – „Látják, éppen azért szolgállok, hogy neki kenyere legyen, mert ő még kicsi, nem kereshet, apjának meg fáj a lába és hely nélkül van.” – Úgy érdekelte őket, miért nem mondtam előbb, ők sem vettek volna semmit, nekem adták volna a pénzt, de már Mariskának csak tizennyolc krajcárja van, Ancinak huszonkettő, de nekem adják ezt is, küldjem el a fiamnak. Úgy meghatott a jóságuk, sírva fakadtam. ők ölelgettek, törülgették a szemem a zsebkendőjükkel, ne sírjak. Ők jobban szeretnek engem, mint a keresztmamát. Már nem is volt kedvük, gyerünk haza, kétoldalt karra vettek, mikor panaszkodtam, felfelé nehéz menni, ülünk le, pihenni.

Most ők kezdtek el panaszkodni, hogy szegény szüleik is nehezen élnek, mert apuka olyan üldözött zeneszerző, de sehol sem értik meg. – „Igaz, anyuka meghoz minden áldozatot, de hallotta már maga is, keresztmamáék elmondják mindenféle naplopónak, ingyenélőnek, és hogy rájuk is szégyent hoz. Falukra jár népdalt gyűjteni, és olyan szépeket ír, zenéket, de pénzt sehol nem tud vele

keresni. Már ők is sokat éheztek, nélkülöztek, most is el akar anyuka adni valami házrész, ami közös a keresztmamával és ezért összeveszttek, a keresztmama meg rajtuk tölti ki a mérget.” – Így jól kipanaszkodtak ők is. – „Hát bizony, nehéz az élet!” – „Az ám – mondja Mariska –, nem mindenkinek van olyan jó fizetése, mint keresztmamáéknak. Tudja, vannak Pesten – én is már megfigyeltem – olyan szegények, hogy a szemétládákból még a kenyérhajat is kiszedik.”

Elindultunk pihenés után hazafelé. – „Lássák, nekem mindennap le kell jönni ezeken a partokon, le még csak hagyján, de felfelé milyen nehéz teherrel.” – Meg is fogadták, többet ők nem kíváncsoznak a Nagyrétre, inkább otthon játszanak. Másik vasárnap hiába küldte őket a keresztmama, elfogadták a pénzt, le is mentünk egy darabon, ideadták a pénzüket, ülünk le, és meséljek nekik valamit. Így behúzódtunk egy jó árnyas helyre, elmondtam nekik versben a Béka királyt. Olyan jól elszórakoztak, máskor is így csináljuk. Megígértem, legközelebb Kinizsi Pált mondom el nekik.

De már a jövő vasárnap a „Mise titkai” című előadásra mentünk. Rengeteg nép volt, és belépődíjat kellett fizetni. Volt ülőhely és állóhely. A két lánynak és nekem is ülőhelyre adott pénzt az asszony, ők pedig, mint szervezők, főhelyen ültek. Elgondolkoztam a látottakon, hogy csalják ki a pénzt a hívektől a papok, hogy gazdagítják az egyházat, a szegény munkás meg munkanélküli éhezik. Láttam ott sétálgatni kövér, nagyhasú barátokat és az úrékat több ilyenfajta úri néppel. Mikor vége lett az előadásnak, azt mondta az asszonyom, várjuk meg őket. Sok pénz befolyhatott, mert nagyon jókedvűek voltak, soká tárgyaltak még előadás után. Egész jó üzlet volt ez, mert a *Szív-újság* nagy reklámot csapott, csak úgy dőlt a nép

egész nyáron, minden vasárnap két előadást is tartottak, annyi volt a látogató.

Igen, de nálunk megint kiütött a botrány. Én már főztem, a nagy kés a kezemben, a húst vágom pörköltnek, mikor a nyitott konyhaajtón nagy jajgatást, zenebonát hallok a szobából. Újra az Ancika jajveszékel, a keresztmama toporzékol, tépi a haját, üti, vágja és kiabál: „Te szerencsétlen, tükröt törni, hét évig nem lesz szerencséd!” – Nagy hosszú copfjánál fogva húzza, lökdösi, haját tépi. Úgy elfogott a méreg és szánalom a gyerek iránt, csak úgy reszketek késsel a kezemben, hogy döföm a nagy házába. Ugrok és kivágom a szobaajtót, de jobbik énem visszarántott, mi lesz az én családommal, ha ezt a bestiát agyonszúrom.

De ő is megijedt, úgy becsapta az ajtót, nekem talán ez lett a szerencsém. Visszamentem a konyhára, de le kellett ülnöm, úgy fel vagyok háborodva, alig tudtam az ebédet elkészíteni. Mikor megfőztem és elmosogattam, megírom egy cédulán a felmondásom, meg hogy azonnal elmegyek. Ebédre megjött az úr is, lehet ő megint a barátoknál volt, én csomagolom össze a holmim. Mariskától küldtem be a cédulát. Jött az úr, az nem lehet, hogy semmi ok nélkül és azonnal itthagyjam a helyet; engem nem bántott senki, hogy a gyereket a keresztanyja veri, nem ok nekem a felmondásra.

Azt én jól tudom, de én nem bírom elviselni, ha az erősebb a tehetetlen gyermeket ilyen állati módon bántalmazza. Nekem tíz gyerekem volt, én nem vertem őket, és nem tudom nézni még a másét sem, ha verik. Addig beszélt, hogyha már nem is maradok szeptemberig, de tizenötödikéig itt kell maradnom. Azt mondtam, semmi áron nem maradok, mert most is csak az Isten őrzött meg,

hogy a hasába nem löktem a kést, és akkor mi lesz az én családommal?! – „Maga egy bolond!”

Hiszen el is engedne, de nem lehet ide könnyen cselédet kapni. Megnyugtató, többet nem fordul elő ilyesmi, arról ő kezeskedik. Tehát tizenötödikén én elmegyek. Bizony nem aludtam én egész éjjel; itt volt a jó helyem, jó fizetés, koszt s ha nehéz is a munka, de hol kapok én majd helyet? Igaza van az úrnak, bolond vagyok, de nem tehetek róla, nem bírom nézni, hogy hol az egyik, hol a másik gyereket mérszárolja. Egy hónapja hogy itt vagyok, de ritka nap, hogy nem verte meg őket.

Azután kerültük mi egymást az asszonnyal. Az úr mondta, mit főzök, mit vásároljak, de a gyerekeket se engedte hozzám. Csak mikor szemügyet vehettek, köszönték meg, hogy pártjokra keltem. Most jó, már nem veri őket a keresztmama. A két hét nehezen telt el, úgy nekem, mint az asszonynak, mert azóta se nem beszélünk, se nem találkozunk, kerüljük egymást. Az úr kifizetett. A házmesterné mondta, nem kaptak ilyen félreeső helyre cselédet, őt kérték meg takarításra és a konyhára segíteni, majd az asszony maga főz, mert ő nem meri vállalni a főzést. Így romlott el neki a nyaralása, nekem a jó hely.

Mentem az öcsémékhez. Gizi nagyon sopánkodott: „Jaj, Rozi néném, miért olyan lágyszívű, most majd hol kap helyet?!” – Hát nem tudom, mivel a helyszerző is csúnyán nézett rám, hogy újságból helyezkedtem el. Ő nem is ajánl sehová, ha ilyen hamar kitelt. Mit szólnak? – elhallgatom, részben igaza van. De szerencsém lett. Telefonon kéri, küldjön Pestlőrincre, ha lehet, mindenest. Rám haragudott, mégis engem és egy lányt küld a megadott címre; már elsején is küldött egyet, de az otthagya, de erről mink nem tudunk.

Odaérve látjuk, ez egy vendéglő, csinos fiatal hölgy a vendéglősné. A lány rögtön kijelenti, ő nem áll be, így velem tárgyal az asszony. A vendéglőben semmi egyéb dolga nincs a mindenesnek, csak reggel hat órára kitakarítani, az utcát leseperni, egy hálószoza és kis műhelytakarítás van, négy személyre főz, piacra kétszer kell menni, de árut nem kell cipelni, targoncás hozza, hetenként kétszer kenyérsütés, a pék itt szemben van. Fizetni csak húsz pengőt akar, hát ennyiért én sem vállalom, addig alkudozunk, huszonhat pengőt ad, már ott is hagyjuk, hátha visszahív. Már jódarabon eljövünk, mégis visszamenek én, mert nem akarok hely nélkül lenni sokáig, mert akkor otthon az én családom éhezik, én meg eszem azt a kis pénzt, amit félhónapra kaptam, vagy élőködhetek az öcsém nyakán.

Így már ott is maradhatok. A holmimért reggel menjek el. Akkor most sürgősen főzni kell, könnyű ebédet főztem, mert a hálószoza is takarítatlan, a férj férfisزابó, kis műhelye van, jobb uraknak dolgozik, segéd nincs, de van két bedolgozó, kik a nadrágvarrást, összeállítást végzik, persze éhbérért. Ő vállal, próbál. A vendéglő sarokház, az asszony hozománya, az asszony szolgál ki. Köznap csendes az üzlet, de szombaton és vasárnap sok a vendég, nem messze szövőgyár van, a fizetéssel egyenesen idejönnek a munkások. Sok szegény asszony gyerekkel várja az urát az utcán – ezt én a hálószozaablakon figyelem meg –, ilyenkor a vendéglősné Rózsika a kasszában ül, a pénzt szedi, a férje és két bedolgozója, mint pincérek szolgálnak ki. Étél csak kenyér, kolbász, szalonna, felvágottak vannak. Nekem minden megjárna, csak az nem, hogy este rámszárják az ajtót, és csak hajnalban négy órakor nyitják ki. Az úr és ő még visszafekszik, én megyek vendéglőt takarítani, sok piszkos po-

harat mosni, utcát seperni. Hat órákor már Rózsika nyit, férje köznap varr.

Én a konyhán alszom, de szombaton és vasárnap nem lehet aludni. Tizenegy órákor van a záróra, de van itt olyan ordítózás, láрма, nem lehet aludni. De tűrök, mert Rózsika kedves, és bár nincsen olyan jó koszt, mint Remetén, de nem éhezek, naponta háromszor ihatnék sört vagy bort, de málnát kérek helyette. Van itt is egy tízéves kislány, de most szeptemberig vidéken, apja szüleinél nyaral. Itt is van egy farkaskutya, méghozzá ez is Zsoli, nem olyan szelíd, mint a másik, nekem kell megkötni. Már sokat kértem az urat, kösse meg ő reggel, vagyis hajnalban, mert mindig ki akar menni az utcára, és alig bírok vele. Mindig kaparja az utcai ajtót és mivel a por miatt az ajtót az udvar felé nyitva kell hagynom, bejön a terembe, ha vissza akarom vezetni, csúnyául morog, kapkod, félek, megharap. De állították nem bánt és nem lehet még ilyen korán megkötni, mert hajnalban is vannak betörések.

Hát telnek-múlnak a napok, már októberben járunk, majdcsak kihúzom újévig, de egy reggel, mikor szépen csalogatom a kutyát, hogy megkösse, csak elkap a csuklómnál fogva, csak úgy ropog a csontom a fogai alatt. Ordítok, engem húz a kutya a karomnál fogva, szalad az úr és a rolólehúzó rúddal veri el rólam a kutyát. Rózsika is ugrik ki, vezetnek azonnal elkötni a kezem, mert nagyon vérzik, és menjek azonnal el a pasztórintézetbe. Megkaptam az oltást, visszamentem és megmondtam, nem maradok tovább: „Éjjelre is bezárnak, mint valami rabot és ilyen veszett kutyát tartanak, avval maratnak meg, hányszor kértem kösse meg az úr és nem kötöte!” – Rózsika is igazat adott nekem és kért, ne jelentsem fel, el

is enged, kifizeti egész havi bérem és az oltást is kifizetik, mert nem jelentettek be a betegségyelőbe sem.

Mivel eléggé fájt a karom, a holmim elküldték az öcsém lakására a targoncás kifutóval. Most újra itt vagyok Gizinél. Béla tejet is szállít Pestlőrincre egy áruházba, az állami lakótelepre, hol a tulajdonosnő beszélgetés közben megkérdezi, nem tudna-e neki ajánlani valaki komolyabb, rendes nőt mindenesnek. Ő akkor azt mondta, nem tud, nem gondolta, hogy így járok, mert én írtam nekik előbb, hogy jó helyem van, itt ki akarok tartani újévig. Hát elmehetek, ha gondolom, hogy bírok dolgozni a kezemmel. Nem mondom, fáj eléggé, de azt hiszem, nem lesz komolyabb bajom, mert beoltottak. Így megadta az útbaigazítást, keressem a Walter-áruházat. Meg is találtam, megmondtam a teherször küldött, az nekem öcsém, így és így jártam.

Megnézte a csuklóm, szépen szárad be a seb a harapások helyén, hát pihentessem egy pár nap és beléphetek. Ő sem fizet többet huszonhat pengőnél. Megmondtam azt is, csak újévig leszek, mivel a férjem írt, hogy kilátásban van tehenészgazdai állás, és már nem fáj a lába. Felfogad addig is, szombaton jelentkeznek, addig majd főz a lánya. Kicsit még sajog a karom, de szombaton már kora reggel jelentkeztem.

Nagyon megörült a pontosságának. – „Tudja, minden szombaton megfőz vasárnapra is, mert vasárnap mindenkinek templomba kell menni. Tehát a mai ebéd bableves, paprikás krumpli virslivel, holnap ebéd marhahúsleves, paradicsomos káposzta, és tud-e túrós rétest sütni?” – „Tudok hát!” – „Akkor azt süts túróval, mákkal, almával” – mert már régen kíván jó rétest enni, de a városi mindenes nem tud sütni. Ez a hetvenhárom éves tulajdonosnő sem írni, sem olvasni nem tud, és mégis egy ilyen

nagy áruháznak a tulajdonosa. Egyik fia a pénzügyminisztériumban van jó állásban, másik fia is iskolázott, de az kereskedelmit végzett, és a kis üzletet ilyen nagy üzletté fejlesztette, hogy még fióküzlete is van. Ez a fia két éve meghalt tüdőbajban, még nőtlen volt. Leánya már rég férjnél van, első fia is nős, aki minden este idejön az üzletbe revideálni. A nagyságos asszony csak arra ügyel, valaki fizetés nélkül ne távozzon, és a vevők jól legyenek kiszolgálva. A pénztáros kisasszony és a ruhaüzlet vezetője nem kosztol itt, de a fióküzletvezetőnek mindennap ebédet kell vinnem, nem túl messze van, és az üzlet itt egész nap nyitva van. Úgy járnak be egyenként ebédelni, úgy kell főzőm bőven, mert míg én az ebéddel odajárok, itthon legelőbb a nagyságos asszony jön be. Mikor ő kimegy, bejön a boltvezető, utána sorban az inasok, mindenki magát szolgálja ki, annyit vesz, amennyi kell. Este hidegvacsora: szalonna, felvágott vagy kolbász. Reggelre mindenki kávékat kap, azt is sorban. Négy liter tejet forralok minden reggel, és ebből egy bögrével mindig félre kell tenni a fia részére, aki revideálni jön, mert az innen későn megy a lakására.

Hát ezeket így előadta. Csak vasárnap van együtt ebéd, ő is egy asztalnál eszik alkalmazottaival, templomban is délelőtt a misére együtt megyünk, azok kivételével, kik szabadságon vannak, mivel mind vidéki, vasárnap hazamehet, és én vasárnap mise és ebéd-felhasználás után szabad vagyok. Nagyon jól bánik az alkalmazottaival, szeretik is, csak misére ne kellene menni. Ezt én is szívesen elengedném, de karon fogva járunk, így biztosabb a lépése, azt mondja, és ő nem szégyell az alkalmazottjára támaszkodni, a többiek is sorban követnek, oda-vissza. Ebéd után nyolc óráig mindenki oda mehet, ahová akar, de nyolc órakor szigorúan megköveteli, mindenki otthon

legyen. Én csak az ő kis kápolnaszobáját takarítom, az alkalmazottaknak is úgy kell kelni, nyitásra ágyuk rendszerben és szobájuk télen fűtve, kiséperve, szellőztetve legyen. Nem veszekedik, rendesen fizet, és mindenki kedvére ehet, így be is tartják a kívánságait.

Hát én most ilyen helyre cseppentem. De sütöttem is olyan jó és szép rétest, hogy mikor az asszonyom úgy uzsonnatájt bejött a konyhára és már a túrósrétes kisült, rakott egy kis tányérra, azt ő megette és újra megrakta, vitte ki a pénztáros kisasszonynak megenni és mutogatni a vevőknek, kik panaszkodtak, ebből a lisztből, amit itt vásárolnak, nem tudnak rétest sütni. Ki kellett menni nekem is, elmondani hogy készítem, hogy ilyen szép és nem csombékos. Így szépen éldegélünk, én meg vagyok elégedve és ők is velem. Sőt, mivel nem kell vacsorát főzni, mert asszonyom is csak teát és kekszet eszik vacsorára, én délután ráérek és megjavítottam már az ő munkaköpenyét is, azt ajánlotta, neki van gépe, a ruhaosztályon meg kész inget, lábravalót is árusítanak, amit bedolgozók készítenek, megengedi, az ő gépén varrjak. Nekem is megfizet, mint másnak. Így most az ő szobájában varrok minden délután este nyolc óráig, mert nem szeret egyedül lenni. Úgy örülök, egy inget, egy lábravalót minden délután megvarrok.

Írtak otthonról. Fiam, lányom már megjöttek a summásságból, most már ne küldjek pénzt, hanem – mivel írtam, áruházban vagyok – majd ők küldenek, mert újra van biztos hely Hatvanban, a Hatvani báró birtokán. Józsi is fejős lesz, már a summásság alatt is tehenészetben dolgozott, vásároljak a család részére téli ruhaneműt, alsóruhát, ágyhuzatot is. Így mind a három lány kapott egy-egy szép flanelruhát, Vilma még egy szép kék szövetet is, és mindeniknek női-férfi szettet, a fér-

fiaknak két pár flanellinget, lábravalót, két lepedőt, egy ágyhuzatot. Azt mondta az asszonyom, mindent a legolcsóbban számít meg, és mert magamnak semmit sem vettem, ő méretett nekem karácsonyi ajándéknak egy sötétszürke kockás flanellruhához négy és fél métert. Annyi csomag összejött, postán küldtem haza. Ki is fizetett új-évig és elengedett, úgyhogy a karácsonyi ünnepeket már a családdal tölthettem. Nagy lett az öröm, most újra együtt van a család, mindnyájan egészségesek vagyunk; ennekután készülhetünk, költözni kell Hatvanba. Nagyon rosszul esik olyan messze, ismeretlen helyre menni, de hát oda kell menni, ahol munkája után kenyeret kap az ember.

Ezek sem jobbak a Deákné vásznánál

Veszem az újságot, és hely után kutatok benne. Semmi férjemnek való tehenészgazdai állás nincs benne. Míg egyszer megakad a szemem egy hirdetésen, nagycsaládú harmados munkást keres dr. B.-né Tiszafüredre. Hát ez nagyon távol van, de mert egyéb nincs, írok neki. Választ is kaptam egykettőre, olyat keres, ki baromfihoz is ért és már október elsejére kell. Itt Hatvanban, október elsejére fel kell számolni a tehenészetet. Ott van harminckét hold, két szoba, kamra, istálló, sok melléképületből álló tanya, ebből tíz hold a szántó, a többi rét, disznó-, liba-, baromfitartásra kiválóan alkalmas.

Úgy határoztunk, mivel B.-né vállalta, hogy elköltöztet autóval, elmegyünk, megpróbáljuk. Itt, nem tudom, miért, az intéző olyan gorombán foglalkozott az urammal, sehogy sem tudott kedvére tenni. Meg a csendőrök is nagyon érdeklődtek utánunk, hozzánk nem jöttek be, de nagyon jó asszonyom lett a kovácsmesterné, az mondta nagy titokban, arról érdeklődnek, kik járnak hozzánk, miről beszélünk. Azt mondta, hogy ő nem látott még nálunk senki idegent, ők sem igen vannak velünk beszédes viszonyban. Úgy határoztunk, hogy Vilma még a tavaszi munka előtt elmegy Walternéhoz Pestlőrincre, Józsi is megy Pestre, láttam az újságban, keresnek fejőst, olyan öt-hat darab marhából álló tehenészetbe bentkosztra, így ő is kitelel ott, mink télire a három gyerekkel elegen leszünk, iskolába már csak Gyula jár. Így ír-

tünk, és elmegyünk, meg is egyezünk, október elején jöhet értünk az autó.

Kimentünk a tanyára, van tíz anyalúd, negyven darab kacsa, hatvan darab tyúk és három darab marha, ebből kettő növendék, a tehén hasas, van egy kocsis újévig, ez konvenciós. Eddig a baromfit egy özvegyasszony kezelte, ez férjhez ment, és van három anyadisznó. A kocsis még az ősszel elvetett, van a Tisza ártérben nyolcvan hold földjük, de ebbe nem szoktak őszt vetni, csak tavaszi búzát, árpat, kukoricát, nagy része kaszáló és lucernás. Szóval, megegyeztünk, minden jószág, amit felnevelünk, harmados, a termés és lucerna is harmados. Ebből a nyolcvan holdból húsz hold erdős, tíz hold gyümölcsös, egy része pedig nem művelhető, és még az is kétséges, hogy amit tavasszal vetünk, nem viszi-e el az ár. Ha nem, akkor itt egyévi termés felér más terület háromévi termésével is. Hát bízunk, ha az első év sikerül, két év termése biztosítva van. Ami a tanyán van szántó, az jó búzaföld, de a kukoricát nem szereti, szikes talajú, búza is holdanként jó, ha hét-nyolc mázsát terem. Hát elég őszintén felvilágosítottak, az úr gyakorlatot nem folytatató ügyvéd, velünk egykorúak, gyermektelen házaspár, egy kislány van velük nevelőben.

Ebben maradtunk, október másodikára küldik értünk az autót, minden legyen összepakolva, hogy időben érjünk oda. Hazajöttem, mondom az apjoknak: „No, lesz már munka és most már csak magadnak parancsolsz, majd meglátom, hogy leszel ura a gazdálkodásnak!”

Szerencsésen megérkeztünk Tiszafüredre a kis tanyára, itt már tiszta szoba fogadott, kis konyha van, két szoba, mint a kettőben kemence van. No, végre kedvemre való lakás! Az eddigi baromfigondozó még ott volt, másnap kijött a nagyságos asszony, számszerint átvettünk

minden jószágot. Az asszony nagyon megörült, mikor beszélgetés közben mondtam, tudok varrni. – „Lássa, most még ráér, bejöhet hozzám, van gép is, tudok munkát adni. Látom, milyen helyes ruha van a lányain, varr nekem is, Magdának is, és majd ő ajánl házakhoz, lesz munkám egész télen.”

Nagyon megörültem, mert eladtuk a kukoricatermést, vettünk búzát, de hízó nincs, zsírt is pénzért kell venni. Jó, hogy bab, krumpli van elég, csak az a baj, hogy iskola csak Füreden van, így Gyulát nem áll módunkban iskoláztatni, pedig még két osztály van neki hátra. Írni-olvasni jól tud, télen a két lány tanítja is, így ő lesz a kanász. Anna süt-főz, Bözsi a baromfit kezeli. Jó, hogy ezek a fajta kacsák egész éven át majdnem mindig tojnak, most is tojik nyolc-tíz naponta. Ennek egyharmada a miénk, azt mondja a nagyságos asszony. Csak pár hónapig nem tojik, de ezek még fiatalok, azért már januárban kezdik, most csak az öregek tojnak. Még a tyúk is tojik, tizenöt-húsz, és rá kell írni minden napi tojásra a számot. Hát Bözsinek ez lesz a dolga, etetni, ólat mindennap kisepreni, behamuzni, minden hónapban meszelni az ólakat. Nagyon jó tágas ólak vannak vályogból.

Abban maradtunk, ha mindent helyrerendezünk, én bemegyek varrni. Mindenki nagyon meg volt elégedve a lakással, tiszta és jó meleg is lesz. Lehet a kemencében fűteni, sok kukoricaízik van tüzelésre, jó száraz, még tavalyi. Bent is van két tehén, onnan is idehordjuk az íziket, mert bent fával tüzelnek. Én be is mentem, és előszedett az asszonyom annyi javítani való fehérenmút, ingeket, lábravalókat; sőt, volt a doktor úrnak egy buggyos téliszövésű nadrágja, amit nagyon szeretett, de már a térdein és a fenekén nagyon ritkul, utóbb még azt is előhozták, mit lehetne vele csinálni. Nem azért, mert nincs

másik, de az úr ezt nagyon szereti. Magyarázom, könnyű, vékony anyagot alá tenni és hozzávaló színű gép-selyemmel stoppolásszerűen keresztbe-hosszába átgépelni. – „Meg tudja csinálni?” – „Meg!” – Végigfejtem, hogy jól hozzáférjek, és utána újra összevarrom. Meg is csináltam, és mivel szőrös, bolyhos volt, meg sem látszott rajta a gépelés. Nagyon megörült neki a doktor úr, nem kell félni, hogy kilyukad a térdén.

Varrtam a nagyságos asszonymak egy szép posztóruhát, Magdának, a nevelt lányának iskolaruhát, berakottat, matrózgallérral. Az asszony vett magának és nekem is jó erős kékfestő ruhát, egyformára kellett megvarrni, és már tavaszfelé ebben parádéztunk a templomban. Csak azt nem szeretem, itt is színlelni kell a vallásosságot, mert az asszony is nagyon tüntet az egyszerűséggel és vallásossággal. Itt is vannak apácák, akikkel ő és a város katolikus előkelősége nagy hitbuzgalmat fejtenek ki, és van már új csodatevő kis Szent Teréz, ehhez fohászkodik az asszonyom is buzgón. Itt nagyon sok a református, a zsidó, minden vallásfelekezetnek szép temploma van, de ugyanakkor sok a szegény munkanélküli.

Nekem két hónapig – bár nagyon siettem – megtartott nála a munka. Szép nagy függönyt is varrtam horgolásbetéttel, könnyű batiszt anyagból. Jó kosztom volt, velük reggeliztem, ebédeltem, vacsoráztam. Már disznót is öltek karácsonyra; én csak kéthetenként jártam haza. Vagy az úr vitt, vagy Juliska, vagy az asszony. Volt egy kis könnyű kocsi, egy kis Mari nevű ló, ezt az asszony is és akárki elhajthatta. Kéthetenként részeltük meg az összegyűlt tojásokat. Itt nagy piac van, amit nem használunk el, nekünk is abból van sóra, cukorra, gyufára, petróleumra való. Mert igaz, varrok, de pénzt nem látok. A nagyságos asszony menhelyi igazgatónő, és megfizet

ő nekem a munkáért, adott egy szép barna posztó kis-nagykendőt kettőt; egyik enyém, másikat a két lány közösen használja. Adott két nagy posztókabátot, ingeket, ruhát és mind a három gyereknek cipőt, hát nem panaszkodhatok, hogy nem fizetett meg a munkámért; disznóöléskor karácsonyra jól ellátott hússal, hurkával, kolbászszal és hordós káposztával.

Szétnéztem a városban, láttam van kölcsönkönyvtár; fizetni kell a könyvhasználatért, de válogatok jó könyveket, hogyha már tanyán élünk is, ezek a gyerekek ne maradjanak olyan buták. Nekem is van tíz kötet Jókai, tíz kötet Mikszáth, Gárdonyi és más jobb íróktól könyveim, miket most apjok is – mivel ráér este – szívesen olvas. Olyan boldog vagyok most, hogy az ünnepekre magam is itthon vagyok, este körülülök az asztalt apjokkal együtt és olvasnak mind a négyen.

Gyula részére *Robinzont* hoztam és *Grant kapitány gyermekeit*, apjoknak Sven Hedintől a *Rejtelmes India felé* címűt, a lányoknak olyan Jókait és Mikszáthot, ami nekem nincs. Hát én, mivel nem is fűrek az asztalhoz, lefeküdtem, és az ágyból gyönyörködök a jó kis meleg szobában ülő olvasó családban, és gondolkozom, vajon meddig tart ez a szép állapot.

Mert nem szeretem, ahogy ismerkedek a helyzettel, a gazdáim eljárását. Az úr azért nem folytat ügyvédi gyakorlatot, ők azt mondják, mert nem fizette az Ügyvédi Kamara tagsági díját, de azért ügyvédi tanácsért, látom, sokan keresik és fizetnek is neki. Asszonyom menhelyi gyerekek igazgató- vagy telepfelügyelője, nagyon sok gyerek van, kisebb-nagyobb kezelése alatt. A nagyok ki vannak adva tanyára bojtárnak, libapásztornak, a kicsi szegény özvegyasszonyokhoz nevelőre. Van olyan, kettő-három is egynél, és vannak leányanyák, kik míg a gyermek

szopik, olyan tanyahelyen vagy úri helyen vannak, ahol az anya ingyen dolgozik, míg a gyerek megéri a választási kort, és ezek, mert csak az ellátásért dolgoznak, nagyon kapósak. Hogy ilyeneket kapjanak, különösen nyári időnyre, még ő kap ajándékot; nála is ilyen mindenes van konyhamunkára. Ezek őt nem szeretik, és engem is – bár nem sok időm jut rájuk hallgatni – felvilágosítanak uraim múltja felől.

Például itt van egy Juliska nevű igen csinos és ügyes asszony, ez már több hónapja elváltatta a kisfiát, de a gyereket is nagyon sajnálja itt hagyni, és megismerkedett egy fiatal legényemberrel, aki biztatja, feleségül veszi a gyerekekkel együtt, csak a szülők nem akarják, hogy fiuk ilyen asszonyt vigyen a házhoz. Hát Juliska még most is ingyen szolgál, várja, mire halad a fiú a szülőkkel; fizetni nem fizet az asszony semmit, mert azt mondja, ő kap másik leányanyát. Hát Juliska ezért kitergeti az urai szennyesét, igaz, ő nem volt itt, mikor ezek történtek, de hallja azoktól, kik idevalók és tudják az esetet.

Legelőbb is arról győződttet meg, milyen aljas módon csalja meg a menhelyi gyermekeket. Van a kamrában egy nagy kosárláda, ez külön erre a célra van készíttetve, lakatra van zárva. Mikor szemügyet vehetett, az urak nincsenek itthon, elvitte az úr a kiskocsin az asszonyt Tizzaszentimrére, ott is sok gyerek van kiadva és elment ellenőrizni, Magda iskolában, én a szobában varrok. – „No, jöjjön, saját szemével győződjön meg, hogy nemcsak azt lopja el az asszony, mit magának adott a munkájáért, de többet is ellop a rászoruló gyerekektől, azok rongyoskodhatnak. Minden két évre jár nekik téli-kabát, kendő, de nem adja oda nekik, három évig is abba’ a kinőtt és rosszba’ járnak és majd elmondom, hogy teheti ezt.” – Juliska nemcsak a láda, de a spájzkulcsot

is megszerezte, neki mindennap kiadnak a spájzból, ami kell, ez is zárva áll előtte. Szép nagy spájz van, minden jóval tele, de minket csak a ládakosár érdekel. Kinyitja Juliska, ez is teljesen tömve, szépen rendbe rakva nagy kendők, nagy kabátok, női, fiú ruhák, ingek, cipők, kicsik-nagyok. – „No lássa – nem nyúlunk semmihez de lássa meg, mi van itt elhúzva az arra rászorulóktól, kiknek részére ezt az állam úgyis szűken adja, és ne gondolja, majd magukat is be nem csapják, várjon csak, ezek sem jobbak a Deákné vásznánál.”

– „Hát azok a nevelőszülők nem szólnak, kiknél a gyermekek vannak?!” – „De nem ám! Mert ha szólna, nem kap gyereket és végre csak a gyerek károsul azzal, hogy tőle elhúzzák a jogosan járó ruhát. Ő jár kopott, rongyos vagy lyukas cipőben; hallhatta már, van aki negyedik éve nem kapott kendőt vagy kabátot, idehozta mutatni, milyen avult, és mit mondott neki az asszony?!” – „Hát bizony hallottam...” – Bezárta Juliska a nagy ládát: „Ezek már mind felmaradt, gyerekektől elhúzott holmik. Lássa csak, ez mekkora vagyon és még ő jó fizetést kap, és majd ha egyszer én viszem haza magát, elmondom a többi mondanivalót, most már nincs idő” – neki főzni, nekem varrni kell.

Hát varrás közben volt miről gondolkoznom! Ezt nem hittem volna, ilyen jó vallásos népek, és ők sem jobbak, sőt rosszabbak, mint mink voltunk Nagyúton. Mert mi végre is a gróftól és a kincstártól loptunk, de ez a szegény apátlan és árva gyerekeket lopja meg. Hogy vegyem én most magamra a jó meleg kendőt, mikor arra kell gondolnom, szegény gyerek az avult vékony kendőben fagyoskodik. Valóban igaza van a doktor úrnak: egyszer a Magda miatt kirobbant veszekedésnél az úr – bár

előttem nagyon türtóztette magát – azt vágta nagy mérgeesen az asszony szemébe: „Te álszent asszony!”

Nagyon csitította: – „De Palikám, légy észnél, hogy mondhatsz ilyent!” – Az úr csak annyit mondott: „Az vagy!” – és mérgeesen elrohant a másik szobába.

Míg elnézem a szép csendben olvasó családom, ezek mind elfolynak a szemem előtt, és csak sóhajtozok, de sok gazság van a világon! Jobb volna, ha ezeket nem láttam volna és ne tudnám. Mikor itt kifogytam a munkából, az asszonyom, akinek nagyon leesett a becse előttem, az állatorvosékhöz ajánlott. Egy pengőt kaptam naponta és teljes ellátást. Nem sok az a fizetés, de jobb, mint a semmi, és a napi koszt most nekünk sokat érő, mikor csak a tojásjövedelem jön a házhoz, és négyen esznek otthon. Itt is két hétig volt miket javítani, függőnyt varrtam, a szakácsné is varratott velem egy pongyolát. Úgy meg volt az orvosné elégedve, két hétre tizenöt forintot adott.

Kint a tanyán megellett a tehen, szép üszöborjú lett, egyik tehen nem kapott borjút, így egy alkalommal azt mondja a nagyságos asszony, ezt beviszik, és mivel szép a borja, felnevelik, nekünk kiadják fejőre a meddőn maradt tehenet, ami naponta hat-hét liter tejet ad. Megpróbálkoztam én tiltakozni, de olyan szépen megmagyarázza, még én járok jól, mert nem kell a borjút szoptatni és mennyi tej kell annak. Igen, de ez már majd mindig apaszt, és ilyen nagy családnak szüksége van a tejre. De utóbb azzal fogta be a szám, hogy ő úgy rendelkezik a saját jószágával, ahogy jónak látja, és majd kárpótol. Ura adott ruhafélét, és bevitte a tehenet a borjával.

Hiába, tűrni kellett. Már február van, jól tojnak a kacsák, tyúkok, sőt a ludak is elkezdtek, és olyan lelkiismeretesen beszolgáltatójuk a tojást, mégis mindig kételkedik. Nem is bosszantana, ha egyszerűen azt mondaná,

ellopják a tojást, többnek kellene lenni! De mindig példabeszédekben beszél. – „Így az isten, úgy az isten, hogy megveri azt, ki az embertársát megkárosítja!” – Már sokszor úgy vissza kell magam tartani, hogy ki ne köpjek: „Hát az Isten hogy veri meg azt, ki a szegény gyermekektől, árváktól elhúzza a megillető ruhát és engem azzal fizet ki a munkámért?!”

Úgy elkeseredek, nem lehet az embernek igazi öröme, itt van jó lakásom, az egész család részére munka; jön a tavasz rohamosan, most már csak én és Gyula foglalkozunk minden jószággal. Anna, Bözsi és az apjok szánt és vetnek. Ha a tanyán elvégeznek, mennek az ártérbe, onnan haza sem járnak, van kunyhó, csak hét végén jönnek, és visznek lebbencset, tarhonyát, krumplit és ott főznek. Nagyon messze van az innen, főtt ételt nem hordhatunk. Vilma egyáltalán nem jön haza, nagyon jó helye van, Józsi pedig úgy jön, mire zöme lesz a munkának: kapálás, aratás. Már van sok szép kisliba, kiskacsa, csirke – van dolgunk is ezekkel.

Az itt levő jószágokat disznót, tehenet felváltva legelteti Gyula. Szépen hasasodnak a disznók is; mangalica fajta, kettőnek tizenhárom malaca lett, egyik elvetélt, ezért is nagyon morgott: biztosan megütötte Gyula vagy meghajszolta, hiába látta, hogy Gyula milyen szelíden, szépen bánt velük, még botot sem hordott magával, csak egy kis madzagostort. Úgy megszelídítette őket, még elébb ő mutogatta, nézzem csak Gyula milyen kezessége tette a disznókat, hogy mennek hozzá, a neviről hívja őket.

Jó tavasz van, szépen kél minden, dehát nagy az aggodalom is, mert a Tisza szeszélyes, halljuk az itt lakóktól, nagyon ritkán lehet onnan jó termést betakarítani. Már május elején a lucernát vágják, megjött Józsi is, és

olyan jó, mert biciklije van. Este hazajár, és reggel étellel megpakolva megy ki az ártérbe. Legtöbbször sült tésztát, bablevest, tejet visz, mert babot ott nem főzhetnek, annak nagy fővés kell. Sok szép takarmányt be is takarítanak, de most mindenkinek sok van. A mi részünket sem tudjuk eladni, ide rakjuk be az úrék udvarára. Hallom, mikor hazajönnek és dicsekszenek, már kalásznak a búza, árpa, olyan szép hosszú kalászok vannak, lesz termés sok, ha nem jön árvíz. A zöldár már leszaladt, nem is érte a vetésterületet el. Csak azon kapacitál a nagyságos asszony, miért nem megyek be a templomba, mióta hazajöttem a városból egyszer sem voltam, pedig most kellene legjobban könyörögni kis Szent Terézhez, hogy el ne vigye az árvíz a vetést. Biztattam, este-reggel térden állva könyörgök, imádkozok, de nem hagyhatom itt a sok munkát.

Vasárnap itthon van a család, és mehetnék. Ezek még vasárnap is dolgoznának, de ő nem engedi, és ezek közül se megy templomba senki, mondja is, majd megver bennünket az Isten. Hát igaza lett, de nem az Isten vert meg, amiért a templomba nem mentünk, hanem olyan nagy esők lettek, nemcsak ezen a vidéken, hanem fent a hegyekben és olyan hirtelen jött a víz, hogy kocsit-lovat elsodort az ár, és a sok szép vetést mind elöntötte. Napokig állt a nagy rémület, még a gátat is elmosa, mire elvonult a víz, odalettek a szép remények, a vetés, kukorica, krumpli elpusztult.

Június közepe lett, mire fölszáradt a föld, mit lehet itt termelni? A sok munkának semmi haszna nem maradt! Azon sopánkodott mindenki, késő van, máskor is volt már ilyen víz, de hamarébb, és tudtak legalább kukoricát vetni, még beért. Bizony soká lett olyan állapotba a hátsóbb rész, hogy fel tudták szántani, áztatott kukoricával,

babbal egy jó részt bevetni, ami ki is kelt hamar és nyólt, mintha húzták volna. A disznót, libát odahajtották és azok jól éltek, volt jó fű, víz, a Tisza szélében disznó, malac fürödhetett. Én egész nyáron egyedül voltam, nem a legjobban éreztem magam, nem messze hozzánk laktak tanyás szomszédok, de féltem, itt a sok tyúk, csirke és a szarvasmarha, még egyszer kirabolják a tanyát, és én magam vagyok.

Nem mertem én szólni senkinek. A fiam, ha hazajött, most már éjjelre nem maradhatott, mivel azt kívánták, hogy a ló éjjelre is kint legyen, ne egye itthon a takarmányt. Disznó, liba, kacska is kint van, és nincs nekik ott megfelelő ól, éjjel a jószág mellett felváltva kell virrasztani. Nappal kapálni, krumplit ültetni, marharépat. Mikor itthon aratni kellett, akkorra egyszer mindent bekapáltak, itthon belefogtak az aratásba, míg nem végeznek, addig minden jószág is itthon lesz. Ez nem tartott soká, ebből bizony ilyen nagy családnak nem lesz újig való kenyér. Az árpa is rosszul fizetett. Mikor itt elgépeltek, újra visszaköltöztek minden jószággal, mert most már gond lesz az uraknak is ennyi jószágot élelmezni. A nagyságos asszony is azon sopánkodik, nem fizeti ki magát a baromfitenyészet, hiába szép minden jószág, ára nincs. Hát akkor mi hogyne aggódnánk, hogy élünk meg, ha a nagyságos asszony is fél, pedig jó fizetése van! Szép is lett a kukorica, bab, de hiába, kései – még októberben is olyan haragos zöld, nem érik.

Így él a summás napfelkötől naplementig

Gyula kimúlt az iskolából, és már tizenkét éves, jól fejlett gyerek, itt hőzöng a ház körül, de semmi elfoglaltságot nem tudok adni neki. El-eltűnik, sokszor este jön haza. – „Hát te hol jársz?!” – „Munkát keresek!” – Még jót nevetek neki: „Te keresel munkát, mikor itt vannak felnőtt fiatal emberek és nem tudnak elhelyezkedni.” – De ő nem enged, hiába mondom neki, ne csavarogj, vágjál össze egy csomó íziket, gyere tüzelj, míg főzök, és hozz vizet. Nem, ő pénzt akar keresni, került-forcúlt Gyula, már megint nincs. Jót nevet az apja is, mikor ebédelünk, és kérdi, Gyula hol van, és mondom, elment pénzt-munkát keresni. No, éppen őrá van a legnagyobb szükség! Este hazakerül megint elszontyolodva és kisebesedett lábakkal, mert most elment egész Füredig, hátha a városban sikerül. Úgy hallotta, valami Kékesy nevű uraságnak az ártéren nagy fűzfavessző-telepe van, és már augusztusban szedik a vesszőt és hántolják, de ott is annyi a jelentkező, többet már nem vesznek fel, de ő addig megy, míg valahol munkát nem talál. Beszélgetünk apjukkal, tovább kellene taníttatni ezt a gyereket. Tudod, egyszer mit mondott B.-né? Ha Magda gyerek lenne, ő papnak taníttatná, mert az a legjobb hivatal! – „Igaza is van, egy egész falu vagy város eltartja úri módon papját, ha nem volnék olyan papgyűlölő, még meg tudnám szerezni B.-né révén, az apácák útján az özsze-kötöttest, ingyen is kitaníttatnák Egerbe és öregsé-

günkre – mivel a papnak földet is adnak – megélnék mellette.”

De erre felüti a fejét Gyula, ki már lefeküdt a fájós lábával: „Én ám nem leszek pap!” – „Miért?” – „Mert annak sokat kell hazudni, mikor prédikál!”

No, csak aludj, én sem engedném, hogy az legyél, akkor inkább legyél kondás! De hogy eltaláltuk! Tíz óra tájt kijött az uraság szétnézni a tanyára és mindig be szokott jönni. Én éppen a gyerek feltört lábára útifüvet kötök. Kérdi: „Mi baj?” – Mondom, ez a gyerek napok óta munkát keres és nem talál, tegnap bent volt Füreden és kisebesedett a lába. – „Hát olyan messze keresi a munkát, mikor itt van a szomszédban, a Strausz uraságnál, választási malacokhoz kellene neki bojtár.” – Ha az úr kijött, mindig felkereste a Strauszt is és a Jusztus Gyulát a másik szomszéd uraságot megbeszélni a gazdasági dolgokat. Mert nagyon rossz a gazdasági helyzet még az ilyen urak körül is. Gyula, ahogy meghallotta, hol a munka, felkel, hogy ő megy, nehogy lecsússzon az állásról. Csak veszekedek vele: „Nem mégy sehova, fáj a lábad is, majd éppen te tudsz szaladozni nyolevan darab malac után, még bakkancsot se tudsz húzni a fájós lábadra!” – Mikor valamerre kihúztam a lábam, elszökött, és este sem jött haza, vártam soká, nem jön: Na, ez biztosan beszegődött! Reggel elmegyek magam is Strausz urasághoz, nem messze volt a tanyája. Ez disznóneveléssel-hizlalással foglalkozott, Egerben volt húskimérő hentes üzlete, hol székálló legényt tartott, és ő állandóan sok hizott sertést szállított. Keresem Gyulát: – „Nem jött ide?” – kérdezem egy magamforma idősebb asszonytól, kit már ismertem. – „Nem tudom, hol lehetne beszélni az úrral, az nincs itthon, csak a kisasszony.” – Nőtlen ember volt, és a házvezetőnőt kisasszonynak tisztelték, eljött velem,

megmutatta, hol van a bejárat, meg is találok a kisaszszonyt.

Köszönés után bemutatkozok. – „Ja, maga a Gyula anyukája?” – „Igen.” – „Hát az úr felfogadta a gyereket, míg a malacok összejárnak a tarlót, körülbelül szeptemberig járnak ki. Addigra kap a Gyula kosztot, három mázsa búzát, egy pár szandált és egy karikás ostort – így egyeztek meg –, és ne féljen, jó helye lesz itt. Adok én neki enni eleget.” – „Igen, de fáj a lába, én nem is akartam, hogy eljöjjön, mert mezítláb szaladozni tarlón a malac után nem lehet!” – „Arról a gyerek nem szólt semmit, mink azt hittük, a szülők bele vannak egyezve, most már a gyerek kint is van, és úgy egyeztek, szandált is kap, az úr Egerben van és biztosan hoz is neki.” – De bizony nem hozott, kisebb gondja is nagyobb volt ennél! Még jó, hogy én mindig szoktam magamnak vastag, erősebb anyagból tutyit varrni házkörülre, most erre rossz csizmaszárból talpat varrtam, és most korán reggel egy kislánytól elküldtem neki.

Vasárnap tíz óra tájt, mikor hazajött tiszta ruhát venni, nagyon veszekedtem rá; hírem nélkül elment és beszegődött, mikor Strausznak olyan rossz híre van, nem szeret fizetni, mindenki, akinek ezzel az úrral dolga volt, panaszkodott rá. Három órára kellene jelentkezni a munkahelyén, már megvizsgáltam a lábát, szépen begyógyult a tutyiban, de látom, nem akar visszamenni. No, megállj, sajnállak, nem akartam, hogy elmenj, de nem engedem meg, ha már beszegődtél, ott hagyd a helyet, most csak azért is vissza kell menned. Még sírt is, ő nem megy, mert a kanász megverte, azt akarta, ő hordja meg a vizet a mosléknak, neki meg azt mondta az úr, ő csak legeltesse a malacokat. Nem bánom, mese nincs, nem küldtelek, de nem is engedem, hogy otthagyd a munkát.

Másnap én is újra elmentem. Otthon találtam Strausz urat, megmondtam neki, ne hagyja a kanásznak megverni, és ha megígérte a szandált, vegye is meg neki, mert a rossz tutyi szétmegy a lábán, és nem engedem mezítláb szaladozni az éles tarlón. Tegnap nem akart visszajönni, magam is sajnálom, de nem küldtem, de úgyis az a sors vár rá, hogy cseléd legyen, nem szoktathatom rá, hogy minden ok nélkül ott hagyja a helyét. Ígérte nagyon, holnap Füreden meg is veszi a szandált és a karikás ostort, majd beszél a kanással, mert a vízhordás nem a gyerek dolga. Így rendbe jöttünk, én elköszöntem, és mikor jövő vasárnap hazajött lábán az új szandállal és a cifranyelű karikásostorral, eszébe sem volt, hogy a múlt vasárnap nem akart visszamenni. Azzal dicsekedett, a kisasszony még tízóraira is nagy darab kolbászt és szép fehér kenyeret tesz a tarisznyába neki.

Ki is szolgálta becsülettel a kiszabott időt. Szeptember utolján üzent az uraság, vigyek zsákot, kiméri a Gyula búzáját, vagy ha akarom, pénzbe' fizeti. Elmentem, tekintve, hogy búzára nincs szükségünk, pénzbe' kifizette, és két pengőt adott még külön a gyerekeknek, amiért becsülettel megállta a helyét.

Vasárnap bementünk Füredre, és nagyon szép szürke posztóruhát, cipőt, sapkát vettünk neki, flanelingnek-gatyának valót, a két pengőért bicskát vett. Ki sem volt boldogabb, mint Gyula. – „Látod, fiam, megszenvedtél érte, de tanuld meg, munka nélkül semmit nem lehet elérni, ha dolgoztál, most te veszed hasznát.” – Nagy öröme volt, hogy sok szép mindent kapott, és büszke arra, ezt ő kereste.

Ahogy ősz végén összejött a család, arról tárgyaltunk, nem jobb lenne-e nekünk is elmenni summásnak, úgy talán hamarabb tudnánk házravalót gyűjteni. Most télen

megesszük, amit eddig megtakarítottunk! Ezen a tanyán csak annyit tudunk összegyűjteni, ami éppen mára elég.

Manci, a lányok barátnéja, meg annak az anyja is biztatott bennünket. Menjünk summásnak; igaz, sokat kell dolgozni, közös barakkban lakni, ahol sok a bolha, poloska, de már az lett mondva, ősszel új szállást építenek jövőre, jó kenyér, elég jó koszt is van, két mázsa búza fejenként, négy pengő, két kiló szalonna, másfél kiló kenyér, meg sem győzik enni, ami megmarad, el lehet adni. Számolgattuk: harminc mázsa búzát egyben kapnánk, és megvan hat hónapig a koszt.

Gyula nagyon rajta volt, így sem keresünk többet, csak amit megeszünk, és akkor neki is lenne munkája. Rajta volt mindenki, próbáljuk meg és majd ha jön a summásgazda, szólnak, ők most jöttek haza, itt laknak Anna munkaadóinak szomszédságában. A summásgazda idejében összeszedi ősszel a bandát, sok summás kell a Georgia nevű társaságnak Dunántúlra a Festetich gróf- vagy herceghez és más birtokot is részvénytársasági alapon bérel. Elmondtuk otthon apjuknak is, miket hallottunk, hogy innen is a szegénység Dunántúlra jár munkára. Ő nem bánja, ha megpróbáljuk is, itt sincs egyéb, mint amit megeszünk, majd meglátjuk, ott jobb lesz-e. Így itt felmondtunk. A konvencióból annyit megtakarítottunk, hármunknak elég lesz, míg summásnak kell menni, a két lány marad helyben, hátha nekem varrással sikerül pénzt keresnem, akkor nem esszük a készet. Manci anyja majd utánanéző, hogyha tudna egy kis szobát szerezni arra a pár hónapra, de ez nem sikerült, mert kiadó házak csak évre vannak. Nekik is csak szoba-konyhás lakásuk van, pár hónapig ott is elférünk. Így újévkor bementünk lakni a tanyáról és került annyi varrnivaló, ami beosztva elég volt napi kiadásainkra. Gyula is elment gyakran munkát

keresni, de sehol sem talált. Mondtam is neki, ülj le egy sarokba, olvass, számolj, írd, pótdold, amit elmulasztottál.

Közben írják a testvérek, Nagyúton telepítés folyik, falut építenek. Milyen jó volna, ha még most is ott volnánk cselédek. Igen, építenek házakat, és jó drágán vehet a cseléd és más vidéki is, de nekünk nincs annyi pénzünk, hogy belefogjunk. Úgy gondolom, nem volt kifizető az államnak a gazdálkodás, a jövedelmet felélték az urak, így szabadulni akarnak a földtől, az adósságot meg majd megfizeti a paraszt. Piroska is Kálba ment férjhez, egy alkalommal ő is írt, nagy reklám van, ONCSA-házakat építenek a nagy családúak részére, menjek el, most lesz a gyűlés. Összeírják az arra érdemeseket. Annyin összegyűltünk az iskolában nagycsaládúak, hogyha mindnek hóna alá nyúlna az állam és építtetnének nekik, kitelne belőle egy egész falu. Dehát ez csak porhintés a nép szemébe! Ki van vetve, hány faluban, hány házat lehet építeni, és ezért is jól meg kell a boldog illetőnek fizetni. Kálban sok cigány van, putriban laknak, ami valószínűleg a járványos betegségeknek, onnan is voltak cigányok közül jelentkezők, de kaptak is legorombítást a jegyzőtől, nemhogy ONCSA-házat juttatna nekik, de ha rajta állna, mind kiirtaná a cigányt, hogy írmagja sem maradna. Láttam, ehhez sem lehet semmi bizalmunk, legjobb lesz csak a magunk emberségére támaszkodni.

El is mentünk mink tavasszal megpróbálni a summáséletet. Holmijainkat legidősebb lányomnál hagytuk, a tehenet, mikor szolgálatból eljöttünk, eladtuk, ennek az árát is takarékbába tettük. Iparkodtam, hogy minden kiadást fedezzek a keresetemből, mivel engem a summásgazda úgy szerződttetett, hogy én szakácsné leszek, a gépet is a lányomnál hagytam. Meg is érkeztünk a munkahelyre, de nagy lett a felzúdulás, mert nem lett másik

szállás, csak a poloskás, bolhás barakk, egy nagy deszka-sufni, ahol már vártak az egész télen kiéhezett poloskák, bolhák.

Nem akartunk munkába állni, de jöttek ám a kakastollas csendőrök rögtön, és a legnagyobb szájúak, amint meglátták őket, kezdtek leggyorsabban bepakolni. De hogy milyen éjszakáink voltak, azt nincs szó leírni. Egész éjjel nem tudtunk aludni, úgy meglepett a sok kiéhezett féreg, most már igazán a legutolsó állapotba jutottunk. Veszekedtem is Julcsára, a Mancsi anyjára, hogyha ő már ezt tudta, miért nem világosított fel jobban, mi itt a helyzetet.

Már a múlt évben is sok volt itt a lázongás, így meg volt ígérve, jövőre lesz jó szállás. Mentem én a summás-gazdához, mink nem éltünk ilyen körülmények között, nem leszünk summások! De megmondta, le vagyunk szerződve, mégha elszökünk is, visszahoznak. Szétnéztem, hogy tudnék mégis innen szabadulni, láttam van szemben egy nagy cementfalas, lábonálló kukoricagóré, a barakktól nem messze. Ha elől-hátul elrekesztenénk, megfelelne egy jó kis szobának. Itt sok limlom van felhalmozva: szánkók, deszka lépcsők, melyről a lajtokat öntögetik tele vízzel. Bementem az intézőhöz, kértem engedje meg a két cementláb közét a góré alatt használatba venni, mert megírom a földművelésügyi minisztériumba, milyen helyzetben tartják a munkásokat, mert nemcsak férges, poloskás, de tűzveszélyes is a deszka. – Nem emelt el-lene kifogást. Azt is megmondtam, nem leszek szakácsné, mert már másnap összeverekedtek a szakácsnők, inkább kapálok.

Este, mikor hazajöttünk munkából, nekiláttunk berendezkedni. A szánkókat talpával felfelé, szalmazsákot rá, ágynak rendeztük be. A lépcsős vízöntőt stelázsinnak, a

két nagy ferslág, melyben a nélkülözhetetlen ruhát, edényt hoztuk magunkkal, asztal lett. Jó sós vízzel felmázoltam a földet, hogy távolmaradjanak a bolhák. Hát bizony hideg és huzatos volt, de megszabadultunk a férgektől.

Férjemet a tehenészetben a borjúk mellé alkalmazták, Gyulát a mének mellett levő kocsishoz osztották be, mert versenylovakat is tenyésztettek a gazdaságban. Mink pedig – répát és rengeteg paradicsomot termeltek – itt dolgoztunk. Mivel nagy volt a huzat, újra mentem az intézőhöz, legyen szíves adjon két vízmentes ponyvát, mert pár asszonnal most én zsákot és ponyvát javítok, mint varrni tudó. Egyben azt is bejelentem, mivel nekem itt van az egész családom, én ha letelik a két hét, nem leszek summás, elég lesz nekem rendben tartani a családot. Nekem már terveim voltak. A summásgazda felesége felvilágosított, hogy tudok a summáságtól szabadulni. Mint varrni tudót, már egy ízben az intézőné behívatott a konyhára ruhákat javítani, és ha jól tudok varrni, a szakácsné és szobalány is biztatott, ők is varratnak.

Kaptam két rossz ponyvát, ezt felszereltük, így nincs huzat. Jól érezzük magunkat, sem bolha, sem poloska nem csíp. Két hét elteltével kilépve a summáságból be mentem Kaposvárra – nem messze volt a Dénes-majortól –, harminc pengőért vettem egy használt varrógépet, mert az enyémet a lányomnál hagytam, hogy keressen vele, míg én odaleszek, már neki is három apró gyereke van. Tehát van nekem újra munkám, mert a ruha szakad a nehéz munkában, és fizetéskor megy mindenki vásárolni Kaposvárra. Hogy a szakácsnének is varrok, helyembe hozzák az ebédet is, mert olyan a szokás, ahonnan az apa, anya summás, és két gyereket is magukkal hozzák, a gyerekek is kapnak enni a közösből. Én nem kér-

tem a magam részére, de a családból négyen dolgoznak, ételt épp úgy kapok, csak pénzt, szalonnát, kenyeret, búzát nem, így a koszt megvan. Igaz, nem olyan, mint amit eddig főztünk, de megehető. Ilyen nagy gazdaságban esendő jószág mindig kerül, kétszer van hús hetenként, este vacsorára tejjel habart cukorbab, savanyúleves. A szalonna agyonszózott, ízetlen, nyers, sokszor avas, sőt pondrós-kukacos. Így él a summás napfelkóttól naplementig...

Sokszor elnézem, olyan magamfajta idős asszonyok kimerülten vánszorognak haza az egésznapos nehéz munkából. Sajnálom szegény fiatal lányaimat is, húzzák a nehéz robotot, de ők még csak vannak is valahogy. Én kimosok, varrok rájuk, és amit lehet megteszek a kényelmükért. Mindig hoznak árulni gyümölcsöt, veszek nekik. Igaz, olcsón varrok, de mivel sok munkám van, jól keresek.

El is ment rajtunk az idő, és azon gondolkozunk – itt egész éven is van napszám –, itt maradunk. Házunk nincs, házbért kellene fizetni, és újra csak megesszük, amit nyáron kerestünk. Beszéltünk az intézővel, maradhatnánk-e télire a munkásgazda lakásában? Igaz, deszka a teteje, a fal veres téglá, és elég szorosan is lennének benne, de nagy tágas helyiség van hozzá szintén deszkából, ahol a munkások részére főztek, villany van és annyi forgács, gally felhalmozva, sőt nem messze nagy kazalba kockabrikettek, amiből mindig szállítanak iroda vagy más helyiség fűtésére. Nagy kazlakba elvermelve rengeteg ellakrumpli, amiből mindennap szállítanak a disznók részére, majd ezt az adottságot is kihasználjuk.

Babot is kerestünk vagy harminc kilót, mert a gépészeknek elmentünk két vasárnap babot hüvelyezni; felébe szedték le, mert itt minden sorban a kukoricában géppel

vetik, és olyan jó a föld, sok kukorica és bab termett, megszereztük mink is a télire valót.

Még a kukoricát is elmentünk nekik törni, és két mázsa kukoricát kaptunk hárman egy vasárnapra. Apjok és Gyula nem jöhettek, mert akik jószág mellett dolgoznak, azok vasárnap sem szabadok. Hát mink itt maradunk, a többiek mind elmentek. Eladtuk a búzát, ami járandóságunk volt, ezt egyben a takarékbba tettük. Szépen gyűlnek a pengők, de jön a tél is. Most a napszámból, amit a két lány keres és a két ember, ebből élünk. A ruházatot is ebből állítjuk elő. Nekem is van, amit nem tettem be a keresetemből, kilencven pengőm, most már nem lesz annyi varrnivaló, de télen még helyem sem lenne, hol varrnék, mert a gép be sem fér ebbe a kis odúba. A két lány jár szorgalmasan napszámba, paradicsomkarókat, kukoricaszárat hordanak vetésnél a gép után, mikor hol van munka. Meg is járja ez, míg kibírható az időjárás. Egész napokon át esik az eső, fúj a szél, úgy sajnálom a szegény két lányt, én még csak vagyok itt a melegen, de ők egész nap kint.

A férfiakkal jó, mert az apjok a meleg istállóban dolgozik, eteti, nevelgeti a szép borjúkat, meg is vannak vele elégedve a felettesei. Gyula még mindig a csődörös kocsisal jár, az ő munkája is szívelhető, mert neki csak az a teendője, hogy járatásképpen mindennap befognak, kisebb terhet ide-oda szállítanak és míg a kocsis ezeket lerakja vagy rakatja, Gyula fogja a hajtószárat, segít a kocsisnak az etetésnél. Reggel héttől este hatig van szolgálatban, délben tizenegyedtől egyig szabad.

A tanya majdnem egybeér Toponár községgel, itt közelben van pék, hentes, bolt, itt vásárolhatunk, ami kell. Gyula nagyon szeretett bevásárolni, ő jár be. Jól táplálom őket, hozatok jó húsos friss szalonnát, megabálom,

van belőle jó fokhagymás abált szalonna. Húst is minden héten háromszor főzök nekik, minden nap két liter tejet veszek a gazdánétól tíz krajcárért literjét.

Egy pengő húsz a két férfi napszámja, egy pengő a lányoké, és a kosztra elég naponta a két lányé. Laktér-, tüzelőért nem kell pénz, szépen összejött a pénz. Karácsonyra felöltöztettem a családot. A férfiak csizmát, ruhát, nagykabátot kaptak, a két lány újra szép télikabátot, szvettert, szövet-, flanelruhát és magas szárú cipőt. Nekem csak cipő kell, rólam nem nyól a ruha.

Itt vannak az ünnepek, de a rossz idő is, hordja a szél a havat. A lányok napszámba járásának már befellegzett, de hogy a két férfi keresetét – bár elég volna – meg-együk, és munka nélkül legyünk, nem engedhetjük meg magunknak. Ebédre összejön a család, és nagy tanácsot tartunk. Én azt ajánlom, mi a nők, elmegyünk háztartásba, ott melegen dolgozunk, kosztot is kapunk, még valamennyi fizetést is, és a ruha sem nyól úgy rólunk. Apjuk tud főzni, ideje is van rá a déli órákban, Gyula bevásárol, naponta egy liter tejet vesznek, sőt ők is iparkodjanak a keresetből valamit megtakarítani, és tavasszal újra summások leszünk, hogy a jövő karácsony már a saját házukban érjen bennünket. Ezt mindenki jónak látta.

Cselédsorban

Józsi fiamtól is levelet kaptunk. Már kitöltötte a katonai idejét, két kis családja is van, de mindig berángatják újra katonának, és félő, megint rákerül a sor. Eddig az apóséknál laktak, de már építene magának egy kis hajlékot a vett háztelekre. Ha tudnánk, segítsük ki kétszáz pengő kölcsönrel. Az apósa és ő is minden munkát el tudna végezni az építkezésnél, mesternek nem kell fizetni, és nagyon szeretné, ha ebben a rossz hírű, zavaros helyzetben tető lenne a család feje felett. Mert csúnya világra van kilátás, amit biztosan mi is olvasunk az újságból. Akár akarjuk, akár nem, belesodornak bennünket a háborúba.

Bizony eleget hallunk mi is, hogy eddig is járomszalagon vezették a magyar népet a Habsburgok, most meg valami – itt így mondják – sváb kőműves vezérkedik, és sok sváb él az országban, akik állam akarnak lenni az államban. Sok híveik vannak a magyarok közt is, nyilasoknak hívják őket. Egész nyáron sokat hallottam itt a summásemberek közt is, majd ha ez uralomra kerül itt is, akkor lesz igazi nagy földosztás. Még valami Imrédy nevű is nagy hangon szónokolt itt Kaposváron a summások között. Sokan tőlük várják a megváltást, bár én nem hiszek nekik, az osztrák, sváb soha nem akart jót a magyaroknak.

Hát a Józsi levele után még a politika is eszünkbe jutott. Küldünk is neki, legyen legalább nekik otthonuk, ki tudja, mit hoz a jövő, hátha még mi is odaszorulunk. Be-

mentem ünnep után a bankba, kivettem kétszáz pengőt, postára adtam.

A Keresztesi nevű üzletben, hol a ruhákat vásároltam, érdeklődtem, van-e itt helyszerző. Kettő is van, elmondták melyik utcában. Felkerestem és kérdeztem, el tudna-e helyezni háztartásban. El, de csak vidékre, hová városi cseléd nem akar menni. Nem baj, mi elmegyünk.

Engem Kutasra, két özvegy birtokosnőhöz, Annát messze Kálmáncsára, odakérnek fiatal szobalányt az urasághoz. Bözsit Szentlászlóra az orvoshoz. Az asszony maga főz. Bözsi segédkezik neki, fizetés tizennyolc pengő, Annáé hús, nekem is csak huszonöt pengő, tekintettel, hogy ketten vannak és szobalány is van; kenyérsütés és főzés, és még baromfi is van. Hát nem válogathatunk, megyünk, ahova kellünk.

Hazamenve elmondom, hogy áll a helyzet. Hát nagy baj, hogy így szétszóródunk, de más választás nincs, és tizenötödikére helybe kell állni. Alaposan szájukba rágom, hogy kell viselkedni, már nem olyan kislányok vagytok, és magatokra nagyon vigyázzatok, sok veszély leselkedik rátok. Nem vagytok buták, elég sok könyvet olvasatok, abból is tanulhattátok, egy lánynak első a becsülete. A munkát el kell végezni rendesen, másra semmire nem vagytok kötelesek, ehhez tartsátok magatokat. Ti tisztességesen akartok férjhez menni, amit kerestek, megtakarítani, mert akkor mentek férjhez, ha megkeresitek a stafirungot. Úgy kell beosztani a fizetést, tavaszig semmi ruha nem kell, majd ha újra összejövünk április elején, én tudom, mire lesz szükségetek. Ebben maradtunk, és mikor eljött az idő, nehéz szívvel ment ki-ki munkára, jó távol egymástól Somogy megyében.

Én is megérkeztem a helyszerzőné útmutatása szerint. Addig menjek, míg egy zöld kapuhoz nem érek az utca

balfelén. Oda is érek, ki van tárva a nagy kapu szárnya, a nagy urasági kastély végén egy folyosóformából nyílik a konyhaajtó, megtalálva bekopogtatok. – „Szabad!” - felelnék. – „Jó napot kívánok!” – nagyon vonakodva merem hozzátenni: „Kezeiket csókolom!” – Két asszony van a konyhán, de egyik sem nagyon hasonlít úrihölgyhöz. Egyik egy nagyon öreg, elég kopott fekete slafrokban kávéfőz be a tűzhelyen, a másik egy boglyas kis cigányasszony féle, szintén kopott nagyrózsás pongyolában a mosatlan edényekkel tele asztalon kenyérdagasztáshoz készül.

Bemutatkozva – Kaposvárról a helyszerző küldött – a fiatalabb asszony nagyon megörült: „Akkor hát magát küldték szakácsnének, én már itt sem vagyok a konyhán!” – „Hát itt van: hallevés lesz halfejekből, ráchal szalonnásan, tejfelesen, rizzsel és túros palacsinta, kenyérsütés” – a sütőben két kis gömbölyű kenyér egy nagy széletlen tepsin sül. Bevezetett a spájzba: „Itt van a túró, tejfel, minden, ami kell.” – A konyhából nyílik a cselédszoba, odategyem a holmim és tizenkét órakor van az ebéd.

Sokat nem kérdezősködhettem, már el is tűnt a konyháról. Mire én átöltözködtem, hajam lekötöttem egy fehér fityulával, fehér mellekötényt köttem, mint a hentesek köténye, úgy varrtam fehéret főzéshez, kékfestőt mosogatás-takarításhoz mind a hármunknak, de én ezt a saját háztartásomban is így szoktam, akkorra az öreg nagyságos asszony is végzett a kávéfőzéssel, egy literes üvegben jó babkávéfőzött, átszűrögetve most a szűrőből a nyeles kávéfőzőbe, kiöntötte a kávéfőzést. Tettek még hozzá egy kevés Frank-kávéfőzést, és a liter kávéval ő is elvonult, rám bízta a további kávéfőzést, ebből is egy litert kellett főz-

ni, ez már a személyzeté. Mást nem, de a kávé mindig ő maga főzi.

Így cseppentem egy mosatlan edénnyel tele kis konyhába. Legelőbb elraktam kéz alól egy nagy vājlingba a mosatlan reggeli edényt, egykettő bedagasztottam a kenyeret, megkavartam a palacsintatésztát, előkészítettem a halat, két nagy hal volt, a sütéshez bevagdostam az oldalakat és minden vágásba szép vékony szelet szalonnát raktam, már előbb a halakat, kicsit beszóztam. Az öreg nagyságos asszony mondta, semmit se sózzak el, mivel ő nem eheti a sósat, szép piros paprikával beszórtam. Ez is kész van sütésre.

Külön vízben megfőztem a rizst, petrezselymes rántást készítettem, átszűrtem a rizsre a megfőtt halfejek levét, tálaláskor tejfel belé és kész a leves. Fél tizenkettőkor sütőbe tettem a halat, jól meglocsolva tejfellel és szépen locsolgatva a levével, gyorsan kisült a palacsinta, tűzálló tálba leraktam: egy sor palacsinta egy sor túró, mikor megtelt, ez is tejfelbe megrotyogtatva, mivel péntek van, minden étel tejeles.

Megjelent a szobalány is a takarításból. Nagy derék lány, Erzsike. Nagyon megörült, van már szakácsné! Ő is gyorsan megmosdott, átöltözött, felkötötte a szobalányfityulát a hajára és készen vagyunk tizenkét órára.

Pontosan jön be a fiatalabb nagyságos asszony a konyhai ajtón, de rá sem ismertem: a kis borzas cigányszszonyból előkelő úri hölgy lett. Szép ruha, haja rendben, felékszerezve, nyakán szép kis lánc, ujjain gyűrűk, ruhája mellényzsebében óra ketyeg. Örült, hogy jó illat van a konyhán és pontos az ebéd, és látja, hogy tiszta a szakácsné. Mindjárt megdicsért, és elvonult az átjáró szobán keresztül az ebédlőbe, hol már az öreg nagysága is parádében várta. Nagyon jól sikerült az ebéd, azt mondta a

szobalány, meg voltak elégedve. Már sül a kenyér is, nagyon jó és szép nagy tűzhely van két sütővel. Fával tüzelünk. Étkezés közben azt mondta a szobalány: „Jó hely van náluk, naponta hat liter tejet hoznak be a konyhára, fát-vizet a kanász hord be. Az idős nagyságos asszony élvezeti jogot kap a fiától, ki a kastély másik nagyobb részében lakik. A fiatalabb asszony is özvegy, két lánya van, egy fia. Az egyik lánya Pesten, a másik itt szemben az út jobb oldalán elterülő kastélyban lakik. Fia gazdasági felügyelő messze innen, ritkán jön látogatóba, még nőtlen. Nagyon jó hely van náluk, nem hajszolják a cselédet, nem főzetnek külön, mindent azt eszünk, amit az urak, de az asztalnál a nagyságos asszony adja ki, jó hogy maga mindent betálalt.”

Hát nekem ilyen jó helyem került. Bözsi is meg van elégedve, de Anna nincs. Írta, nem volna rossz a helye, de van két fiú, ezek üldözik, és hogy panaszra ment a nagyságos asszonyhoz, még kicsúfolta. Megtiszteltetésnek vehetné, hogy leereszkednek hozzá, így ő felmondott. Hamarosan írtam a helyszerzőnek, hogy Annának szerezzen más helyet. Mire Anna visszajött Kaposvárra, a hősök templománál levő plébániára helyezte el; hát ez sem volt az anyünkre, de ha más nincs...? Nekem és Bözsi-nek olyan jó helyünk van, elhatároztuk nyárra sem megyünk summásnak, mert pár forinttal kevesebb a bér, de annyi értéket megspórolunk a ruházaton, és a koszt sokkal jobb. Bözsi azzal dicsekszik, már ő főz; Anna is – ha nem szívesen megy is templomba –, de itt jobb helyen van. Meglátogat, nem messze van Kutas, és arról beszél, ő nagyon megunta ezt az otthontalan életet, ő férjhez megy. Szemben lakik velük egy legényember, nagyon érdeklődik öfelőle. A szakácsnő nagyon jó véleménnyel volt róla, nagyon rendes, de szegény leány, ezeknek szép új

hatablakos házuk van az utcára, kocsijuk, lovuk, földjük is van. Igaz, nem nagyon szép legény, de úgy látni, jó dolgos és nem kocsmajáró. A templom körül van kerítve, szép virágos, bokros kert van, ő vasárnap délutánonként ott szokott olvasgatni. Hát a fiú is elsétálgatott arra, köszönt, bemutatkozott, és arról is beszélt, az ősszel nősülni akar. Én megmondtam, szegény lány vagyok, de a fiú azt mondta, ő nem keres vagyont, ő már nagykorú, még ha a szülei nem is egyeznének bele, azt vesz el, akit akar. De biztos nem is szólnak bele, mert ő már csak maga van, a nénje férjhez ment. Megmondtam neki: „Te jól tudod, mink is épp úgy unjuk az otthontalanságot, mint te, és arra gyűjtünk, hogy házat vegyünk, de ha ő szeret, elvehet úgy, ahogy vagy, mert én azt a keservesen összegyűjtött kis pénzt nem költhetem rád.” – Hát sírt Anna; éppen jön a nagyságos asszonyom, kérdi, miért sír Annuska? Mondom neki, miről van szó, és Anna is mondja: „Úgy-e, nagyságos asszony, a szülőknek kötelessége, hogy áldozatot hozzanak a gyerekeikért?” – „Igen, Annuskám, a szülő egyebet sem tesz, mint áldozik, de meg kell fontolni, megéri-e az áldozathozatalt az ügy!” – „Hát én úgy látom, Anna csak azért akar férjhez menni, hogy ott-hona, hatablakos háza legyen, mert unja a szolgálatot. Majd megtudja, mi az após-anyós, különösen olyan helyen, hol a menyecske szegény. Hát ehhez nem tudok mit szólni, az igaz, ha két szegény összekerül és szeretik egymást, a putri is jobb, mint a palota.” – Ebben maradtam Annával, nem bánom, ha férjhez megy, de csak úgy, ahogy van.

Eljött az apjuk is, Anna nála is leadta a panaszt. Írtak a legény szülei is ebben az ügyben, és ha én is akarom, keressem fel őket, és beszéljük meg a dolgot. Anna igen

csinos, a fiú nagyon belehabarodott, és a szülők beleegyezése nélkül is, egy szál szoknyában is elveszi.

Mit volt mit tenni, szabadságot kértem és elmentem. Hát nagyon kedvesen fogadtak. Igen, nagyon szép új házuk van, hat hold föld, szőlő, erdő, kaszálójuk, egy lovak, tehenük, de azt nem vallották be, hogy a házat ők is kölcsönre építették. A lányukat már évekkal előbb férjhez adták, de még az ígért bútort sem vették meg. Nekem kiadták az ultimátumot, tisztességes kielégítést kérnek: szép szobabútort, mert üres a szoba, szép ágyneműt és polgárasszonyhoz illő ruházatot, selyemkendőt, mindent, mert ha már a fiók cselédlányt vesz is el, ne szólják meg, hogy se ruha, se bútor.

Ahogy én meg tudtam ítélni a helyzetet, én ehhez a családhoz, ha maga volna ez a fiú a világon, akkor sem mennék, mert nagyon elmaradottnak ítélem őket a fiúval együtt, hiába élnek ők városon, hiába tartják polgárnak magukat. Mikor elmentem Annához a plébániára, kérdezi, mit néztem ki belőlük. Kertelés nélkül meg is mondtam: „Nem kéne a fiú, ha maga volna legény is csak a világon.” – „Igen, mert maga sajnálja a pénzt rámkölteni!” – „Az igaz, sajnálom, de te bánod meg! Én ennyit láttam ki a háztűznézőből, de mivel én nem járhatok sokat, elmegyek a bankba, a pénzt kiveszem, délutánra kéreljél szabadságot és mindent megveszek, ami kell!”

Apjok is elhozta a megtakarított pénzt, és én is előre kikértem a nagyságos asszonytól háromhónapi fizetésem. Megvettem a bútort – két ágy, két szekrény, két éjjeli-szekrény, toalett-tükör, egy asztal, négy szék –, nem a legfinomabb, de nem is a leghitványabb, szép. Vettem még ágy- és asztalterítőt, három öltözet ruhát selyemkendővel, cipőt, harisnyát, menyasszonyi ruhát; két huzat ágyneműt, négy lepedőt, négy törülközőt, többre nem telt

a pénzemből. Csendes esküvőt csináljanak, a lakodalmi költségeket ők viseljék.

Legidősebb lányomnak írtam, küldje el a két dunyhát, a hat párnát, mert pehelytoll van már mind a két lány részére. Így Annát kielégítettem, de nekem már a bankban fillérem sem maradt, sőt három hónapig fizetést sem kapok. És most el lehetek készülve, ha Vilma meghallja, mennyi pénzt költöttem Annára, ő is kér. Neki is jár bútor és Bözsi is... Bizony el vagyok én keseredve, nem lesz nekem házam, míg élek sem. Már csak az a kétszáz pengő van, amit Józsinak kölcsön adtam, és írta szegény menyem, Józsi megint katona. Nem is mentem el az esküvőre, csak Vilma, Bözsi és az apjuk volt ott. Vilma el is jött hozzám, be is adta a panaszt, hogy Annára költöttük az összes keresetünket, és neki csak ágyneműt adtam pedig, pedig ő is megérdemelte volna úgy mint Anna, ő még jobban is ment férjhez, mert neki a férje után Óbudán összkomfortos háza van...

Az összes postát, ami a kastélyba szól, az inas hozza ki a postáról, és rossz hírt hoz. Kitelet az idő a summásoknak, és most ők sem kellenek télire napszámra. Az uraságnak is van szeme, így akarnak ezek megint potyán kitelelni, nem venni tüzelőt. A férjemnek van is már helye, Kaposváron egy tanárnak van pár darab tehene, emellett lesz bennkosztos és mindenés, de Gyulát nem tudja elhelyezni. Nézzek szét én is a környéken, hová tegyük. Most Annáéknál van, de itt nem szívesen látják.

Elszomorodok a levélolvasás után. Kérdezik: – „Nem jó hírt kapott?” – „Bizony nem, az én fiam olyan jó gyerek, most jön a tél, kitelet a summásság és az apja sehová sem tudja télire elhelyezni.” – A szomszéd szakácsné mondja: „Lássa, tudok ajánlani magának helyet Lábodra,

kellene az őrre főzőnő gyerekekkel, aki a mindenes munkát végzi, írjon oda, hátha még nem fogadtak. Engem is hívtak ezzel a rossz kölyökkel, de itt én már úgy megszoktam, pedig hányszor kiadja az úr a utam. De szeretem az asszonyom, és sajnálom itt hagyni. Hogy el ne menjek, titokban külön fizet, így elhallgatom, hadd beszéljen ez a bolond úr.”

Megadta a címet és elment. Én gondolkozok, csak itt-hon volna az asszonyom, holnap elseje, és nekem fel kell mondanom, ha azt akarom, Gyulának is helye legyen. Egész éjjel nem hagy aludni a gond, mit tegyek. Hagyjam itt a jó helyem?! De mégis muszáj. Reggel el is mondom én az öreg nagyságos asszonynak mi a helyzet, ő nagyon sajnál, de tudomásul veszi. Szeretném arra kérni, hogy mivel Pista, az inas rosszul viseli magát, az én fiamat vegye ide helyette inasnak. De nem merem, mert ő nagyon ellene volt annak is, hogy idevegyék Pistát, pedig az ha nem jó is, de úri módon tud beszélni, és az én fiam semmit sem tud a vikszelés, takarítás, felszolgálás dolgai-ból.

Írok is azonnal Lábodra és harmadnap megjött a válasz, maga a gazdaságvezető. Meg is egyeztünk: hat személyre sütni-főzni, minden este friss vacsora, baromfi-kezelés. Mosónő van, harminc pengőbe állapotunk meg. Gyula kap hús pengőt, az ő dolga a takarítás, de ott csak seperi kell és port törölni; csizmapucolás, hízó etetés, víz- és fabehordás, fűtés a kályhákba. Hát ez sikerült, de mit szól az asszonyom, ha hazajön, de már itt van tizenötödike és még most sem jön, pedig biztosan megakadályozta volna, hogy elmenjek.

Megérkeztünk, és elég jól fogadtak, sőt majdnem falubeli is volt köztük, Kompolti. Még a családot is ismerem, így ha nem is szerettem én soha a kakastollas csendőrö-

ket, nem olyan félelmetes. Nincs is rossz helyünk, a főztömmel nagyon elégedettek, és majd vállalják, Gyulát is beidomítják, ha eléri azt a kort, próbacsendőr lesz belőle. Gondoltam, csak nem mondtam – azt már nem! munkás-gyilkos nem lesz belőle az biztos! – most egyelőre nem szólok semmit. Az a terv, én majd menek vissza tavasszal a helyemre, Gyula az apjával summás lesz, fontos, hogy kiteleljünk. Megy is rajtunk az idő; jó két hízót ölünk, van már zsír, szalonna, kolbász-hurka, és már idáig is húsz kacsát tömtem. Jól élnek ezek a szegényemberhajcsárok!

A gazdaságvezető adja ki, mit főzzek, a fizetésükből adják össze a kiadást, és amint látom, jól fizetik őket, Gyula jár vásárolni könyvre. A gazdaságvezetőnek kell jelentenem, mire van szükség, ő ellenőrzi a sót, cukrot, fűszert, szappant. Ő is könyvet vezet. Itt lakik a tisztelyettes is, a felesége még fiatal asszony, de már három gyereke van, jó módban élnek, látom, sok mindent behordanak nekik.

Azt már észrevettem, ha valami ügy miatt vallatni kell valakit, nem messze van erdő, oda kísérik, és biztos meg is verik, mert már láttam, mikor visszajöttek, véres a kezük. Hát emiatt nem valami jól érzem magam. Felkerestem az asszonyom Kutason, hogy mi a tervem, tavasszal visszajövök. Örült az asszonyom, de veszekedett is, miért nem voltam bizalommal hozzá, neki írtam volna, mert ha nem is szereti az öreg nagyságos asszony a fiúinasokat, ő felvette volna Gyulát is rám való tekintettel. Azokkal, akik most nála vannak, meg van elégedve, és ha ott jó helyünk van, maradjunk, de bármikor ha erre járok vagy hely nélkül leszek, nagy az ismeretsége, majd ajánl. Láttam, bizony haragszik is, hogy olyan ripp-ropp faképnél hagytam, de megenyhült, mikor elmondtam mi volt a

helyzet. Apjuk is azt írta, sőt egy alkalommal meg is látogatott bennünket, neki is nagyon jó helye van, így hagyjuk pihenni a summásságot.

Egyre zavarosabbá vált az ország helyzete. Az őrsről az ismerős csendőröket Felvidékre helyezték, az új őrmester cseppet sem barátságos, hanem úgy látom, durva ember. Már törtem a fejem, minő ürüggyel mondjak fel, és hová teszem Gyulát. El is mentem Kutasra, oda szerettem volna legjobban visszamenni. De ott meg voltak elégedve a náluk lévővel, így Mariska nagyságos asszony elajánlott a nővéréhez, Balatonboglárra. Megbízható szakácsnő kellene nekik, és a fiamat is felveszik szobainasnak.

Nagyon megörültem, bár ez megint messze van a férjemtől, de menünk fiammal együtt Balatonboglárra G. Olivérné nagyságos asszonyhoz. Mikor megérkeztünk, nagyon kedvesen fogadtak; szép derék fiatalasszony, egy alispán lánya, Eszter. G. Olivér csak szombatonként jár haza, valami vállalatnál igazgató. A vállalat zsidó tőkével alakult, de a politikai helyzet miatt zsidó nem lehet igazgató. Ezt az állást Varga Béla itteni plébános, képviselő szerezte az úrnak, jó fizetéssel. Ha tudás nincs is hozzá, a nevét alá tudja írni; így mentek már akkor az üzleti vállalkozások.

Az inas még itt van, felesége már elment, ez majd két hét alatt beoktatja Gyulát az inasi teendőkhöz. Van három gyermek, a legidősebb fiú, Guszti; a másik nagyobb lány, Angyalka, mind a kettő iskolás. A legkisebb Baba, három év körüli, és van nevelőkisasszony a gyerekek mellett. Szép nagy kastély ez, van is olyan nagy konyhám, beillene táncteremnek, olyan nagyok az ablakok, akár egy ajtó, és mégis jó meleg volt egész télen, nagy tűzhely, akár

egy kazán, jó erdei szárazfa tüzelő. Vízvezeték van bent, de van egy vadászkutya is négy kölykével, a tűzhely alatti lyukban tanyáznak.

Eszter nagyságos asszony adja ki a kávé, cukrot, más kulcs minden a kezében van. Naponta nyolc liter tejet hoznak a konyhára, van tehenészetük és kertészet. Kávé csak a három gyerek iszik, a többi: úr, asszony, nevelőnő teázik. Hársfatea van, befőzők egy ötliteres üveggel, nagyon szép piros színe van; lekvár, méz, vajás kenyér, rántotta vagy hígtojás van reggelire. Szombat este, ha hazajön az úr, Eszterke nagyságos asszony egész délután arról tárgyal velem, mit süssünk-főzzünk, hogy eltaláljuk a gusztusát; úgy látom, asszonyom fél tőle.

Az inas is már azzal ijesztget: „Szakácsnő, nagyon vigyázzon, mert ha nem jó lesz valami, az úr kijön, és magát fenékbe rúgja.” – „Ne mondd, Pista!” – „De igen! A tea forró legyen, de el ne menjen a piros színe, mert ha újra felforr, zavaros lesz, reggelire két lány tojás, de ez is olyan legyen, meg legyen főve a fehérje, ne legyen nyers, de kemény se! Hát vigyázzon, ha még maga nem látott bolondot, most majd lát!” – „Nohát, jól nézünk ki!” – „Tudja, nincsenek jóba a nagyságos asszonnyal sem, és még arra vigyázzon, hogy a kutyákat nehogy megüsse, mert ezek csak kiugranak innen a lyukból, és itt a konyhán akárhol letolják a nadrágot, még ha nincs is nekik, de nem szabad őket bántani, a feleségem is azért nem bírta a helyet!”

Hát az inas mindent elmondott, mihez tartsam magam és ha az úr esetleg ki is jön a konyhára, ne is köszönjek neki, úgysem fogadja. Az első vasárnap eltelt, nem volt semmi incidens, de úgy hiszem, fellélegzett mindenki, mikor elment.

A képviselőfánk

Következő szombaton újra nagy tárgyalásban vagyunk az asszonyommal, holnap mit főzzünk? – „Hát lesz pulyka vágva, abból leves, mellehúsa és combja szalonnával tűzdelve, sütve, mellé vörös káposzta dinsztelve és pohánka.” – „De hát tészta?! – hajtogatja Eszter nagyságos asszony a magával hozott szakácskönyvet – Tudja, az úr nagy ínyenc a tésztafélékben, nagyon nehéz neki eltalálni a gusztusát és a plébános úr is nagyon tésztás.” – „Hát, nagyságos asszony, van tojás bőven, csináljunk képviselőfánkot!” – „Jaj, Róza, tudna jót sütni?!” – „Tudok, csak bízsa rám a nagyságos asszony, ha nem sajnálja a hozzávalót!” – „Nem, nem! Csak jó legyen!” – így már meg is van tárgyalva a holnapi menü. – „Nagyságos asszony, volna egy kérésem. Én szeretem az állatokat, de tessék nézni, éppen kiugrott egy kutya a lyukból és a konyha közepén ereszt egy nagy tócsát – sehogy sincs ínyemre, én gyúrok, étellel bánok és nekem naponta hányszor fel kell utánuk takarítani a piszkot! Hisz ezeknek az állatoknak jó helye volna az istállóban is!” –

„Róza, erről még csak szó sem lehet! A nagyságos úr nem engedi, tőlem lehetnének ezek akár a pokolban is, utálok őket, de nem tanácsos róla az úr előtt beszélni. És vigyázzon, meg ne sértse őket, igaz, az úr ritkán mutatkozik a konyhán.” – Jó, nem értem el semmit, jól mondta Pista is. De megálljatok, nem soká lesztek itt, csak kijöjjön egyszer az úr a konyhára! Még nem találkoztam vele, nem is tudom milyen, csak a rossz hírét hallom.

Szerettem én ezeket a kis kölyköket is, úgy elnézem hogy nyólnak, már az anyjukat teljesen kiszorítják a nagy tágas lyukból. Az öreg olyan ügyes, ha szüksége van, felágaskodik, ráteszi a mancsát a kilincsre, kinyílik, kimegy és visszajön, ha végzett. Csak az ajtót kell utána berakni, de ez a négy kölyök egyebet sem csinál egész nap, mint pisi-kaki, és reggelre mikor kijövök a konyhára, az egész nagy konyha tele. Napközben ha észreveszem, fogom őket fülüknél fogva, lököm ki az udvarra, de sokszor annyira rájuk érik, még rosszabb, mert ahogy húzom őket, az egész folyosót végigrondíják, még többet kell mosnom. Hát ez megkeseríti az életem, pedig itt is jó hely van, nincs hiány semmiből...

De jó is az uraknak! Sokat elgondolom, nem dolgoznak, csak esznek egész nap és minden bőségben van részükre, hányán szolgálunk a kényükre. Megjött az úr este, hallom az inasoktól, és hozzák a parancsot, mit óhajt vacsorázni, mivel a család már vacsora után van. Ki lett elégítve ő is már. – Szeretném látni én is, de azt mondja Gyula is, nincs rajta mit nézni, közönséges dölyfös ember. Pista meg azt: „Lesz még ideje megismerni a gombaságát!” – ő már örül, nem sokáig látja.

Én mindig ötkor kelek. Az én szobám a nagy folyosó legvégén van. Sok vendégszobák nyílnak a folyosóra, az elhalt öreg Gaszton és felesége szobái, ezek állandóan zárva vannak és a nevelőkisasszony szobája, ez az első között van, éjjel közelebb legyen a gyerekekhez, ha esetleg szükség van rá. Én először rendbe teszem a szobám, utána a telepíszkolt konyhát. Majd kihányom a bélem...! Begyűjtök; már hozza is a baromfikezelő fiú a levágott pulykát. Van rengeteg baromfi, csirke, kacska, pulyka. Sok pulykát hizlálnak eladásra, egy fiatal legényforma ember a baromfikezelő, ez a szakmája, tanulta.

Nekem is össze kell szednem magam, tíz személyre főzök, és még ahogy mondják, milyen válogatós az úr! A reggeli lezajlott, nem volt semmi kifogás. Én már javában főzök, sül-fől minden, sőt a képviselőfánk is, hogy jól kihűljön, már az ablakdeszkán van egy nagy hosszú tésztás tálon; ott mosolyognak, gyönyörű szép nagyok és pirosak mint a róza. Magam is örülök nekik, nagyon jól sikerültek. Már a krémet főzöm a gőz fölött a nagy rézüstben. Ezt állandóan verni kell a habverővel – mikor kiugrik az egyik kutyakölyök a konyha közepére és odavizel. Úgy elfogott a mérge, kapom le az üstöt, vágom az asztal közepére, úgy fenéken rúgom a Dorkó-cipőmmel, egész az ajtóig végigszánkázik és végigfolyik utána a vizet. Megkapom a fülét, vágom ki az udvarra.

Nyílik az ajtó és belép az úr, én meg dobom a kutyát ki, még a folyosóról is. Én még nem láttam az urat, de érzem, hogy ez az. Elkezdem ám: „Hogy a ménkű üssön az ilyen úri háztartásba, hol a konyha a kutyák vécéje! Én még ilyet nem láttam, egyik percben gyúrjak, a másik percben kutyapiszkot takaríjjak??!” – Úgy teszem, mint ha nem is látnám az illetőt, aki csak úgy áll a konyhán mérgében, hogy kifejezze bosszúságát, rúgjon-e belém, vagy káromkodjon.

Kapom újra az üstöt, verem a krémet és tovább apprehendálok a helyzetet és fenyegetőzöm, mind meg fojtogatom a piszkos ronda lusta kölykeket! Közben rá sem nézek az úrra, aki minden szó nélkül kisomfordál a konyhából. Elment a gazdaságba és a gazdát küldte be a kulccsal, volt ott egy nagy szekrény a konyhán és abból akart kivenni valamit.

Mikor elcsendesült a nagy zenebona a konyhán, jött ám megijedve Eszter nagyságos asszony: „Róza, mi történt?!” – „Nincs semmi baj, nagyságos asszony. Elrán-

tottam az úr nótáját a kutyákért! Úgy tettem, mintha nem is tudnám, ő az úr, jól lehordtam az úri háztartását!” – „Az istenért, hogy merte? Mit szolt?!” – „Semmit. Láttam, csak úgy rágta a bajuszát és nagyon mérges.” — „Hát Róza, én már kétségbe estem, mikor hallottam a nagy lármát.” – „Hát azért lármáztam éppen, neki ne legyen ideje kiabálni, megelőztem.” – Mind a ketten jót nevetünk: „Majd meglátjuk, vagy a kutyák mennek, vagy én. Tegyen úgy a nagyságos asszony, mintha semmit sem halott volna!”

Vége lett az ebédnek és jön a nagyságos asszony. – „Róza, a képviselőfánkból nem maradt a maguk részére, csináljon smarnit. Olyan jó volt, mind megettük!” – „Egészségükre! Dehogy csinállok, hisz van itt annyi étel, meg sem győzzük enni!” – „Hát nyugodt lehet, az úrnak olyan jó kedve van, biztos a kutyák mennek, nem maga. Nagyon tetszett neki a képviselőfánk, de még a képviselő úrnak is nagyon ízlett!” – Nem is lett semmi következménye a kutya abajgatásnak, most még nem szolt az úr felőle semmit.

Jövő szombaton megint azt találgatjuk, milyen süteményt süssünk az úr kedvére, ki is találtunk valamit. De a nagyságos asszony még este kiüzente, újra képviselőfánkot óhajt az úr. De most többet, részünkre is jusson, így megint azt csináltam. Mikor vasárnap elutazott, a gazdának meghagyta, hogy a kiskutyákból kettőt valami barátjának küldjön el, a többit anyjukkal együtt kitelepítették az istállóba; így megszabadultam a kutyáktól.

Halad rajtunk az idő. Pista elment, Gyula már jól be-tanult az inasi teendőkbe. Csináltatott neki az asszonyom az elhalt öreg megmaradt ruhájából inasruhát. Nekünk, ha nagyon sok is a munka, jó helyünk van, mert van elég ennivaló. Következik a disznóölés, három nagy hízót vá-

gatnak, ennek minden munkáját elvégzi a hentes, én csak sütöm-főzöm a hurkát-kolbászt. Jól élnek az urak...!

Van ám itt sok lengyel menekült, akik sem élelemhez, sem munkához nem jutnak. Én keveset járok ki, nagyon el vagyok foglalva: sütés-főzés, rengeteg mosogatás. De néha az ablakon keresztül látom, csoportosan járnak-kelnek. Egy idős férfi ide is betévedt, keveset tud már magyarul, és panaszkodik, hazátlan üldözöttek lettek. Jól tartom szegény kiéhezett embert, mivel a nagyságos asszony azt mondta, ez a sarokba állított kis asztal azt a célt szolgálja, átutazó, munkanélküli itt ebédet, vacsorát kaphat az öreg nagyságos emlékére.

Még ezt a szokást megtartják, tehát megértetem vele, jöjjön el minden másnap, két óra tájt, abban az időben nemigen járnak ki a konyhára és én jóltartom. Csomagolok is neki, mikor mit tudok. Kenyéren kívül hol két tojást megfőzök, hol mézet, lekvárt vagy most már van szalonna is. Így jó ideig járt ide ez az idős bácsi, míg egyszercsak elmaradt, nem tudom mi oknál fogva.

Jött a karácsony. A nagyságos asszony süttetett három kétkilósnyi pusztakalácsot, egy kilósnyi mákos bejglit. Ezekből és szalonna-kolbászból csináltunk csomagot és némi használt ruhaféléből – az elhalt Olga nevű testvér ruháiból —, mert az öreg nagyságos úrnak két lánya volt és az Olivér fia. Az Olga még lánykorában meghalt. Majd ezért a csomagért jön három szegény asszony, akik valamikor itt a gazdaságban dolgoztak, de már munkaképtelenek.

Jöttek is. Mivel én nem ismerem őket, mondta az asszonyom, majd szóljak neki. Be is üzentem az inastól: itt vannak. Ő kijött, az elkészített csomagokat átadta nekik. Szegények nagyon köszönték, még a ruháját is csókolgatták, és kívántak asszonyomnak jó egészséget, sok boldog-

ságot. Úgy elérezékenyültem én is. Igen, míg fiatalok vagyunk, dolgozni tudunk, feláldozzuk erőnket, egészségünket az urak szolgálatában és mikor már munkaképtelenek vagyunk, morzsákkal kell beérnünk. Sok helyen még azt sem kap a dolgozó.

De a boldogság, úgy látom, elkerüli az Eszter nagyságos asszonyt is! – Régi üzleti gazdasági papírt használok gyűjtősnak, de már kifogyott, a kinti nagy kamrából hordtam egy nagy ferslágból. Jelentettem asszonyomnak, ő gondolkodik: „Tudja mit, Gyula menjen fel a padlásra, vannak ott sok régi levelezései az apósomnak, hozzon onnan, mert újság ide nem jár, csak a *Gazdasági Közlöny*, az is az irodába a gazdához!”

Gyula egy délután fel is ment, hozott is egy jó nagy kosárral, melyet most a kutyák helyén tartok. Nincs semmi olvasni valóm, így ezekből este egy csomagot magammal viszek. Nagyon rossz írás, nehezen tudom olvasni. Ezt nagyobbreszt az öreg nagyságos úr írta a fiához, de érdekes, fiának egy válaszlevelét sem találok a sok levél közt. Megpróbálom a leveleket sorba szedni a többi érdektelen levelek közül, és mind kikutatom, amit csak találok.

Nem szép dolog belenézni családi ügyekbe, de az elhalt urat úgy ismerem, nagy politikus volt Tildy Zoltánnal, a kisgazdapártban nagy tevékenységet fejtett ki, szerettem volna levelein keresztül megismerni, milyen is lehetett valójában, mert Eszter nagyságos asszony is nagy szeretettel nyilatkozott róla, és ha fiát Gasztit, aki nagyon rossz tanuló volt, pirongatta, mindig arra hivatkozott, nem olyanak szeretné látni, mint az apja, hanem boldog volna, ha olyan lenne, mint a nagyapja volt. Így nekem is felcsigázta a képzeletem, milyen volt hát a nagyapa, és milyen lehet a fia. – Hát bizony, az öreg

nagyságos se valami jól tudott írni, nagy ákombákom be-tűk, se pont, se vessző nála sem, és időbe telt, míg bele-jövök, hogy el tudom olvasni.

Az első levelek még szép oktatások, mit szeretne ne-velni a fiából, művelt, nagy tudású, jó embert, nem saj-nálja érte a sok pénzt, mert a tanulás pénzbe kerül, de azt szeretné, ha fia majd jó politikussá válna, hasznára lenne az országnak is. De ebben a reményében hamar csalódott, mert úgy a fia tanulmányi előmeneteléről, mint maga-tartásáról rossz híreket kap az iskolaigazgatóktól. Kezde-nek a levelek nagyon keserű hanggal, pirongatással tele lenni és fájdalmasak, miért nem tanul úgy és viselkedik, mint Márta és Olga, kik örömet szereznek apai szívének jó tanulásukkal és dicsérendő magaviseletükkel.

A fia ritkán ír, de ha ír is, pénzt kér. Hogy atyai intel-meit meghallgatná, arról szó sincs. Értesítik az iskolából, a fia bukásra áll. Így megy éveken keresztül, az apa le-velei mindig keserűbbek, már sokszor nekem is könnyezik a szemem, fáj a fiú pimaszsága, aki nemhogy javulásról írna az apjának, hanem még ő rója fel apjának, hogy summásait répafölélekkel eteti, elhanyagolja a gazdasá-gát a politikai ábrándokért. Ezeket lehet kiérteni az apa leveleiből.

Azzal fenyegeti fiát, mivel nem győzi pénzzel, úgysem lesz belőle semmi rendes ember, nem is vár már tőle ilyes-mit, hogy dísze legyen majd egykor tudása által az or-szágnak. Legyen katonatiszt, oda nem kell tudás, csak olyan jó adag gorombaság, mint amennyi a fiában máris van.

Lett is. De ez csak újabb fájdalom, szégyen lett az ap-jának. Nem győzte fizetni a váltóit, ha nem akarta, hogy nevét meghurcolják. Sőt olyanokat csinált a fia, megvette

az aranyórákat hitelbe és elzálogosította, hogy pénzhez jusson, mert iszik, duhajkodik, kártyázik, mulat...

Sok, sok levél van, és csak azon csodálkozom, miért őrizte meg a fiú apja levelét, vagy miért hagyta ilyen könnyelműen szem előtt. Iparkodtam elolvasás után eltűzteni, és a kosarat is jól elrejtetni a lyukba, nehogy feltűnjön a nagyságos asszonynak vagy az úrnak, ha véletlenül kijön a konyhára.

Szombaton azt mondja a nagyságos asszony: „Róza, nem tudom, milyen lehet, de azt mondja az úr, valamikor régen az apja idejében répafőzeléket is szoktak főzni, de nem sárgarépát, hanem fehér marharépát. Savanyítani kell, nem tudja, hogy csinálják?” – „Dehogynem!” – és elmondom, hogy kell savanyítani, elkészíteni. – „Hát próbálja meg, és a tésztát is teljesen magára bízom, nem bánom, akármilyen lesz, csak jó legyen.”

Ez hét elején volt. Fogom magam, kimegyek a tehenészeti istállóba, válogatok a répából egy kosárral, a konyhán szépen megtisztogatom-mosom, begyalulok egy nagy cserépfazékkal, besózom, öntök rá langyos kovászt. Jönnek hétközben hol az asszony, hol a nevelőkisasszony, milyen lesz ez? Vasárnap, mivel itt van a kamrában és még sóban ázik a második disznó, egy jó nagy darab tarját belenyomok egy jó nagy fazék savanyított répába; két hízott kacsa sül, aprólékleves lesz daragaluskával és mákos-diós kött rétest sütök, ha már rámhagyta asszonyom. Kész az ebéd.

A képviselő úron kívül még egy vendég van, hát minden nagyon jó. Mikor a savanyított répara kerül a sor, jó nagy tállal beküldök, a tarját külön, szépen felmetélve. Jön Gyula, adjak még főzeléket, mert úgy eszik, mint ökör a csalamádét. Telerakom újra a tálat, az is elfogy. Még harmadszor is jön, most már ne sokat, de az úr még

kér. No, gondolom magamban, az apját azért egzecéroz-tatta, hogy répafőzelékkal tartja a summásait, és most ő maga sem tudja, mennyit egyen belőle. Dehát, hogyan volna jó! Gyenge savanyú ízű, benne főtt a nagy darab hús, berántottam, bő tejjel nyakon öntöttem; bizony a summásoké közel se járt ehhez.

A kótt rétes is mindenkinek ízlett. Finom is volt, ezután ezt is gyakran süttünk. Azt mondta az úr, jobb mint a linzertészta. Újra kérése van: apjának volt egy Ilonka nevű házvezetőnője – ezt is szemre hányta az apjának –, még azóta nem evett krémes rétest, mert nem tudnak sütni a szakácsnék, ha tudok, jövő vasárnap azt süssek. No, az lesz! – Lett is, bár még ezt nem süttem, de ez is jól sikerült. Így nagy lett a becsületem.

Igen, ha jól eszünk-iszunk is, van itt baj elég. Sokszor vasárnap reggel olyan veszekedések vannak a házasfelek között, a nevelőkisasszony sem mer bemenni a gyerekekhez, megvárja, míg elmúlik a vihar, és becsengetik. Asszonyom még hétfőn is rosszkedvű.

A gazda is panaszkodik, nincs pénz. A cselédek is zúgolódnak, rég elmúlt újév és nem kaptak fertály pénzt. Van egy kertész, ez minden piacon sokat árul, gyönyörű virágai vannak a hajtató házban és karfiol, ami ősszel nem fejesedett meg. Nagy pince van tele homokkal, tövesen kiszedette a karfiolt, berakták homokba, megöntözték és a meleg pincében szépen megfejesedtek, ilyenkor jó pénzt kap érte. De, mint a kertész mondja, az urat még a bankóprés sem győzné pénzzel, nem hogy ő hozna haza pénzt a fizetéséből, de innen is elhordja. Bevált az apja írása, mikor egyik levelében azt írta neki: kutyából nem lesz szalonna!

Valóban nagy baj van. Eszter nagyságos asszony jön, vendégek jönnek Kaposvárról: apuka, az alispán és ügy-

véd, megbeszéljük, mi legyen az ebéd. Elkeseredve még nekem is panaszkodik, hogy bizony ő is nagyon rosszul választott, mikor férjhez ment. Jobban imponált neki az egyenruha, mint a szürke gazdatiszti; hová jutott, és mi lesz a gyerekeivel. Nem elég, hogy sírba vitte apját, de tönkreteszi gyermekei vagyonát is; annyi adósságot csinál, zárgondnokság alá helyezetteti a birtokot. Szegény, még sírt is, míg megbeszéltük, mi legyen holnap az ebéd.

Mindenütt baj van. Most rájöttem, miért mondta Pista, hogy azért jár ide a képviselő sokszor hétköznapi is, lelki vigaszt nyújtson a nagyságos asszonynak. Láttam, van is neki szüksége rá, mikor a keserűség úgy csordul belőle, még nekem is panaszkodik. Másnap meg is jöttek az urak, én nem láttam, de mondta a gazda, mindent felleltároztak és zár alá helyeztek. Emiatt az úr rém dühös, azért vannak egymás közt a nagy veszekedések.

Gyanítom, hol lehet a fiam

Apjuk és Gyula el is helyezkedtek Gyöngyösre bentkosztra, hát majd én is szétnézek újra, valami szakácsnői állás után. De nem került rá most a sor, mert Józsi fiam, akit már valahol Oroszországban nyomorogtatnak mint katonát, írt, hogy a felesége három apró gyerekkel maradt újra kereső nélkül, legyenek olyan jó, vállaljam a gyerekek gondozását, hogy felesége marékszedésnél, harmados kukoricaföld-vállalással kenyeret tudjon keresni az éhes szájaknak. Mit tegyek, jól mondta Mariska nagyságos asszony, a szülő egyebet sem tesz, csak áldozatot hoz a gyerekeiért.

Most már Bodon vagyok, gondozom a három gyereket, a disznót, kacsát, baromfit, és főzök, sütök, mire szegény fáradt menyem hazajön, rendbe legyen a háztartás, közben, ha van egy kis időm, elkértem öcsém feleségétől a varrógépet, pár pengőt magam részére is keresek.

Bözsikének hatszázhusz pengőért vettünk egy jó friss fejős tehenet, az összekuporgatott pénzünkből nem sok maradt. Szegény menyem nagyon megdolgozott, hogy biztosítsa apró családjának a téli kenyeret. Fiamtól gyakran kapunk pár soros értesítést: még él. Elmúlik a nyár s ha befejeződik menyem munkája, én is újra szolgálatba lépek. De nagy a bánatunk, megszakadt fiammal a levelezés, még egy sort sem kaptunk tőle, menyem lapjai is visszajönnek azzal: nem kézbesíthető. Nagy a bánatunk, mindent gondolunk, csak jót nem.

Nagy sokára egy tállyai katonatársa felesége ír levelet

menyemnek, a férje írta neki: írd meg Berényinének, a férje él, de hogy hol van, arról nem ír, csak annyit, lehet, majd meggyógyul. Menyem vasárnap elutazott Tálylyára, felkereste a levélíró, de sokkal többet mondani nem tudott. Táborilapon a férje sem írhatott, mi baj érte. Hát csak arra gondoltunk, ha él, keze nincs, mert az másképp bárhol volna, írna. Nagy az elkeseredésünk, bár akármilyen rokkant állapotban is van, csak itthon volna!

Minden munka befejezve, én is útnak veszem magam, megyek legidősebb lányomhoz. Nézem az újságot, hova tudnék elhelyezkedni. Hatvanba keresnek minden szakácsnőt, írok oda. Kapok is választ, felvesznek. Nem is leszek messze a családtól. Meg is érkezek, idősebb házaspár, nagy gyógyszerár van, ezt is takarítani, a lakást is, és főzni, de van még egy két és fél éves fiúunoka, kérdi a nagyságos asszony, szeretem-e a gyerekeket. – „Hogyne szeretném! Magamnak is tíz volt és a nyáron is három unokát gyámolítottam” – mert van egy tizennégy éves forma lány a gyerek mellett, aki felmondott, de még nem mondják, miért. Majd nekem többet fizetnek, és vállaljam a gyereket is. Napközben el lesz velük a gyógyszerárban, mert ők mind a ketten ott dolgoznak, nekem csak öltöztetni és rendbe tartani kell a gyereket.

Bizony, lesz itt is elég munka, és ötven pengőt is nagy alkudozás után fizetnek csak, ha a gyereket vállalom. Igen, hát tudok én még dolgozni, és beosztva el is végzem a munkát, de ilyen nagy fiúgyerek, és nincs arra szoktatva, hogy szóljon, ha szüksége van. Ereszt mindent szabadjára a pelenkába, pedig milyen ügyes. Most már értem, miért mondott fel a lány is. Nem győzöm tisztába tenni; a nagymama a menyét okolja, az nem szoktatta rendre, a szülők valamelyik távoli városban szintén gyógyszerészek.

Gondolkozok, milyen ürügyel mondjak fel, míg a nyolc nap letelik, hogy elmehessek, és más helyet keressek. Már ötödik napja vagyok itt, no, majd reggel szólok, hogy nem maradok, de még nem találkoztam az asszonyommal. Éppen libatömésről jövök be, mikor jön a menyem felpakolva. Nevet, mosolyogva jó reggelt kíván! – „Jaj, mama, Józsi írt, és biztos nem nyomorult!” – Mert mindig arról képzelődünk keze nincs, mert akkor írta. – „És honnan?” – „Pestről, Zugliget, én nem tudom, hol van ez!” – „Gyere be, pakolj le, és add csak a levelet.” – Nem levél, csak lap. Nézem én, nagyon zavaros az írás – már gyanítom is, hol lehet a fiam, a Lipótmezőn, az is Zugligeten van. Nagyon elszomorodom. – „De jó, hogy jöttél, itt nem tetszik a hely, és erős lábon állj, megyek én is veled!” – Azért is jött ő, hogy egymaga nem tud oda elmenni, mert Pesten még nem is járt.

Innen gyakran megy vonat, ő a hajnali vonattal indult. Összekapom minden holmimat, viszem a kis motyómat is magammal, én ide vissza nem jövök. Az asszonyom még nem jött ki, bemegyek és jelentem neki, már megyek is a menyemmel a fiamhoz, és nem is jövök vissza, kérem a cselédkönyvem. Hát csúnyául fellátott. Nem mehetek el, nem adja ki a könyvem. – „Nyolc napig nem kell felmondás, és még akkor is elmegyek, ha nem adja ki a könyvem!” – Hát nagyon veszekedett, mi sietnénk a vonathoz, de bosszúból még a menyem minden holmiját is átkutatja, nem viszünk-e el valamit, és csúnyán szidalmaz. – Mondom is neki: „Ugyan, mit vinnék el, a szaros pelenkát?!’ – „Hát az a baja, ugye, az a kifogása?!’ – „Hát ha meg kell mondani, az is, ilyen nagy gyerek után nem vagyok hajlandó pelenkát mosni, nevelje maga!” – Nagy nehezen elszabadultunk, még szaladtunk is, le ne késsük a vonatot.

Az úton aztán elmondtam aggodalmaim a menyemnek, hozzáfogott sírni, velem együtt. Meg is érkezünk a Lipótmezőre. Be sem akartak engedni. Mivel a borraivalót nagyon elvárták, kézbe csúsztatott a menyem pár pengőt, így beeresztettek a várakozó terembe. Van ott egy felügyelő, elmondom, hogy áll a helyzet, adjon felvilágosítást, mit tegyünk. – „A beteg kezelőorvosával kell beszélni, csak úgy lehet a beteggel találkozni, ha az megengedi!” – „Hol találom az orvost?” – „Ide menjen!” – Be is mentem, megmondtam, kit keresünk. Nagy rimánkodásra megengedi a találkozót, de rámköti: Ne izgassuk fel semmivel a beteget, még nem kellett volna látogatóba jönni. Súlyos idegösszeroppanással került be a frontról, még csak most kezd javulni az állapota. Azért nem szabad izgatni, mert ez, ha helyrejön is, visszatérő betegség.

Az orvos intézkedett, megmondta, várjunk, míg a beteget előkészítik a látogatásra. Mondom a menyemnek, mihez tartsuk magunkat, ne lepődjünk meg, ha Józsi akármilyen állapotban látjuk is, úgy tegyünk, mintha semmi baj sem volna.

Nagy aggodalmak között várakozunk. Lehet, ezen az ajtón jön ki, hol az őr áll; sokszor hallunk dörömbölést, kiabálást: „Adják ide a selyemingem, a kis gatyámat!” – Néha kinyitja az őr az ajtót, és elküldi a dörömbölőt: „Legyen csendben, megkapja!” – Hát csak összenézünk, mindent gondolunk a fiam felől, csak jót nem. Végre nyílik az ajtó, már megbeszéltük menyemmel, ne mutassunk ijedtséget, ne vessünk.

De bizony nagyon kényszeredett volt a nevetésünk, mikor fiam csontig soványodott, dúlt arcát láttuk megjeleni. Én tértem előbb magamhoz. Fiam még meg sem látott bennünket, mert sokan voltunk a teremben. Rán-

tom a menyem karját, és örömmel szaladunk felé, csókoljuk, öleljük, visszük magunkkal az asztalhoz, mely mellett lepakolva helyet foglaltunk.

A fiam szólni is alig tud, de mink csak kínálgatjuk: „Ülj le, hoztunk mindenfélét, egyél! Nincs semmi baj, mindenki jól van, csókoltatnak a gyerekek.” – Fiam sír, de mondom neki: „Csak önfegyelem! Nincs semmi ok a búsulásra, beszéltem az orvossal, azt mondja, már kiheverted a bajodat!” – Nyugtatjuk mindenképpen, mert az orvos azt mondta, nem kell emlegetni és kérdezni, mi a baja. És ne hagyjuk sokat enni, mert nagyon kiéhezett és fáradt a szervezet. Rögtön tejet kért, és egy pohárral meg is itt. Megitta volna az egészet, de mondtuk, van szalonna, sült kacska, vaj, mákos kalács, mindenből egyél, de csak keveset, ne siess. De ő sietni akart, hogy gyerünk innen mielőbb, mert ő nem marad itt. Mondta az orvos, ne ellenkezzünk vele, mindent hagyjunk rá; de láttam, ha ennek azt mondom, nem jöhet még haza, itt hét baj lesz. Intettem a menyemnek, én elmegyek fiam. Nem akart engedni, ne menjek sehová, inkább nem is eszik, csak gyerünk innét. Mondom neki, majd az orvostól elkérem a receptet, milyen orvosság kell neki.

Menek az orvoshoz: „Kedves doktor úr, engedje el a fiam, mert ha nem jöhet haza, ez még sokkal betegebb lesz!” – Nem engedheti, megmutatta a kórlapot: „Nézze, mikor idekerült, hogy nézett ki az állapota, még csak most kezd gyógyulni, nem szabad lett volna látogatóba jönni, most sokkal rosszabb lesz a helyzete!” – Láttam is a nagy kilengő vonalakat, és még csak az utóbbi hetek mutatnak simább vonalakat és oda van írva: *Sinofréziás* – ilyesvalami. – „De nagyon kérem, kérem, doktor úr, azt mondja a fiam, hogy ő húsz krajcárt kért, mikor kint a kertben járt valami látogatótól, és két lapot hoza-

tott rajta, ezen írta a feleségének és Pesten lakó nővérének, hozzanak neki enni és vigyük őt haza, mert már neki nincs semmi baja és itt éhenhal.” – Oda is adtam neki a lapot s azt mondta: „Igaz, nincs bőséges koszt, de nem is lehet bőven táplálni azok után, amin keresztül ment, csak fokozatosan lehet jobban táplálni! Megpróbáljuk, a maga felelősségére hazamehet, de bármi baj lesz, én nem leszek érte felelős!” – Vállalom azt is, hogy vigyázunk, mert veszélyes, valakiben kárt ne tegyen. – „Rögtön, a legkisebb észrevétel után visszahozni!” – Csak így engedi el. Kiállította az igazolást, aláírtam és mentem örömmel. Meg lesz a kívánsága, jöhet haza! Nem szóltam semmit, hogy miket mondott az orvos. Nagy öröme lett, nekünk is, de már szépen lebeszélte a felesége, ne egyen többet, majd megint egy óra múlva.

A magunkkal hozott élelemből, hogy az örök észre ne vegyék, dugdostunk a teremben le-fel sétáló betegeknek, kiknek kérni nem szabad, de az ör mondta, adni sem. Azért egy-két pogácsát, kis darab szalonnát, szelet mákoskalácsot dugtunk.

Közrefogva a fiam, elindultunk hazafelé. Kifelé összehalálkozunk Vilma lányommal, ki szintén megkapta fiam lapját, munkahelyéről szabadságot kért – férje keresete mellett még bejárt dolgozni, a közelbe takarítani, mivel még sok minden hiányzik a háztartáshoz –, ő is mind a két kezében felpakolva jött volna a fiamhoz látogatóba. Nagyon megörültünk, hogy találkoztunk. – „Vigyél mindent vissza, mi már szétsztoztogattuk, ami nem fogyott el.” – Józsi ölelte-csókolta jó testvérét, ki szintén sietett volna segítségére. – „Nem megyünk ki hozzátok Óbudára, sietünk haza, éjfélre otthon leszünk. Józsi alig várja, láthassa gyermekeit.” – A Margit hídig együtt mentünk, ott elválva iparkodtunk ki-ki hazafelé.

Hazafelé a vonaton el is aludt Józsi boldogságában, megyünk haza a poklok tornácából, a Brianszki erdőben elszenvedett idegölő bombázások után fogtuk a kezét kétoldalról. Még álmában is olyanokat rángottak az idegei, kirántotta kezét kezeink közül. Hangtalanul sírtunk, arra gondolva: szegény gyermekeink, mit kellett ezeknek a háború poklában szenvedve kiállni!

Mire Kálba értünk, fiam kialudta magát. Szép holdvilágos idő volt, elindultunk a Tarna-parton Bod felé. Lassan mentünk, hogy fiam ne fáradjon ki, mert olyan gyenge, hol én, hol menyem fogta karon. Olyan öröme volt, hogy újra a neki kedves helyeken megy hazafelé. Csak azon sóhajtozott, szegény bajtársai ugyan hogy vannak?! – De csak azon voltunk, erről elterelni a figyelmét. Hazaérve volt nagy öröm! Az após-anyós is itt voltak, nem hagyták éjjelre magukra a gyerekeket. Ők is nagyon elszomorodtak, mikor látták, mennyire legyengült és zavaros állapotban van.

Jó meleg vízzel lemosdatta a felesége, lefektették és el is aludt. Másnap én menni akartam, de ő is, felesége is nagyon kért, maradjak náluk. Bele is egyeztem, mert láttam, én legjobban tudok rá hatni. Egész telet ott töltöttem, vigyáztunk, nehogy visszaessen. Anyósa – ők két tehént is fejnek – mindennap hozott két liter tejet, mert legjobban a tejet szerette; fokozatosan tápláltuk, mint az orvos mondta, mindig egyszerre keveset, inkább gyakrabban, úgyhogy tavaszra szépen összeszedte magát, és már az idegei sem rángatóztak. Mindennap többet tevékenykedett a ház körül, és nem kérdezősködtünk tőle, mi történt vele, hadd felejtkezzen.

Már Bözsike férjét is behívták katonának, ott is gyermek várható. Magam is annyira megviselt vagyok, alig

tudom összeszedni magam. Legidősebb lányom nem akar engedni, hogy szolgálatba menjek. Azzal biztat, pihenjek csak, de abból nem lesz kenyér és nyakunkon a háború. Neki indulok én újra helyet keresni, Pestre!

Nagy fekete kandisznó

A helyszerző Pesterzsébetre közvetít ki. Egy sertésnagyvágó kért vidéki asszonyt. A szobalányt találjuk otthon, kinek a férje ugyanitt sofőr. Elküldi a kísérőt, én biztosan megfelelek a követelményeknek, hagyjon itt. Tegnap is hozott egyet, de az nem felelt meg. Magunkra maradván, Rózsika elmondja, ebben a szűk, jegyes világban itt ínség nincs. Dolog van elég, és fizetni sem fizet többet negyven pengőnél. A nagyságos asszony áldott jó lélek, az úr egy goromba fráter, de ki lehet bírni, mert az sem rossz, csak olyan jól megy dolga, maga sem tudja, hogy pöffeszkedjen. Majd meglátja, de ne ijedjen meg tőle, ha hangosan beszél, káromkodik. Itt van a Szabó-telepen a templom közvetlen mellettünk, és volt rá eset, akkor káromkodott legjobban, mikor a körmenet ment körül a templomon. Sok mindent beszélt Rózsika, még csak nem is főzünk, mert férje: Laci lent van Bácskában hízókért, az úr a Duna-parti vendéglőben ebédel. – „Ha maga tud jól főzni és kenyeret sütni, nem lesz semmi baj – így biztat a Rózsika –, de ha nem lesz kedvére az étel, látja ott azt az ablakot, ki van törve az üvege, ott dobta ki a tálat az étellel együtt!” – Szép bevezető, gondolom magamban, de azért jóízűen megebédelünk a tegnapi maradékból. Megmutatott Rózsika mindent, nagy saroktelek, sok épülettel. Van egy nagyon szép négyszobás, verandás, fürdőszobás új ház, saroképület; mellette vele egybeépítve irodaház, melyben egy Stern nevű könyvelő dolgozik, az ebédet kap csak. Van egy nagy kapu, ezen jár be az autó

és kocsi, mellette egy nagy mosókonyha és garázs. Azonkívül jó távol egy hosszú épület, mely inasok-segédek nappali és hálósobája; tizenkét személyre van benne emeletes hálóhely, olyan fekete bolhapiszkos dunyha, ugyanolyan párna, undorító ránézni is. És ezekben az ágyakban emberek aludtak! – Van egy nagy istálló, melyben két sorban húsz darab ló, marha elfért és egy istálló ágy, ugyanolyan piszkos ágynemű. Mellette egy fészter, három-négy lapos kocsi, autó elfér benne. Most csak egy lapos kocsi és egy nagy régi típusú fehér autó van benne. Van veres téglából épített trágyagyűjtő gödör. Jó nagy ez is, és nagy vasajtó van rajta. Rózsika figyelmeztet, minden hulladékot és szemetet ebbe kell hordani. A nagy udvar közepén még van disznószállás tető alatt, ebben hízókat is lehet tartani. Szemben az új házzal van a konyha, cselédszoba, a kamra, egy másik külön nyíló nagy kamra, nyitott szín, hol szén, fa és más holmikat tartanak. Csuda egy vagyon egy embernek városon ilyen telek! Este is lett, mire végignéztünk mindent.

Ha Laci is itthon van, hármunké a szoba. Rózsika figyelmeztet, ha elaludnék, és nagy autóböveget hallok, szóljak, mert az úrnak az a szokása, éjjel érkezik és már messziről bögeti az autót, s neki már nyitott kapuval kell várni, hogy ő meg se álljon. Már úgy megszokta, ha a város szélén megszólal az autója, akárhogy alszik is, felérez rá. – Hát bizony a látottak, hallottak után sehogyse tudok én elaludni. Ugyan mi lesz itt velem?! – Valóban, tizenegy óra felé hallom a nagy autóböveget és Rózsika – bár úgy aludt, mint a bunda – felugrik, és rohan ki. Nagy robajjal robog be az autó, öblös férfihang érdeklődik arról, nem gyött-e vagy táviratozott-e Laci? – Rózsika bejött és aludt is tovább és csak irigykedtem, milyen jó, aki ilyen könnyen el tud aludni. Végre én is elaludtam,

hétágra sütött a nap, mikor reggel hatkor szól a vekkeróra. Felkelek, Rózsika is felérez a csörgésre, szeretne még aludni, de kocsit kell mosni. Én csak hallgatom, mi az a kocsimosás. Rendbe szedjük magunkat. Rózsika mondja: „No, szakácsné, jól gyürekezzen fel, ne legyen nagyon vizes, az autót minden reggel le kell mosni! Jöjjön, majd megmutatom.” – Megyünk, egy szép fekete autó áll az udvar közepén. Rózsika kezembe ad egy jó nagy darab szarvasbőrt: „Most maga ezzel végigmossa a kocsit, én eresztem rá a csapból a vizet. Mindenütt jól húzza végig a bőrt, mert a kocsinak ragyogni kell!” – Megy is ez, felgyürekezek, felhajtom a szoknyám, de mégis csupa víz leszek, mire végigmossom mindenütt a kocsit. A cipőm is elázik. Mikor mindenütt le van mosva, abbahagyja Rózsika a vízeresztést, kilökjük a kocsit a tócsából, és mindketten nekilátunk kicsavart szarvasbőrrel, egy jobb száraz bőrrrel utánatorölni. Végre úgy ragyog a kocsi, akár a tükör, s bár csupa víz lettem, meg is izzadtam.

No, most már gyerünk reggelit készíteni. A tejet házhoz hordják valahonnan Soroksárról, már itt is van. Elkészítem a kávé, „Van szalonna, kolbász is, ha enni akarunk” – mondja Rózsika. Ennivaló van, de munka is! Nekem nagyon elment a kedvem, én nem vagyok sofőr és kocsimosó! És mivel házmester sincs, kapunyitó, utca-seprő is vagyok, mert a nagy telek körül a járdát is nekem kell söpörni. Körül jó sűrűn nagy fák vannak ültetve, mi lesz itt levélhulláskor?! Most is egy nagy kosár szemetet söpörtem össze, ezt be kell cipelni a trágyagödörbe. Nagyon gondolkozok, vállaljam-e a helyet, bár Rózsikának tetszem, lehet az úrnak nem is, még nincs eldöntve, felvesz-e. Mégis azt gondolom, ha felvesz, egyelőre maradok, már csak addig is, míg jóllakom, és némi pénzt keresek, mert bizony jól ki vagyok éhezve, mert se

fiamnál, se lányomnál nem akartam elenni a gyerekek szájából az ennivalót; mert elég szűken van a kenyér maguknak is. Mi már Rózsikával meg is reggeliztünk, jó kávé, szalonna, kolbász van. Van itt minden a jégszekrényben. Most is van jó kilónyi lesütött disznóhús, de ez, míg újabb nem lesz, az úr számára van fenntartva.

Már elvégeztük a reggeli munkát, ülünk, várunk a csemetésre. Stern könyvelő már megjött, dolgozik az irodában, Rózsika engem bátorít: „De majd ne ijedjen meg!” – „Ugyan, Rózsika, nem vagyok én olyan ijedős, és még nem is szegődtem be, ha nem látom jónak a helyet, nem maradok itt!” – De ő ragaszkodik hozzám: „Vegye csak fel a helyet, látja, mink jól kijövünk együtt!”

Végre tíz óra tájt egyet szól a csengő, kettő nekem szól majd. Rózsika ugrik, szinte repül fel az új házba. Jó időbe telik, míg visszajön azzal, az úr nem kér reggelit, én a cselédkönyvemmél menjek fel. Hát én megyek, ha nem is szaladva, de sietek. Benyitva már a verandán találok egy nagy behemót embert, hálóingben, papucsban le-fel járkál két olyan lábon, akár egy-egy vastag oszlop; karjai szintén olyanok, mint egy jól megtermett ember combjai; melle a nyitott hálóingben széles, nagy fekete szőrös, az egész láb-kar nagy szőrökkel borított, ezt az otromba testet kiegészíti egy nagy has és nagy bozontos fej, apró disznószemekkel, nagy szájjal, bajusszal, vastag tokával, tarkóján is olyan vastag zsírpárna van, mint egy jó nagy hízó végbélhurkája megtöltve. Hát ijesztő egy alak, nem hiába mondta Rózsika, ne ijedjek meg, mégis meg vagyok szeppenve. Hát még a hangja! Már este is hallottam a bömbölését, most még ellenszenvesebb. Köszönésemre csak biccent, és rámreccsent: „No, maga volna az a szakácsnének való?!” – „Igen.” – „És tud főzni?!” – „Hát, ha van mit!” – „Nem azt kérdeztem, tud

vagy nem tud?!” – „Tessék nézni, nincs hosszú bizonyítványom, de van egy jó ajánló levelem.” – Átadom a könyvem, iratom, de csak nagyjából tekint bele. Újra rám reccsent: „Tud főzni vagy nem?” – Azért is rávágom: „Tudok!” – „Majd meglátjuk! Mit kér?” – „Ötven pengőt.” – „Hahaha – olyant kacag, majd elsodor a szele. – Ilyen paraszt Mári ötven pengőt?! Negyven pengőt kap ha tetszik, ha nem, mehet!” – Hát legszívesebben mennék is, de megállj csak, azért is maradok, de majd kitolok én veled!! – „Rendben van, elfogadom.”

Legalább egy hónapot kihúzok, legyen pénzem, miből éljek, míg jobb helyet nem kerítek. Vilma lányom itt lakik Óbudán, Paulinka, legfiatalabb testvérem, kinek férje az Óbudai Hajógyárban dolgozik, szintén a Batthyányi utcában lakik egy kis disznónak való lyukban, viceházmesterek. Nálok szoktam lenni, ha nincs helyem, mert szegény beteges, és jólesik neki, ha segítek lépcsőt mosni és szemetet lehordani. Nekem is jobb, mert Óbudára HÉV-vel kell menni, itt közelebb vagyok a helyszerző irodákhoz. De megegyeztünk, maradok. Könyvem eltette az úr és utasítást adott: két kiló cseresznyét és zöldséget vegyek. Rózsika majd ideadja a bolti könyvet, megmondja, hol az üzlet. Holnap majd megmondja, mit főzzünk, ma főzzünk, amit akarunk, ő nem lesz itthon sem ebédre, sem vacsorára. Elmehetek. Csengetett Rózsikának, aki már szaladt is fel, lépcsőn találkozáva csak kacsintott rám, mintha mondaná: „No, úgy-e, nem ette meg?!”

Rózsika segítette felöltözni, mert még a cipőt sem tudja felhúzni, nem hajlik a pocakja. Én csak szörnyülköztem, ilyen idomtalan embert még nem láttam! Nem tudok egyebet csinálni, míg Rózsika nem gyün, begyújtok, és szétnézek a spájzban. Van itt minden, látom. Elment az úr, jött Rózsika, jót nevetett a csodálkozásomon, hogy

még ilyen embert nem láttam. – „Várjon csak, hogy tud ez ordítani!” – Mondtam, két kiló cseresznyét és zöldséget kell vennem. – „Itt a másik sarkon van az üzlet, onnan vásárolunk – mondta –, hozzon, mert hátha délutánra kifogy. Menjen, kérdezze meg a Stern urat, mit óhajt, tegyük meg a kívánságát” – mondta Rózsika és elment takarítani. A könyvelőnek már tegnap bemutatkoztam, most megkérdezem, mit főzök? – „Hát főzön krumplinudlit és tojásos levest, ilyenkor, ha az úr nincs itthon ebédre, nincs hús.”

Megkészült az ebéd, jól is laktunk, délután a konyhán szépen kitakarítottunk. Szombaton mindent lemosni, rezet pucolni, ragyog a konyha és a sok rézholmi. Szombaton a könyvelő is csak három óráig dolgozik. Bejön hozzánk a konyhára, ők már ismerik az uruk szeszélyét, mind a ketten biztatnak, ne ijedjek meg, hadd ordítson, nem olyan veszélyes. Csak fejébe szállt a nagy dicsőség, hogy most a zsidók pénzén ő milliókat keres. Mint szakember most a MÁK igazgatója, ez rövidítés: Magyar Állami Kőszénbányák. Igaz, ő nem ért a dolgokhoz, de névleg ő szerepel, és a haszonból is sok jut neki, azért nem tudja, hogy viselje magát. – Hát én sem értek hozzá, csak annyit, hogy ilyeneknek milyen jól megy az élet, a fiam meg ideg-roncs és már két vejemnek is az a kilátása, mehetnek a frontra megdöglenni, azért hogy ezek az ők és a többi dolgozó vére, szenvedése árán milliókat harácsoljanak. Még a Vilma lányom férje is már hadiüzemben dolgozik.

Rózsikával még sokat elbeszélgettünk, ő már régen ismeri a gazdánkat, nem első ízben szolgál náluk, a férjével is itt ismerkedett meg. Ő szobalány, a férje hentesinas, majd segéd volt itt, van kétéves kisfiúk, de ki van adva most nevelőbe, mert albérletben laktak, és nem tudnak önálló lakásra szert tenni. Ők is gyűjtögetnék a

keresetet, csak ne volna a férje italszerető, ez sokat fel-emészt a keresetből, azért is kell neki szolgálni. Meg itt van ez az üres segédi lakás, minden szeszélyét elviseli az úrnak, hátha rá tudná venni, hogy ott lakást adna nekik.

A nagyságos asszony áldott jó teremtés, de az úr tiszta bolond. A felesége is sokat tűr neki, arra is mindig ordít. Most hogy itt van ez a szép vagyon, és már nem fiatal házasok, de még nem volt gyerekük — még azt is elárulta Rózsika, nem is lett volna az urától –, hogy az a vagyon, amit így összekapartak, ne jusson a férje testvéreinek, inkább reszkírozza a gyerekszületést. Azért van most a klinika, bármi baj adódna, kéznél legyen az orvos, túl van már a harminc éven és máskülönben is veszélyes, mert az is ilyen elhízott.

Elbeszélgettem volna én este soká Rózsikával, de ő ha már letette a fejét, aludt is, majd valamikor éjfél felé jön meg az úr. Reggel már nagyon drukkoltam, ma főzés, de mi lesz?! Rózsika már fölébredt, mondta, az úr hozott borjúhúst, de hogy mi lesz belőle, arról nem szólt. Szokás szerint előbb jön a kocsimosás, konyha-szoba rendbe hozása, a slaggal jól meglocsoljuk a szép pázsitot, rózsabokrokat a házak előtt, a filagória környékén. Az is nagyon szép kerti bútorokkal van berendezve. Van időm, hát itt is szép rendet csinállok. Megreggelizünk és várunk arra, ébredjen az úr. Csak kilenc órakor szól a csengő egyet. Most következik félóra masszírozás, utána reggeli az úrnak: kávé és hideg hús szeletelve, a kávé hűtve. Kérdezem: „Nem mondta, mi lesz az ebéd?” – „Nem, majd ő lejön!” – Visszaszalad Rózsika masszírozni az urat, én előkészítek mindent és nagyon izgulok, mikor jön mondani, mi lesz az ebéd. Nem készülhetek semmihez, még a cseresznyét sem tisztíthatom, mert nem tudom sültve, főltve, vagy nyersen eszik? Csak az órát lesem, fél tíz; jön is

Rózsika, nagyon sziszeg: „Jaj, úgy fáj a karom!” – De nincs időnk beszélni, viszi a reggelit. Én csak várok nyugtalanul, hát pontosan tíz órakor jön az úr, utána Rózsi üres tálcával. – „Szakácsnő, hozza elő a húst!” – Még csak nem is köszön, pedig ő jön be. Én sem köszönök, úgysem fogadná, most is csak rövid ujjú hálóing, papucs a lábán. Előhozom a húst, ő nagy késsel vágja a húst: „Ez lesz pörkölt, ezekből főz becsinált levest. Tudja, hogy kell?” – „Tudom!” – „Hát a pörköltet magam készítem, hozzon hagymát, készítsen ide mindent.” – „Itt a só, paprika, hagyma” – már tisztítok is egy nagyobb fejet, amit én elégnék találok. – „Ez kevés a húshoz!” – mondja ő. – „Nem jó, ha sok a hagyma!” – „Mit tudja maga!” – még tisztított két nagy fejet. Ráhagyom. Mikor már szépen üvegesedik, mondom: „Tegyük rá a paprikát, húst.” – Rám se hallgat, jó sötétre pírítja, nagy fakanál paprikát szór rá és úgy bele a húst. Csak magamban kuncogok: „Megeheted ezt!” „Itt a só – abba is jól belemenni a nagy fakanalat. – Jaj, sok lesz!” – csak azért is még tesz rá egy félkanállal. Hozom a hüvelyes paprikát, egyet. Jó erős fajta, látom. – „Kevés!” – még kettőt hozat, beleteszi azt is. Letakarja a fődővel. – „Lássa, így kell készíteni a borjúpörköltet! Ehhez csinál nokedlit és cse-resznyés rétest süt. Fontos a pörkölt, azért csináltam magam! Tizenkettőkor ebéd, vendég lesz kettő!” – azzal elvonult.

No, hogy a ménkü üssön a fejedbe, gondoltam magamban, ezt már tegnap is megmondhattad volna, most kapkodjak, mint a bolond. A leves és a rétes jó lesz, az biztos, de a te pörkölted keserű és sós – bár még segíthetnék rajta, de nem teszem, mert látom, ez olyanfajta ember, ha küldik jön, ha hívják megy! – Gyorsan elintézem a levest, csinálom a rétestésztát is és jó volna, ha Rózsi jön-

ne segíteni a cseresznyetisztításban, de nem jön, gondolom nem is ereszti, csak azért sem, hogy ne legyen kész az ebéd pontos időre. Nem baj, én nagyon iparkodok, nehogy szegyenben maradjak, rajtam röhögjön vagy rámordítson. Haladok is nagyszerűen. Jól sikerült a rétesem, még ha akartam volna, se lehetne szebb, a levesem is jó, de a pörkölt valóban olyan sós, keserű, mint az epe. Most majd én nevetek. Háromnegyed tizenkettő, jön Rózsika, és szidja, hogy mennyit parancsolt, csak ne tudjon nekem segíteni. De ni, hisz már kész is lesz! Én már a nokedlit kavarom, a rétes a sütőben sül. Igen, láttam a vadkanját, azt akarja, hogy ugráljak, kapkodjak, de várjon csak, milyen lesz az ő pörköltje?!

Szól az utcai csengő, jönnek a vendégek. Rózsi beengedi, jelenti az úrnak a vendégeket. Két elegáns úri ember, autóval jöttek. Pont tizenkettő, megkönnyebbültem: kész az ebéd! Rózsika már jön is a leveses tállal: „Hű, szakácsné, ez finom lesz!” – „De kínáld is belőle kétszer a vendégeket, mert a pörköltnek nézd csak, még a színe se jó.” – Jön Rózsi: nagyszerűen ízlett az uraknak a leves, és kérkedik az úr, hogy a pörköltet saját kezűleg állította össze, nehogy elrontsa a szakácsné. Jót nevetünk mind a ketten, hogy felsül ez a pörköltjével! – „Jó, hogy bejelentette – mondja Rózsika –, így nem dobja ki az ablakon.” – Viszi is Rózsika a nagy hosszú tészta-húsos tálon, de rossz ránézni is, a tészta mutat valamit, de a pörkölt csúnya, inkább fekete színű, mint piros. Rózsi is csak sunyit, ahogy kínálja előbb a vendégeket, akik szintén vonakodva nézegetik és nem mernek belőle sokat szedni. Az úr is rátekintve már nem henceg, hogy az ő készítménye – valóban ehetetlen, olyan sós, erős, pár nokedlit elfogyasztottak, a húst mind a tányéron hozza ki Rózsi. – „No, mit szól az úr?” – „Jaj, ne is kérdezze, magát okol-

ja, mert maga belekontárkodott, hogy sok lesz ez-az, most az urak azzal viccelik: „Te meg csak azért is még többet tettél bele! Látjuk, most minket akarsz megmérgezni a pörkölteddel. Nem, barátom, nem esszük meg!” – „Magának nagy szerencséje van, a rétes jó lesz, másképp maga is szedhetné a bábruhát!” – „Jól van, vigyed, nem bánom, ha mind megeszik is!” – Nem is hozott vissza Rózsika, csak három darabot azzal, ezt délután én vigyem be a nagyságos asszonynak, és mutatkozzak be. Hát hogy milyen jót mulattunk, felért egy mozival.

Jaj, szakácsné, mondja el a nagyságos asszonynak is, ő is hadd mulasson rajta. Hát mink egy-kettő elmosogattunk, Rózsika leírta a címet, hol keressem a nagyságos asszonyt. Semmi kedvem nem volt elmenni, fel sem tudok rendesen öltözni, csak ez a rossz használt Dorkó-cipóm van, nem is igen lehet cipőt venni, pénzem sincs rá, mert minden fillért a házvételre gyűjtögetünk. A három darab rétest becsomagoltam, bár jobb szerettem volna pihenni a sok kapkodás után. Rózsika adott pénzt villanyosra; meg is találtam a nagyságos asszonyt, éppen déli pihenőből kelt fel, készült felöltözni. Én vissza akartam vonulni, de azt mondta: „Jöjjön csak, nem baj ha még nem öltöztem fel, nem zavar!” – Már tudott róla, én leszek a szakácsné, mert az úr telefonált. – Hát hogy érzem magam náluk, reméli ha hazakerül jól kijövünk egymással. Az úr szeszélyes, de nem kell szívre venni. Már tudott a nem sikerült prököltről is. – „Lássa, majd ezek után nem üti az orrát a főzésbe, örülök neki, hogy felsült!”

Nagyon panaszkodott, hogy fél a szüléstől. Én biztatam, nem olyan veszélyes, én tízszer estem át rajta, legyen nyugodt. Pedig ahogy elnéztem, nem szeretnék a bőrébe lenni. Jó magas, szép arcú nő, szőke, kék szemű, de olyan elhízott ez is. Nagy mellek, erős kövér combok, karok, az

egész test csupa háj. Panaszkodik, enni sem mer, mégis hízik; még rám irigykedik, milyen jó nekem, ötven-hatvan között, és mégis karcsú vagyok. Igen, de hányszor nem laktam én jól, és az állandó robot nem hagy elhízni! Megkóstolta a rétesem, elismerte, jó, de nem eszi meg, mert tésztát nem ehet. Jó egészséget és szerencsés szülést kívántam, és indultam vissza. Mire hazamentem, megérkezett Laci is, Bácskából szállították a sok nagy fekete hízókat. Egy részét beterelték az ittlelvő szálláshelyre, majd innen viszik szanaszét. Laci jóképű fiatalember, örültem, most már nem nekem kell kocsit mosni, itthon a sofőr. De bizony tévedtem, reggel Laci fel sem kelt, ketten mostuk újra a kocsit. Látom, ez már ha ő itthon van is, csak az én teendőm lesz. Rózié a könnyebb, mert ő a slaggal csak ereszti a kocsira a vizet, de én akárhogy vigyázok is, csak lucskos leszek.

Mire az úr felkelt, Laci is rendbe szedte magát, beszámolt a hízókról: ennyi ide, annyi oda, és még ennyi van lekötve további szállításra, várja az utasítást. Ha ezeket elviszik, holnap ők újra mennek autóval mind a ketten le Bácskába, honnan ezerszám szállítják a hízókat, úgy a hadsereg részére, mint a közfogyasztásra – még ahogy kiértettem, mikor az úr Sternnel tárgyalt, Németországba is szállítanak. Most már az úr velem is szoba áll, arról tárgyal, hogy hoz nekem egy csomó csirkét, értek-e a gondozáshoz?

Igen, tanyán éltem, magam részére is sok baromfit neveltem, uraságnak is, konvencióért. Most érdeklődött a családi állapotunk felől, mondtam tizenhat éves fiam és a férjem van, lányaim már mind férjhez mentek, fiam nős. Férjem és fiam bennkosztos cselédek Gyöngyösön. – „Ott terem a jó bor?” – „Igen, és értenek szőlőműveléshez is, ahol a férjem van, tizennyolc hold föld van, nagyobb részét

szőlő.” – Került-fordult az úr, elment az autóval, félóra sem telt bele, szép háromhetesforma csirkét hoztak harminchat darabot egy kotlóval az erzsébeti piacról és még három pár nagyobb vágni való csirkét. Hát jó helyük is van itt az udvaron az istálló körül, ételmaradék, áztatott kenyérhaj nem megy pocsékba, van kukorica, búza nekik is. Házilag sütünk kenyeret, itt nem jegyre vesszük, hanem olyan szép nagy fehér kenyereket sütök minden másnap a sütőben. Lisztet is Bácskából hoznak. Hogy nincs itthon az asszonyom, kapjuk az utasítást: cseresznyét, meggyet befőzni, mikor minő gyümölcs van; cukor is van jegyen kívül is sok. Ahol pénz van, ott nem hiányzik semmi!

A napokban felhívott Rózsika a padlásra. Ő mosott és ruhát tereget: „Ide nézzen, mennyi szappan van itt!” – Hát egy léccel elkerített padlástér, gyönyörű házilag főzött szappannal van tele. – „De jó volna nekem ennek az ára, nem volna gond, hogy fizessem ki a házvételt. Látta, és még most sem adják el, mert azt mondja az úr, még drágább is lesz! Nincs ezeknek pénzre szükségük, most az úr tíz pár cipőt csináltat és ugyanannyi ruhát. Pedig van neki sok, de kihízta és még ezeknél is finomabbakat csináltat, mert most még lehet. A nagyságos asszony is a szülés után sok ruhát, kosztümöt és nagykabátot csináltat; már a cipőket belerakta egy zsákba, majd jön érte az ócskás, ez majd szerencsés lesz, jól keres, mert ezek olcsón veszik az ilyesmit és drágán adják. Vennék én is Lacinak, de még neki is mind nagyok.”

Igaza is lett Rózsának, az ócskás már viszi is a sok szép, jó cipőt, az asszonyét is, négy párt, milyen jó volna nekem is, de nem nekem való. Jön Pestről a szabó is mértéket venni, próbálni szebbnél szebb szövetekből készült

finom ruhákat, de hiába erre az otromba alakú emberre, a szabóművészet sem tudja őt szebbé formálni.

Megszületett végre a baba: fiú! Bár nehéz volt a szülés, szerencsésen átesett rajta a nagyságos asszony. Nagy az öröme az úrnak: fia van! – bár Rózsika rosszmájúan megjegyezte, elmondhatja az úr is: Nem baj, ha nem az én kakasom csinálta is, de az én tyúkom tojta!

Most újabb probléma, nevelőkisasszonyt kell fogadni, mire hazajönnek a kórházból. A keresztelőt a Duna-parti nagyvendéglőben tartják nagy ricsajjal. Igaz, sem az úr, sem az asszony rokonai, szülei nem vesznek részt rajta, mert azok csak közönséges emberek. Stern panasolja, hálátlanság az úrtól, még azokból sem hívatott meg egyet sem a keresztelőre, kiknek jó állását, pénzét köszönheti és a háttérből irányítják a vállalatot. Az asszony szülei kocsmárosok Monoron, jártak itt, mikor a nagyságos asszony hazajött a babával. Az úrnak már csak az anyja él és férfitestvérei, akik most haragszanak, kicsöppennek az úr után való öröklésből, nem is jönnek látogatóba sem.

Jön már a nevelőkisasszony, és még dadát is fogadnak, szoptatni nem fog a nagyságos asszony. Innen a telepről adja el saját gyereke szájától a tejet egy fiatalasszony. Orvosi vizsgálat, nagy húhó van a kisasszony és a szoptató nő körül, míg végre elrendeződnek a dolgok. Igen, de van egy probléma, a kisasszony nem akar pelenkát mosni, hordja ki a konyhára. De se én, se Rózsika nem vesszük figyelembe: ő kapja a nyolcvan pengőt, a különszobát és fürdőszoba használatot, mossa csak ő ki – mink így vélekedünk. Én gyúrok, dagasztok, nem fogok még pelenkát is mosni. Rózsi is úgy vélekedik: neki most már a nagyságos asszonyt is masszírozni kell, ő sem akar, mint szobalány, pelenkamosó is lenni. Így ráfanyalodik a kisasszony, mikor már azt látja, minden pelenkából ki-

fogy, sóhajtozva, milyen világban élünk, neki pelenkát kell mosni!

Én biztatom, jobb ez mégis, mint a kocsimosás! Nekem is úgy fájnak már a karjaim a hűvös reggeleken hideg vízzel kocsit mosni. Már augusztusban járunk, hullanak a falevelek, jön a tél és körül a nagy telken havat seperni – még rágondolni is rossz, töröm a fejem, hogy szökjek meg innen idejében. Pedig az asszonyom nagyon bízik szegény, én jó cselédje leszek neki. Már egy szép blúzt is ajándékozott, Rózsika is kapott tőle ruhát. Most már neki csinálják a szebbnél szebb kosztümöket.

De az úr nem javul, ez olyan bolond, ha itthon van, mindenki a pokolba kívánja. Nincs ez tekintettel senkire. Még én, mivel nem sokat találkozunk, legjobban védve vagyok tőle, de Rózsi, ha nem ugrik elég gyorsan, és a felesége, meg a kisasszony, mind-mind elkapja a magáét. Rózsika is mutogatja a karját, nézzem, hogy ki vannak az erek puffedve a masszírozástól.

„Hát miért csinálja? – utóvégre maga szobalány, fogadjon masszírozónőt vagy férfit, én nem csinálnám!” – „Dehogynem! Maga sem merné neki mondani, hogy nem teszi, ha parancsolná!” – „Nem én, nincs az a fizetés!” – A huncut Rózsi elárult. Én nem járok fel a lakásba, az asszony jön kiadni, mit vásároljak vagy főzök, mindig kedvesen megbeszéli, mit óhajt. Egy reggel két csengetés, ejnye, ez nekem szól! A hálósoba nyitva, egymás mellett két ágy és ahogy végignézek az ágyban hengergőkön, úgy nézem, itt ez egy nagy fekete kandisznó, a másik egy szép rózsaszínű kövér anyadisznó. Rózsika leütött fejével masszírozza a nagyságos asszonyt. – „Jó reggelt kívánok, nagyságos asszony, tessék parancsolni!” – de ő csak mosolyogva fordítja a fejét a párnák közé. Az úr szól: „Róza, most már hogy a nagyságos asz-

szony is idehaza van, Rózsi majd őt masszírozza, maga meg engem.” – „Én nem tudok masszírozni, én szakácsnő vagyok, nem masszírosnő!” – „Ne feleseljen, kezdje csak! Előbb az arcom, majd én megtanítom, hogy kell.” – Meztelenek mind a ketten, az asszonyon is csak egy kis bugyi, az úron is rövid kis fekete gatyaféle. Látom, itt összeesküvés van ellenem, ez csak meg akarja nekem mutatni, hogy a pénzéért ő parancsol, nekem azt kell tenni, amit ő kíván. – „Jól van, az úr bánja meg, nem én, mert az én kezem nem sima, hanem rapcsos.” – „Kezdje már! Előbb a homlokom, úgy, szépen körülhúzni a szemem, úgy, most a fülem felé az arcom. – Így dirigál. – Úgy, jó erősen az állam, tokám. Még azt mondja a vén boszorkány, nem tud masszírozni! Te anya, jobb keze van, mint Rózsinak!” – Nyögdécsel, mikor már a mellét is, hasát is huzigálom, jól belenyomkodva a körmeim is, de úgy tesz, mintha ezt észre sem venné, most a combját, térdét, a bokáját. – „Ott, ott, jó erősen!”

Az asszonyom, meg Rózsi fojtogatják magukba a nevetést, hogy milyen szépen járomba török, de várjal csak, tudom már Rózsitól, hogy a talpához nem lehet érni, mert nagyon csiklandós. Most hasra fekszik, a hátrész most a nyaka következik. A vastag hurkát szeretné eltüntetni, soká kell kenni, azután végig a hátat, olyan nagy tömegű zsír itt is, a far, combok, ott a térhajlatban. Úgy, úgy – végig a lábszár jön, a boka, egyszercsak végighúzom a két talpán mind a tíz körmöm, de már szaladok is ki, mire ő nagy nehezen feltápáskodott, én már le is húzódtam a disznószállásban, meg ne lásson. Hallom háromkodik, és mert mezítláb szaladt volna utánam, nem megy a konyhára, csak a verandaajtóból szid: „Alattomos vén boszorkány!” – hallgatom, nem meri azt mondani, mint a nagyságos asszonynak és már Rózsinak is:

büdös kurva! – én pedig ezt szeretném hallani, hogy lenne okom felmondani. Már Rózsika és a nagyságos asszony is ott állnak, nevetik, hogy a Róza tudta, mitől rúgol. Kiabál: „Te vén szipirtyó! Vasorrú bába, gyere csak ide! Megállj vén boszorkány, csak kerülj a kezem közé!” – Kikiabálta magát, bement. Látom a Stern ott lapul az irodaajtóban, nem tudja, mi van, de kijebb se mer jönni, fél, majd öbele is beleakad. Mikor elcsendesültek, én behúzódtam a konyhára, végeztem a dolgom. Később jött Rózsika, de nem mert a konyhán nevetni, bement a szobába, én utána és Rózsi csak úgy hempergett a díványon, alig bírta magával, úgy nevetett, én is. – „No lássa, engem többet nem hív masszírozni, azt hiszi, én nem tudtam, hogy maguk összebeszéltek! Hallottam, milyen csiklandós a talpára, azt vártam, hasra forduljon, úgy nem veszi észre, én mit akarok, és nem tud gyorsan utánam szaladni.” – „Dehogynem! Ha maga látta volna, úgy felugrott, mint a gumilabda, de most már ő is nevet. „Látod, ki se néznéd ebből a Rózából, milyen huncut, alattomos; igaz, nekem is gyanús volt, hogy olyan könnyen beleegyezett.” – mondja a feleségének. Nem is hívott többet masszírozni.

Szegény Rózsika gyürködte őket, annak reményében, hátha kiérdemli a lakást, mert ahogy már Laciját én is megismertem, annak keresetéből nem jut neki lakásra pénz. Ez itthon nem is kelt fel kocsit mosni és ha már felkelt, teleette magát, beült a kocsmába inni, és este olyan részegen jött haza, mint a csap. Szegény Rózsi csak sírt és panaszkodott, még az ő keresetét is elissza! Jobb szereti, ha nincs is itthon, legalább nem látja.

Meghozták a nagyságos asszonnak is a sok szép ruhát, kosztümkabátot, milyen szép finom anyagok... Fel is próbálgatja, nézegeti magát a nagy tükörben, de csak

sóhajt, hiába fűzi magát szorosra, még csúnyább, mert a fűző alól a hátán is kibuggyan a hájtömeg. Ilyen az élet, nekünk nincs mibe öltözni hogy szebbek, csinosabbak lennénk, neki van és nem gyönyörködhet benne. Így nekünk megvan az elégtételünk: kvittek vagyunk!

A Stern se bánná, ha mindig oda volna az úr, mert ha itthon van, őt is mindig szidja, pedig érti a szakmáját. Őt is rosszul fizeti, Pestről jár ki mindennap. Mivel itt olyan jó kenyér van, már régen megkért, hogy csak egy olyan kis karajkát, ami a belső zsebébe elfér, juttassak neki, mert beteges a felesége, nem tud dolgozni, legalább egy kis jó kenyeret egyen vacsorára, ő is avval van, amit itt eszik, vacsorára már nem jut. Nagyon fél, azért tűr el mindent az úrtól, ki ne rúgja, mert nagyon bajos ilyen származásúnak ma állásba jutni, sőt fél, nehogy munkaszolgálatosnak behívják.

Megjöttek újra a sok hízóval, Laci megy is rögtön vissza, ha ezeket itt elrendezik. Nagy készület van, az úr és a nagyságos asszony elutaznak Ráckevére. Már este parancsot kaptunk, a kocsi ragyogjon! Ők is mind a ketten szépen felöltözve, az úrnak a nagy vastag szivar mindig a szájában lóg, jönnek le a verandáról. Milyen a szolga? – Mi, még Stern is, sorfalat állunk körülöttük, Rózsika még most is a nagyságos asszonyt igazgatja, a kocsiba össze ne gyűrődjön a ruhája. Most Laci vezet, bekapcsolják a rádiót a kocsiban, szép zene van, annak hangjai és a mi jókívánságaink mellett robognak ki az udvarról. Mi még ott maradunk, hallgatjuk Sternt, aki nagyon ránkparancsol, de el ne áruljuk, hogy most azért mennek az urak Ráckevére, az úr fektetni akarja a pénzt, birtokot vesz, mert a pénze sok, de romlik az értéke, és ha a meglevő pénzét birtokba fekteti, abból is megél. Most már itt a gyerek, lesz kire hagyni a vagyont. Hogy ennek az em-

bernek micsoda szerencséje volt eddig is, most valóságos Krózus, hadseregszállító.

Rózsika is elmondja, micsoda kegyetlen kizsákmányoló. Őelőtte volt itt egy szobalány, és nem tudott ellenállni a kísértésnek, mert a szalonszobában van egy szép nagy üveges vitrin, ez tele van sok apró csecsebecsével: kis kutya, nagy kutya, majom, páva, táncosnő, ehhez hasonló porcelán dísz tárgyakkal, mindegyik alatt ezüst ötpengős van, ezen állnak. Szegény lány úgy gondolta, fel sem tűnik, ha ő ezekből egypárat eltüntet, és az ötpengősök jók lesznek neki. Az lett a vége, a lány tagadta, és ő csendőrkézzre, bíróságra adta, a lány börtönbe került. – „Nézzék – Rózsika felszaladt a lakásba és lehozta a lány szegényes holmiját, cipőit –, itt fogta kártérítés fejében, de minek, mit kap érte, ha el is adja, és megfosztotta ezt a szerencsétlen lányt a kis motyójától!?!”

Szétszéledve végeztük tovább dolgainkat. Én mentem a csirkéim etetni, Stern számokat írni, a kisasszony pelenkát mosni, Rózsika rendbehozni a szobákat.

Vasárnap felkeresett a lányom, mivel én nem veszem igénybe a kimenőm, ő jött el. Én is elpanaszkodom, itt nem maradok már soká, mert nekem is úgy fáj a jobb karom, a kocsimosásnál áthúl, jön a tél, seperni kell majd a havat, az udvaron is tőlem várják mindenfelé az utat rendben tartani, és már most is nehéz, hát ha hideg lesz?!

Ő is panaszodik, milyen nehezen kapnak mindent, jegyre és sorbaállással. Már ő is állapotos, férje fizetése nem emelkedik a hadiüzemben és most még babaholmioról is gondoskodni kell. Még bejár ő is takarítani, de mindennap nehezebb a munka. Mondtam neki, ha nem kellene vikszelni, átvinném az ő munkakörét, de ő sem ajánlja. Kosztot nem adnak, és három szobát takarít min-

dennap, hol az egyiket, hol a másikat vikszelni is kell. Nagy gondban vagyok, mennék is, maradnék is, mert itt legalább van ennivaló. Majd csak lesz valahogy... De közeledik szeptember elseje, már jó volna felmondani, csak volna jobb hely kilátásban!

Férjem is ír, ők elég jól vannak, mindkettőjüknek jó helye van a koszt szempontjából. Gyula egy hentesnél kocsis, persze dolog van, de hát ingyen nem fizetnek. Írja, hogy a legidősebb lányom férjét is behívták katonának, már valahol ez is Oroszországban jár. Mindenütt csak baj, a munkásnépek egyre nehezebb, csak ezekre van jó világ, mint az én gazdám. Ó, de gyűlölöm a nép piócait, kik oly kihívó, pökhendi módon bánnak velünk, alkalmazottakkal; és mink, mint a megrugdalt kuttyák, alázasan túrjuk. Sokat elgondolkozok, ugyan mi lesz ennek a háborúnak a vége. Igaz, nem sokat hallok róla, mert újság nem kerül a kezembe, időm sincs olvasni, még vásárnap sem, de nincs is itt mit – könyvet nem látok az egész házban.

A nagyságos asszony azt mondta, az úr nem lesz itthon ebédre, főzök köménymagos levest, pirított kenyérkockával, töltött paprikát és palacsintát. Ha az úr itthon van, mindig húsleves, pörköltök, kirántott húsok. Mindig csak hús... Ma délután kenyérsütés, mindig úgy sütök, minden másnap délután. Az úr nem szeret semmiféle főzeléket, a húst is hússal szeretné enni. Ő szerzi be ezeket, csirkét, hizott kacsat, libát is mindig ő hoz.

Nincs is itt semmi hiba, Monorról még vendég is érkezik, az asszonyom unokanővére jött babát nézni. Éppen ebédelnek, ilyenkor, ha az úr nincs itthon, az irodában szoktak ebédelni. Éppen viszi be Rózsika a levest, halljuk bőgeti az úr az autót. Rózsika ugrott is rögtön kaput nyitni, de az úr olyan dühös, csak fúj, mint a vad-

kan. Tálalom a töltött paprikát. – „Jaj, szakácsné, mi lesz itt, ha ezt az úr meglátja?!” – „Van hideg sült, vigye Rózsika ezt is!” – „Nem, mondta a nagyságos asszony. Nem baj, ha nem tetszik az úrnak, eszik azt, ami van.” – Kérdem, ette a levest az úr? – „Nem, az nem eszik ilyen leveseket.” – „Hát vigyed a másodikat, majd meglátjuk, mi lesz.”

Magam is kíváncsi vagyok, kimegyek a konyha elé. Már kész a palacsinta is. Rákezdte az úr a fertelmes káromkodást, már én is közelebb megyek, lássam. Kapná fel az úr a tálat, hogy dobja ki, az asszony, a vendégnő, Stern megmerevedve ülnek; a kisasszony nyúl a tál felé: „Én kérek, nagyon szeretem a töltött paprikát.” – Erre az úr rákezd: „Az a vén kurva szakácsné, ilyen tálal nekem?!” – Elmond mindenféle jöttment kurvának. Jól van ez nekem, ez kell nekem! Már úgy állok, hogy én is hallok, és csak mondja megállás nélkül a csúfnál csúfabb szavakat; hogy a vendég előtt nem meri szidni a nagyságos asszonyt, rajtam tölti ki a mérgét, aki semminek oka nem vagyok, mert én azt főzhetek csak, amit nekem parancsolnak.

Rózsika már viszi a palacsintát, de ez ebből sem eszik, csak ül az asztalnál, mint bős, komor bika. Én pedig állok vele szemben a konyha végén, hogy lásson, én mindent hallottam. Mikor vége lett az ebédnek, a vendégnő azonnal búcsúzott, és elment. Az úr beült az autóba, Rózsika és az asszony jöttek fel a szobába, öltözteti az asszonyt, megy az is el az úrral, mert valami iratok nincsenek rendben a gyerek keresztlevele körül, azért kellett az úrnak visszajönni, és menni kell az asszonynak is.

Elébe állok a nagyságos asszonynak és mondom: „Nagyságos asszony, kérem a cselédkönyvem, én azonnal elhagyom a helyet, ha rendbe tettem a konyhát és ki-

sül a kenyér.” – Ő meg csak rámnéz szomorúan: „Rózám, ne tegye ezt, az a szidalom mind nekem szólt, nem magának.” – „Kérem, nem maradok, vegyék tudomásul!” – En mentem a konyhára dolgomra, ők szaladtak fel és nemsokára beült az asszony is a kocsiba, és elmentek.

Most jött Stern, a kisasszony, Rózsika: „Szakácsné, figyelembe se vegye, hadd ugasson, ez ilyen bolond. A vendég előtt nem akarta a feleségét lehordani, de ki kellett magát kiabálnia, mert másképp megüti a guta.” – „Üsse, én megmondtam, nem maradok!” – „Pedig, tudja-e, mi a terve magával az úrnak? Ráckevén birtokot vesz és magát a családjával együtt szolgálatba veszi” – mondja Stern. – „Még akkor sem! Örülök, hogy most megszabadulok tőle!” – Végzem a dolgom, Rózsika csak kér komolyan: „Szakácsné, ne hagyjon itt bennünket, kérhet nagyobb fizetést is, megadják. Úgy az úr, mint az asszony nagyon meg vannak elégedve magával!” – rájuk hagytam, hadd beszéljenek.

Nem, semmi áron nem maradhatok, nem bírnám itt ki a telet, az pedig jön. Tudom, nehéz lesz elhelyezkedni, de most még van idő. Hát végeztem minden munkával, össze is pakoltam kis motyómat, és várok. Már sötét este, és mégsem jönnek. Ülünk Rózsival szomorúan a kis szobában. – „Jó magának – mondja Rózsi – de én nem tudok hova lenni...” – „Dehogynem, hisz maga még fiatal!” – „Igen, de ilyen emberrel, mint Laci, és gyerekekkel nem hánykolódhatok, bizony bánom nagyon, hogy férjhez mentem!” – még sírt is.

Nagysokára jönnek haza. Küldöm Rózsikát, mondja meg nekik, adják ki a könyvem, hadd menjek. Végre jön az asszonyom, kérlel ő is: „Maradjon, Róza, ne gondolja, hogy megbánta már az úr? Javítunk a fizeté-

sén...” – „Nem, nagyságos asszony, nem tűröm el, hogy engem becsületemben sértegessen.” – „Hát engem hány-szor sértegetett, hallotta már maga is!” – „Igen, a nagyságos asszony eltűrheti, de én nem vagyok köteles!” – Elmegy az asszonyom, jön az úr nagy mérgesen, leül az asztalhoz: „Szakácsné, hatvan pengőt fizetek!” – „Köszönöm, nem kell!” – „Birtokot veszek...” – „Semmi közöm hozzá, tőlem vehet!” – Szétnyitja a könyvem, veszi a ceruzát. – „Kérem, a könyvbe csak tintával lehet írni!” – Rám se hallgat, csak ír a ceruzával, löki elém. – „Jó, majd találkozunk a bíróságnál!” – mondom neki. – „Menjen innen, mert felpofozom!” – „Tessék, itt vannak a tanúk is!” – mert Rózsika és a kisasszony is a konyhán volt. Az úr elrohant káromkodva: „Vén pimasz, még velem mer feleselni!” – Az asszonyom jött és kifizetett, ma másodika és még az elmúlt hónapra nem fizettek, most adott hatvan pengőt tizenötödikéig, és kért, gondoljam meg, két napig vár rám.

Jól van, már sietnem kell, hogy Paulinkához érjek kapuzárás előtt. Hát csak éppen, hogy odaérek. De meg is lepődtek, Pali is otthon van már, a sógorom a munkából. – „Mi van Rozi néném, meglógott?” – „Meg, sikerült nagy nehezen. De hogy majd hova leszek, nem tudom, hely után nézek addig míg jó idő van. Itt is van helyszerző iroda a Vérmező utcában.” – Így reggelenként elvégeztem Paulinka helyett a viceházmesteri teendőket, hadd pihenjen míg én itt leszek. Negyven pengőt Gyöngyöstre küldtem a férjemnek, tegyék be a bankba. Megírtam, mi a helyzet. Másnap elmondom Paulinkának, mit akarok: feljelentem az urat becsületsértésért. Tudom, nem nyerem meg a pert, mert akik hallották, egy sem mer eljönni tanúnak, de megbosszulom rajta a régi szobalányt, akit ő büntetett meg és az én könyvembe tintával

kell neki beírni. Ezt biztos megnyerem, igaz, pénzembe kerül, de nem sajnálom, csak elégtétel lesz nekem, hogy neki meg kell jelenni a bíróságon. Szinte látom, hogy toporzékol majd, ha megidézük. – „Igaza van, Róza né-
ném, nem árt ezeket egy kicsit megtáncoltatni, csak hogy ugráljon mérgében.” – El is mentem az erzsébeti járásbí-
róságra, felvették a panaszt, majd értesítenek, mikor lesz a tárgyalás. Meg is jelentem az idézésre, de a tanúk per-
sze nem jöttek meg. Megjelent az úr is, de úgy nézett rám, mint a gyilkosra. Tagadta a vádat, ő nem mondott semmi rosszat, én nem jól értettem. Mivel tanú nincs, be-
csületsértésért nem büntették, de a könyvembe a ceruzá-
val beírtakat át kellett írni tintával. Nagy mérgesen el-
robogott – én cseppet sem sajnáltam a nyolc pengőt, ami-
be került. Megérte, hogy a bíróságra citáltam ökelmét!

Jelentkezünk, én szakácsnének

Sokan vannak helyre várók. Mellettem egy fiatal lány ül, most jött vissza helynézésből. Két nő mellé ül le, akik kérdezzetik: „No, nem sikerült?” – „Nem!” – „Miért?” – Hát házmester nincs, ő nem seper járdát, és nem hord szemetet! – Én fülelek egy darabig, és ezek el is mentek. Kérdem a szomszédnőmtől, hol voltak ezek? – „A Pasaréti úton, oda kellene szobalány, szakácsné.” – „Hol van az?” – „Nem messze innen!” – „Jöjjön, menjünk el, jelentkezzünk, én szakácsnének, maga szobalánynak!” – Nem, ő nem akar, mert a kismosást a szobalánynak kell végezni, nincs központi fűtés; ő olyan helyre szeretne menni, ahol van! – „Elég jó idő van, jöjjön, legfeljebb sétálunk egyet!” – Nehezen áll rá, nem, ő úgyis tudja, neki nem kell ez a hely, de a kedvemért eljön. Jól van. Ő már erre ismerős, én nem, magam el is tévednék.

Odaérve a Pasaréti útra, látjuk, jól beljebb áll egy villaforma emeletes ház. Csengetnénk, semmi mozgás. Már el akarunk jönni, megnyomom a kilincset, nyílik a kapu. Jól megnyomjuk a csengőt az épületen, egyszer... kétszer... Végre nagy robajt hallunk, kinyílik az ajtó, egy fiatal úriasszony kérdi, mit keresünk. Hogy a lány nem akar itt elhelyezkedni, én állok előtérbe. – „Kezét csókolom, nagyságos asszony, azt hallottuk szakácsné, szobalány szükséges, arra jelentkezzünk!” – végignéz rajtam. – „Tud főzni?” – kérdi végre. – „Igen, nagyságos asszony!” – adom kezébe a könyvem és irataim. Nagyon rövid bizonyítványaim vannak, de azért felcsenget az

emeletre, lejön egy nála idősebb nő, vele németül beszélget, az is jól megnézeget, én nem értem miket beszélnek. Végre azt mondja: „Jó, felveszem.” – Elmondja mi lenne a teendőm.

Van két gyerek, öt személyre kell főzni, bevásárolni; járdaseprés, szemétfeladás is a szakácsné dolga. Este a gyerekeknek és az uraknak friss vacsorafőzés. Fizetés hatvan pengő.

Rendben van, vállalom – hisz itt ha kell is járdát seperni, nem nagyon széles, és főzök én kétszer is, csak legyen mit. A velem jött lány kijelentette, ő nem pályázik, én megköszöntem szívességét, hogy idekalauzolt, ő elment.

Engem bevezetnek a konyhára. Ma későn lesz az ebéd, főzök krumplipüré levest, mákos-diós palacsintát, kirántott borjúhúst. Megmutogatott a nagyságos asszony mindent a spájzban és a jégszekrényben. Van villanytűzhely, azon is főzhetek, van fatüzelésű tűzhely is, egyelőre azon főzök. Kérdezte, hol a holmim, mondtam, a nővéremnél a Batthyány utcában. Azért elmehetek, ha végzek a konyhán az 5-ös busszal. Itt van a megálló nem messze. Este hat órakor lesz a gyerekeknek és a kisasszonynak a vacsora, ők az úrral a Lúdláb királynőben vacsoráznak. A gyerekeknek főzök sárgarépa-főzeléket, citromkocot, sonka, és befőtt gyümölcs lesz. Ezzel magamra hagytak a konyhán. Nagy az örömöm, most már kitelelek akár-hogy is.

Megfőztem, láttam, jó helyre kerültem megint, élelmezés szempontjából. Mivel nincs szobalány, az idősebb nő lejött, most már ő fog nekem segíteni, míg szobalány nem lesz, ő a nevelőnő, mindent megmutogat, melyik tányér, evőeszköz a két gyereké, melyik az uraké. Az úr ritkán

ebédel itthon, csak akkor, ha a vendéglőben nincs fogá-hoz való.

Jó volt az ebéd, a dióval, mákkal lerakott palacsinta jól sikerült, meg voltak elégedve, de magam is jóllaktam a hosszú koplalás után.

Ebéd után az asszonyom felcsengetett. Ideadta a háztartási könyvet, kétszáz pengőt, megmagyarázta, hol szerezzük be a vaját, tejet, melyik üzletben vásároljak, piacra a Széna térre járjak. Az én gondom lesz mindent beszerezni, ami nincs a háznál.

Az úrnak kilenc órára kell a reggeli. Tea, pirított kenyér, vaj, dzsem és ugyanakkor két szelet pirított kenyeret készíteni vajjal kenve, közé sonka vagy kolbász, füstölt nyelvszelet rakva; ez készen legyen mindig az előszobaasztalon, ezt ő magával viszi. Karácsonyig már nem is fogadnak szobalányt, mert elutaznak két hétre Kékesre az úrral. A gyerekek addig a méltóságos asszonynál lesznek a Görgey utcában a nevelőnővel, én csak magam maradok. Ha most egyelőre a szobalányi teendőket is elvégzem a nevelőnő segítségével, majd akkor kipihenhetem magam. Még azt a szívességet kéri tőlem, ha megyek a holmimért, a spájzban van egy nyúl, adjam be a Trombitás utcába. Busszal járjak, ha a piacra megyek, az üzletek pedig, hol vásárolunk, nincsenek messze.

Nagyon kedves úriasszony, ő nem jön a konyhára, az az én birodalmam. Neki tíz órára kell a reggeli, szintén tea, vaj, dzsem, sonka, ugyanakkor a gyerekeknek is tíz órai. Most beszéljük meg, mi lesz az ebéd és a gyerekeknek a vacsora. Havonta kétszer adnak ők nagy vacsorát, de ezt még ráérünk megbeszélni. Ő most elmegy, mert sok bevásárolni valója van az ünnepekre. Nem sokat tétoztam, rendbe tettem a konyhát, összeszedtem magam, fogtam a nyulat – de Paulinkának szeltem egy da-

rabot a palacsintából, hadd kóstolja meg és a rántott hús részem is elvittem neki. Nagyon megörült, mikor meglátott, lesz ennivaló bőven. Indultam is már vissza a holmimmal, nekem az a tervem, amikor lehet, megspórolom a buszt a magam részére.

Visszaérve az új helyre, nemsokára megjött az úr is. Magas, már kopaszodó, elég cingár férfi. Csengetésére én nyitok ajtót, be is mutakozom, mint szakácsné. Míg lesegítem a kabátját, megkérdi, mi a nevem – „Rozi, vagy Róza, ahogy jobban esik!” – „Hát legyen Róza!” – már szalad is fel az emeletre. Én a vacsorafőzéshez látok a gyerekeknek, kiket délben nem láttam, mert a nevelőnő szedte el tőlem a tálcát a lépcsőn. Jött az asszonyom is. Taxi hozta, küldött hozzám be sok csomagot, mindent rakjak be a földszinti nagy szalonba.

Hat órára viszem fel a gyerekeknek a vacsorát, az úr újságot olvas, a nagyságos asszony kimerültségről panaszkodik, pihen, mert nemsokára készülni kell nekik, mennek vacsorázni. Most mutakozok a gyerekeknek is. Van egy ötévesnél idősebb fiú, Penyike, de már a neve elárulja kilétét, valóban pennyedt, sápadt, sovány fiú, és amint látom, nagyon nevetlen. A kislány Hanna, ez kis köpcös, csúnya lányka, négyéves, de komolyabb, mint a Penyike és nagyon válogatósak. – „Megint sárgarépa! Én nem eszem!” – kiált Penyi és már hentereg a szőnyegen, a nevelőnő emeli fel, de úgy rugdal felé, mint a csikó. Szalad be a nagyságos asszony, hízeleg neki; „De Penyikém drága, egyél csak, milyen jó!” – könyörögnek neki mind a ketten a nevelőnővel.

Nekem olyan kedvem volna jól fenéken ütni, végre nagy nehezen az asztalhoz cibálják: „Csak egy kicsit kiscfiam, és van ám jó citromkoch! Végre sok könyörgés után beletukmálnak pár kanál főzeléket, jöhet a citromkoch.

Ha azt hinné az ember, most már majd eszik, téved. Újra van a nagy kérlelés. Én már nézni sem tudom, mert a Hanna is utánozza Penyit. Nagy nehezen befejeződött a vacsora.

A nagyságos asszony már lázasan készülődik, most nekem kell segíteni az öltözködés körül, mindent a kézbe adni, holott még nekem is szokatlan, mi hol van. Nagy nehezen elkészül ő is, autóba ülve elrobognak vacsorázni és szórakozni. Közben már megkaptam az utasítást: nyolckor kell az urat költeni a reggelivel, akkorra a fürdőszoba meleg legyen, fél kilencre megtölteni a kádat vízzel. Ha az úr elment, a vizet leengedni, a fürdőkádat tisztára mosni, mert azután a nagyságos asszony fürdik, a gyerekek pedig este. Ezután összetakarítom a konyhát, és elmosogatok.

Felfedezőútra indulok a lenti szobákba. Az előszobából nyílik a nagy szalon ajtaja, szép nagy búboskemence formájú cserépkályha van benne, szép nagy rézajtóval és kandalló is, hol szabadtűz ég. Van szép bárszekrény, tele jobbnál jobb itókákkal, szép finom pohárkákkal; egy nagyobb asztal, egy régi divatú pad. Egy szép nagy könyvállvány gyönyörű könyvekkel, amit látom, nemigen forgatnak, mert mind szép új kötésűek. Nézem: Németh László: *Bűn*, Tamási Áron, Jókai, Thackeray, Dickens, Zilahy Lajos – nagyon sok írótól van itt könyv, ennek nagyon megörültem, de hogy olvasni lehet-e, nem tudom még!

Egy másik szobában látom, gyűjtik a régiségeket, mert ez olyan, mint egy múzeum, és csak egy nagyobb, inkább hosszabb, mint magasabb kaszliféle van benne, alul kétfelé nyitós ajtóval, felül kihúzható két fiókkal. Egyikben nagy damasztabroszok és kis hímzett asztaltakarók vannak, és tányér alá való szép fehér lyukashímzésű aláté-

tek – a másikon gyönyörű evőkészlet, alul étkészlet, finom porcelán.

Átvizsgáltam még a spájzot is. Itt áll a villamos hűtőszekrény, asztal, kisebb-nagyobb szekrények, két beépített rúd, melyen nagy füstölt sonkák, nyelvek, oldalasok és kisebb-nagyobb szalonnák vannak. Megolvasom, tizen-négy darab; van itt minden, kockacukor faládákban. Innen nyílik lejárát a pincébe. Még azt is átnézem, jó száraz pince ez, még tűzhely is van benne, van kintre is kijárát, látni, ez már óvóhelynek van berendezve; még víz is van bevezetve és sok nagy fűrészelt fával, szénnel felszerelve. Van szép krumpli, rengeteg üres és tele borosüvegek, boroshordók; vasállványokra rakva fekszenek másfél literes borral telt üvegek és különös formájú üvegek, cifra betűkkel: Vermuth és ha jól emlékszem Gin – sok üres üveg is van ilyen, de sok tele is.

A konyhából van egy átjáró szoba, itt áll a főzőlapos villanytűzhely, egy nagy hosszú asztal, egy széles és magas nagyon erős sárga szekrény, ez zárva van. Itt van egy kis fürkében a cselédvécé és az ajtó nélküli cselédszoba. Ez nagyon kicsi: két ágy és a két ágy között egy kis asztal, a másik falnál egy szekrény és ruhaakasztó fogas. Már készülök a lefekvéshez, még jó, hogy nem kell felkelni beereszteni az urakat.

Hallom, jön le a lépcsőn a nevelőnő. Ne zavartassa magát, biztos fáradt, feküdjön le. De nem fekszem, szék nincs, be se férne, így mindketten az ágyra ülünk és ő kezd panaszkodni a gyerekekre. – „Lássa milyen kibírhatatlan rosszak, nézze a karom, benne van a Penyi fogai helye; most nézze a combom, itt van a rúgása! – jó darabon meg van kékülve. – Nézze a hajam – széthúzza a haját, ott is seb, tövestől kiszakadva. – Ezt nem tudom tovább túrni, ha hazajönnek Kékesről, felmondok. Pedig

nagyon nehéz lesz elhelyezkedni...” – „Hát miért ilyen rosszak?” – „Mert el vannak kényeztetve. Lássá, így megy végbe napról napra az étkezés, még a kislány is, bár az jobb természetű, de utánozza a nagyobbat. Pedig jó hely volna másképp, mert itt nem tudják, mi az éhezés, és elég jól is fizetnének. Még bevárom a karácsonyt, szép ajándékot szoktak kapni az alkalmazottak is. Nagyon gazdagok, az úr vállalkozó, két gyáruk is van, a svájci követ fia, de elváltak a szülők már rég. A nagyságos asszony szülei is elváltak már rég. Négy lány volt, mind az apja nevelte; még egy lány van, az most megy férjhez valami német báróhoz, az apjuk is nagyon gazdag, sok helyen igazgatósági tag. Jó nekik, haszon mindenfelől...” – „De legjobb lesz, ha már lefekszünk, mert majd jönnek, elmúlt tizenegy óra.” – „Még nem jönnek, csak fél tizenkettő körül szoktak jönni.” – Hát sok mindent hallottam, de jobb szerettem volna, ha nem jön le, a szép könyv nagyon izgatott, de már nem is olvasom, reggel visszaviszem.

A reggeli munka is lezajlott, az úr már el is ment, szép kis fehér autóval, melyet maga vezet. Rendbe teszem utána a fürdőszobát, készítem a nagyságos asszonynak a reggelit és a gyerekeknek a tízórait. Tizenkét kiflit kell vennem mindennap.

Már tálcára raktam mindent, várom a csengetést, végre szól. – „Jó reggelt kívánok, nagyságos asszony!” – Ágyban fekve mosolyogva int, de nem hagyja abba a telefonbeszélgetést. Elrendezek mindent a gurulóasztalkára, és várom, mi lesz a parancs az ebédre vonatkozólag, franciául cseveg valakivel. No végre! – „Hát Rózám, beszéljük meg, mit is főzzünk, ha a gyerekek is beleegyeznek. – Jöttek is már tízóraizni a nevelőnővel. – Borsóleves jó lesz, Penyike?” – „Á, nekem nem kell Bé-be-

tús!” – „Hát akkor, mi legyen?” – „Húsleves!” – „Hát jó, lesz húsleves, főzelék...” – „Nekem Ká-betűs nem kell” – rikkant a beszédbe Hanna is, és a tésztán sem tudunk megegyezni, annyifélet sorolnak, ez sem kell, az sem kell! De én már féllábon állok, hisz dél lesz, és mégsem tudunk megegyezni.

– „Hát jó, nagyságos asszony, nem lehet az időt tölteni, megpróbálom magam eldönteni, mi legyen.” – „Én akkor nem eszem!” – jelenti ki Penyi. – „Míg szobalány nincs, nekem kell takarítani is, ne töltsük az időt az alkudozással, van minden, én állítom össze a menüt.” – „Jó, Róza, csinálja, ahogy jönak látja, én most úgyis nagyon elfoglalt vagyok!” – és már ott is hagyom őket.

Van egy nyúl, de ma már ahhoz kevés az idő, abból majd holnap főzök ebédet. Van szép darab marhahús a jégszekrényben, felteszem gyorsan főni levesnek és két szép fej kelkáposztát is sós vízben. Közben felszaladok, az úr szobáját rendbe teszem, a cserépkályhát lezárom, két szobát fűt egy kályha. Megeresztem a nagyságos asszonynak a fürdővizet; megyek újra a konyhára, bezöldségelem a levest, felvágom a nyulat, kiviszem a máját, elkaparom-passzírozom, lesz májgaluska a levesbe és van túró, csinálok túrógombócot tészta helyett. A levest majd ledarálom, lesz töltött kelkáposzta, mindent hozzákészítek. Lehozza a nevelőnő a tízórai edényeket, és mondja, ő majd letörölget, a gyerekek szobáját már kitakarította. Hallom, a nagyságos asszony már a fürdőszobában van, felmegyek, az ő szobáját is összerakom, de csak gyorsan seprem a kefével, nincs idő vikszelni, a portörleszt ráhagyom a kisasszonyra – mert a nevelőnő megkért, hogy így szólítsam. Jó elég vén kisasszony már a német, de ha neki úgy jobban tetszik, legyen kisasszony.

Az ebéd kész, most is együtt ebédelnek, mert a nagy-

ságos asszony, ha rendszeren megy a háztartás, csak két órákor szokott, délelőtt mindig elmegy a városba. – Csengetnek, jön egy úrinő, kit beeresztek. Kérdezi: „Maga az új szakácsné?” – „Igen, kezét csokolom méltóságos asszony” – mert már gondoltam, ez lesz az úr édesanyja; a nagyságos asszony mondta, ő ellenőrzi a gyerekek nevelését. Most is hozott sok nyalánságot nekik és vajat, sonkát. – „Ezeket tegye a jégre” – a cukrászsüteményt, narancsot magával vitte. A kisasszony már megterített és mondja, nagyon kíváncsi az asszony, milyen ebédet állítottam össze. – „De hisz ez finom májgaluska leves!” – „Meghiszem azt!” – Hát jön le, hogy nagyon jó volt, nem kellett kérni a gyerekeket, hogy egyenek! Jön a nagyságos asszony is: „Kitűnő volt az ebéd, nagyon ízlett a gyerekeknek, ezután teljesen magára bízom a főzést!” – Es már megy is.

Újra hozott a nagyságos asszony sok csomagot, alig győzöm behordani. Ezek már mind karácsonyra vannak vásárolva. Kifutófiúk is hoznak sok csomagot, az egyik már hozott egy köteg füstölt kolbászt, a másik egy láda kockacukrot.

Budakesziről is jön egy magamfajta idős sváb asszony, nagyon rosszul tud magyarul. Mondja, ő állandó szállító ide, túrót, tejfelt, vajat, tojást, lisztet és felkötött szőlőt hozott. Jön minden héten és egy pár szép nagy jércét. Összeszámolja, mennyit kell fizetni, hát éppen csak hogy kifutja a konyhapénzből, elég feketén fog a ceruzája. Jelentem a nagyságos asszonynak. Jól van, csak most mondjam, két hétig karácsony után ne hozzon semmit, és nekem újra adott kétszáz pengőt és mindent írok be, mikor mennyit ad, és mikor mennyit vásárolok piacon, üzletben, tejszarnokban, hónap végén számolunk el.

Meghozták a nagy karácsonyfát is, a méltó jön min-

dennap ellenőrizni, hogy esznek-e a gyerekek. A nagyságos asszonnyal már mindent megbeszéltünk, miket szoktak főzni-sütni és mindig egy hétre kiad a nagy sárga szekrényből a spájzban kis negyedliteres üvegekben befőtt gyümölcsöt. Eper, málna, cseresznye, barack, szilva, csipkebogyódzsem. Mindennap másfajta van reggelihez. Van borsó, lecsó, gomba, pici apró uborkák, rengeteg különböző olajos halkonzervek, töltött káposzta, rizses-hús konzervnek és konzervsonkák, kis vászon zsákokban pörkölt és pörköletlen kávé, negyedkilós csomagokban tea – micsoda készlet van itt! és ezekből mindig egy hétre valót ad ki nekem.

Már díszítik a nagy, plafonig érő karácsonyfát. Itt van mind a két nagymama, a nagyságos asszony, sőt az úr is segédkeznek. Micsoda vagyon a rengeteg szaloncukor, alma, aranyos dió, narancs és szép süteményféle díszek, sok csillogó encsembencs, a fa tetején egy nagy díszes angyal, a sok apró villanykörteforma gyertyák, nagy hosszúságú angyalhaj. Már félek, leszakadnak az ágak. Az alja tele van rakva rengeteg játékkal, amit a szülők hoztak a gyerekeknek. Hát még amit holnap kapnak, este még hoznak! Örül a nagyságos asszony, az úr és a nagymamák is. Jaj de szép! – Én elnézve inkább irigykedek és bánkódom. Ebből a fából megvehetnék magamnak egy kis házat és hány munkásszülő gyermekének még kenyér sem lesz elég a szeretet ünnepén – hát még ha a frontra gondol az ember! Úgy összeszorul a szívem, én már megyek is innen, viszem ki a kettős létrát, ne lássák, hogy sírok!

Másnap este amennyire lehet rendbe szedem magam, alaposan meg is fürödtem jó meleg vízben, mintha újra születne az ember – már csak ezért is irigyelni lehet az urakat! És milyen fesztelenek, jár-kel előttem az asszo-

nyom teljesen meztelenül, nincs ennek semmi szemérme. A telefont vállával szorítja a füléhez, mert egyik kezében illatszeres üvegcese, melyből önt a tenyerére és keni magát, és közben franciául beszél, csicsereg valakivel. Sok megbeszélőnivalójuk lehet, énnekem most itt kell mellette segédkezniem. Ezt vigye ki, azt hozza be!

Végre vége a fürdésnek, rendbe teszem a fürdőszobát, ő bevonul és estélyi ruhába öltözik; mennyivel szebb lett így! Jöttek a vendégek, iparkodtam beleilleszkedni a szobalányi teendőkhöz, és ajtót nyitni előttük. Elég pontosak voltak, alig győztem őket vetkőztetni a szép prémes kabátokból. Hozták a sok ajándékot; mikor már mind együtt voltak, jöttek le a gyerekek, kiket a nevelőnő szintén szép ruhákba öltöztetett. Én csak az előszobában tartózkodhattam. Nem sok időt töltöttek itt, mert amint észrevettem, az elvált férjek, asszonyok nem szimpatizáltak együtt, csak az udvariassági kötelességnek tesznek eleget. Mentek is el egymás után, de nekem lerakták a borralalójukat, egy-két pengőt. Hát ez jó szokás!

Mikor csak a család maradt, engem is behívtak, megkaptam az ajándékot: az úrtól egy pár téli kesztyűt, a nagyságos asszonytól három szép zsebkendőt, a méltótól egy pár posztó téli cipőt, a másik nagymamától egy pár jó meleg harisnyát. Hát ilyen bőkezű ajándékokra nem számítottam. A kisasszony nagyon szép, finom kosztümnek való anyagot, egy szép kötött pulóvert, sapkát, de hogy az urak és gyerekek mit kaptak, nem győzném mind leírni. A nagyságos asszony az úrtól szép bundát, hozzávaló prémsapkával, a rokonságtól öt darab szép hálóinget, mind csupa selyem, csipke; táskát, zsebkendőt, különböző fényűzési tárgyakat; az úr sífelszerelést, fényképezőgépet, síkabátot-kesztyűt-harisnyát norvég kötéssel, a gyerekek rengeteg játékot: repülő, tank, ágyú, ólomkatonák,

kard, ló, dob és ki győzné felsorolni. Szebbnél szebb babák, szobaberendezés, képeskönyvek... Ezeknek a játékoknak az árából egy egész család évi ruhaszükséglete kitelne, pedig mennyi játék van már, egy egész nagy szekrény tele.

Kérdezi a nagyságos asszony, vannak-e nekem unokáim? Igen, már dédunokám is egy. – Utasítja a kisasszonyt, majd a kiselejtezett játékokat adja át nekem holnap. Nagyon megköszönöm az ajándékokat és elvonulok vele. Az összeszedett pengőket megolvastva harminchét pengőm van. Nagyon meg vagyok elégedve!

Nemsokára nagy zuhanást, sivalkodást hallok a szalomból. Szaladok be, hát a karácsonyfa feldőlt, maga alá temetve Penyit és az urat, kik a szőnyegen játszottak. Bizonyosan Penyi, ahogy a fa alatt mászkált, meglódíthatta a fát és az egyenetlenül rakott súly miatt felbillent. Nagyon nem ütték meg őket az ágak, de alig tudtuk kihúzni Penyit a fa alól, ordított, mint akit nyúznak. A gyönyörű karácsonyfát csak nagy nehezen tudtuk feltámogatni, a sok rárakott holmi nagy része összetört, a süteményféle díszekből egy nagy tállal szedtem össze; narancs, alma, dió, szaloncukor is sok lehullt, a fa is jól összetörődött, a szépnek indult karácsony csúnyául végződött.

Másnap gyorsan elkészítem a csomagokat. Minden gyerekek tíz darab szaloncukor, két narancs, két alma, aranyos diók, a sok összetört díszsüteményből, sőt még a fáról is szedegettem le. A játékokat is szétválogattam, jutott baba mindenkinek, valamennyinek van szépséghibája, de mind szép, értékes ruhákban, babaágyak, építő-kockák, villamos kocsik, képeskönyvek, kard, dob, van itt minden! No, milyen örömet szerzek én evvel az unokáknak, kiknek nemhogy ilyen játékok lett volna, de még nem is láttak ilyent. Fél tizenkettőkor már a nagy-

postán voltam, hol nem is sokára rám került a sor. Eredj csomag, szerezz örömet a szegényeknek is!

Másnap már szétnéztem, rendet csináljak a szemét körül, mert sok összegyűlt. Kihordom hát reggel két kosárral; a legrosszabb a dologban, hogy figyelni kell a szemetest és fel kell öntögetni a kocsira. Most már van jó meleg cipőm, harisnyám, nekiöltözök, ha várni kell, ne fázzak. Látom, egy kistermetű asszonyka végigjárja a szemetes kosarakat, beleturkál; citrom, narancshéj, rágott almák, krumplihéj, kenyér, kifli, melyikben mit talál, szedi össze a nála levő kosárba. Már látom, visszafelé jön, mert jön a kocsi, és ez a szomszéd ház vicéje; neki nagyon sok szemét van feladni, segítek is neki, mert akkor hamarabb jön a kocsi hozzánk. Beszélgetünk, mondja, miért csak hamu van az én kosarámban? – „Hát amit lehet elégetek a tűzön, kevesebb legyen a szemét.” – „Rosszul teszi” – mondja – ne égessem el, mert ő kiszedi, megmossa, és mindent elhasznál. Ő nagyon szegény asszony, húsz pengőt kap és egy kicsi szobát. Három gyereke van, a legidősebb tizennégy éves, nyomdászinas. Tízéves és hatéves kislányai vannak, férje már elesett a háborúban és olyan kevés a nyugdíj, hogy ma már arra van rászorulva, még a krumplihéjat is megmossák és megeszik, ha megfőzi. – Hát micsoda nyomor ott és micsoda pazarlás itt, ahol én vagyok! Nem is akartam elhinni, de láttam a kosarat, mit szedett össze, és mondta, nemcsak ő, de majd meglátom, még hányan jönnek a szemétben élelmet keresni. Igaza volt; ha kiraktuk a szemetet, azonnal körülvették, még nem is koldusok, hanem olyan Pamuknéhoz hasonló többgyermekes anyák, vagy idősebb nyugdíjas férfiak. Összeszedtem pár narancsot, almát, szaloncukrot és törött süteményt, becsomagoltam, holnap a szeméttel kiviszem Pamuknénak; sőt szétnézek

a főzelékfélék között is, zöldséget, kelkáposztát, pár fej hagymát, jó kilónyi krumplit is tarisznyába rakok, s úgy adom át, hogy feltűnést ne keltsen.

Új nevelőnő jött, német, aki nem tűr beleszólást a nevelési ügyekbe. Az anyja szeretheti a gyerekeit, de nevelni ő a saját belátása szerint fogja, vagy pedig már itt sincs! Ezen a méltó és a nagyságos asszony összekaptak, de mivel az úr is a méltónak adott igazat, a nagyságos asszony takarodót fűjt, de sokszor csak úgy remegett mérgeiben, mikor Penyi a szokása szerint elvágta magát a szőnyegen és nemhogy rimánkodott neki a német nő, hanem nem engedte felkelni. Ott kellett neki feküdni, míg azt nem mondta, bocsánat, többet nem hentergek. Ordíthatott, bőgphetett az anyjának, annak nem volt szabad bemenni a gyerekszobába dédelgetni rossz fiacskáját. Próbálta a rúgást, harapást is, de a vessző kéznél volt, olyat vágott rá a német, elment a kedve az ilyesmiktől. A tízórait is a gyerekszobába kellett felszolgálni nekik, és bele se szólhattak, mint eddig, hogy Ká-betűst, Bé-betűst vagy E-betűst főzzek nekik. Nagy harcokkal ment, míg végre minden a rendes kerékvágásba zökkent. Most is jött a méltó mindennap az ebédeléshez, hozott is mindig valamit a gyerekek részére, de csak a konyhán adhatta le. Habár szemben nem mutatták, de a méltó és a menyé csak olyan kutya-macska barátságban voltak.

Mivel olyan nagy hidegek és havak vannak, kaptam az úrtól egy szép meleg berliner kendőt és milyen jó, akár az üzletbe vagy piacra megyek, jól körültekerem magamon, nem érzem úgy a hideget. A nagyságos asszonyék két hetenként nagy vacsorát adnak. A vendégek nem a rokonságból kerülnek ki, mind idegenek, üzletfelek vagy barátok, kikhez ők is járnak vacsoravendégnek, mert ők itthon soha nem vacsoráznak. Van ilyenkor sok

dolgunk, igaz, csurran borralaló is, de veszem észre, Gizi – az új szobalány – nem felez, mint a nagyságos asszony mondta, inkább csak egyharmadát adja. Szerencsés a szegény Pamukné is, mert amit csak tudok neki adni, mindennel enyhítem a nyomorát. Úgy van megbeszélve – mivel a kerítés egyik léce ki van törve –, én este ide bentre lerakom, ami maradék étel vagy bármi van, ő egy piszkavassal szépen áthúzogatja.

A nagyságos asszony kiruccanására estefelé nagy kézsület van. Fürdik és gyönyörűen kikészíti magát. Órák hosszáig tart. Én hordom fel a vacsorát a gyerekeknek, mert Gizi alig győzi kiszolgálni. Még magam is megbámulom, mert keresztül kell járni az ő szobáján a gyerek-szobába, olyan szép és méltóságteljes magatartásba kényszerítette magát, valóban volt rajta mit bámulni. Különös színű kék selyemruha van rajta, lencse nagyságú fehér babos, oldalt nagyon divatos uszály formája van az aljnak, szép kivágású nyak és hosszú szőrű angóra kulikabát, eleje nyitott, egyik oldalon gyönyörű, aranyból, kékszínű kövekkel formált szarvasbogár alakú brosstű, egy nagyobb alatt, egy kisebb a másik oldalon. Egy szál orchidea van neki feltűzve, úgy ül itt előttünk, mint egy királynő. Mi persze elragadtatottan dicsérijük, nem is hazudunk, mert mit nem formál még a seprűnyél is, ha fel van díszítve. Ő maga is mindenféle pózban próbálja a tartást, hogy kell az uszályt is tartani menés közben, ülve is minél szebben elrendezni, a gyerekek is jönnek a német nővel az anyjukat megcsodálni. De most nem szabad közel se menni, csak messziről hányják egymásnak a csókokat – én is megyek, már ha eddig elbáméskodtam; leszedtem az asztalt, nekem mosogatni kell.

A nagyságos asszony jön le Gizi kíséretében a lépcsőn,

szépen fogva az uszályát, de nem hívat taxit. Én is kinézek az előszobába és kérdem: „Gyalog tetszik menni vagy buszon?” – „Nem, Rózám, leszaladok a Júlia utcán és villamossal megyek.” – „Nagyon tessék vigyázni, ebben a szép vékony cipellőcskében, meg ne fázzon, március van és hűvösek az esték.” – „Nem messze van a megálló...”

Gizi szaladt ajtót nyitni, majd bezárta utána a kaput: „Jöjjön csak gyorsan, ha látni akarja, miért ment gyalog!” – Megyünk ki a teraszra csendben, hol már ott leskelődik a német nő is. Látjuk még, ott libeg szaporán le, de a járdáról egyszer csak előtűnik egy autó és volt, nincs, már semmit sem látunk, eltűnt az asszonyunk. Jót neve-tünk az asszonyi huncutságon és a magunk alattomos kíváncsiságán.

Az úr is megérkezett Ankarából, jól nézett ki és jó üzletet csinált. Újra kaptunk ruhának valót. Gizinek, mikor idejött, két szobalányi kötöt és fityulát varratott és most én kaptam két gyolcs fehér köténynek valót, mert a sajátom már a sok mosástól elnyűtt. Főzésnél is fehér félkendővel kötöm le a hajam, szélére cérnacsipkét horgoltam, mert nagyon szeretik az urak, ha tiszták és rendesek vagyunk. A fürdés is meg van engedve, csak utánunk a fürdőkádat alaposan ki kellett súrolni.

Meg is volnánk elégedve, csak ne volna háború, hozátartozóink ott szenvednek a pokolban, ezek az urak pedig itt a jómódban dőzsölnek, harácsolják a vagytonokat. A nagyságos asszony egyre csináltatja a szebbnél szebb ruhákat, most is egyszerre tíz blúzt varrat itthon házivar-rónővel finom anyagú selymekből.

Jön a háború mindig közelebb

Jön a háború mindig közelebb, és egyre rosszabb a helyzet. Lassan, sétálgatva ballagok a Városmajor utcán, már a Pasarétre érek, és mit látok?! Jön Virágné – ezzel Gizi van nagy barátságban – két bőrönddel szembe rám. Még jó távol, de felismerem, ő is észrevesz, és rögtön átvág a másik oldalra. Mintha nem is látna, bámul a házak felé. Hát ez látni se akar, én se szólítom meg, hogy hol jár erre, de arra gondolok, mit hozhat ez mitőlünk, mert ez ott járt!

Hazaérve Gizi csak meglepődött, és úgy elveresedett, láttam rajta, tudja, megláttam Virágnét, hogy innen megy. Ő nem kérdezett, én se szóltam. Szétnéztem a konyhán, nem vettem észre, hogy tőlem hiányzana valami, a pinceajtót, igaz, nem zártam be, innen bizony elvihetett bort is, vermutot is, mert nem olvastam meg, hány üveggel van.

Hazajöttek a nyaralók, a két gyerek sokat fejlődött, a német nő meg úgy meghízott, csúnyább, mint volt. Penyi már majd iskolába megy szeptemberben. A nagyságos asszony szétnézett, meg volt elégedve, szépre vannak festve a falak, ajtók, ablakok. Megnézte a pincét is, sóhajtozott, csak nem lesz talán szükség rá, hogy ide kelljen bújni. Még most is nagyon bízik a németekben, várnak is egy német vendéget, akivel talán sógorságba kerülnek, elveszi az Erzsike testvérét, majd a napokban jön. Az úr ezzel is valami kereskedelmi összeköttetésbe került.

Annyi pénzük van, még a villanyégőkre is rá van

nyomva a nevük. De már ritkábban hoznak anyagot, úgy látni, kifogy, eldugják az élelmet, ruházatot, üresek lesznek már a kirakatok is. Tegnap hozott az úr jó nagy vég valamit, de nincs időm megnézni, mi lehet benne, mert neki ebédet kell főzni, utána a gyerekeknek vacsorát; később meg elfelejtkeztem róla.

Reggel, míg Gizi begyűjt a fürdőszobába, azalatt megnézem az anyagot, hát nagyon szép finom kabátposztó, de úgy tűnik nekem, kisebb csomó, mint tegnap láttam, mikor az úr hozta. És fel volt bontva, de mikor bonthatta fel Gizi, mert csak ez tehetette. A német nő maga nem jön le, csak a gyerekekkel. Hát biztos addig, míg mink az úrral tárgyaltunk, mit főzzek. Hát ez baj; úgy félek, észreveszik az urak, és én javasoltam Gizit ide szobalány-nak, ha kisül valami disznóság, nekem is szégyen lesz. De csak ne az úr vinné el, mert néha előfordult, ő adta le a Görgey utcába a csomagot. Szerencsére nem vitte magával, Gizinek kellett vinni, míg a nagyságos asszony reggelizik, telefonál, vissza is ér. Jól van már, megnyugszik, elmúlt a vész.

De most már újabb baj, hogy Gizinek sok kifogása van a koszt ellen. Most már disznóhúst igazán nem lehet kapni, tejet is sokkal nehezebben, feketén kell venni. Áztassam ki a füstölt húst, mert azt valahonnan mindig hoznak és füstölt nyelvet. Cukor, vaj is jön még néha. Felhagyunk a vacsoraadásokkal, mert örül az úr, ha megszerez valami ingyencsészt: rákot, halat. Élőcsirkét is ritkán kapni már, a vágott csirke meg olyan csúnya, rossz ránézni. És milyen drága! Igaz, van rá pénz, de már háromszoros ára van.

Mindig nehezebb feltölteni a nagy sárga szekrényt is. Mindenki élelmet gyűjt, akinek pénze van. A munkás

nem tud, mert amit keres, kevés a napi kiadásokra is, és már sokat éheznek.

Tegnap is jó káposztát főztem füstölt disznóhússal, ami megmaradt, úgy számítom, elég lesz mára nekünk Gizivel. A gyerekeknek borsófőzelék lesz.

A nagyságos asszony az úrral vendégségbe megy, valami névnap ünnepség lesz; a német nőnek adok sonkát, mindnyájunknak karfiol levest – szépet sikerült kapnom. De Gizi nagyon fellátott, öneki nem kell füstölt hús, sem marhahús és méghez a maradék.

Meghallja a nagyságos asszony, miről vitázunk, mert éppen kijön. – „Miről van szó?!” – Én nem akartam mondani, de Gizi bátran szól: nincs meglepődve az élelmezéssel, mert ő a marhahúst, füstölt húst nem szereti, ennél fogva fel is mond! — Hát a nagyságos asszony nagyon mérges lett: – „Mit gondol maga, talán én is nem jobban szeretnék friss disznóhúst enni vagy baromfit?! De próbáljon ma beszerezni! Nem látja, maholnap még ez sem lesz. A nehéz testi munkát végző emberek sem ehetnek elegendő füstölt húst! Éppen a papámtól hallok, hogy az erdészeti dolgozók, favágók milyen nehéz viszonyok között élnek! Még maga mer panaszkodni, látná, hogy élnek a gyári munkások! És ha el akar menni, én nem tartom vissza, mert örül majd az a háztartási alkalmazott is, aki kosztra tud elhelyezkedni!” – Ezzel a nagyságos asszony otthagyt bennünket a konyhán. De Gizinek nagyon mehetnékje van, már gyanítom is, miért, biztosan jól megszédte magát, azért készül bennünket itt hagyni.

A nagyságos asszony biztat, majd lesz másik, de én félek, mert nehéz kapni, mivel a férfiakat, aki csak felkelhetős, mind elvitték katonának. A nők gyárba, villamosokra nagyon keresettek, háztartási alkalmazottnak

nemigen mennek. El is küldött az asszonyom a Vérmező utcai elhelyezőbe, de különösen fiatal, nincs. Visszafelé felmentem Paulinkához, és elmondom neki, mi a helyzet, és mi a gyanúm Virágnéval kapcsolatban.

– „Hát én csak nem akartam szólni – mondja Paulinka –, de Gizi után itt is nyomoztak! Valami zűr van körülötte, mert a kórházban, hol takarítónő volt, lepedők, törülközők, ágyneműk vesztek el, és nemcsak ő, de többen is vannak gyanúsítva és lesz valami tárgyalás is. Lehet, azért mondott fel Gizi, nem az élelmezés miatt, hiszen jól tudja, milyen nehéz ma az élelem beszerzése.”

Én is elmondtam a gyanúmat, hogy miket tapasztaltam. Jobb is, ha eljön onnan, nehogy szégyent valljunk vele. Elmondtam, hogy az uraim is lopják ezeket az anyagokat, sőt most már gondolom, hogy a sok füstölt holmit is, mert a nagyságos asszony apja igazgató a felvidéki erdőigazgatóságon, hát biztos a munkások szájából lopják el az élelmet. A napokban jött egy barátnője az asszonynak, annak megmutatta a konyhát, a spájzba is benéztek, s látva a szép sonkákat, szalonnákat, húsokat, nagyot nyelve kérte a nagyságos asszonyt: „Te, Klárikám, nem tudnál az igazgató úrnál közbejárni, nekem is tudna juttatni pár sonkát?” – Ígérte Klárika: „Jó, drágám, majd szólok neki az érdekedben, bár nehéz ügy, de mindent elkövetek, hogy kapjál.”

Lám, így élnek az urak. Sokat gondoltam rá, én is boldog voltam, hogy nem dézsmáltam meg a textilt – nem érdemes becsületesnek lenni...

Hazamenve beszámoltam a nagyságos asszonynak, hogy nincs semmi eredmény. – „Nem baj, Rózám, majd írok Pusztaszabolcsra, onnan volt már nekem egy szobalányom, Marika, de haza kellett neki menni, mert beteg lett az anyja. Hátha most jöhetne!” – Írt is, Marika nem

válaszolt, hanem személyesen jött. Igaz, nem tudja, meddig tud szolgálni, mert menyasszony. Vőlegénye egy odaváló fiú, itt Pesten villamoskalauz, mihelyt valahol albérltet, vagy viceséget kapnak, feleségül veszi, és csak addig jöhet.

Marika kistermetű, csinos kis fekete nő. Így megoldódott a szobalánykérdés is. Gizi elment, jött Marika, de megkapta Gizi a szobalánykötőket – itt ez a szokás –, most majd Marikának varrunk újat. Hív engem a nagyságos asszony és kérdezi, nem emlékszek-e, mikor Gizinek varrtuk a kötőt, maradt abból az anyagból, vagy mind felszabtuk? Én jól emlékeztem, hogy maradt, még hozzá tizennégy méter, mert egy hajtás egy méter. Látom fent áll ő a kettős létrán, most nyitva állnak a beépített szekrény felső polcai, hol sok vég sifonvászon van felhalmozva, én még nyitva ezeket nem láttam, csak most. Tudom is már, Virágné innen vitte a két bőrrönd holmit, nem a vermutot a pincéből. Most hogy a nagyságos asszony nem találja a darab véget, biztosan az is elment.

Hát azt mondom, nem emlékszek már én sem pontosan, mind felszabtuk-e, azt tudom, nekem is abból lett a kendőm. Pedig jól emlékszek, hogy maradt tizennégy méter. Sokáig nézegeti a végeket, nincs a darab sehol, pedig neki úgy rémlik, maradt. Tessék csak jól megnézni... Marika is vállalkozik, hátha hátracsúszott, ő majd megnézi, de ő sem találja. Így új véget kezdtünk. Kapott Marika is két kötényt, két fityulát. Én mikor lementem, gondolkoztam rajta: hát bizony Gizinek volt esze, megszerezte a stafirungját, de még más ruhákat is.

Kész a kötény és fityula; Mari mondja, hogy a nagyságos asszony gyanakszik Gizire, mert neki olyan más holmijai is hiányoznak, nemcsak a darab vég, pedig úgy dugdosta a kulcsokat. Még most is az a gyanúja, Gizi

meglopta. – „Nem gondolnám – mondtam én de hát ki tudja, kiben mi lakik”.

Újra szokni kell egymáshoz. Marika panasolja, már huszonnégy éves, ő is mindig cseléd volt. Itt már két évig volt ezelőtt, nagy kár, hogy itt nincs olyan lakás, hogy házmestert tarthatnának, ő már jól ismeri őket, nem gorbák, szívesen vállalnák a házmesterséget. Igaz, sokat kell körülöttük dolgozni, de kibírhatók. Csak ne volna ez a háború! Attól fél, még az ő völegényét is behívják. Én is csodálkozom, hogy még eddig nem hívták.

Legközelebb, mikor szabadnapos lett, a nagyságos asszony megengedte, hogy a fiú eljöjjön bemutatkozni. Kis zömök fiatalember, itt jár a zugligeti vonalon. Telnek a napok, egyre rosszabb a hangulat. Rossz hírek jönnek a frontról, sok a sebesült, halott, tele vannak a kórházak, de a mi uraink oda se néznek neki, dől a pénz a házhoz, és mennek minden este vacsorázni, mulatni. Készülnek arra is, hogy majd lemennek a Hortobágyra vadlibavadászatra. Nekem gyakran kell menni légó tanfolyamra, hát nagyon lúdbőrzik a hátam az ott hallottaktól, sokat gondolkodom, nem volna-e jó nekem is Pestről meglógni. Dehát hova legyenek?

Uramnak, fiamnak elég jó helyük van, bennkosztjuk, és nincs annyi pénzünk, hogy házat tudnánk venni, nem is bízik már hozzá, mert a pénz egyre értéktelenebb lesz. Marika ugyan oktat engem: „Szakácsné, maga miért nem csinál kosárpénzt?” – „Hát az mi?” – „Maga nem tudja? Hát többet kell elszámolni, mint amit bevásárol, és ami marad, az a kosárpénz! Mennyi pénzt csinált az a szakácsné, aki énvelem itt volt, és mindent feleztünk. Én a borralalót, ő a kosárpénzt. Jól megértettük egymást. Lássa, a nagyságos asszony soha nem jön a konyhára megnézni, mit mennyiért vesz, ők is jól értik a pénzcsinálás

módját, van ezeknek annyi jövedelmük, úgy kiszípolozzák a munkásaikat, nem vétkeznénk mi sem, ha kihasználjuk, amit lehet.”

Mari nem is szégyenkezett, hacsak tehetete, egy-egy üveg borral leszaladt, ha az urak nem voltak itthon. Tudta, melyik járattal, mikor jön a vőlegénye, egy-egy darab szalonnát is kért tőlem mindig, és itt feladta neki a megállónál. Sokszor kért, tegyek félre húst, mikor főzök, azt is vihessen és vaját, lekvárt, mikor mit lehetett elcsipázní. Ügyes és hízelkedő volt, de ugyanakkor mindent elpletykált, amik az ő idejében történtek. Neki meg a német nő mondta el, amik most voltak.

Tudja azt is, hogy a gróffal már régen csalják az urat, sőt azt is nézzem meg, Hanna olyan, mint a gróf. Hát én még nem láttam a grófot, csak messziről. Egy ízben lehozta Mari a gróf és a Hanna fényképét, most nézze meg, mennyire hasonlít rá, valóban, minden vonása olyan. Tudja ezt az úr is, azért vinné magával a feleségét, de meglátja, ez az asszony nem megy el vele a Hortobágyra, csak biztatja. Mari sem különb, mint Gizi. Meglopta, jól tette! Meg se látni rajtuk. Igaza van, mert hiába háború van, nem fáj nekik tőle a fejük!

Mikor végeztünk mi is a vacsorával, kér Marika, hadd szaladjon le a Júlia utcai megállóhoz, már összekészített Ferinek harapnivalót és kis itókát is. – „Jó, de tíz órára vissza gyere!” – Jön rögtön, én is kényelembe teszem magam, hozok ki egy jó könyvet, olvasok az ágyban, míg Mari jön.

Jött is pontosan, lefekszik ő is, de alig elszunnyadnánk, iszonyú robbanásra ébredünk. Mintha az egész ház forogna és elmerülni akarna a mélységben. Felugrunk mind a ketten, Mari ijedtében gyújtja fel a villanyt, az elsötétítőt felhúzza, kivilágít. Én kapom össze a ruhám, du-

gom lábam a papucsba, az utcáról ordítanak, a szomszéd vendéglőből: „Villanyt elojtani!” – Akkor látom, Mari mint kergette birka, csak forog. Leoltom rögtön a villanyt, leeresztem az elsötétítőt, és újra villanyt gyűjtök. Mari csak jajgat. – „Te, nincs semmi baj, áll a ház, szedd össze magad, és gyere ki, én nem maradok a házban.” – A gyerekszobában is nagy a visítás. Az utcán lárma, rohangálás, kiabálás – tőlünk távolabbra zúgnak el a repülő, melyek leszórták a bombáikat. Felkiabálok a német nőnek, jöjjenek le a pincébe, de azt mondja, ő nem jön. Kihoztuk a ruháinkat, paplanba, pokrócba csavargóztunk, és a szomszéd garádja alá húzódunk.

Halljuk is, újra jönnek a bombázó gépek. Biztatom Marit, ezek nem felettünk jönnek, figyeld csak, távolabb, körülbelül Pest felett. Nemsokára már csak úgy hullanak a bombák, mindenfelől nagy lárma, de légvédelem nincs, nyugodtan szórhatják bombáikat, pedig hallottam a légőelőadáson, minden óvóintézkedést megtettek a lakosság védelmére; talán ezek is mulatni mentek. – „Hát az urakkal mi van? – gondolom. – Most hogy meg lehetnek ijedve!” – Mi is minél kisebbre összehúzódva hallgatózunk.

Végre jönnek az urak kétségbeesetten. Úgy remegtek ők is, csodálom, hogy az úr haza tudta vezetni az autót, de a garázsba már nekünk kellett betolni. – „Mi van a gyerekekkel?” – „Nincs semmi baj, hívtuk jöjjenek le, nem jöttek.” – „Hát miért nem a pincébe mentek?” – „Hát bizony mink nagyon meg vagyunk rémülve” – hívnak, gyereünk a pincébe, lehet, jönnek még a bombázók.

Marikával nem akarunk lemenni, mert ez a villa olyan régi épület, félő, ránk dől bomba nélkül is. Lejöttek a német nő és a gyerekek, ölelgetik-csókolgatják őket a szülők, csakhogy nincs semmi bajuk. Nem is aludtunk mi

egész éjjel, de az urak sem! Mi szidtuk Marikával a német nő összes retyerutyáját Hitlerestül, mert ez is olyan kótyagos, mint Hitler, nagyon nagyra van az ő németségével, se kisasszonynak, se nevelőnőnek nem hívhatja magát, mert ő német nő, de most ő is úgy reszket, mint a kocsonya. Most is szidja az oroszokat, de majd elbánnak azokkal Hess, Göring, Göbbels meg az ő többi atyafiai a csodafegyverrel.

Reggel azután, mikor szétnéztünk, erre nem láttunk semmi riasztót, de a Városmajor utca csúnyául néz ki, tele az utca törött ablak-, kirakatüveg cserepekkel, sok vakolattörmeléssel. Megsérült a városmajori templom, és úgy mondják, Zilahy író villája és más épületek is. Még az úr se mert ma elmenni sehova, így most neki is ebédet kell főzni. Jó, van csirke; neki és a nagyságos asszonynak szalonnával tűzdelt csirke lesz, más minden étel egyforma. Meg van rendelve a budakeszi svábasszonytól három zsák krumpli, liszt, tojás, káposzta, kel, karalábé, zöldség, egy hordó bor is, megrakjuk a pincét, legyen itt-hon tartalék is mindenből.

Szeretnék Vilmához elmenni Óbudára, megbeszélni a tervem, hogy hagyjuk itt Pestet, mert bizony itt veszünk valamennyien. Megbeszéltük Marival, ma se mosni, se vasalni nem kell neki, felmosogat helyettem, és én, mire vacsorafőzés van, haza is jövök.

Nagyon megörültünk egymásnak. A kis unokám nagyon szép baba, de vannak bajok is. Olyan nehéz az élelmet beszerezni, és kevés a Pista vöm fizetése, mert hadiüzemben dolgozik. Ott is a németek parancsolnak, nem lehet szólni, mert viszik ki a frontra, a büntető századba, aki szólni mer, és mindig kommunisták után kutatnak. Ez szomorú állapot, nem tudják egyik napról a másikra, mi lesz. Jobb is volna, ha kifogna a napa va-

lami konvenció s cselédhelyet. Legalább, ha szorul a kapca, ő is jöhetnek hozzánk, ha az urát bevonultatják. Majd meglátjuk... „Most, hogy a fiatalokat berángatták, lehet, sikerülne apádnak is, mert már rászorulnak az öregekre is. De megyek is már, majd írok, mert jönni nemigen lehet” – és búcsúzó.

Éppen beér a villamos a Széna térre, búg a sziréna. Szalad a nép az óvóhelyre, de nem akarnak beengedni, mert már így is sokan vannak. Erőszakosan tolkodik mindenki, olyan szorosan vannak, majd megfulladnak. Bőgnék a szirénák, hullnak a bombák, és most szólnak a légvédelmi ágyúk is. El vagyunk készülve: itt a végítélet. Sokan imádkoznak, sírnak. Vége lett a légiriadónak, bombázásnak, most is rajtunk túl volt a bombázás. Csődülünk kifelé. Mentem most már gyalog, még idejében érkeztem. Megörült Mari, hogy nem történt semmi bajom, a nagyságos asszony veszekedett, minek egyezett bele, hogy elmenjek. De hiába itt a pince, ők se mertek lemenni, attól féltek, rádól a ház.

Még sok légiriadót megértünk, de nem mentünk a pincébe, inkább itt pusztuljunk, mint eltemessen az épület. Mint mondtam, az úr és a nagyságos asszony készülnek, mennek vadlibáznai a Hortobágyra, de mi úgy véljük, asszonyunk majd talál kifogást, hogy ne menjen. Mert neki legfőbb gondja, hogy az úr ne legyen itthon. Most panaszkodik, nem jól érzi magát, és úgy sajnálja, nem vehet részt a vadászaton: „Ferikém, nem tartalak vissza, bár én is mehetnék!”

Jobban is lett, mihelyt az úr kihúzta a lábát. Most már veszélyes a mulatókba járnai, de innen elvonulnak valahová, sokszor csak vacsorára kerül haza. Küldi a sok vadlibát az úr; ebből kapnak a rokonok, ismerősök, eszünk mi is vadnak, pörköltnek, még káposztában is,

sőt Pamuknének is sikerült egyet elcsempésznem. Sajnos Paulinkának és Vilmának nem adhatok a távolság miatt, és hogy már nem járok a Széna téri piacra, nem tudok kifogást találni, hová megyek. Készítek belőle még pástétomot is, kettőt meg bepácolok, legyen belőle, mire az úr megjön.

Gyakran lerándul Bárapátiba vasárnaponként nyúlra vadászni. Hoz azt is, és nagyon hősködik a lövési tudományával. Ha összejönnek a sógorokkal, barátokkal egy koktélpartira, olyan hős mindig mindegyik, mégsem akarnak a frontra menni, pedig ott volna rájuk szükség, mert verik ám az oroszok a kedves német barátainkat.

Mikor végre az úr is megkapta a behívót, lett nagy szaladozás: „Kimenteni!” – Bele is került biztos egy csomó pénzbe, biztos a méltóságos is minden követ megmozgatott. Összekapott a menyével, hogy olyan egykedvűen veszi, hogy a férj azzal a piszkos csürhe bandával benn van a kaszárnában. Ecsetelte a méltóságos, mi van ott, és sírt, hogy az ő kedves gyermeke, akit még a széltől is óvott, most bugris parasztokkal tanulja a katonai gyakorlatot.

Mi a szemében igazat adtunk neki, hogy az úr igazán nem arra született, de a háta megett Mari is azt mondta, már éppen ideje, hogy őrá is kerüljön sor. Én jobban csak magamban örültem, de még a gróf szomszédunkat is vinnék már!

Gondoltam, a nagyságos asszony nem bánná, csak a gróf úr maradna itthon.

A sok befolyásos jóakarók kimentették, és most alig győzi kipihenni a fáradságát. Dehogy akar ő a kedves német testvérek segítségére sietni, kiket már az oroszok nagyon szorongatnak. Sőt, ahogy a sok értekezésből elkapok egy pár szót: kimenteni, amit lehet! Pénzt, pénzt

és pénzt csinálni, és Svájcban biztosítani. Ott jó helyen van! Az após is ezt tanácsolja, és a rokonok nagy tárgyalásokat folytatnak.

Jön a tél, olyan nagy hó esett, hogy van mit takarítanom a járdáról. Jönnek az utakról a munkaszolgálatosok, rakásra, kupacokba rakják, jön teherautó, felhányják, viszik el. Én éppen jövök a tejsarnokból, kiflit, tejet, vaját vásárolok, csak nézem: „Stern volna az?!” – Hogy melléje érek, jön az 5-ös busz, félreállnak, ő a szélső. Nekem éppen mellette kell elmennem, sehogy sem merem ráfogni, hogy ő volna, olyan megviselt, megöregedett, de nem kérdezhetem. A kosár a karomon, a berliner kendő védelme alatt kiveszem a vaját, pár kiflit, s hogy az őr ne lássa, a zsebébe nyomom, akár Stern, akár nem, úgy sajnálom. Szegény, szerencsétlen emberek, van köztük öreg, fiatal, és mind rabok.

Sietek el, és hallom, milyen durván kiabál rájuk az őr: „Gyorsabban mozogni, az anyátok kurva istenit!” – nohát, van ezeknek éppen elégük ilyen semmirekellő durva keretlegény keze alatt.

Itt a karácsony. Most nincs olyan nagy fa, de tele van ez is. Ha kevesebb is az alma, dió, cukor rajta, nem azért, mert nincs, de nem akarják, hogy úgy járjon, mint a múlt évben. Sok háborús játék van Penyinek, ezek is haladnak a korrallal, és sok szép babák Hanninak. Most a selejtjátékon ketten osztozunk Marival, neki is vannak kisebb testvérei.

Most nincs az uraknak sem annyi ajándék. A német nő szép finom barna kosztümanyagot kap. Én szintén kosztümanyagot, finom fekete-fehér angóraszőrök vannak beleszöve. Marika a nagyságos asszonytól kap használt kosztümöt, mely kétszer sem volt még rajta, nem szereti

a szabását, de Mari kisebb, át lett alakítva, és kap fehér selyemanyagot menyasszonyi ruhának és mind a hárman kesztyűt is.

Most már csak azon töröm a fejem, milyen okkal mondjak fel. Jó volna itt kitelelni, de már sehogy sem érzem jól magam Pesten. Bözsikének is megszületett a baba, neki is kislánya van, és azt írta, rossz az ételmezés, kevés a teje, inkább majd ő szolgál, én neveljem a gyereket. Megleveleztük, én február elsejére hazamegyek a legidősebb lányomhoz, ő szerezzen valami helyet Gyöngyösön, mivel apjuk és Gyula is ott vannak, így közelebb lesz egymáshoz a család.

Anna lányom is írt Bözsikének, mivel nem akar ő sem az anyósával viaskodni, már neki is két kislánya van, jönne ő is. Nekem erről nem mert írni, mert megjósoltam neki, mi a menyecske sorsa, aki vagyont nem visz a házhoz. Otthont akart, de még helye sincs a hatablakos házban, amit igaz, azóta kisebbre cseréltek, hogy az adósság meg ne egye.

Most törhetem a fejem, hogy mondjak fel. Sajnálom itt hagyni a sok szép könyvet, mert még a felét sem olvastam ki, mert nappal nincs rá időm, este is csak addig, míg Mari Ferijénél jár. Így kinézem, melyeket lenne érdemes elmenekítenem Paulinkához; kiválasztom: Németh László *Bűn* című kétkötetes könyvét.

Kezdek panaszkodni Marinak – igaz is, nem hazudok –, úgy fájnak a lábaim a sok lépcsőmászástól, szeretnék pár hónapot pihenni, és azután visszajönnék. Tudom, besúgja a nagyságos asszonynak, és már a méltónak is panaszkodom. Jön tizenötödike, megmondom a nagyságos asszonynak is! Nem nagyon tetszik neki. Azt mondja, keressek olyant, aki neki megfelel, mert nehéz kapni oda, ahol nincs házmaster. Már Pamuknét is kér-

tem, de ő nem tud ajánlani, és nagyon sajnálja, hogy elmegyek, ki segít majd rajta?! Végre Marika csábítja ide egy ismerősét, én már megyek is. Elbúcsúzom mindenkittől: „A legközelebbi vizontlátásra!” – Kívánok nekik minden jót, már kint is vagyok a kapun, arra gondolva, csak soha ne lenne rá szükségem, hogy cseléd legyek.

Nekifeküdve a zord időnek

Reggel óta esik az eső, fúj Pata felől a szél. Csak úgy cibálja a fekete rojtos kendőt egy idősebb asszony válláról, aki nekifeküdve a zord időnek, igyekszik súlyos gondok között a locspocs úton Pata felé gyalog. Gyöngyös felől még csak egy kocsi se jön, amire felkértezhetne, s még csak a falu tornyát sem látja a sűrű, szítáló esőben. Mikor még hajnalban nekiindult a Kis-tanyáról, már akkor is vette észre, megered az eső, pedig hosszú útra indult, ahol még nem is járt.

De hajta a baj, mert mióta a pesti bombázás után hazajött legidősebb lányához, nincs nyugalma. Két másik leánya, kiknek a férjét elvitték ágyúölteléknek a háborúba, egyre írják a keserves leveleket: „Kedves mama, valahol telepedjenek le, hogy mi is védőszárnyaik alá húzódhassunk apró gyerekeinkkel. Jön a vész, és szanaszét a család, ha együtt vagyunk, könnyebb a bajokat viselni.” – Hát igaz, mióta legfiatalabb lányát is férjhez adta, férje és a legutolsó fiúgyermeke bennkosztos cselédek lettek. Eddig férje konvencióos cseléd volt, ebből nem lehet vagyont szerezni, és jön az öregség, jobbnak gondolták, ha bennkosztos cselédnek mennek, ki merre lát. Így a fizetést megtakarítva valahol egy kis házra tudnának majd szert tenni, mert a szűkös konvencióból elég volt a négy lányt férjhez adni, most már éppen ideje lenne lakást biztosítani.

Hát az ázó-fázó asszonynak ez a gondja, aki most tapossa csendesen a csinált út latyakos sarát. Hányféle ter-

vet kigondolt már, mit kellene csinálni, de hiába állt még ő is, már idős fejjel szolgálatba, ne egye meg, amit férje és fia keres, a pénz nehezen gyűlt, mert mindennap kevesebb az értéke.

Először azt tervelte ki, vesznek kétszáz anyabirkát és férje, ki hosszú ideig juhász volt, érti a szakmát, igaz, a fiú maholnap számíthat rá, viszik őt is katonának. Apjuk már jó idős, de majd a fiatal asszonyok segítségére lennének: a mama gondozná az apróságokat, és az volna a legjobb, feles juhász lakást kapni. A szaporulat három év múlva megfeleződik, a gyapjú és a tejhaszon is feles, valahogy megélne a család. Az asszonyok révén kerülne a házhoz valami napszám is.

Igen ám, de ahhoz, hogy kétszáz anyajuhot tudjanak venni, nagyon kevés a pénz, de hát van a banknak! Legfiatalabb öccsének Sülyön van tizenhat hold földje a felesége révén; bérbe van adva, szikes, értéktelen föld, de biztosítéknak jó, és az ritkán áll teher nélkül, mert sok a testvér, ki vagy egy kis földet akar ragasztani, vagy házat építeni, így ez a föld mindig foglalt. Ez a rossz föld segítette őt is ahhoz, hogy darálót, olajsutut tudott üzembe állítani, és most meg van alapozva a jövedelmi forrás. Ha pénzt nem is ad kölcsön, de ezt a rossz földet áldozatul hozza a testvérek kiségitésére.

Ez jutott eszébe, hogy anyajuhokat tudjon venni. Most éppen tehermentes volt a birtok, öccse átengedte, hogy kölcsönt vegyen fel rá, eljárt a falusi Méhkaptár nevű banknál, hol a fölös pénzzel rendelkező gazdák pénzüket kamatoztatják, és kap rá pénzt. A *Köztelek* gazdasági lapban feladott egy hirdetést: kétszáz anyajuhval juhász állást keres. Hat gazdaságból kapott ajánlatot. A *Köztelek*ben ugyanakkor kétszáz anyajuhról, megfelelő kosokkal, volt közölve hirdetés eladásra.

Megtárgyalta a férjével és fiával, mi a helyzet. Ezek Gyöngyösön vannak szolgálatban, nagyon jó lesz, de október eleje van, egy-kettőre nyélbe kell ütni a vételt, míg az idő arra való. A birkákat lassan legeltetve kellene a tetthelyre hajtani. Térképen kinézték, a hat ajánlat közül melyik a legközelebbi, mert a juhok is elég messze, Bükk-széken vannak. Nógrádban van a legközelebbi ajánlat; ide írtak rögtön: mennének feles juhásznak, de ismerve az urasági lakásviszonyokat, annyi gyerekkel és asszonyokkal csak úgy mennek, ha nem közös konyhát és elég tágas szobát kapnak. Megjött a válasz: tekintettel, hogy munkaerős családdal vannak, kapnak kétszobás és külön konyhás lakást.

Nagy lett az öröm, a két férfi felmondta helyét október 15-re, míg ők szabadulnak, a mama elintézi a birkavételt, amint a pénz kézbe jut, ő ért jól a birkákhoz.

Igen ám, de a szép tervekbe beleszól a háború! A mama legidősebb lányának a férje, ki évek óta a fronton volt valahol a Don körül, hazajött szabadságra. Beszélgetve a körülményekről, ő mint juhász, nem ajánlja a tervet. – „Miért éppen most veszi meg maga bankkölcsönre a birkát? – Ha nem ez a helyzet, nem is kellene félni, a birka kinevelné két-három év alatt, nem volna semmi baj. De én tudom mi a helyzet a fronton. A kutya krisztusát ennek a ronda német bandának! Látja a magyarság is, hogy vesztett ügye van a németnek, és mi isszuk meg a levét. Mi éhezünk, fázunk, megfelelő ruha, lábbeli nincs, de még csak zúgolódni sem lehet, mert kutya magyar – van főbelövés. Én most hazajöttem, mint szabadságos, de nincs az az isten, akinek én visszamenjek, ha letelik a szabadságom. Tudom, itthon nem maradhatok, mert mint katonaszökevényt, az uraság feljelentene, mert mi az ő bőrüket, gazdaságukat őrizzük, egy másik komá-

val már az úton elhatároztuk, vissza nem megyünk! Valahol megkeressük a partizánokat és odaállunk; már sokat hallottuk, hogy működnek magyar partizánok is.”

„Én annyit mondok, nem tanácsos belefogni ebbe az üzletbe. A birka megehető, a visszavonuló német, legyen nyugodt, nem nézi hogy a magyar szövetséges vele, ezt eszi meg és hajtja el legelőbb, erre mérget lehet venni. Hiába beszél a német csodafegyverekről, az csak ámitás, abban ők maguk sem hisznek, és a magyarok bőre árán mentik az irhájukat, mert az orosz erőt ők feltartóztatni már nem tudják. A mi hólyagfejű vezetőink ezt nem látják be, feláldozzák a szegény magyar bakát. Én ha nem hátul a trénnél volnék, már rég megkerestem volna a módját, több cimborával átmentünk volna az oroszokhoz. De ez nem könnyű!”

Így beszélgetett az én vöm, amin elgondolkoztam magam is. Igazat adtam neki. De csak már itt volnának az oroszok, mi, a szegény nép nem félünk tőlük. Ha 19-ben sikerült volna itt is a vörös uralom megmaradása, most biztosan jobb volna a nép helyzete és a munkásoké. Mert borzasztó még látni is, mit művelnek itt a németek. Viszik egész vonatok – úgy mondják, koncentrációs táborokba – a kommunista elvet valló munkásokat, szakszervezeti vezetőket, zsidó családokat; hogy mi lesz ezek sorsa, hova tesznek ennyi népet, senki sem tud rá felelni.

Így erről a tervről lemondtam hamar, hanem másodszor látom a *Köztelek*ben, harmados munkást keres nyugdíjas főjegyző hatvankét holdas birtokára nagycsaláddal, tanyára, Gyöngyöspatára. Ejnye, ezt meg kellene nézni, nem is lehet messze hozzánk, ha már Gyöngyös körül van. Bár nem sok kedvünk van hozzá, voltunk már harmadosok tanyán, de ez is csak kizsákmányolás. Mit tegyünk, a szükség sok mindenre rákényszeríti az embert.

Pedig valóban nagy a szükség, mert harmadik leányától is a napokban kapott levelet Pestről. Férje, ki asztalos, hadiüzemben dolgozik, félő, bevonultatják őket, mert olyan kevés a fizetés, nagy a drágaság és zúgolódtak. Most meg vannak fenyegetve, ha nem tetszik a munka, mehetnek a frontra. Mi lesz vele, második gyermekkel állapotos, ha elviszik a férjét.

Ez a nagy gond, gyermekei sorsa aggasztja az anyát, aki dacolva az időjárással, ebben a fertelmes, kutyának való időben útnak indult, hogyha lehet, fészket keressen a családnak. A vizes berliner kendő alól szénézve a tájon végre megpillantja jó távol a falu tornyát. Szűnik az eső is, gondolja, jól mondja a közmondás: „Reggeli vendég nem szokott meghálni!” – Már a nap is mutogatja fényét a háta mögött. Milyen jó volna, ha kiderülne, míg odaér, kicsit megszikkadna. Úgy is lett, elhúzódtak a felhők, kisütött a nap. Az egész hosszú úton se kocsival, se gyalogossal nem találkozott. Fúrta az oldalát, kifélék lehetnek azok a jegyzőék, jó lett volna valakitől érdeklődni, mi lehet az oka, hogy helyben nem kapnak munkást, mikor a hirdetés szerint csábító az ajánlat: van szőlő, legelő, méhészet, és jószágot is ad, növendék borjú, birka, baromfiból harmados a nevelés.

Közelebb érve a falu szélén találkozik egy szintén idős bácsival, ki ásóval a vállán ballag ki a határ felé. Jónapottal köszönve kérdezi, ismer-e ilyen és ilyen nevű nyugdíjas főjegyzőt. De nehezen tudja megértetni magát, mert a bácsi nagyot hall. A szélső háznál egy tízéves forma kislány, ki látja az eredménytelen beszélgetést, kilép a kapun. – „Néni, a bácsi nem jól hall, tessék mondani, kit keres, én megmondom.” – „Menjen csak ezen az úton, nem messze fordul jobbra és a harmadik ház, nagy fenyő-

fák vannak az ablak alatt, arról megismeri, ott lakik, akit keres.”

Csakugyan, olyan gazdatiszti forma lakás, nagy erős vaskapuval, nagy udvarral, kerttel, sok épületes úriház ez. Nem látok senkit, a konyhabejárat felé megyek, kopogtatásra „szabad”-dal felelnek a konyhán. Úri külsejű asszonyt találok a tűzhelynél; előadtam, mi érdekel. Nem tudom, nem lesz-e tárgytalan a dolog, de a *Köztelek*ben leadott hirdetésre jöttem. Nem, még nem tárgytalan, bár már több érdeklődők jártak itt, de a nagyságos úr még nem egyezett meg végleg senkivel. – „És lehetne a nagyságos úrral beszélni?” – „Igen, majd bejelentem! Honnan jön?” – „Karácsondról.”

Elment a belső szobák felé és nemsokára visszatért: „Jöjjön ide, ebbe a szobába” – mutatja. Én belépve köszönök. Ott ül egy írógép előtt egy jó hatvanas, erős, kövér úri ember. Az asztala tele iratokkal, mint valami ügyvédi irodában. Abbahagyja az írást, fogadja a köszönést. – „Mi az óhaja?” – Mondom, a *Köztelek*ben olvastam, harmadosra van szüksége a nagyságos úrnak! – „Hát igen” – és miért nem a férjemmel jöttem? – „Hát ő még szolgálatban van, én most csak érdeklődni jöttem.” – „Hát ért maga a gazdasági dolgokhoz?” – „Hogyne, parasztlány voltam, bérletből éltünk, férjhez menés után is nagy gazdaságban éltem, férjem juhász, tehenészgazda.” – Látta, értem a gazdasági munkát... – „Tizennyolc éves fiam már napszámos, summás kocsis, minden munkát ért, és rajtam kívül öttagú, munkabíró család.” – Kifaggatott ez úgy, mint egy titkosrendőr, hol, meddig szolgáltunk, és most miért akarunk harmadosok lenni. Én szeretem az őszinte beszédet, elmondtam, hogy eddig szanaszéjjel vagyunk, bár férjemnek és fiainak megfelelő munkahelye van, de a lányaim miatt akarunk egybesze-

delőzködni, saját házunk nincs, és itt a háború, együtt szeretnénk átvészelni, ami jön.

Én előtte állok, de mégsem tudok vele szembenézni, bármiről beszélünk, vagy az ablakra néz, vagy az írógépre. Még csak annyi becsület sincs benne, hogy azt mondaná, vegyen egy széket és üljön le, pedig három karosszék is van egy sorban a fal mellett. Én állok előtte, hol egyik lábra, hol másikra nehezkedve, míg ő előadja: „Négy kilométer ide a tanya, a falun túl. Van benne öt hold szőlő, hét hold kaszáló, két hold erdő, három hold almás; ezek mind termő fák és a hét hold kaszáló is ritkásan gyümölcsfákkal beültetve, három-négyéves telepítésű, különböző fajú. A fák mind nemes oltványok, a hét hold két részén szintén nagy termő diófák vannak, és van méhes kilenc kaptár méhvel; jószág négy ökör, három marha, egy meddő tehén, kettő bika alá való üsző; tizen-négy darab birka, és kiad a tanyára egy anyadisznót, nyolc darab süldőt, de ezeket csak márciusban, mikor már etetni nem kell, csak legeltetni.” – Most bérese van, és bent a faluban kocsisa két lóval. A földet napszámosokkal, a szőlőt felesekkel műveltette, és előadta, ő nagyon szakszerű gazdálkodást kíván: a kukoricát négyzetesen ültetni, a föld nagyon jó talajú. Hát ha én gondolom, hogy az ő követelményeinek eleget tudunk tenni, meg-egyezhetünk. Libát, kacsát, csirkét ad ki nevelőre és minden állat, amit mi felnevelünk egy rész a miénk és kettő az övé, ugyanígy a termés is.

Gyors számvetést csináltam: a szőlőből csak egy holdat vállalunk, mert ennek sok és igényes munkája van. A szántást, vetést ökörrrel elvégezzük, de mikor megindul a kapálás, egy lovat kérek állandóra, míg a kapálás befejezve nincs és az újvetésű lucerna feles lesz, ami most van hét hold, az negyedében. Tüzelőt, lakást kérek bér-

mentesen; tehenet saját pénzen veszek egyet, mert az egész család tejszerető, és apró gyerekek vannak.

Ebbe sehogysen egyezett bele, majd ő vesz nekünk olyant, ami jó fejős lesz! Eladja a meddő tehenet, és jó fejőst állít, és ha az üszök megellenek, a tej is harmados lesz. Hát én meg ebbe nem akartam belemenni, mert ismertem már a dörgést, hogy ki szokták játszani a harmadost a gazdák, ha ők adnak fejőre tehenet. De nagyon dicsérte magát, ő nem csapja be a munkását; a tanyán a bérese már öt éve szolgál nála, a kocsisa már tizennégy éve. Ha ő szívtelen, rossz gazda volna, ennyi időt nem töltöttek volna nála, bíznak benne. Nem lesz semmi bajunk önála! Nagyon szerettem volna én szétnézni a tanyán, pedig haza is sietnék, de lebeszélte, hogy ő most nem érkezik kijönni a tanyára, a fogat sincs itthon, magam nem találnék oda, hanem majd jöjjelek el a férjemmel, akkor megnézzük a tanyát is, és szerződést is csinálunk.

Hát látom, nem érem el a célom, hogy megnézzem a tanyát, és már órák hosszat itt állok, pedig hosszú út van még előttem Gyöngyösig. Elköszönök tőle, otthagynom. De a konyhán a nagyságos asszony elfog. — „Hallottam, hogy volt szakácsné, tud főzni is, én éppen most szakácsné nélkül vagyok, legalább újévig, míg ki nem mehetnek a tanyára, jöjjön hozzám főzőnőnek. Ketten vagyunk, csak ha mosás-vasalás van, akkor kell a napszámosnak is főzni. A kocsis és a mindenes nem bentkosztos. A vizet, fát behordja a mindenes, csak főzés és takarítás lenne a dolga.”

Gondolkozok, megtehetem, legalább nem élek potyán addig sem a lányom nyakán, és pénzt is keresek. — „És mennyit fizet a nagyságos asszony?” — „Hát ötven forintot egy hónapra.” — „Kérem, hát ez kevés, Pesten nem takarítottam, csak főztem, és nyolcvan forintot kaptam.”

– „Az más, Pesten van pénz, de falun nem lehet annyit fizetni.” – Nagy nehezen megegyeztünk hatvan forintban, és újév után márciusig, míg a mezei munka be nem jön, ott is maradhatok. Beleegyeztem – már holnap jöj-jek is –, hát azt nem lehet, majd csak holnapután, ma szerda, tehát pénteken ilyen tájban, mint ma, itt leszek.

Indulok visszafelé, de oly fáradt vagyok, alig várom, kiérjek a faluból és leüljek egy nagyobb fa alá, hol nem ázott el a talaj, és megegyem a magammal hozott kis karéj kenyeret. Ott ülve gondolkozom a látott-hallottakon. Hát ezek nem lehetnek valami jó népek, sehogy sem tetszik nekem az, hogy nem néz szembe ez az úr avval, akivel beszél. Úgy hallottam, tapasztaltam, aki nem őszinte, ravasz, becsapni akarja a másik embertársát, az nem mer szembenézni az emberekkel. Pedig nem lenne rossz belefogni a harmadosságba, és úgy hiszem, nincs is más választásunk. Itt lenne munka az egész család részére, és nem kell befektetni, csak a munkát. Lakás két szoba, konyha, kamra van, és ahogy mondja, nagy istálló és van mindenféle jószág. Jól elüldögéltem a fa alatt, számítva arra, hátha jönne valami kocsis, de csak Gyöngyös felől jöttek olyanok, kik reggel korán a szerdai gyümölcsöspiacon voltak.

Lassan nekiindulok. Most már sem az eső nem hajt, sem hogy elkések; jó idő lett. Mikor Gyöngyösön leszálltam a nyolc órás vonatról, nem mentem be se a férjemhez, sem a fiamhoz, mert bizonytalan, hogy otthon találom őket, mert nekik is korán munkába kell menni, és ma nem megyek vissza Karácsondra, csak reggel, és este megbeszéljük sorsunk újabb változatát. A hosszú úton volt időm gondolkozni...

Felkerestem férjem munkahelyét, hol már jól ismertek, négyéve van náluk a férjem, mint hónapos munkás. Két

testvér a gazdája, paraszt származásúak, az egyik ügyvéd, a másik orvos, tizennyolc hold földjük van, jobbára szőlő, és kukoricát, takarmányt termelnek, közösen gazdálkodnak. Az egyik tart egy bennkosztos cselédet, a másik is. A szőlőben pedig summás napszámosok dolgoznak. A két házi summást férjem – mint józan idősebb ember –, a gazda helyetteseként irányítja a munkát. Hivataluknál fogva a tulajdonosok nem lehetnek együtt a munkásokkal, de ha van idejük, ők is kimennek a földekre, és éppúgy dolgoznak, mint a munkásaik. Nagyon emberségesen foglalkoznak munkásaikkal. Férjem kosztra és fizetésre az orvosnál van, kinek három kicsi családja van. A legidősebb fiú Gyurika, kettő kislány, de úgy szeretik András bácsit, mintha ő volna a nagyapjuk. A doktorné maga főz egy lányceseléddel, és a három gyerekkel szintén egy fiatal lányceseléd foglalkozik. Úgy tartják ezeket is a doktorék mint hozzátartozót. Együtt eszik az egész család, ha férjem nincs a határban, de ha olyan a dolog, hogy kint kell lenni, a lányok közül valamelyik viszi ki az ebédet András bácsinak, mert azt mondja a doktor, nem jó munkásnak a száraz koszt. Igazán nagy ritkaság ilyen emberséges munkaadót találni.

Most is hívnak – jöjjön, vacsorázzon velünk. Hiába fogadkoztam, nem vagyok éhes, pedig dehogynem! – „Jöjjön csak – kért a nagyságos asszony –, nem szabad a kínálást visszautasítani, szívesen adjuk!” – Így én is vacsoráztam velük, ami a kis száraz kenyér ebéd után nagyon jólesett. Segítettem Ilonkának elmosogatni, és utána apjukkal elvonultunk a kis cselédszobába.

Előadom az új tervfordulatot, mit mondott a vő a birkákkal kapcsolatban. – „Hát ebben igaza lehet” – mert ő is volt a tizenégyes háborúban mint népfelkelő, és látta mi történt ott, merre az ellenség elvonult, és most

ez itt is várható; sokat hallja, beszélgetnek gazdái is arról, hogy a német biztos bukás előtt áll, és vele bukik a magyar is. Senki sincs, aki a kormány rúdját okosan tudná vezetni, csak itt Gyöngyösön is mit művelnek a nyilasok.

Dehát térjünk a másik ügyre. Én most Patáról jövök: „Tudod, volt a *Köztelek*ben – a szomszéd bérlő Nagy Jóskától szoktam elkérni – már kétszer is az a hirdetés: »Nyugdíjas főjegyző harmados munkavállalót keres nagy családdal.« Hát ott jártam érdeklődni.” – „Ugyan, nem volt neked elég a harmadoság Tiszafüreden?”

– „Dehogynem, de hát mit csináljak, már Vilma is írt, hogy Pistát is nemsokára bevonultatják; hiszen ha nem volnának ezek az asszonyok ilyen kereső nélküli állapotban apró gyerekekkel, a fejem se fájna! Nektek jó helyetek van, én mehetnék Nagy Jóskáékhoz szakácsnének, már hívtak, de ezekkel mi lesz?!”

Nagy gondban voltunk, mert még felesjuhásznak szívesebben ment volna apjuk, de harmadosnak?! És különösen, ahogy elmondtam, miket tapasztaltam. – „Úgy látom, ezek még B.-éknél is rosszabbak lesznek.” – „Képzeld, órák hosszáig tárgyaltunk, és még csak le sem ültettek, kétszínű álnok ember lehet, még csak szembe sem néz az emberrel.” – „Látod, és én hagyjam itt a jó helyet, ahol a munkám után megbecsülnek és emberséges bánásmódban részesülök, még a fizetésemelést sem kell tőlük kérni, ők maguktól emelik, ahogy értéktelenedik a pénz! Gyurika maga szerzi be nekem a dohányt, pedig alig lehet kapni.” – A nagyságos asszony az urát mindig Gyurikának hívta, és erre rászokott mindenki; Gyurika nem hagyta magát a cselédektől urazni.

Nem sokat aludtunk, elbeszéltem, mi van, hogy van. Látom, lenne ott dolog, amitől nem is félnék, de az osz-

tozkodás, rosszabb az még a konvenciók cselédségénél is. Mégis elhatároztuk, mivel másképp nem tudunk lányainkon segíteni, megpróbáljuk megint a harmados járomba dugni a fejünket. Én már holnapután be is állok szakácsnénak. – „Az jó lesz – mondja a férjem –, legalább jobban kiismered, mi a helyzet körülöttük.”

Ebben maradtunk, ment ki-ki a dolgára, én csak Ilonkától búcsúztam, még az urak nem voltak fent, de Ilonka már készítette a reggelit, rám is tukmált egy bögre tejet, ne üres gyomorral induljak. Úgy határoztam, nem várom meg a tíz órás vonatot Karácsondra, most nagy forgalom van a községi homokbányához homokért, és csakugyan, már a cigánytelepnél kocsira kaptam, és tíz órára már a Kis-tanyán voltam.

Vártak is már nagyon, minő hírrel jövök. Beszámoltam a vőnek, lányomnak, mik a kilátások. – „Apátok nehezen egyezett bele, de hogy jó lesz-e a sorsunk, majd az idő mutatja meg.” – Mindent elmondtam, de csak látatlanban, mert a tanyából látni semmit nem láttam. – „Zsák-bamacskát vett maga is!” – mondja a vőm. – „Igen, ebben már benne vagyunk, mint a gyerek a pelenkában.” – Még enni is elfelejtkeztünk, és már dél is jóval elmúlt, mire aggodalmaim elmondtam.

*Ha új helyen az ember disznóval álmodik,
szerencséje lesz*

Másnap elbúcsúztam tőlük, különösen nehezemre esett a vőmtől, mert ha neki letelik a háromheti szabadság, vissza kell menni újra a pokolba. – „Nem, nem menek vissza! Nem tudom, hogy s mint, de csak oda nem, ahonnan eljöttem!” – Sírtunk mindnyájan, de csak el kellett válni. Az állomásig együtt mentem a gyerekekkel, ők mentek a nagy tanyára, én a váróterembe, megváltottam a jegyet. Nemsokára jött a vonat, Vámosgyörkön átszálltam Gyöngyös felé, Gyöngyösön beadtam a fiam gazdasszonyának a tiszta ruhát.

Nekiindultam Patára. Körülbelül félúton egy felhúzott sátorú hintós kocsival találkozok, melyből kihajolva az én uraim szólnak, menjek közelébb. Köszönök: „Kezét csókolom, jó reggelt kívánok.” – Értesít a nagyságos asszony, nekik be kellett jönni Gyöngyösre, így nincs otthon senki, várjam meg őket a szemben lakó Racskóéknál, ha megjönnek, üzennek értem. – „Jó, kérem, majd várok!”

Patára érve nézem, melyik is az a szemben való ház. Szép új ház, de senkit nem találok, az ajtók zárva csak egy kis puli van hosszú láncra kötve, mely elér egész a konyhaajtóig, onnan ugat rám. Most hova legyek, ha a háziak nincsenek itthon? A másik végén az udvarnak újabb épület, és a középső ház előtt egy nagyon kis köpcös öregasszonyt látok, széle-hossza egy, csak úgy dűcörög. Tüzelőt visz be, ő is észrevesz, megvár. – „Jónapot adjon Isten! Nem tudja, nénémasszony, hol vannak Racskóék? Idejöttem a főjegyzőékhez, de útközben találko-

tam velük, és utasítottak, náluk várjam meg őket, míg hazajönnek.” – „Dicsértessék, jó napot!” – szól a néne. Ejnye, ezek nagyon vallásosak, látom, nem tetszik neki az egyszerű „jó napot”. Azt mondja, hogy Racskóék is Gyöngyösre mentek. – „Jöjjen be hozzánk, nálunk is megvárhatja, míg hazajönnek a jegyző úrék!”

Szívesen bemegeyek, legalább bent várok, nem az utcán. Még jó, hogy így adódott, legalább érdeklődök a nénitől beszélgetés közben a jegyzőék felől. Nincs is semmi baj, beszélgetős a néni, de legelsőbb is a maga panaszára tér rá. Hetvenkilenc éves, fájnak a lábai, menyé meghalt már régen, itt hagyva neki nevelésre egy kis leányunokát, aki most már tizenhét éves; a fia nem akar újra megnősülni, pedig neki már nagyon terhes a ház körüli munka. Juliskára nemigen támaszkodhat, mert tavasztól őszig a határt járja. Pár hold szőlőjük van, és abban mindig van munka.

A néni is azon panaszkodik, annyi a dolga, még reggelizni sem érkezett. De előbb begyújt, felteszi a babot főni, amit már én kiszemeltem, a zöldséget is megtisztítottam, sőt látom, kevés a víz a vödörben, hozok neki be a kútról. – „Hagyja csak, ne piszkolja be a ruháját.” – „Vigyázok, de tudom, magának már nehéz a cipekedés.” – „Jaj, az isten áldja meg – hálálkodik a néni –, nem kívánom, hogy nekem dolgozzon!” – „Miért ne segítsek, hát ráérek, úgyis várnom kell!” – „De elfáradt maga is, míg gyalog ideért! Hány éves?” – „Bizony, túl vagyok már én is az ötvenen, és lássa, cselédnek kell menni vén fejjel még most is!” – Rátértem, miért várom a jegyzőéket, no, majd beszélgetés közben megtudok valamit a jegyzőék felől, mihez tartsam magam.

Néz a néni, mikor mondom harmados munkásoknak akarunk jönni újévkor, én pedig, míg kimehetünk a ta-

nyára, szakácsné leszek; de a néni nem fakajt se jót, se rosszat, pedig már ülve és eszegetve beszélgetünk.

Sőt iszogathatnánk is, mert egy kancsóba hozott a néni még tavalyi bort is. – „Köszönöm, én nem iszom soha semmi italt, nem szeretem, csak a málnát.” – „De jó magának, lássa, nekem sem volna szabad inni, de én kicsi korom óta megszoktam, rendszeren iszok. Ezek előtt még pálinkát is, de most azt már nem bírom. A bort is tiltja az orvos, de nem bírom megállni, hogy ne igyak!”

Így beszélgetünk és eszegetünk. Hozott szalonnát és finom csemegezőlőt egy nagy tállal. Ő evett szalonnát, de én csak puha cipót szőlővel. Nagyon szép és jóízű fehér kenyerek van, mert náluk csak tiszta búza és szőlő terem és sok gyümölcs. Nagyon szereti a patai földet a szőlő. – „Hát csudálkoztam is én – mondom –, ha patai asszonyt láttam Gyöngyösön, az mind olyan melles-faroshasas, és maga is milyen kövér.” – „Az igaz, Patán nem sok magához hasonló vékony asszonyt lát! Itt gyerekkora óta épp úgy iszik az asszony, mint az ember, hozzá van szokva. Még csak részeg embert sem lát, csak borosat, mert annyira nem árt neki, hogy berúgjon, de sose józan.”

Beszélgetünk eszegetés közben, de mégis, akárhogy forogatom a szót, a jegyzőék felől nem tudtam meg tőle egyebet: a jegyző sok évvel ezelőtt kis kuferral jött a faluba, mint segédjegyző. Később ő lett a jegyző. De hogy milyenek, jók- vagy rosszak-e a munkásaikhoz, arról nem fakajt semmit. – „Mindenki lakva válik, majd megtudják. Csak a szerződés írásnál jól nyissák ki a szemüket.” – Elismerte, mikor mondtam, azzal dicsekedett a jegyző, tizennégy éve van nála a kocsisa, öt éve a bérese. – „Ez igaz is!” – „Hát akkor majd csak kibírjuk mi is, hiszen

mindig cselédek voltunk, nem voltunk elkényeztetve jó bánásmóddal.”

Közben elkészült az ebéd is, de üzenetet még nem kaptam, hogy az urak megjöttek, pedig már két óra felé jár az idő. – „Ebédeljünk” – invitál meg újra a néni. Én is segítettem neki a főzésnél, berántottam a bablevest, forróvízbe belefőztem egy félliter grízt, kitettem hűlni. A néni kicsavart a savóból egy jó tányér túrót, írósvajat melegítettünk, és a főtt grízt kiszaggattuk kanállal, egy nagy cseréptálban jól letúróztuk, tejszeles vajjal lelocsoltuk. Ez nekem is ízlett, mert rosszak a fogaim, nem kell sokat rágni, a néni is azon panaszkodott, neki már egy sincsen. El is mosogattam, és újra csak leültünk beszélgetni. Kért a néni, menjek el máskor is hozzá beszélgetni, mert ő sokat van egyedül.

Csak estefelé jött hozzánk a mindenes Lajos, megjöttek az úrék, menjek hozzájuk. Mentem. Kaptam is parancsot, gyűjtsak be a konyhába és az úr munkaszobájába, ugyanakkor a hálószobába is, mert már hidegek a szobák. Jött velem mindenfelé a nagyságos asszony, és alaposan számba rágta, mik lesznek a teendőim.

Nem szóltam semmit, csak a nagy magyarázatok után láttam: ez tud ám dirigálni! Csak annyit válaszoltam, mikor mondja egy-egy sor teendő után: — „Megértette?” – „Igen!” – „Tudja, én nem szeretek mindig parancsolni, de elvárom a fizetés után a rendet!”

Gondoltam magamban, mikor a fizetésre alkudoztunk, azzal érvelt, hogy nem sok dolgom lesz náluk, ketten vannak, egyszerű konyhát vezetnek; ő ötven pengőt még nem is fizetett egy szakácsnének sem, nekem is csak azért ígerte meg, mert látja, értelmes asszonnyal van dolga.

Mikor így leágyaltunk, szokás szerint a biliket az ágy alá, neki könyvet az éjjeli szekrényre, az úrnak az újságot

és egy-egy pohár vizet. Kimentünk a konyhára, hol már kellemes meleg volt, de már este van, felgyújtom a villanyt. Lajos behozta a tejet, vitte a vizesvödröt. A kamraajtónak irányában áll egy sok ágú-bogú köcsögtartó, behozok két jó háromliteres fazekat és egy kisebbet, látom tetszik neki, hogy a fazekakat előbb vízzel kiöblögetem.

Ő előkészítette a sűrű drótszűrőt, a két nagy fazék tele lett, a kisebb félig. A szekrényből elővesz egy söröskanacsót, számba rágja, hogy van egy másik ilyen nagyságú pohár is, amit láttam is tejjel tele egy kis tálcán. Tele kell önteni tejjel, mert az úr este-reggel tejet iszik pirított kenyérrel. Neki a kenyeret mindig pirítva kell adni. Elkészítettük a tejet, erről a két fazékról négy-négy tejeskannával szedjek le a föléből, és majd jönnek érte.

Megmutatta a cselédszobát: „Lássa, milyen emberségesen bánunk mi a cseléddel!” – csak függöny van ajtó helyett, hogy bemelegedjen a cselédszoba is a konyháról. Jó, gondolom, érezze a cseléd még éjjelre is a konyhaszagot, és ne kelljen rá külön fűteni, ne tudja magára zární éjjelre se az ajtót! Elég szűk is, két szekrény áll egymás mellett, az ágy fejénél egy kis asztalka, egy szék, van villany is, de nincs benne körte.

Egy nagy kulccsal kinyitja a konyháról nyíló kamra ajtaját, hát ez egy jó nagy terem. A tetőn jó magasan az egész kamrába berudalva gyönyörű szőlők csüngenek felkötözve. Ezt szeretem! Velem hozatott az asszony egy nagy tálcát, a sarokból elővesz egy hosszú rudat, mely kampós, és ügyesen le lehet emelni vele a felkötött szőlőfürtöket. Volt ott mindenfajta színű, nagyszemű szőlő. Nekem ez tetszett, mert a szőlő a kedvenc gyümölcsöm, és oly ritkán állt módomban szőlőt enni. Itt talán, ha már ennyi munkát adnak, én is kapok szőlőt enni.

Az egyik fal mellette tetőig polcok: rengeteg befőtt,

lekvár és savanyúság, mind írva és számozva, melyik mi és melyik évben lett eltéve. Szemüveg nélkül is látom, hogy lekvár még a harmincas évekből is van itt. Hirtelen át sem tudom tekinteni az egészet. A szemben levő fal is csupa polc és fiók, az is tele mindennel. A polc alatt nagy zsírosbödönök és nagy fazekak állnak fődővel és négy darab 15–20 literes demizson. A gang felé álló részén nagy keresztvasas ablak van, ott állnak széles deszkán zsákok és nagy, kétrészes lisztesláda. Zsák is van itt annyi, mint egy katonai magazinban, nem is merek érdeklődni mi ez, mi az. Látom, ebben a jegyes világban itt zsákszámra áll a kristálycukor, ötkilós dobozokban kockacukor, és paprika a legfinomabb édes-nemes sok-sok tízdekás csomagokban, a boltokban meg sorbaáll érte a nép.

Sok idő nincs a nézegetésre, mert oda kell figyelni a magyarázatra, és a tálca is a kezemben van. Így hirtelen csak arra figyelek, mit mond: vigyem csak ki a szőlőt, hozzam be a fatálcát, mert nagy kosarakban szép almák, körték és zöldpaprikák is vannak. Most mindenfajta paprikából rakjak hármat-négyet a tálcára. No, most itt a liszt, ebből süti a kenyeret, emez a gyúró liszt.

Hát ami egyelőre fontos, azt már tudom. Adott az aszszonyom egy fűrt szőlőt, vacsorára csináljak magamnak köménymagos levest, ők hideget vacsoráznak. Bevitette a szobába a tejet, a két tálcát szőlővel, paprikával, és elbocsájtott azzal, ha Lajos meghordja a fát-vizet a konyhára, fürdőszobába és a többi szobákba, menjek vele, és a mosókonyhából hozzam be a sütőteknőt, Lajos mindent megmutogat, mi hol van, hozzak ki három szakajtó lisztet, még este szitáljam meg a teknőbe, reggel tegyek kovászt, mert délután van idő kenyérsütéshez. Ha végeztem a kamrában, a kulcsot vigyem be. Nappal a kamrakulcs nálam van, de nagyon vigyázok, rajtam kívül oda bemenni

senkinek sem szabad, én felelek mindenért. Az ajtó mindig zárva legyen, a kulcsot tegyem zsebre.

No, még jó, hogy nálam lesz a kulcs, dehogyan eszek én köménymagos levest, ha tejet nem ad, jó nekem a szőlő is! Le is csíptem én is rúddal még két fürt szőlőt, ha ő csak egyet mert adni a nagy halom szőlőből. Majd vigyázok, ne haljak éhen! Kikészítettem mindent, ami kellett a kamrából, a kulcsot beadtam. Az úr, ki eddig a sezlonon heverészett, már az íróasztal mellett ült, és verte a gépet, az asszony a hálószobában lehetett.

Most az úrtól kaptam az utasításokat, mint szokta, félresunyítva elmondja, hogy hozzá sokan járnak, de nekem semmi közöm hozzájuk, csak kérdezzem meg a nevüket, és mondjam azt, nem tudom, az úr itthon van-e, majd megnézem. Neki mondjam meg, minek hívják, és ha ő tárgyalni akar velem, akkor beküldhetem hozzá, ha nem, azt kell mondani, az úr nincs itthon, mert neki sok dolga van, és nem töltheti mindenkivel az idejét.

Jól van, megértettem. Úgy láttam, a nagyságos asszony azt várta, kézcsokkal búcsúzó az éjszakára, mert nagyon készenlétben állt, hogy fogadja, de csak egyszerűen jó éjszakát kívántam és kimentem. Lajos is végzett már mindennel, megmutatta, a fürdőkályhában hogy készítsem elő a begyújtást, és nagyon vigyázzak, mert ha nem gyúlik be, az úr nagyon megharagszik. Lajos kis gyámoltalan emberkének látszik, kicsit nagyot is hall, neki is rengeteg dolga van: két tehenet etet, tisztogat, fej. Van sok tyúk, liba, csirke, kacska, favágás, behordás, vízfordás, disznó- etetés és a lovak. Száznegyven kiló búzáért, húsz forintért havonta, de mást nem kap, még egy bokoralja krump- liföldet sem.

Meg sem tudom enni a három nagy fürt szőlőt, jó lesz majd korán reggel. Félttem, majd kijönnek, és észreveszik

nem főztem levest, de már felém se jöttek. A szobámban nincs villany, a ruhám nem tudom berakni a szekrénybe, így a konyhaszekrényt vizsgáltam át, mi hol van, hogy majd csak odanyúljak, ne kelljen keresgélni. Van itt minden, sok-sok edény, lábosok, kisebbek, nagyobbak, deszkák húsnak, tésztának, jó keményfából és ragyogóra súrolva.

A konyha közepén nagy asztal, ez is hófehér, abrosz vagy viaszosvászon nincs, a tejes asztal és lóca is mind súrolt. Ebből arra következtetek, nem megy pocskéra a fahamu, hogy a cseléd kezét kimarja, az nem számít. – „Hát jól kösd fel, Rozi a pendelymadzagot, úgy látom, itt még nehezebb lesz a szolgálat!”

Az vigasztal, hogy két-három hónapot majd csak kibírok valahogy, de már megbántam, hogy beugrottam a szakácsnői állásba. Fáradt és kimerült voltam már, le is feküdtem. Hogy mit álmodok, nem sokat adtam rá soha, de most álmaim között erdő, hol egy fekete vaddisznó elől menekülök... Hogy mi lett a befejezés, arra már nem emlékszem... Megint egy másik álom: menekülök, nem kapok levegőt, majd megfúlok, és egy csúnya zavaros patak partján állok, mely iszapos vizet hömpölyögtet. Híd sehol és nekem ezen át kellene menni, de hogy minek, azt nem tudom. Aztán már olyan világosság van – ez már a harmadik álom –, egy tanya közepén állok, az égre olyan lámpás van felakasztva, bevilágítja körülöttem az egész határt. Nagy kazal lucerna mellett szarvasok esznek olyan szépen, mintha csak azért volna világos, hogy lássák, mit húznak ki a kazalból, olyan szépek... Indulok feléjük, erre felkapják a fejüket, és olyan robajjal szaladnak el mellettem, csak úgy reng a föld, erre érzek fel, és csak az óra csörög. Kinyitom a szemem, világosság nincs, mert hajnali négy óra.

Még annyira az álom hatása alatt vagyok, azt sem érzékelem, milyen sokat aludtam, és hol vagyok. Már két éjszaka olyan keveset aludtam, és azok az álmok is, ahogy felvillannak emlékezetemben, ennek a sok hercehurca tervnek, beszédnek a következményei, és a ma látottakból fakad: persze a sáros úton jöttem, láttam, hogy Lajos etette a nagy fekete disznót nyolc darab hosszú derekú szép süldővel, a folyosón a falra akasztott agancsokat, ezekből következtetem az álmokat. Mit mond a babona? Ha új helyen az ember disznóval álmodik, szerencséje lesz. – „De jó lenne” – gondolom, míg a sötétben öltözködöm.

Most már, ha török-szakad, itt letelepülünk, és várjuk, mit hoz ránk a sors ebben a vérzivataros világban!

Kiverődött az álom a szememből

Hétfőn reggel a tej széthordása után beállított két asszony, bemutatkoztak, ők a bejáró napszámos asszonyok. Egy jó kinézésű fiatal asszony, Mari a neve, feles szőlőt is dolgoznak az uraságnak, férje arató is volt a tanyán. A másik, Eszter nevű, három gyerekes, már özvegy, a férje elesett a fronton. Sír szegény most is, mikor mondja; még a gyerekei sem keresőképesek, két fia, egy lánya van, mind a három iskolás. Egy kis háza van, egyéb semmi vagyon. Ő tartja el napszámából a családot, és harmados kukoricaföldje is van az uraságnál. Ma, mint mondták, cukornádat préselnek és szirupot főznek belőle. Reggel ki is jött az asszonyom a konyhára, mert kosztra vannak az asszonyok, A lesütött hús szaftjából kenjek meg egy-egy karéj kenyeret, és a szedett tejből egy-egy findzsa tejet adjak reggelire. Főzök ma krumplilevest és krumpilis tésztát, hagymát pirítva rá. Megmutatta melyik zsírból használjak a főzésnél, egy jó nagy cserépfazékkal. Úgy látom ez olyan zsír, amiből kifogyott valamikor a lesütött hús, már kicsit avas szaga is van, nekik jó lesz! A tegnapi levesből és megmaradt marhahúsból, ami a levesben főtt, csináljak hasét. Ők majd almáspitét esznek, és bevitte az egybesütött karajt deszkástól a spájzba. Gondoltam, már én is a napszámosokkal leszek egy koszton.

Az asszonyok kérdezősködnek, hová való vagyok, hogy kerültem ide. Én elmondom hogy s mint, újév után harmadosok leszünk a tanyán. Figyeltem őket, hogy reagál-

nak a szóra, de csak akkor villant egyet a szemük, és kicsit sunyin összemosolyogtak, mikor azt mondtam, harmadosok leszünk. A Mari érdeklődött, olyan nagy családdal vagyunk, hogy megbírunk annyi földdel? – „Hát vagyunk elegen, de egyelőre a szőlőből csak egy holdat vállalunk.” – Eszter kérdezte, kukoricaföldet nem adunk ki harmadában? – „Hát mink is úgy dolgozunk.” – No, ő akkor majd másutt keres harmados földet. Még elmondták, ők egész héten itt lesznek napszámiban, mert mosás és vasalás is lesz, mert Pestre is ők mosnak a két családtagra. Postán küldik onnan a szennyest és küldik a tisztát. Az urak kocsival is gyakran mennek Pestre, innen hordanak élelmet, mert Pesten rossz világ van. Már nem is beszélhettünk sokat, igaz, elmentek a vendégek, az úr is bement a faluba, nekem takarítani, főzni kell. No, majd lesz idő még a beszélgetésre, itt lesznek egész héten.

Éppen a főzéshez láttam, mikor az asszonyom azzal jön be, nézzük meg a napszámosokat, halad-e a munka. Megyünk a mosókonyhába. Hát mikor odaérünk, úgy felugrott a két asszony, Eszter alól még a kisszék is feldőlt. Ugranak az asszony elé: „Dicsértessék a Jézus Krisztus, kezét csókolom!” – Kapják el, egyik az egyik kezét, másik a másikat. Eszter olyan nagy örömet mutat, egész füléig szalad a szája sovány ráncos arcán. Mari is nagyon érdeklődik, hogy tetszik lenni? Míg visszamegyek a konyhára, gondolom; „Ez csak azért hívott, lássam, őt milyen nagyra tisztelik a munkásai, és én is tanuljak meg illően viselkedni, ha azt akarom, náluk kenyerem legyen!”

Az asszonyomat minden hír, pletyka érdekli, ami a faluban történt. Mari a konyhán vasalt, míg főztem, végighallgattam minden hírt, mit Mari behozott a faluból. Ez

a Mari a kedvence, olyan harminc év körüli, elég csinos asszony, nincs gyereke sem. A későbbiek folyamán, mikor már jobban összeismerkedtem velük, Eszter panaszkodta, hogy egyformán dolgoznak, sőt azt mondhatni ő többet mint Mari, de hogy ő a kedvesebb, a nehezebb, piszkosabb munkát neki kell végezni. Mari mégis tíz forintot kap napszámot, ő meg csak nyolcat. Viszont Mari azzal dicsekedett, ő bizony nincs rászorulva, mint Eszter, a napszámra, és nem is jön alább!

Kaptam én aztán Maritól annyi felvilágosítást, míg eljött az újév, hogy csak! Ha a konyhán vasalt, látta, kiket jelentettem be az úrnak, kit fogad, kit nem. Ő már tudta, kinek mi a pere, melyik nyeri meg, mert aki előleget nem tud fizetni, azzal szóba sem áll, akkor se, ha annak van igaza. Ki lehet csavarni a törvény nyakát, a főjegyző úr több mint harminc évig volt a falu esze. Nincs Gyöngyösön bíró, ügyvéd, kit ő nem ismer. – „Lássa, ő itt csinálja az arra érdemesek panaszát, azért írógépelt mindig. Volt itt egy, de nemcsak egy, úri és bárói birtok, a vevők nevében ő cenzálkodott, hosszú jelzalogos kölcsönre megvette a falu, és olyan eredménnyel csinálta, hogy ő ingyen kapta a birtok java részét. Övé lett a Belső-kert nevű birtokrész a szép kastéllyal, ez a gazdatiszti lakás a nagy udvarral; egy másik belsőség, melyen már csak az a nagy magtár van. A tanya, ahová maguk akarnak menni, száztizenkét hold volt, ezekből eladott már ötven holdat a Szántó testvéreknek, eladta a szérűskertet a magtárral, a Belső-kertet is a kastéllyal és a hozzátartozó földekkal, és Dunántúlon vett birtokot, úgy mondják, ötszáz holdat. El volt már adva egy ízben az a tanya is, ahova most majd maguk harmadosba mennek. Egy árok-szállási ember vette meg, az építette rá a tanyát, de sok adósságba keveredett. Az ember meghalt közben, jött a

rossz gazdasági helyzet, az özvegytől potom áron szerezte vissza a birtokot. Az még a mai napig is átkozza, és ha ez a háború nem volna, már azt is leadta volna, ezt a lakást is, mert elmennének Dunántúlra. Ott nem ismerik őket, de itt nagyon sokan átkozzák.” – Hát így valóban sokat megtudtam Maritól. De felrőttem neki, ha ilyen jól ismeri, mégis mért nyalja-falja közben őket. Mari csak nevetett, hát muszáj! – „Ha nem is vagyok rászorulva a napszámra, mert a férjem is keres, gyerekem sincs, de évek óta dolgozunk nekik feles szőlőt, harmados kukoricát. Mi voltunk a múlt évben is a másik sógorral az aratójuk és ha nem akarunk summásnak vándorolni, meg kell nekik alázkodni. Majd megtudja maga is, csak várjon, nyugtával kell dicsérni a napot!”

Hát ezek, amiket Maritól hallottam, cseppet sem voltak vigasztalók a jövőre. Múltak a napok, sőt a hetek is, mindig kérdelek: „Nagyságos úr, kész van-e már a szerződés, mert a jövő vasárnap eljön az uram, szeretnék biztosat tudni, mert neki is, fiamnak is ott fel kell mondani a szolgálatot.” – „Legyen nyugodt, nem olyan fontos az a szerződésírás, hiszen már mindent megbeszéltünk.” – „De bizony fontos az, kérem, mert az írás bizonyítás, a szó csak szellő.” – Lássam be, hogy neki mennyi dolga van, és jövő vasárnap ne is jöjjön a férjem, mert ők elutaznak. Úgy vettem észre, ez csak húzza-halasztja az időt, már szinte került, ne is találkozzam vele.

Szombaton nagy készület van, nemcsak az utazó hirtóra pakoltak, de a lapos kocsi is félig lett rakva. Rákerült három zsák pirított kenyér, lesütött húsok, nagy kosár alma, zöldpaprika; két láda szőlőt is leszedett. Cukor, só, liszt, hordó bor, jó darab füstölt szalonna, kosár tojás szorosan becsomagolva. Még majd a Belső-kertben is pakolnak fel élelmiszereket a Plathy méltóságos úr ré-

szére. Maritól közben megérdeklődtem, kiféle ez a Plathy méltóságos. – „Haj, az valami nagykutya a minisztériumban, ennek adta el az úr a Belső-kertet.” – Hát így már érthető, hogy ők könnyen átmennek a vámon ennyi élelemmel és borral, nem lesznek feltartóztatva, mint feketézők! De az úr már pénteken is nagyon nyugtalankodott, valami szállítmányt várt, de nem jött. Nekik pedig muszáj menni! Behív engem a munkaszobába, és arra kér, hogy mikor már Lajos elmegy, hátul nyissam ki a kaput, és majd jön valaki, kéri a magtár kulcsát, adjam oda neki. Nekem nem kell kimenni, az illető, ha végez, behozza mind a két kulcsot. Az utcai kaput is zárjam be időben, és nagyon vigyázzak, ők csak hétfőn jönnek haza Pestről. – „Jó, kérem, vigyázzok!” – A nagyságos asszony pedig azt kötötte a lelkemre, ha korán reggel Erzsike meghozza a húst, szépen rakjam szét a húsos deszkán, és tegyem ki a spájzba, ha hazajönnek, majd intézkedik, hogy lesznek elkészítve.

Lajosék elmentek, én lementem, kinyitottam a kerti kaput, de nem jött idáig senki. Nem akartam lefeküdni, kihoztam egy csomó újságot, átnézegettem a háborús híreket. Meg is állapítottam, van is rá ok, miért kell teperni az élelmiszereket Pestre, valóban közeleg a front, bár nagy a hősködés: ide nem jöhet, nemsokára bevetik a csodafegyvereket! Egyszer csak hallom, jön valaki hátul, kopognak a külső ajtón. Kérdem: „ki az?” – nem szól, újra kérdem. Kérdéssel válaszol: „Maga a szakácsné? És a nagyságos úr, ő nincs idehaza?” – Nem árulom el, hogy egyedül vagyok, hanem így szólok: „Várta magát a nagyságos asszony, de már nagyon álmos volt, engem kért meg, ha jön valaki, adjam ki a magtárkulcsot.” – „Igen, azért jöttem!” — Kinyitom az ajtót, egy tizennyolc éves forma fiatalember lép be, csupa sár a ruhája, keze, arca.

Káromkodik, szidja az utat; kér, adjak neki egy lavór vizet, legalább a nagy sarat lemossa magáról. Feldőlt az úton, mert nagyon sötét van, és sáros, meredek az út. Lemosta az arcát, kezét, vette a kulcsot, majd ha végez, behozza. Jól eltelt az idő, míg visszajött, és hozta a magtár- és kapukulcsot is.

– „Hát te hogy mégysz ki, ha bezártad a kaput?” – A kocsi már kint van, majd átmászik a kerítésen, nem először van itt. Egy lepecsételt levelet adott át, majd adjam oda az úrnak.

Nekem már nagyon kiverődött az álom a szememből. Ejnye de jó volna megnézni, ugyan mit hozott ez. Szép lassan sompolygok ki, mint ki lopni jár, kitapogatom a kulcslyukat, kétszer fordítom, nyitva van, belépek, beteszem magam mögött az ajtót. Szál gyufát gyújtok, megtalálom a kapcsolót, gyújtom a villanyt, hát egy nagy magtárhelyiségben vagyok, középre van rakva, olvasom, húsz darab teli zsák, nagyobb része csupa sár. Hát volt oka annak a szerencsétlen kocsisnak káromkodni! Tapogatom, mi van benne, hát ez zab, ez dara, ez kukorica, ez búza. No, ez lehet az az ajándék, amiről már Mari példálózott, hogy az úr annyi ajándékot kap az üzletes, bérlő zsidóktól, mégis a nyilasok mind elvitték őket.

Szétnézve látom, a terményeken kívül mindenfajta szőlőhöz való szerszám is van itt. Sutu, daráló, puttonyok, kádak, sok kékgálic vashordókban, raffia rengeteg, sok tehénlánc, kötél, lóvakaró, patkó és patkóvasak, sok nagy hordóabroncs, kocsikerék, ráf, új kocsikerekek még egy fűkaszáló gép is van. Nyereg, rengeteg új és használt zsák, sok kender és fonál, ki sem lehet gondolni, mi nincs itt felhalmozva. De már fázok is. Jól van, ezt is láttam, és már kezdtem félni, jó lesz-e nekünk ezzel közelebbi ismeretségbe kerülni?!

Disznóölés

Teltek-múltak a napok egymás után a sok munkában, egész nap megállás nincs. Annyi az úrhoz bejelentkezők száma, akik még engem is feltartanak, mert akit az úr nem akar fogadni, nekem akarja elpanaszolni a baját, mikor én is sokszor azt sem tudom, hol áll a fejem. November közepén vagyunk, szerződés még most sincs, de még fizetést sem láttam. A két asszony is a fizetésre panaszkodik.

Különösen Eszter, aki abból él, amit napszámmal keres. Kevés a hadiségély, hallom, hányszor rimánkodik az asszonymnak napszámért. Nem sok időnk van, hogy együtt tárgyaljunk az asszonyokkal, nekik sietni kell ásózni, mert már reggelente fagyok vannak, nekem is rengeteg a teendőm, hacsak van egy kis időm, pirítani állandóan a kenyeret, leszegni a héját, azt moslékba rakni, ha megteelik egy tepsi pirított kenyérrel, a tepsiben tovább szárítani, zsákba rakni. Húslesütés majdnem mindennap, hol egyik, hol másik hentes hozza a sok húst. Bent az ebédlőben állandóan van kirántott vagy egyben sütött, amiből az urak csemegéznek, de asszonyom soha nem kínálna, és nem is törődik vele, mit eszek. Úgy mondják, a szakácsné már jóllakik az ebéd szagával is.

Iparkodom nemcsak Lajost feltáplálni, de a gyerekeknek is dugok mindig valamit a zsebébe. Alma sok van a spájzban, azt gondolja biztos az asszonyom, úgyis eszek belőle, így almát, körtét dugok neki: „Vigyázz, meg ne lássa az asszony, tedd rögtön a táskádba.” – Mert ha ott-

hon van az asszony, az ablakán, a csipkefüggönyön keresztül figyel a napszámos asszonyokat és Lajost, nem visznek-e el valamit. Ezt Mari mondta, és magam sem akarok éhen halni, hisz majd koplalhatok újig a magam konyháján. Most úgy intézem, hogy jobb szeretem a főtt húst, mint a sültet, egy porciót levágok, beleteszem a napszámosok bab, krumpli vagy árpakása levesükbe, mert ezt a háromféle levest főzeti nekik. Ha a sült húsból levágnék, azt észreveszi, a jó búzakenyérből a hús szaftjába beleteszek egy szeletet, olyan jó ízű és puha, rágni sem kell, mint a húst. Így én nem panaszkodom, iparkodom mindenki kedvére tenni, szó ne érje a ház elejét.

Már itt a karácsony, jönnek a gyerekek, újévig itthon lesznek, és a főnökek is eljönnek az ünnepekre, itt lesznek két nap. Három nagy hízó van, egy abból karácsonyra lesz levágva, de előbb asszonyom a Plathyéknál teszi rendbe a disznóölést. No, nem úgy, hogy ő mossa a hurkabelet, hanem ő intézkedik, mit hogyan csináljanak. Ott lesz mind a két napszámosasszony és a piszkos munkákra az ottani udvarosné. Pestről lejön az öreg és fiatal méltóságos asszony is, és amit nem kell füstölni, sóban áztatni, azt viszik magukkal.

– „Ma már itt lesz disznóölés – biztatom Lajost –, estére biztos nagykanállal esztek.” – Lajos csak röhögött: „Kapunk abált levet és káposztát!” – „Csak tán nem?!” – „De majd meglássa, hurkát még maga sem eszik, se kolbászt!” – „Jól nézünk ki, mikor legjobban a hurkát szeretem.”

Reggel jöttek is korán a hentes, a két asszony. Este már minden fűszert elkészítettünk. A hurkát árpakásával töltjük, mert rizs már régen nincs forgalomban, bár itt van vagy kétkilónyi, de csak különös esetekben használjuk. Nagy százhetven kilós hízó volt, lett vele sok mun-

ka. A mosókonyhában lett feldolgozva. Kiadták a vesevelőt megsütni az uraknak és csontos húst levesnek májgaluskával; egy jó nagy vesepecsenyét egybesütve krumplival, és tegyek fel egy jó nagy fazék káposztát, árpakásával, zöldpaprikával, metéljek bele két fej vereshagymát; ez már hordós káposzta. Kérdem; „Hát húst nem teszünk bele?” – „Mit gondol? Ilyen háborús világban nem lehet pazarolni, ez majd a napszámos asszonyoknak, Palinak és Lajosnak lesz vacsorára!” – Nohát, micsoda infámiség! Ez pazarlás, ilyen nagy disznóból, aki dolgozik vele, nem érdemel belőle egy jobb falatot!!

Nagyon késő este lett, mire végeztek. Rengeteg kolbász, hurka, sajt lett. Pali és Lajos itt várják a vacsorát, de még ki nem főtt a hurka, sajt, addig nem lehet, bár rég kész a káposzta, de nincs még abárlé. Egy ízben kérdeztem az asszonyt, nem sütünk hurkát a munkásoknak? Nem szólt, csak a fejét rázta, hogy nem. Én csak nyugtatom a két embert, várjanak, de Pali káromkodik, ő nem vár az abárlére és hús nélküli káposztára. Egy-egy fél liter bort szoktak kapni, adjam oda, és ő megy haza vacsorázni, itt ez a szokás, nem szoktak hurkát-kolbászt, vagy töltött káposztát, töpörtös pogácsát adni a cselédnek, napszámosnak a disznótorban. Tizennégy év alatt ő már kikapasztalta. Nem is várt, elment. A két asszony is, mikor már mindenütt elpakoltak – az asszony bevonult az úrhoz vacsorázni –, szidták, átkozták, különösen Eszter: „Váljon rákká bennük a sok jó falat!” – Mari is: „No, szakácsné, látott-e már maga ilyen úri házat, mennyit dolgoztunk hajnal óta, és még csak hurkatöltelék sem ehetünk. Egész nap ott lógott a sarkunkban, nem fájt most a háta! Félt hogy megesszük a disznót; délben káposzta, este káposzta hús nélkül! Meg abárlé! Olyan éhesek vagyunk, de még az abárlében sincs kása!

Vigyázzon, maga is meg ne egyen egy szálát, mert megolvasta.” – Valóban leöntöttük az abárlét, de nem volt annak a fenekén pár kásaszemnél több. Eszter kért, adjak neki egy fazékkal, majd otthon főz bele krumplit, jó lesz holnap a gyerekeknek, mégis jobb ízű és hússzaga van. Mari nem evett semmit, majd ő otthon vacsorázik.

Ilyen volt a disznótor a jegyzőnél a dicsőséges Horthy-korszak 1943-ik évének telén.

Megkaptam a karácsonyi ajándékot

Karácsony előtt megjöttek a vendégek is. Csirike elég csinos, jó magas lány, a Lalikám, akár az anyja, formára is, csak pökhendibb még az asszonyomnál is, és olyan lassú, tempós mozdulatai vannak, mint az úrnak. Teljesen úgy beszél a Lalika, mintha a saját domíniuma volna a földművelésügyi minisztérium, és csak ő volna a legokosabb. Sok tortát, mákos-diós bájglit is süttünk, az asszony egész nap kint van a konyhán, így Lalika is zsebredugott kezekkel tempósan sétál fel s le a nagy konyhában, s dicsekszik, hogy ő így, ő úgy, lehülyézi, lehólyagozza az egész minisztériumot. Asszonyom olyan szerető, büszke szemekkel néz rá, és örül, hogy mi is halljuk fia dicsekedéseit. Itt van most is mind a két asszony, egyik a tojássárgáját keveri, másik habot ver, én töltött káposztát csinállok, és a süttőt kezelem, tele mindhármunknak a keze dologgal, asszonyom csak dirigál a széken ülve.

Én is megkaptam a karácsonyi ajándékot, a harmados szerződést. A két asszony még mogyorót sem kapott, pedik az asszony azt is vitt be a karácsonyfa alá. Mi is megvacsoráztunk. Ebédre savanyú bableves volt mákos tésztával az uraknak is, most nem főztünk külön, mert ők még délben tartották a böjtöt, és nagy kegy gyanánt, három szelet diós beigli is kaptunk. A hús-, kolbászfélét nagy részben megették, és ami maradt, Marival berakatta az ebédlő szekrénybe, de bírálatot felőlük már senki sem mert nyilvánítani a vacsorázás közben, csak Mari újságot, ki mit kapott ajándékol.

Lalika nyeret és vadászfegyvert, a nagyságos úr melegszarú téli csizmát a fájós lábára, a nagyságos asszony fekete bársony estélyi ruhát szilveszterre, Csirike halványzöld selyem báli ruhát, szép karórát és nyakláncot meg egy gyapjú kötött ruhát. A vendég lányok és asszonyok is mind kaptak valamit. Én már oda sem figyeltem, a szerződés forgott az eszemben, ugyan mi lehet benne?!

Tizenegy óra lett, mire a sok edény mosogatásával és a konyhával végeztünk, panaszkodott mindenki, hogy hullafáradt. A két asszony elment, én kicsavartam a konyhai körtét, bevitettem a szobámba, mivel alig állok a lábamon, ágyban olvasom a szerződést, négy oldalas, kézzel írott, alig bírom silabizálni. Benne van ebben az ő javukra minden, de részünkre annál kevesebb. Nincs benne, hogy friss fejőstehenet ad, nincs benne, hogy egy ló az ekekapázáshoz áprilistól, míg a kapálás tart, állandóan a tanyán rendelkezésünkre áll; nincs benne a tüzelő, hogy a szalma fűtésre, gally tüzelésre díjmentes, és hogy a hét hold lucerna takarítási munkálataiért egy negyed rész a miénk, oda tesszük, ahova akarjuk. Ehhez legjobban bízunk, ebből leghamarabb pénzhez jutunk, és amit holdat tavasszal vetünk, az feles, és hogy a lakás bérmentes, mert hallottam, ezt is ki kell kötni, mert voltak már ilyesmiről is perek.

Karácsony másnapján eljött a férjem, ki míg én takarítok, áttanulmányozza a szerződést. Ma nem kell főzőnőm, mert a család a főjegyzőékhez hivatalos ebédre. Miikor végeztem, beszélgetünk: „Látod, miért húzta-halaszította ez a szerződést?!” – Tíz órára felkelt az úr, én azonnal bementem hozzá. – „Kérem, ezt a szerződést nem fogadjuk el, itt van a férjem, már ő is átolvasta.” – „Szóljon csak neki, jöjjön be.” – Mentünk mind a ketten, és előadtuk kifogásainkat. Hiszen nem kell azt szó

szerint venni, természetes, hogy friss és jó fejőstehenet ad, és a ló, tüzelő, lakás minden úgy lesz, amint megbeszéltük, és férjemet Pali már viszi is ki most a tanyára. – „De én is szeretném látni!” – „Magának dolga lesz, mert mi ebédre leszünk a főjegyzőéknél, de vacsorára ők lesznek itt” – ő megy el a férjemmel. Kocsin mennek a tanyára, most jó út van, délre már vissza is jönnek, és ha akarjuk, majd csinál másik szerződést. Hát igen, mindent papírra kell tenni mindkét résztől. Elmentek, és valóban, délre már vissza is jöttek. A család elment a főjegyzőékhez, így volt alkalmunk a férjemmel megbeszélni a dolgokat. Hát van sok jószág, de van olyan nagy trágyatelep, amit ki kell hordani még a télen a földekre és alászántani. Úgy látom, van három éve is, hogy nem hordatta, és díjat nem fizet a trágyahordásért, az vele jár a harmadossággal. Vetés csak négy hold az őszi, majd tavaszi búzát és árpát vetünk és tizenhét hold kukoricát, három hold napraforgót, két hold szójababot. – „Lesz kapálnivaló és rengeteg munka! Jó két üsző van, egy meddő tehén, amit Pista a béres használt. Jó erős négy ökör, tehát ha munka lesz, majdcsak lesz kenyér is. A lakás elhanyagolt, piszkos, ki tudja mikor volt meszelve, és a szobában olyan rossz a tűzhely, csak úgy dől belőle a füst. A konyhán is rossz a tűzhely, az istálló is ugyanolyan piszkos. Már évek óta nincs meszelve. Ez külön épület a lakástól, és jó nagy takarmányos helyiség is van. Partos, oldalagos a terület, hol az épületek, kaszáló, méhes van, a többi föld, hét hold túl van a patakon, mert egy kis köves medrű patak folyik át a birtokon. Ebben a hét holdban három hold krumplit, két hold marharépat, egy hold kendert és egy hold téli káposztát tervelt az úr. Van azonkívül a patak mellett egy kanyarulatban félholdnyi gyeptörés, ebben mákot. A patakon innen két

hold visz végig az erdő mentén, ez árpával, rá lucerna-maggal vetendő. Az erdő nagy bükk, topolya, a patak két oldalán akácos, ezek legallyazása és az erdőben lehulló száraz ágak lenne a tüzelő. Az erdőben sok száraz ág van, Pista nem használta, mert ő méteres fát kapott konvencióba. A talajból most nem sokat látni, mert hóval fedett, de azt megállapítottam, nem lehet rossz talaj, csak munkálni kell. Erős szőlővesszők vannak, nagy darab ritkás almás van, szép, termő fákkal is. A kaszáló a tanya mellett húzódik, az is ritkásan már fásítva. Van a méheknek jó kifutójuk. Nekem tetszik a terület, de nem a te lábadnak való.”

– „Hát most mit csináljunk?! Ide hallgass, én már nagyon kiismertem őket eddig, tudom, hogy a legrosszabb fajta kizsákmányolók, és ha a lányaink nem volnának ránk szorulva, semmi fizetésért nem fognánk vele össze. De látod, arra is számítok – igaz, nem tudjuk, mi lesz a háború befejezése –, de úgy érzem, hogy az oroszok nyerik meg, és akkor a szegény ember nem maradhat az urak lába kapcája. Így fogjunk bele!”

Tehát elhatároztuk, belefogunk, én sürgessem az új szerződést, és újévkor jövünk harmadosnak. Bözsinek írtam meg, hogy a tűzhelyet és meszet okvetlen juttassa el Karácsondra, mert olyan piszokba nem lehet bepakolni.

Nagy készüllet van Szilveszterre

Estére újabb nagy vacsora készült, jött Mari is felszolgálni és segíteni. Nem nagyon fájt a fejük a haza sorsán, tele a bendő, esznek-isznak, a haza védői éheznek-fáznak a papírtalpú bakancsokban. A szegény nép is, még falun nem annyira, de a városon nélkülöznek.

Vömről semmi hír, mióta elment szabadságról. Még a két ünnep között újra egy hízót vágtunk, az is úgy zajlott le, mint az előbbi, és nagy készüllet van a Szilveszterre...

Két asszony állandóan itt van, újra mindenfelé nagy-takarítás, minden ragyogjon! Közben Maritól azt is megtudtam, miért a nagy készüllet: Csirikének katonatiszt vőlegényt akarnak fogni.

Lalika egy gyöngyösi iskolatársával szorgalmasan jár vadászni, néha hoznak is nyulat vagy foglyot, sőt mivel nyeret is kapott, tanul a Pali segítségével lovagolni. Talán azért, hogyha mégis rákerülne a sor, el kell menni katonának, majd ezek a jászberényi ismerősök besegítik maguk közé valami védett helyre, mert a frontra csak nem megy?! Ott még lönek is, ő pedig, bármennyire is szereti itthon a kényelmes hivatalt, nem akarja érte a bőrért kilyuggattatni, menjenek csak oda a bugris parasztok.

Hát van újra sütés-főzés. Négy kacsa leölve, a hentesétől is sok húst hoztak, hurka-kolbászt. Hét féle tortát sütünk, többek között még sárgarépa tortát is, mert a vendégek között lesz diétás is. Finom metélt tésztát akar

a nagyságos asszony a tyúkhús levesbe, de olyan legyen, mint a hajszál. Én is szép vékonyat tudok metélni, de nincs vele megelégedve, már ő is, Mari is próbálkozott metélni, nem megfelelő. Lajost küldi a hentesnéért, majd az jobban érti. Igaz, egy cseppet sem különb, mint amit én vágtam, de már ráfogta, ez kifogástalan. De a nagy kaláccsal, amit Mari dagasztott, nem volt megelégedve. Újra nekem kellett másikat dagasztani, ez jó lesz majd lepírtani, mert mindenkől valami extrát akart. Olyan pazarlást vittünk végbe, elég lett volna a fél falunak.

Lalika most egy Pestről jött kollégával van kint a tanyán és a határban vadászni, de még csak egy foglyot sem sikerült löni. Jöttek haza nagy sárosan, szegény Eszter alig győzi őket a sárból kimosni. Mire este lesz, minden elő van készítve a nagy vendégségre.

Csak a család és a pesti fiatalúr van. Mari szolgál fel, jót ettek-ittak, nagy a nótázás. Most nekünk is jó vacsora van, a karácsonyra főtt töltött káposzta nem fogyott el és bájgli, azt kapjuk, mert újra töltöttem frisset egy nagy fazékkal. Kicsipáztam mindnyájunknak két-két fűrt szőlőt, mielőtt beadtam asszonyomnak a kulcsot, de olyan fáradtak vagyunk, le sem merünk ülni enni, mint Mari mondja, fél, ha leül, nem tud felállni. Itt a sok edény elmosni, a sok deszkaedényt, asztalt lesúrolni. Engem már csak az vigasztal, egy nap van hátra, majd csak kibírom. Nagyon alkudozott velem ma is az asszonyom, legalább márciusig maradjak, de megmondtam, nem lehet. Kisgyereke van a lányomnak, és nekik már lesz sok gazdasági munkájuk, ott a sok trágyahordás és szántani való. Mari fázik, hogy most még majd neki kell a szakácsnét is helyettesíteni.

Reggel korán megjöttek az asszonyok, asszonyom is korán ellenőriz mindent, hogy a megbeszélés szerint men-

jen a főzés, és tizenkét órára kész legyen az ebéd. A négy kacsát a sütéshez előkészítettem, besóztam, mindegyik begyébe pár szál kakukkfűvet helyeztem, ehhez lesz vöröskáposzta. A szép borjúhússzeletek is készen vannak, két kiló marhahús levesnek, ebbe később még lesz három tyúk a fiatalabbakból hozzátéve. A kacsaprólékjai szintén levesnek főzve, ha már puha a hús, leve leszűrve, benne finomra darált, jól kimosott, felfőzött árpakása belefőzve; ha megfőtt, szépen elkeverni az aprólékkal, szép szelet sárgarépákat a tetejére, szeletelt kacsamájakkal díszítve, töltött káposzta, hurka-kolbász. Lesz itt minden jó, ami szem-szájnak kívánsága.

Meg is jöttek a vendégek, két hintó ment értük Jobbágyiba, nyolcan jöttek. Öt férfi és három asszony. Nagyon fényes katonatisztek, lovasságnál szolgálnak, csak úgy peng a sarkantyújuk. Itt vannak már a fogadásukra a főjegyzőék is családotól; asszonyom nagyon boldog. Mari, Eszter szaladnak kefékkel, rongyokkal törölgetni cipőt, csizmát. Én a konyhaablakon keresztül nézem őket, minden figyelmem az ételeken van. Most már Mari a tízórait szolgálja fel, hideg sülték, melegített borokkal. Már csak Eszter van segítségemre.

Egyszer csak megjelenik Erzsike, a hentesné. Nem mondott semmit, se nem hozott. Fogadtuk, hellyel kínáltuk, üljön le. El is fogadta, leült. Mari is kijött hogy végzett, sietett átöltözni, és azt a hírt hozta, öt perccel tizenkettő előtt főzzem be a tésztát a levesbe. Igen, de asszonyom arra nem számított, hogy Lalikája fürdik, borotválkozik, öltözik, hogy mint a nap hőse, méltóképpen jelenjen meg a vendégek között. Már minden kész, Mari kihozta a nagy porcelán levesestálat, tizenhét személynek sok kell. Két nagy asztal összetolva az ebédlőben, de La-

lika még nem jelentkezett, asszonyom azt üzente, várjunk a tálalással. Majd megveszünk mindnyájan, csak már túl volnánk az ebéden. Itt van, kész minden, befőzve a csupa tojással gyúrt metélt, csak úgy issza el a leves levét. Küldöm Marit, súgd meg az asszonynak, ne várjunk, mert főzelék lesz a levesből. Azzal jött ki, Lalika nélkül nem ülnek asztalhoz. Legalább nézz be, súgom neki, hátha elaludt – az este pocsékul berúgott –; jön vissza, már a körmét reszeli, míg végre kijött az úr, tálaljunk, nem várják Lalikát, mert még csak most kezd öltözni.

Lezajlott a nagy ebéd Lali nélkül, de ez is csak nekünk adott több munkát; újra felhordani az ebédet a vendégszobába. Végre három óra felé mi is hozzájutunk az ebédhez. Most sült ki, mi célból van itt Erzsike. Ő is velünk ebédelt, ő osztotta nekünk az ételt, ami megmaradt, berakatta velem a spájzba és a kulcsot magához vette, elment. Most néztünk össze. Hát ezért volt ez itt?! – „Az asszony most nem akarta otthagyni a vendégeit – mondja Mari –, biztosan félt, maga elosztogatja nekünk a maradékot.” – Szidták mind a ketten, még engem is csúfoltak, maga még a vacsoráról sem gondoskodott magának!

Este lett, mire mindent elmosogattunk. A vendégeket kocsin szállították a főjegyzőékhez, és megkezdődött a multság. Húzta a cigány a talp alá valót. Én már megpihentem, de a két asszonynak oda is menni kellett, mert ott lesz a vacsora. Alig vártam, lefekhessek. De jó, hogy idáig bírtam erővel, nem kellett már nekem vacsora sem, pedig találtam volna az ebédlőszekrényben a sok mindenféle húsból, tortából. Lajos is végzett a fejéssel, fa-, vízbehordással, elment.

A sok fáradság után aludtam négy óráig. Igaz, már el-

seje, nekem kitelt, de csak felkeltem, begyűjtöttem mindenfelé, amit kellett, a szobákban elrendeztem, folyosót felmostam. Hat órakor jött haza az úr és az asszony. Az úr is olyan részeg, csak dőlt el a sezloneon, asszonyom is nagyon fáradt, egyben boldog is, milyen nagyszerűen mulattak, a fiatalok még most is táncolnak. De sietve térítsek meg reggelihez – de mit is adjon nekik, valami különlegességet a hideg húsok, szalonnák, zöldpaprikák mellé. – „Hát nagyságos asszony, csináljunk tejszínhabos kávé t pirított kaláccsal, azt a mai világban még ezek az urak is méltányolják, hol kapnak ma tejszínhabos kávé t?!”

– „Igazán?! Gyorsan főzzön jó babkávé t és verjen habot a friss tejszínből, forraljon tejet.” – Csupa elevenség lett, segített kalácsot pirítani, mire minden kész lett, Pali és a jegyző kocsisa hozta a vendégeket, s kezdődött újra: Eszter pucolta a lábbeliket, Mari felhordta a reggelit, én tálaltam... De most aztán magunk részére is melegítettem egy lábas töltött káposztát, két-két fűrt szőlőt is kihoztam, mi is lakjunk jól, sőt sikerült még hurkát-kolbászt is ennünk. No, ne mondjuk, hogy mink csak dolgozunk és nem is ehetünk. Még Lajosnak is összeszedtem egy jó lábosra valót abból, amit a vendégek a tányéron hagytak.

A vendégek is el voltak gyalázódva a sok evés-ivás, nem alvás kimerítette őket. Két kocsis állt a ház előtt, reggeli után vitték őket a pesti fiúval az állomásra. Volt nagy búcsúzkodás. Mikor elmentek, jött az asszony dicsekedni, milyen nagyszerűen mulattatták a Csirikét, anynyit táncoltak, magyarázta, melyik az udvarló. Mikor kicsekedte magát, ő is elvonult, azzal, most lefekszik,

míg nem csengetnek, én se zavarjam őket. Az edényeket, ha elmoszuk, maradjanak a konyhán, majd berakjuk, ha felkelnek. A két asszony is hazamehet, majd csak holnap jöjjenek, mivel én már nem leszek itt tovább. Költözködünk a tanyára!

Kevés az ennivaló, sok a munka

Pista az ökrökkel hozza a holmiját a tanyáról, én Palival megyek reggel a lapos kocsival Karácsondra, hol már fiam és férjem várnak. Odaérve sietünk felpakolni szegényes holmijainkat. Bözsi is itt várt már kislányával, itt van a tűzhely, mész, ők majd vonattal jönnek holnap Gyöngyösig, és onnan alkalmi kocsival majd kikeverednek a tanyára. Nagyon késő este lett, mire mi is odaértünk elfázva, mert a férfiak gyalog jöttek a kocsi mellett. A holmit csak lerakták a gangra, a tűzhelyet rögtön beállítottuk, begyűjtöttem, mert nagyon hideg van. Szoba, konyha tele szeméttel, csak bámulok, hogy lehet ilyen piszkos házban élni. Pista még ma itt volt a jószág mellett, majd csak reggel megy haza, ha átadja a jószágokat, szerszámot leltár szerint. Fogadkozott, azért ilyen piszkos a lakás, mert öt éve benne lakik, de az uraság nem adott meszet, ő pedig – öt apró gyermeke van – nem tudott venni.

Útközben Palival beszélgettünk. Elmondta, hogy került az urasághoz kocsisnak, a mai nappal ő is megszabadul tőle. Volt egy pere a sógorával a szőlő miatt, akkor még az úr volt a főjegyző, hozzáfordult az ügyben, vállalta is az úr. Ő akkor a Cserepes-tanyán volt kocsis, de az úr csalta, jöjjön hozzá kocsisnak, és ő megnyeri a pert. – „Nem akartam, de addig-addig, mégis beadtam a derekam. Rossz fizető; amiért megiszolgál az ember, azt is csak nagy könyörgéssel lehet tőle kicsikarni, ezért nem állta nála a cseléd. Évekig húzta a pert, végre megnyer-

te.” – Míg a per folyt, nem akart vele kikötni; „Azután meg azzal fenyegetett, a sógorom kérheti a per újrafelvételét, és én bukok. Jött ez a háborús világ, már harmincnyolcban fel akartam mondani, de mindig azzal példalóztott, addig vagyok biztonságban, addig nem visznek el katonának, míg az ő cselédje vagyok. Túl vagyok már a katonaköteles soron, de még most sem tudtam volna tőle megszabadulni, ha magok nem jönnek harmadosnak. Majd megtudják magok is, én már látom, miért fogad harmadost. Félt, hogy jön a front, és legyen valaki felelős a jószágért, gazdasági szerszámokért, mert ő nem várja be itt az oroszokat. Láthatta maga is, mire készülnek. Teperik Pestre a sok élelmiszert, van neki ott is lakása biztosítva.” – „Ejnye, Pali, ezeket hamarabb is megmondhatta volna!” – „Hát nekem nem volt alkalmam ezeket mondani, és most sem azért mondom, hogy visszamondják neki, mert aki az ő markába kerül, annak régen rossz! Nincs ilyen kitanult huncut ember több! Pista is már öt éve kínlódott nála. Annak idején – mivel sok apró gyermeke van – kapott ONCSA-házat. Őt avval tartotta sakkban, ha otthagyja nála a szolgálatot, elveszi, vagyis elvéteti tőle az ONCSA-házat. Pista azt hiszi, most már megszabadult tőle, de tudja, mi lesz? Neki muszáj vállalni a kocsiságot, pedig a rózsásszentmártoni bányába akar menni, de meglátja, nem veszik fel, az úr ezt is meg tudja csinálni. A szerencsétlen Pistának az ő kocsiának kell lenni – majd emlékezzen a szavamra! Lajos is már hányszor el akart tőle menni, de nem mehet, mert senki nem meri felfogadni, hisz akkor arra az illetőre haragudna meg az úr. Nem látott még maga ilyen alamu-szi vén gazembert, bár eddig is kiismerhette. Várjon csak, szöknének még magok is tőle, de nem lehet! Volt már

ennek felese, harmadosa máskor is, de örült, ha mindent otthagya meg tudott tőle menekülni.”

En is elpanaszoltam, még most sincs szerződésünk. – „Majd meglátja, nem is lesz!” – „Csinált már egy négy-oldalast, de azt nem fogadtuk el, mert az csak az ő javára szólt, csak az volt benne, minekünk hogy kell a munkát végezni, biztatott, majd csinál másikat.”

– „Úgy szokta, ígér ez mindent, mint a cigány, de semmit sem teljesít. Sajnos, nagyobb részt így áll a helyzet, mindenütt szívják a munkás vérért...”

Reggel a férjem és fiam átvette Pistától a jószágot, szerszámot. Örült Pista, megszabadult, elmegy a bányába, mert ott a sok gyerekre jobban tud keresni, le van rongyolódva az egész család. Én rögtön meszeléshez fogtam, két sorral is bemeszeltem, mégse lett kedvemre való. Egyelőre legalább eltűnt a füst nyoma és szaga. Hoztak a férfiak jó száraz gallyat, tüzeltem jó erősen, hogy éjjel kiszáradjon. Az istállóban aludtunk, mert olyan büdös lett meszelés után, mint a cigányputriban. Estére megérkezett Bözsi a kis unokámmal, sőt olyan szerencsések voltak, hogy Szántóék, a szomszéd tanyabelieket véletlenül utolérték a patai úton, felkérdzkedett, és a kérdezősködésre kiderült, ők lesznek a szomszéd tanyabeliek. Bár kerülniök kellett, a szőlők felé jöttek, hogy egész a tanyáig hozzassák őket, innen mentek át a patakon saját tanyájukra. Szegény kis Nellike úgy be volt burkolva, mégis átfázott a hosszú úton, pedig hajtott a szomszéd, mielőbb ideérjenek.

Látva a nagy pizsokságot, Bözsi is csodálkozott, hogy lehetett így élni. Mutatom neki, nézd milyen tűzhelyet használtak és milyen van a konyhán is. Hiába kértek jobbat, nem adott nekik az úr, ők meg nem tudtak venni saját pénzükön. Most már majd megpihennek az ONCSA-

házban, ott jó nagy szoba-konyha van, mindennel ellátva, igaz, majd fizethet, míg az övé lesz, de saját erejéből soha nem tudott volna építeni.

Reggelre kiszikkadt a szoba, de még csak a Nellike kiságyát rendeztük be. Hozzáfogtunk a konyhát is kimeszselni. Egész napi tüzelés után bepakoltuk a házi holmijainkat, most már egész más lett a levegő is. Másnapra a konyha is kiszáradt. A másik szobát egyelőre nem meszseljük, mert ezt csak limlomnak használták, a fal is le van verve és tele egérlyukkal. Ezt előbb be kell tapasztani. A kamra a gangról nyílik, nem nagy, de ez is elhanyagolt, piszkos. A két férfi és Bözsi elsősorban nekiláttak tüzelőt szedni. Az erdőben sok a jó száraz gally, és a patak partján legallyazni az akácfákat. Bárminő rossz idő lesz is, tüzelő legyen. Három nap alatt szépen összehordtak a ház végére nagy csomót. Ezután nekiláttak a trágyahordásnak. Jó erős ökrök voltak, két szekérbe is fogtak, mikor volt időm, én is mentem villázni.

Láttuk, lesz itt munka, csak győzzük, hát írtam Annának, ha idő engedi, útnak indulhat a két gyerekkel, ne várjon tavaszt, mert ha kevés is az ennivaló, sok a munka. Most elég enyhe az idő, hátha a február hidegebb lesz; meg is érkeztek tizedike tájra.

Gyula elment eléjük kerékpárral, megírták mikor érkeznek. Elhozta a hároméves Katókat és a csomag egy részét, és újra visszament, megint hozta a többi csomagot és a nagyobb kislányt, Magdát. A magyarázat után Anna is ránk talált, és nagyon örültünk, végre már ennyin a családból együtt vagyunk. Nagyon vártuk az urat is, majd hozza az én fizetésem is, és megbeszéljük, mielőbb fejős tehén álljon részünkre az istállóban.

Nem jött. Már utólja felé járunk a januárnak, halad jól a trágyahordás, több mint fele már a földeken van,

mert tizenhét hold kukorica alá lesz szántva. Se pénz, se tehén, se szerződés; csak hiteget, majd ekkor, majd akkor, csak legyünk nyugodtak. Eljöttek hozzánk a Szántóéktól, sorba már mindegyiket ismerjük. Elég jól gazdálkodnak, van megfelelő család mind a két helyen. A fiatalabb Szántónak tizenhét éves fia és egy tizenhárom éves lánya van, az öregebb Szántónak a lánya férjénél van a faluban, katonafia fiatal felesége is velük van, azonkívül tizennyolc és tizenhat éves fiuk. Kedves népek, este hol egyik, hol másik családtól jön az apjok vagy anyjok valamelyik családtaggal.

Eljár hozzánk gyakran a határcsász is. Jó erős, nem is nagyon idős ember, tizenöt éves fia és egy hétéves lánya van. Ez is olyan ember, akit a katonaságtól az úr megmentett, mert így nem kell csőszbért fizetni, és nagyon kell rá vigyázni, mert az úr bizalmasa.

Mi már annyira türelmetlenek vagyunk, se szerződés, se tehén, se felénk nem jön, hogy Bözsi vasárnap bement hozzájuk, és nem tagadhatta le magát, éppen a konyhán a kenyeret pirította, szakácsné még nincs. Így aztán kiharcolta tőle az én fizetésem, és megígérte, most lesz hétfőn Gyöngyösön a hónapos vásár, a meddő tehenet vezessük be Gyöngyösre, ő is ott lesz, vesznek másikat. És ha az üszőknek üzekedhetnékje lesz, azokat is vezessék be a faluba a bikához, ő is kijön majd legközelebb, és magával hozza a szerződést.

Olyan szépen hímezett-hámozott, Bözsi egész megnyugodva jött haza. Bevezették Gyöngyösre a tehenet, a vágómarha most kapós, el is adták, és a férjem, fiam olyan tehenet nézegettek, amelyik már borjas volt, volt is szép számmal, de ez már drágább és sehogyse tudták rávenni, hogy olyant vegyen. Neki nincs pénze, hogy olyan sokkal toldja. Akkor veszünk saját pénzen! Igaz, ezzel csak

ijesztgettük, mert annyi pénzünk már nem lett volna. De nem is egyezett bele, hogyne, majd magok a jobb takarmánnyal azt etetik!

Így sok huzavona után vettek olyant, amin látni már, kezd tógyesedni. Hazahozták, körülnéztük; mikor lesz még ettől tej! De csak legalább bikát ellene, nehogy üsző legyen és még felneveltesse! Ment a trágyahordás tovább. Siettünk vele, hogyha az idő engedné, idejében alászánthassuk. Még volt elég pénzünk, átmentem Szántóékhoz, mondták van szép hízőnak való süldőik, veszek egyet, bár tudom, ha megtudja, megharagszik, mert azt már mondta, márciusban kiadja a nyolc süldőt és az anyát legeltetni, és azokból egyet kapunk hízőnak.

Itt már annyi munkát elvégeztünk potyára és az úr még mindig csak ígéreti a szerződést, anélkül pedig nem dolgozunk, tehenet sem friss fejőset vett, meddig kell erre várni, míg tejet ehetünk. Se hús, se szalonna, vízbefőtt olajos kásán és puszta kenyéren nem lehet a családnak ilyen nehéz munkát végezni. Tehát gondoskodtam, jövőre idejében legyen hízőm.

Csak úgy dúlt-fült magában, veres lett, hogy még én állok feljebb, hogy nem szólhat a süldővételért. Úgy gondolta, visszaadja velünk, de hogy beköptem: még itt is hagyhatjuk a harmadosságot, megajult, azon kezdte, illő lett volna őt megkérdezni. – „Igen, de az úr nem tartja be a kötelezettségét, szerződés nincs, mik vagyunk így, se cseléd, se napszámos, ezért azt csináljuk, amit a részünkre jobbnak látunk. Beleegyezőnk abba is, fizesse meg a munkát, amit eddig végeztünk, és már itt se vagyunk.”

Pista, láttam, magában csak nevette, hogy odamondogatok neki. Az uram nem szólt bele a vitánkba. Tudtam,

nem fizetne egy fillért sem, ha itthagynánk se, egyelőre nem is tudnánk hová menni.

Mondom a férjemnek: „Látod, igaza lett Palinak, ez meg tudta akadályozni, hogy Pista a bányába mehessen; szerettem volna vele beszélni, de nem volt rá alkalom.” – Mink végeztük szorgalmasan tovább a munkát, mert akár így, akár úgy, az évet ki kell húzni, ha nem akarjuk, hogy eddigi munkánk potyára menjen. Sikerült is még februárban leszántani a megrágyázott földet, de azután komisz rossz idők jöttek, nagy havak, fagyok és rossz hírek a frontról.

Sok szegény magyar katona odaveszett a Donnál, Bözsi lányom férjéhez írt lapját is visszakaptuk, nem kézbesíthető, eltűnt. Van nagy sírás-rívás, csak biztatom, hátha fogságba esett, egyszer csak ír majd. De nem sok bizalom van hozzá... És szedik, viszik pótlásnak, akik még csak mozogni tudnak. Már jön Szántóné is sírva, hiába adták az úrnak a szép üszőt, birkát, beosztották már a fiát is Gyöngyösön a menetszázadba, de még a vejét is. – Még Bozsót, a határcsösztet is behívták és sokakat a faluból. Nekünk se rádiónk, se újságunk, csak azt halljuk, amiket Szántóék közölnek velünk. Nekik van egy telepes rádiójuk. Az egyik üszőnek február vége felé üzekedhetnékje lett, és hogy ne mulasszon, a férjem vállalkozott, bevezeti a faluba a bikához. A községháza előtt megy el, a bikaistálló ott van a közelben, az úr is a községházánál tartózkodott. Kiüzen a kisbírótól, ha végez, menjen be.

Be is megy és szól az úr: – „Nézze, András, készen van a szerződés, vegye át.” – „Jól van ez, nagyságos úr? Mert szemüveget nem hoztam magammal, anélkül nem látom elolvasni!” – „Nincs abban semmi hiba, és most már csak dolgozzanak szorgalmasan, majd a tavaszi ve-

tőmagot kiküldöm Pistától, hogy ott legyen, s ha az idő olyan, a tavaszi búzát, árpát idejében a földbe tenni!” – Azok a földek meg voltak szántva mind!

Így a férjem, mikor hazaér, beköti az üszőt az istállóba, és hívja a családtagokat. Gyertek csak, itt van már a szerződés, olvassuk el. Jó vastag, az előbbi négyoldalas volt, ez éppen kétszer annyi. Jönnek mind. Adjátok csak nekem, én már jobban ismerem az írását!

Hát volt abban újra az ő javára minden biztosítva, de a mi javunkra csak annyi, hogy harmados munkások vagyunk. Újra nincs benne ló, tüzelő, a friss fejšő tehén és hogy a lucerna negyedes a régi vetés, feles az új; hogy lakbért nem fizetünk és a gép alól részselünk. De van benne annyi minden az ő javára, még a munka körülírása is, hogy s mint kívánja. Még utat és hidat is kíván velünk építtetni a patakon keresztül. Az istállót kitapasztani, meszelni és ha az üszők megellenek, a tejet minden nap behordani. Annyi potya munka előírva, ami nem tartozik a termeléshez. Még a lakást is nemcsak belül rendben tartani, hanem kívül is tapasztani, meszelni.

Mérgelődünk is eleget. Eddig ő soha nem meszeltette, tapasztatta, mióta a szegény özvegytől átvette; hidat sem csináltatott, és most velünk akarja újjávarázsoltatni a tanyát. Elhatároztuk, ebbe nem megyünk bele, erről szó sem volt!

Bementünk másnap az urammal és megmondtuk, ezt a szerződést nem fogadjuk el. – „Hát mi a kifogásuk?” – Megmondtuk, nem vagyunk kőművesek és ácsok, hogy utat, hidat csináljunk, a lakást csak belül hozzunk rendbe, kívül az ő kötelessége a javítás, és az istállót sem. Ha akarja, tapasztassa meg előbb, és hajlandók vagyunk a jószág egészsége szempontjából kimeszelni; a gép alól részselünk minden termést, akkor harmadolunk, mikor a

munkát befejezzük, tüzelőt, lovat és laktórt nem fizetünk; a mi részünkre jutó lucerna is legyen beleírva, azt oda tesszük, ahova akarjuk.

Megint mézesmázoskodott, hát majd akkor ír másikat. Ez két példányban volt megírva a községházánál, géppel aláírva az a szöveg: „Ezen szerződés a községházánál felolvasatott két tanú előtt és megmagyaráztatott Berényi András harmados munkavállalónak” – pedig semmi tanú és felolvasás, megmagyarázás nem volt, csak a férjemmel mind a kettőt aláíratta.

Most újra hiteget, majd ír másikat, de ezt nem fogadta vissza, mikor ott akartuk hagyni. Így ment a munka tovább, nagyon kellett sietni, mert sok a vetnivaló és utána sok lesz a kapálnivaló is. Mindent időben elvetettünk, pedig négyzetesen kukoricát kapával ültetni megtartott egy hétig. Még a szegény kis Magduska is, mikor én főzni mentem, hányta a kapa alá az anyjának a szemét, és nekem is napról napra szaporodott a dolgom.

Február elején öt tojó ludat és egy gúnárt adtak ki a tanyára; hozták ki az ülős tyúkokat is a tojásokkal, ültessem el. Sőt Lalika is valahonnan húsz darab fécántójást szerzett, tyúkkal kikeltettem és nevelgettük, míg végre csak otthagyták az anyjukat és szétszaladtak a határban. De a szerződéssel egy cseppet sem siet!

Szántóéktól szereztem varrásért a magunk számára egy ülős tyúkot tizenhét kacsatojással, mert itt van a patak, ahol a libáinknak, kacsáinknak jó helyük van; a baromfinak az erdőben, mert a sok rothadó levél alatt annyi féreg, bogár, giliszta van, úgy nyólnak a csirkék mint májusi eső után a gomba.

Ha nem ilyenek volnának az uraink, valóban ennél jobb helyet nem is kívánhatnánk. Itt a jó hét holdas szép kaszáló, tele virágzó füvekkel, a méh majd megbódul,

nem kell messzire szállni, hogy a virágporban tobzódjon, és alig győzzük befogni a rajt.

Eleinte én még ezekben gyönyörködöm, de annyi mérreg, bosszúság, bánat van, ami a sok munka között megkeseríti mindnyájunk életét. A három kisgyermeknek Szántóéktól hozok mindennap egy liter tejet. Nekem még a színem is megváltozik érte, de lemondok, csak nekik legyen; márciusban megellett a tehén, kívánságunk szerint bikát. Örültünk hogy három-négy hét múlva majd eladjuk, és ehet az egész család tejet. A főzés is mindjárt más, ha kerül egy kis túró, tejfel. De korai volt az örömnünk. Ugyanakkor benn is megellett az egyik tehén, üszőt. Mikor háromhetes lett a bika, egy reggel beállít Pista, hozza a kis lapos kocsin az üszőt, és viszi a bikát. Ezt az úr eladja, az üszőt pedig fel kell nevelni a mi részünkre a vett tehén alatt. Hát úgy felzúdultunk az egész család, mi asszonyok még sírtunk is: micsoda becstelen aljasság, mi neveljük a borjút, hogy ő pénzeljen a benti tejből! És nem tehetünk semmit, ki vagyunk szolgáltatva az ő önkényének.

Egy nap megjött az úr is Pistával és egy emberrel, a lapos kocsin mézpergető edényeket hoztak. Az úr előadja, megnézi a méheket, és amit el lehet szedni mézet, kipergetjük. Ez az ember szakértő méhészt, övé a hozzávaló szerszámok, és egy tizedet fizetünk neki a kipergett mézből, és a sonkoly is az övé lesz. Láttam, nagyon meg van elégedve, mert annyi raj lett, már az összes kaptár is tele van, és még Szántóéktól is kértem két régi fonnott kast, nem tudtam mibe fogni őket, üzentem én neki, de nem küldött kaptárt.

Ő és a méhészt megvizsgálták melyiket lehet pergetni, az új rajokat, azt tanácsolta a méhészt, nem kell bántani, igaz, igen szépen hordanak, de a mézre ezeknek még

szükségük van. Így bizony nekem mézem nem lesz, mert nekem csak a szaporulatból jár az egyharmada.

Az úr elment a határban felkeresni az aratókat, mert ahol lehet, már aratják a búzát. Pista segédkezik a méhészeknek, én megyek ebédet főzni, ma csirkét akartam vágni, de mivel itt van az úr, nem merek. Merthogy nem jöttek felém sem, nem mondtam be pontosan, hány csirke kelt, és már le is vágtam egynéhányat. Csak nem kötök mindent az orrára? Ne lessen itt a fazekamba, mit főzök, és az volt kikötve, ha megdöglök, vagy elpusztul, neki be kell mutatni és azután elégetni. Nem döglött meg nekem még kicsi korában sem egy se. Sokat jön a sas, a héja az erdőkből is a tanya fölé, de jó menhely nekik az erdő, etetni is ott szoktam őket, csak este járnak haza. Szántóék panaszkodnak, nekik sokat elhord.

Nemsokára jött az úr is, megnézte a pergetőket, bejött hozzám, és mind a két szobát is megnézte. – „Lássa, milyen szép lakásuk van és tiszta.” – Én csak azért is odavágtam: „Pistáék se lettek volna olyan piszkosak, ha az úr tűzhelyet és meszet vesz nekik” – de arra nem szólt semmit, kifordult a konyháról. Hallottam a kamrában kalamol, még azt is megnézte. Mikor kikeltek a kislibák, azt is megtapasztaltam, bemeszeltem, most már csak két tyúk ül benne, az első csirkék anyjából kettő elült megint, újra lesz kazal alá is kis csirke.

Látom, jön két német

A faluban sok német katona kóválygott, de a tanyán eddig még egyet sem láttunk, most három is itt csavarog. Beszélni nem tudunk velük, de ők nem is akarnak. Szétnéznek mindenfelé, Szántóéknál és még rajtunk is átmennek. Én hogy feljebb mentek, felmenek a padlásra, és onnan, az ajtó résén kukucskálok utánuk. Látom, valami messzelátót biggyent az orrára és nagyon megfigyelnek mindent az egész környéken, és jegyezgetnek bele valami könyvbe. Jó sokára visszatértek, és mutogatják, csirkét vágni és pénzt is, hogy fizetni. Mit tegyek? Az asszonyok az apjokkal szójababot vannak gyűjteni, csak a gyerekekkel vagyok otthon. Nagy nehezen elkapok egy csirkét, és hozzáfogok főzni. Ők szétnéznek a kamrában, ott vannak üres zsákok, hozzák ki a gangra, délután már nem süt oda a nap, végigfekszenek a zsákon. Jövök-menek a konyhában, látom, Szántóné nagyon figyel, mi van itt. Én bentről integetek neki, jöjjön át, de talán nem vette észre, nem jött. Nagyon félek, de közben megkésült a paprikás csirke is nokedlival. Intek nekik, mutogatok a számra, lehet enni. Föltápszkodtak, veszik a lavórt, megmosdanak, arcukat, kezüket. Látom, nagyon fitymálva nézik az ajtón szögön lógó kendőt, hozok egy tiszta törülközőt. Valamit motyogtak, én rájuk se nézek. Mennek be a szobába, én viszem utánuk az ételt. Á-á, integetnek, tetszik nekik, mutogatnak a vizes kancsóra és a piros terítőre. Elértem, bor kellene nekik, rázom a fejem, nincs. Bezabálták az egészset, kifelé kínálták a pénzt,

de ráztam a fejem, nem kell. Magyar pénzzel akartak fizetni. – „Ki tudja, hol loptátok? – gondolom magamban – Vigyen az ördög mielőbb, ne is lássalak benneteket!” El is mentek be a faluba, majd elszámolom az úrnak a csirkét, ezek az ő kedves barátai!

Megjött az úr, most csak gyalog. Én a napraforgót verem a gyerekekkel, már két szekérrel hoztak, most is kint vannak még szedni. Azzal unszol, van szépen termésünk, felébe adja a földet, és egyezzünk meg minden jószágra, ha nem is tudunk érte fizetni, csinálunk írást és majd törlesztve kifizetjük. Igen ám, de éppen este mondta Szántóné, hogy nem vesz senki semmit, mindenki pénzt akar gyűjteni. Pénteken oda voltak a hetipiacon, baromfit és két nagy süldőt vittek, azt visszahozták, a többit csak elpotyázták. Mindenki eladni akar, és ez most minden jószágát a nyakunkba akarja rázni, már megint be akar csapni! Nem és nem, se feliben, se árban! Semmi áron itt nem maradunk, már nem is vetünk, csak annyi vetést, amennyit átvettünk, és részeljük meg az összes baromfit, én tovább felelősséget nem vállalok érte, a napokban is itt járt három német katona és csirkét vágtak. Én is iparkodok a magamét pénzzé tenni.

Sehogy sem tudott velem zöldágra vergődni. Elment azzal, majd jönnek kocsival és elviszik az övékét. Jöttek is másik héten és megrészeltünk. Nekik jutott száznegyvenhat csirkeféle, nekem hetvenhárom és húsz liba, harmincegy volt, az egyet nagylelkűen átengedte nekem.

Ettől megszabadultam. Két kacsát és az egy libát hízóba fogtam, és sietünk végezni minden munkát, mert veszedelmesen közeleg a front. Jó volna elmenni vissza Karácsondra. A napraforgót is betakarítottuk, a kendert kinyöltük, sok szép kender lett, mák is. Ezt csak este fejtegetjük, mikor kint már nem látunk mit dolgozni, és az

úr nagyon hajtja, készen lesz-e már? Mikor készen letünk, szekérre pakolták a mákot, napraforgót, bevitték rostálni, ott megrészték és kiadta az úr a parancsot, kezdjük a kukoricatörést.

Törjük is szaporán, már öt holddal végeztünk és este tizenegy óráig fosztunk. Közben jött Szántóné, mert ha a faluban vagy rádióban valami hírt hall, azonnal jön újságolni. Érdeklődtünk tőle, ha végzünk, elköltöztetnének-e Karácsondra, kukoricával fizetnék a fuvar. – „Ugyan hova mennének, hisz már nemsoká ide ér a front, és itt a legjobb helyen vannak. Erre a hegyekbe nem jönnek harcolni, és mire magok végeznek azzal a sok vetéssel, megesőzik az idő, innen nem lehet fuvarozni. Olyan rossz a két kilométer földút, még négy ló sem viszi el a kocsit. Ha maguknak volnék, nem mennék innen egy tapodtat sem, itt a legbiztosabb hely!” – Dehát hiába beszélt ő nekünk, csak az a terv, végezni és menni innen!

Jön Pista az új hírrel: abbahagyni a kukoricatörést, és szüreteljük a szőlőt. Mind az öt hold csemegeaszőlő, és az úr eladta, mert már érett, és szállítja egy Görsch nevű sváb. Ez Gyömrőn lakik, de itt közel hozzánk van neki tizennégy hold szőlője. Ő szokta felvásárolni, van nagy teherautója, sok ládája, a magáét még nem szállítja, de az úrét már viszi. Jól ismerjük Görschéket, most itt tartózkodnak, mert a szőlőben van egy szép szoba-konyhás lakásuk pincével. Csak nyáron vannak itt, nagy üzletemberek, kora tavasztól cseresznyét, meggyet, barackot, mindent szállítanak, mert itt sok gyümölcs van. Két férfi és egy nő van itt most a családból. Gyömrőn az apjuk szintén üzletel, húsáruval is feketéznek, már kérte az én hízómat is, de mondtam, nem eladó.

Tehát szüretelünk, a szőlő árának egyharmadát ne-

künk fizette ki Görsch. A hitvány, szállításra alkalmatlan szőlőt bent az úr lakásán kipréselték, szétmérték, valami száznegyven liter jutott nekünk must.

– „Nem mennek már maguk innen sehova, hiszen már amerre menni akarnak, tele van a csinált út menekülő népekkel, és vonulnak a németek is már. Még a Szövetkezetből is minden árut elvittek a németek. Hízókat, lovakat, jószágokat hajtanak el; már nem messze vannak az oroszok!” — ezeket beszéli Szántóné.

Hát nagyon megdöbbsentünk, addig-addig, hogy itt rekedünk. Mondom is: „Holnap levágom a libát, megeszszük, s ha végeztünk a répával, leöljük a hízót is, nehogy még elvigyék.” – Korán reggel le is vágom, főzöm levesnek az aprólékját, befűtöm a kemencét, sül a liba is.

Jön az úr is – a fene egye meg, mit mászkál ez mindig a nyakamon! – Nem fáj most a lába, ki tud jönni gyalog is. De nagyon izgatott, be sem jön, csak kezdi a mondókáját. Kiküldi holnap Pistától a magnak való baromfit, négy tojó ludat, egy gúnárt, tizenhat jércét, gálicot, raffiát, az új lószerszámot. Lajos kihajtja a magkant, a bentlévő tehenet. A lapos kocsit és lovakat itthagya Pista, mert itt biztos helyen van, erre nem jön az ellenség, és a falu már nem biztonságos. – „Nekünk ne küldjön ki semmit, még a magunkéért sem vállalunk felelősséget. Van bent takarmány, élelem, Lajos és Pista elgondozza őket. Van nekünk elég dolgunk az ittlévő jószágokkal!” – „Magok már úgyszem tudnak innen elmenni, és gondoljuk meg, ő milyen sokat segíthet rajtunk!”

Azt egy szóval sem mondta, hogy ő is menekül, és hiába mondtam, ne küldjön ide semmit, elment sietve. Leszaladok a répaföldekhez, mondom nekik: „Jól nézünk ki, itt volt az úr, ezt és ezt mondta, de én megmondtam, ide ne küldjön semmit!” – Igaz lehet, hogy menekül a

lakosság és a németek is, mert már hallani az ágyúszót, a csinált út felől meg a nagy dübörgést.

Éppen teszem az asztalra a jó puha, pirosra sült, ropogós libát, a konyhaajtó nyitva, hallom a Gyula hangját. Borul a nyakamba és csókol. Én örömben sírok, úgy gondoltam, mivel civil ruhában van, nem is kellett katonának! De hamar eloszlatta az én gondolataimat, csak látogatóba jöhetett. Mióta ő bevonult, csak hadi munkát végeztek, őket már nem volt idő kiképezni, fel sem tudják ruházni, és mennek, de hogy meddig, hová?! Egy ezredes viszi őket, mint leventéket, és elmaradni nem lehet! Szigorú föbelövés!! Itt mennek el a csinált úton, három órai elmaradásra engedték őket a Szántó gyerekekkel. Itt táboroznak a híd mellett, a többiek ebéd-pihenőre.

Megörült a család apraja-nagyja is neki, ölelgetik, csókolgatják, de a nagy öröm nagy szomorúság is, mert már menni is kell! Megevett egy jó tányér levest, becsomagoltuk neki az egész libát, egy fél kenyeret, és már kiabált is a Szántó Lacinak, jöjjön!

Hiába sírtunk, maradjatok, bújjatok el az erdőben – nem lehet, azt mondták, ha mi nem jelentkezünk időre, meg van mondva, felkoncolják az egész családot! – „Hát mi jobb?! Mink pusztuljunk, vagy az egész család?!” – Szegény gyerekek még szaladtak is, nehogy elkéssenek.

Éppen főzök, mikor jön Lajos, hajtja ki a magkant, és mondja, jön Pista is, hozza a libákat, csirkéket; az úr már az asszonnyal, a három hízó húsával, sok ágyneművel és holmival, német teherautóval Pestre ment, és a főjegyző is otthagyta a falut. Veszekedek Lajossal, mikor mondja, reggel majd vezeti ki a tehenet is... Megérkezett Pista is a baromfival, libákkal. Öt zsák pá-

colt búzát is hozott és azt a parancsot, menjen be a szekérral apjok holnap árpa, zab vetőmagért. Racskónénál van a magtárkulcs, az majd kiadja. A spájzban levő almát is hozza ki, rakjuk szalmára és szalmával takarjuk be a fagy ellen. A maglucernát hordjuk be a nagy lábasfészter alá, a kukoricát hagyjuk lábon, ne törjük. Alig győzöm a rendeleteket hallgatni.

Pista kéri, mivel jön a tél, szeretne vagy két koci fát hozni az erdőről, az a parancs, most hagyja itt a lovat, de ha András bácsi beleegyezik, holnap befuvarozza a fát, és másnap reggel hagyja itt a fogatot.

– „Eredj, Pista, csinálj vele, amit akarsz. De még a tehenet se hozzátok ide, hanem van bent is sok takarmány, tartsátok ott, használjátok el a tejet Lajossal közösen! Itt már az üsző is megellett, van tej bőven, tik meg kárpótoljátok magatokat azzal, hogy használjátok a tehenet, eléggé megkárosított már titeket is!”

Jött apjuk fel a jószággal, én is mentem segíteni neki bekötni, közben látom jön két német – Heil Hitler! – már muszáj vagyok én is integetni, mert éppen üres a kezem. Hiába gyűlölöm őket, náluk fegyver van, és ki vagyunk szolgáltatva nekik. Az asszonyok is jönnek nagy átkozódással. – „Halljátok-e, úgy látom ezeket már meg kell szokni, jönnek ezek hívás nélkül is” – mert Anna morgott, hogy ki hívta őket ide.

Még fejnek, mikor berobog a Racskó cselédje az ő lovaikkal: az úr hintáját hozza, tele zsákokkal, a bőrhintó, takarókkal, nyereggel. Hiába mondom neki: „Minek hozod ide?! Vidd vissza!” – De csak annyit böffent, ez a parancs, hozza ki és viseljük gondját. Fogja ki a lovakat, egyiknek a hátára veti magát és elnyargal. Hát van miről gondolkozni, de jó volna a jövőbe látni!

– „Most szót fogadjunk-e neki, és menjetek holnap

vetőmagért, vagy előljük a hízót?” — Azt határozták, mivel innen már egy tapodtat se mehetünk, bemennek korán a vetőmagért. Reggel szekérbe fogtak, elmentek; én is kiásom az almásban a zöldséget főzésig, még nem végeztem vele.

Jönnek. Telepakolva a szekér nemcsak zsákokkal, de sok holmival is. A két asszony gyalog jön a szekér után. Kérdezem: „Miért hozzátok ide ezt a sok lomot?!” – „Nem is képzeli – mondják –, mi van ott! A németek még tegnap feltörték a spájzot, és ami élelmiszert találtak, előszedték. A rengeteg befőttből, lekvárból se hagytak, mert vannak menekülő beszállók sokan, kikre itt ráesteledett, a lakosság nem fogadja be, mind ideutasítják őket a jegyzőlakásba, azok meg visznek mindent, de a falu lakosai is, Eszter is ott volt, ő is elvitt egy kosár befőttet, egy fazék darált tepertőt. Húzzák-viszik a padlásról és a magtárból is a terményeket. Racskó nem bírja megakadályozni, ideadta a kulcsot, de már fel volt törve minden. Mondta Racskó, amit bírunk, szedjük össze, mert hátha kint a tanyán megmarad valami. Ezeket mondják, míg a lakáshoz érünk; amit lehet beraknak a kamrába. A sok értékes festményből hat darabot hoztak, az egyik nagy ebédlőszőnyeget, fonalat, két nagy rézüsöt, lábasokat, fazekakat, egy ötven literes forma nagy pléhbödönben nulláslisztet. A szép porcelánedényt, kisebb-nagyobb szőnyegeket már mind széthordták, a bútort és ágyneműt pedig elvitték a német autóval.”

Racskóék is hordanak, ásnak el mindent. Ott van a rengeteg tavalyi bor és az idei is. Az úr is rábízta a pincéjét a sok borral. Költözködik ki a lakosság is holmival, élelemmel a pincékbe. – „Jobb szeretném, ha sehova se mennétek!” – „De hátha még visszakerül az úr, legálább lássa, törődünk vele, legyen kenyere.” Jól tudja,

milyen rafinált gazember, majd tudja az a köpenyeget forgatni, még akkor is, ha kiverik az oroszok a németeket!” – Hát az igaz, hogy kitanult vén róka!

Elmentek, öt zsák árpát hoztak és egy kisebbfajta zsákban mákot, úgy feleformán, mint ami nekik jutott, a többi magokkal vihették.

Belefogok a főzésbe, a konyha-, a szobaajtó nyitva, hogy rálássak a gyerekekre. Ahogy jövök-megyek, látom, Szántóéknál egy kocsis áll az udvaron három német katonával, éppen indulnak el onnan. Ejnye, már még kocsival is jönnek, ugyan merre fordulnak, a falu felé-e vagy felénk?! Jönnek azok egyenesen ide, kanyarodnak a disznókarám mellé. Látnak jól, de még figyelembe sem vesznek, nem „Heil Hitler”-eznek. Leugranak a kocsiról, kettő is átveti magát a karámon, egyiknél nagy hosszú kés, másiknál hosszú kötél.

Először úgy megzavarodtam, majd lerogyok, látom, ezek elviszik a hízóm. Eljajdítom magam, szaladok le, a három gyerek utánam. Hallom is, kiabálnak az ólból: „Príma, príma!”

Nekiugrok a tisztnek, ki a karám mellett áll, megragadom a vállát: „Hogy a príma ménkű üssön belétek!!! Hát ilyen aljas szövetségesek vagytok tik, volna szívetek elvinni ezeknek az apró gyerekeknek a szájától!!!!” – De az úgy ráz le magáról, mint egy legyet, húzza elő a revolverét, nyomja az oldalához és ordít: „Krucufika, kutya magyarszki, sajnálni!” – De én úgy megijedtem, még le is löne! Szaladok vissza ordítva, a gyerekek is szoknyámba kapaszkodva jajgatnak. De már visít az ólban a hízóm, még a másik ólban a magkant is leszúrták, és húzzák kifelé mind a kettőt lábára kötött kötélrel fogva, rakják a kocsira. Még az a jó, az én magnak való süldöm kint van az erdőben turkálni, máskülönben még

azt is elvitték volna. Én a konyháról lesem a gyerekekkel, látom, jön a lakás felé, becsapom az ajtót és bezárom. Azt gondoltam, még bennünket is leöldösnek.

Egy ideig ki sem merem tolni az orrom, míg nem halom, zörögve megy lefelé a kocsi. A kutya most utána-rohant a kocsinak, hallom ugatását, de már csattan is a revolver, és vonítva szalad vissza az istálló felé, ott összerogyott, nem dögölt meg rögtön szegény, csak fetrengett kínjában még akkor is, mikor férjem és lányaim visszajöttek.

Hallották ők is a lövést, a nagy vonítást és otthagya a kocsit szaladnak, mi baj lehet itt. Már hűlt helye a németeknek. Én sírok, veszekedek rájuk, kell nektek a más vagyont mentetegetni, itthon meg a magunké pusztul?! Mit eszünk most, oda a hízó és a magkan is. A két asszony is mérgében és bánatában még a haját is tépi és rám veszekednek, minek hagytam elvinni?! – „Hát lövessem agyon magam? Akkor is elviszik!”

Szalad Szántóné is, és mondja, hallotta, hogy a németek összejárták az egész falut, szedték össze a hízókat és a jobb erőben levő disznókat. Ők a magukét még az este leszárták, alig tudták elrejtetni, az volt a szerencse, a Pista gyerek látta, kocsival jönnek a németek, beszaladt és a szalma alá hánytak mindent. Káromkodtak is a németek, mikor náluk nem találtak hízót, mert biztos tudták, hogy van. Akik tegnap itt ólálkodtak, azért voltak itt, kilesni, hol mi van?!

Már hiába, nincs mit sopánkodni, oda a hízó és még szétnézve a gangon, a kis zsák mákot is elvitték. Újra főzéshez láttam, de már a szegény kutyát is nézi apjok, még most is vergődik, kénytelen volt agyonütni.

Hát azonnal le is pakolnak a kocsiról. Kihozták a nagy kádat, leásták az erdőben, és a sok búzát, amit ponyván

hoztak ki, mert már egy zsákot sem találtak, elvermelték. Bent már üres az egész lakás, széthordták még azt a terményt is, amit ők még otthagytak tegnap. Pakol az egész falu, rejtenek pincébe, földbe, amit tudnak.

Két magyar katona jött püspöki felől, de egy német katonai autó is jön. Mit akarnak ezek, miért jönnek ide?! De a patakban a nagy köveken az autó felakadt, és kérdem a két katonát, mit akarnak?

Nagyon meg vannak szeppenve, mert látják, két magasabb rangú német tiszt kimászik az autóból és jönnek fel, látva, hogy apjuk éppen fogja ki az ökröket. Odaérve mutogatnak az ökrökre, húzassák ki az autót. Kérdem a két katonát, nem tudnak-e velük németül beszélni? – „Nem!” – „Ezek el vannak tévedve, mert minek jönének ide, biztosan Püspökibe akarnak menni, csak azért jöttek erre, mivel a csinált út nem biztonságos.” – „Erről is el lehet menni Püspökibe, de az az út feljebb vezet!” – magyarázom a két katonának, mert látom a németek a térképet nézegetik, apjuk meg rúdáló kötelet, láncot készít, hogy kihúzzák az autót. – „Püspöki – mutogatom – arra felfelé!” – Magyaráznak a sofőrnek: curukk! Az kigázolt a patakból, belegázolt a szomszéd szőlőbe, hogy megforduljon, beültek és gyorsan elhajtottak.

Kérdem a két katonát, miért nem merték nekik megmondani? – Nem lett volna tanácsos mutogatni magunkat, mert mi már onnan lógunk, ahová ezek mennek. Csak itt a kanyarban tudtunk lelépni a vonatról, a vonatot kellett kísérni Hatvanba, onnan tovább. Püspökibe és Gyöngyössolymárra valók. Most szöknének vissza, de egyrészt nem ismerik az utat, másrészt katonaruhában akár némettel akadnak össze, akár oroszsal, bajba jutnak. Nagyon kérnének, ha akárminő rossz öltözetet is tudnánk adni, hogy átöltözzenek és ittmaradhatnak.

Megmutatták a katonai igazolványukat, a solymosi Csivencsik Ferenc, a másik Imre, de már annak a vezetőkévére nem emlékszem. Ha jó ruhát nem is tudok adni, itt a Gyula rossz foltos munkaruhája és apjoknak is van egy rossz nadrágja, egy rossz szvettere! – „Jó lesz akárminő, csak ettől szabaduljunk meg!”

Átöltöztek s mire előjöttek, csak úgy özönlöttek a németek be mind a házba, a vezetőjük tudott magyarul és több magyar is volt köztük, azoktól hallom, mennek felváltani azokat, kik Pallagon harcolnak.

Két magyar katona félrehív a ház elébe. – „Néni kérem, mi a halál elé megyünk, ha megmaradunk, holnap délben lesz a leváltás. Láttuk, sokat fejnek, úgy szeretnénk túrós, tejeles tésztát enni, ha főzne, meg is fizetnénk!” – Mind a kettő pesti fiú, de nem tudnak megszökni, nagyon őrzik őket. Ígértem, hogy főzök, csak jöjjenek vissza, bár mind jól tarthatnám a magyarokat!

Hogy ezek elmentek, a mi két átöltözött katonánk csak akkor merészelt előjönni az istállóból. Megvacsoráztattam őket, s mondtuk, maradhatnak, a takarmányosban van szalma, ott lehet aludni. Megígérték, segítenek a jószág körül, így azt hiszik, ha jönnek akár németek, akár oroszok, ők is hozzánk tartoznak.

Benne vagyunk a frontban

No, gyerünk főzni, még nem is reggeliztünk. Forraltam egy nagy lábas tejet és főztem héjába krumplit egy nagy lábassal. Alig hogy megreggelizünk, jön egy magyar katonára Szántóék felől, láttam, ott is volt bent. Vajon mit akar?! Hát két darab margarint hoz, két gránát is van nála fatokban és revolver. Elmondja, hogy ő a gránátvetőknél van, de most felváltották, és majd meghal a kívánságtól. Krumplipogácsát szeretne enni, ha lennénk szívesek neki megcsinálni. A másik tanyán nem vállalták, mert éppen az ágyneműt, ruhákat ássák el, mert látták, valahol a szomszédból mindent elvittek a németek. Ősz-szenéztünk asszonyok, lám ezt mi is követhetnénk!

Vállaltam, majd megsütöm, éppen itt a főtt krumpli, nem ették meg. Mindjárt belefogok. Az emberek érdeklődnek, mi van Pallagon? Nagyon panaszkodik, sok a halott, soká nem tartják már Pallagot sem, a németek húzódnak hátra, hogy önekik fel kell-e venni a harcot! Elkészült a pogácsa, két tepsivel lett, mire a másik tepsivel kisült, az elsőt megette, csak úgy nyelte egymás után.

Mondom neki: „Meglássa beteg lesz!” – „Nem bánom, inkább ettől dögöljek meg, mint a bomba vagy a gránát agyoncsapjon!” – Még a másik tepsinek is megette a felét, már veszekedtem is rá, milyen bajtárs, megcsalja a társát. – „Ő nem szereti úgy, mint én!” – Megírt egy lapot, ha esetleg megmaradunk, adjuk postára debreceni özvegy édesanyjának.

Míg sült a pogácsa, Ferenc és Imre – az átöltözöttek –

elmentek egy vederrel és a hét literes kannával egy közeli szőlőtelepre, ahonnan elmenekültek, itt hagyták a rengeteg bort a nagy pincében. Ezt is feltörték a németek, most is ott iszik a sok német katona. Ők is hoztak magoknak. Kínálják a pogácsás katonát, jót húzott belőle, és most már sajnálta, minek evett annyi pogácsát, nem fér bele több, olyan a hasa, mint a dob.

Nézném, hány óra lehet, jönnek a túrók tésztára, de még sehol se vagyok. A Gyula zsebórája itt csüng a szögön az ágyam fölött, mert a vekkeróránk nem jó – hát nincs, eltűnt. Most nem tudom; a német vitte-e el, vagy ez a magyar katona vágta zsebre, vagy a két ember? A másik szobában a két asszony csomagol, a jobb ruhákat, ágyhuzatot, lepedőt, párnát, dunyhákat. – „Behoztátok a zsebórát?” – „Nem!” – „Odavan, biztos a német vitte el!” – „Hát nem tudom – ők még kilenc óra tájban nézték, még ott volt.” – „Na, ez is volt, nincs!”

Jön a Pista felesége, az urát keresi, még tegnap elment otthonról az úr istállójába, hogy kihozza a fogatot, és nem győzi azóta hazavárni. Azt gondolta, itt rekedt. – „Hát itt színét sem láttuk!” – Sír szegény asszony, hova lehetett, ha a fogat sincs itt, útközben érte valami baj?! – „Nem tudjuk mink se.” – Mondta, hogy elvitték még az egy tehenet is az istállóból, nem tudják német vitte-e el, vagy magyar, pedig minő jó lett volna egy kis tej a sok gyereknek. – „Gyere ki, mikor tudol, már a másik üsző is megellett, vigyél innen tejet, túró.” – Segített tésztát nyújtani, mert sok kell. Közben beszélgetünk. Patának a felső része az oroszok kezén van már, de a faluban a németek még a házakból is harcolnak. Siet már ő is, az ONCSA-házak a falu szélén vannak, és úgy száll a golyó, ágyú... Egész úton szaladt, de már olyan nyug-

talán volt, mi van az urával és itt sincs. Sír szegény, mi lesz velem az öt gyerekkel, ha oda lesz az ura.

Kifőztem a tésztát, jó lábassal félretettem a megrendelőknek. – „Apjok, szólj be a két embernek!” – Ezek ott fekszenek a takarmányos színben; annyit ittak, hogy már nem tudnak állva maradni. Szólok nekik: „Imre, Ferenc ebédelni!” – csak legyintenek és röhögnek. Magukkal vitték a veder bort, s míg a gödröt ásták is, öntögettek magukba, már akkor alig bírtak az istállóba tántorogni.

Míg ebédelünk, mondom a két asszonynak: „Halljátok, a nekünk jutott bort legjobb lesz kiereszteni, ha ezek is így szeretik a bort, nem jó lesz, mert ha elfogy a szomszédból vagy nem tudnak odajárni, megisszák ezt is és én nem szeretem a részeg embert a háznál!” – Hát csak nem eresztik ki azt a finom csemegeészőlőből készült bort, de hová rejtsék?!

Jönnek Pallag felől a tegnap ment katonák fáradtan, bágyadva és nagyon megfogyatkozva, és nem látom, csak az egyiket azok közül, kik a túrós tésztát megrendelték. Végre az istálló mögül jön elő a másik is, húzódik a ház vége felé. Én a gangon állok, int, mikor szemügyet vehet, elhúzódik én is arra. Mondja: Csúsztassam ki az ételt, ha készítettem a félszer alá, tegyem a vetőgép ládája, majd ők is arra húzódnak, és megeszik – és nyomna a markomba egy csomó papírpénzt, nem fogadom el, de nem sokáig feleselgethetünk.

Jönnek-mennek, mosakodnak, pucolkodnak a többi katonák, a németek hosszú köpenyesek, sárosak, nagy zajt csapnak, borotválkoznak, kapcát cserélnek, sietni kell, innen mennek odább. Becsavarom a lábast egy rossz törölkőbe, két villát dugok a kötőm zsebébe és úgy ódalgok a

félszer felé. Szemmel tartanak s mikor látják, visszajöttem, ők húzódnak arra.

Három óra tájban mentek el. Iszonyú ágyúzás folyik úgy Pallag, mint Pata felé, messzehordó ágyúval lönek Patára. A mi két emberünk valamennyire kijózanodott, jól kirókázták magukat, nagyon meg vannak sápadva. Mondom nekik: „Nem tudtok mértéket tartani, mi hasznát vettétek a sok itálnak, csak rongáljátok az egészségeteket!” – Az a baj, még előbb jól bepálinkáztak, mert a három koma, akik itt aludtak, hoztak egy kis hordó pálinkát, nézzem csak azokat is, ott fekszenek a maglucerna tetején, azok is olyan részegesek, világukat sem tudják. Nem valami jó étvággyal eszegettek, fogadkoztak, többet három pohár bornál nem isznak.

Szalad Szántóné a szomszédból, szedjük össze magunkat és gyerünk el a Hern pincéjébe, most egy kis szünet van, de úgy hallották, az oroszok döntő támadást kezdenek. Ki tudja, meddig kell ott lenni: „Hozzanak élelmet, takarót, mert a pince hideg, de nagy, bombabiztos pince, nálunk is csak a férfiak maradnak otthon, ástak maguknak óvóhelyet.”

Megyünk mi is, gyertyát, lámpát, élelmet pakolunk. Én veszem hátamra Nellikét, a két nagyobb gyerek jön mellettem, a két asszony cipeli a megrakott kosarat. Szántót éppen útban találjuk, ő kocsin hozza az élelmet és takarókat, jönnek a két család asszonyai is. Mire odaértünk, úgy rákezdték az ágyúzást mindkét részről, még a föld is reng. A ház tele már falusi menekültekkel, jobbra ONCSA-házbeliek, mert ezek itt közelben laknak, és nincs pincéjük. Mondják, le sem lehet menni a pincébe, mert a sok hordó bort, amit már a németek nem tudtak meginni, mind kieregették, és egy német katona van be-

lefúlva, azt mondják, akik régebben, még világosan jöttek és ott nézgelődtek. Sok német katona is volt még itt, mind részeg volt, de azok már elmentek.

No most jól nézünk ki! Csak úgy dől az eső, akár itt, akár otthon, de már be kell várni a reggelt. Az eső úgy esik, mintha dézsából öntenék, egész éjjel nem szűnik az ágyúzás, olyan nagy félelemben vagyunk, az asszonyok elkezdenek imádkozni: „Óh, kisdéd Jézusom, most tehozád futok...”, és más könyörgést is. Szinte rosszállólag néznek ránk, hogy mi nem imádkozunk, súgom is a két asszonynak: „Úgy járjon a szátok, mintha tik magatokban mondanátok.”

Nehezen múlnak még a percek is, nem az órák. Még csak négy óra, lassan szűnik az eső, és itt annyi a tetű, csak úgy csípnek. Szántóné már fogott is egyet, mutatja milyen fekete csík van a hátán, utálja, beleereszti a lámpaüvegbe. Megszűnt az ágyúzás, nagyon sötét van, de a falusiak már azon tanakodnak, feljebb menjenek-e az erdő felé, vagy haza.

Mi azt határoztuk, inkább hazamegyünk. A két asszony viszi a kosarat és mennek Szántóékkal, én még maradok. Visszajöttek a gyerekekért, én is indultam, de alig haladok, rugdosom a csúszós sarat, volt olyan oldalagos hely, hogy négykézláb másztam, mert még sötét volt. Szántóéknál alig vártuk, jól kivirradjon, az asszonyok összeszedték a gyerekeket, majd a két embert elküldik a kosárért. Én is ballagok, csúszok, mászok, mikor érünk le a völgybe, a tanyába mindenütt csak úgy hömpölyög a víz, a cipő szárán felül jött be, a föld meg úgy elázva, ha odalépett az ember, nem tudta kihúzni a lábát. Olyan kimerült vagyok, legszívesebben dőlnék bele ebbe a patakba, mikor már odaérek és látom, hogy vágzat vadul az iszapos víz a hegyekből; Eszembe jut az álomom az első éjszakán a

jegyzőéknél, éppen így álltam álmomban egy patak parton, csak akkor esett az eső, és majd megfűltam...

Siettek segítségemre Ferenc és Imre, itt erősebb a part, át van fektetve egy hosszú négyszögletes gerenda. Kezembe ad egy rudat, arra támaszkodva menjek át. De nem merek, szédülök. Azt mondták, majd ők átvezetnek. Nem, nem, csak tegyétek le a rudat, menjetek Szántóékhoz a kosárért. Én neki fogtam, már úgy is tele a cipóm vízzel, ráültem a gerendára, úgy hánytam előbb-előbbre magam a szoknyám összefogva a derekamon, de a lábam majd combig a hideg vízben. – „No, ezt is Szántónénak köszönhetem!” – de nem is menek én többet sehová, ha veszünk, vesszünk itt, ahol lakunk!

Este a sok nyugtalanság után hamar el is aludtunk, míg egyszerre olyan nappali világosság árad be az ablakokon, ugrunk az ablakhoz, világos a táj, még egy szalmaszálát is meglátni a gyepen. Most valóban ott látom a kisebb-nagyobb szarvasokat, ahogy nyugodtan esznek a lucernakazal oldalában. – „No, az álmom hát mind beteljesedik!” – A két asszony mondja: „Ez Sztálin-gyertya, soká már nem kell várni az oroszokat, biztos azt kutatják, merre mentek vagy vagy vannak-e még németek.” – Nagyon soká virradt még meg, ők még elaludtak, de én nem tudtam. Irigykedtem az apjukra, hogy tud ez aludni még ilyen helyzetben is.

Ahogy virradt, apjuk, az asszonyok kimentek az istállóba, én a gyerekeket, a szobát teszem rendbe, éppen le vagyok hajolva, hogy lapátra seperjem a szemetet, a konyha ajtó nyitva és hallom a hátam felől a lépteket, de még nem érkezek fel sem egyenesedni, valaki veregeti a hátamat és beszél különös hangokat, amiből csak annyit értek: „Mamka!”

– „Némecki?” – kérdi. Rázom a fejem: „Nincs, elmenni mind, vitte ördög Püspökibe!” – Szétnéz bent, mosolyog a gyerekekre, azok meg őt bámulják. Fordulok én is, hát látom, az istállóajtóban apjuk és a két lány kezelgetnek a társával, és beszélgetnének, ha tudnának, most jó volna, ha tudnánk oroszul, csak annyit hallok, az azt mondja: „Naputyi!” – „Igen, út menni, messze” – mutogatnak neki, elköszönnek és mennek feljebb.

Szántóéknál is kint áll az egész család és mutogatnak, Szántóné látom, nem hiába tanult, valamit tud velük beszélgetni. Onnan is elmennek. A két idősebb Szántóné és Marika jönnek át, várjuk őket a gangon. Integetünk nekik örömmel, jöjjenek csak, nálunk is voltak! Jön az apjuk is az istállóból a két asszonnyal, nagy örömmel összeölelkezünk-csókolózunk, a két ember kezel.

Mondja Szántó: „No szomszéd, itt voltak, láttuk őket és nem ettek meg!” – „Hál’ Istennek! Van elég kárunk, de csakhogy megmaradtunk!” – Hívjuk őket be a szobába, de nem jönnek, ma nagy vendégséget csapnak annak örömére, itt voltak az oroszok. – „Mi is levágunk egy libát!”

A vasárnap csendben telt el, már úgy gondoltuk, talán vége is a háborúnak. De nem, mert repülők nagyon járnak és a csinált úton olyan nagy a dübörgés, csattogás, robogás, úgy gondoljuk, arra vonul az orosz sereg a németek után. De jó, hogy erre nem jönnek. De nagy tévedésben leledzettünk. Hétfőn reggel, mint a füst, lóhátsan, gyalogosan ömlik ki Patáról a sok orosz katona, én a három gyerekekkel állok a gangon, egy csapat Szántóékhoz, de nagyobb rész hozzánk jön.

Legelől egy fiatal tiszt vágat be, leugrik a lóról, megakasztja az eperfához. Én kezet nyújtok: „Isten hozott!” – Nem tud jól magyarul, de megért. Mondja: „Mamka,

hét tiszt – ujján is számolja – reggeli! Kolbász, tojás, bor, tea!” – „Jaj, kapitány, gyere, tizenkét tojás és ennyi kolbász van.” – Mutatom a kis darab kolbászt, amit visszahoztunk. – „Némecki elvitte hizóm!” – A kenyért is mutatom: egy jó fél van, holnap akarok sütni.

– „Nem baj, mamka, ezt elkészíteni! Majd lesz minden!” – osztogat is parancsokat.

Begyűjtök. Hiszen van nekem hetven tojásom, itt van a gangon, mert mikor a németek itt voltak az összes kaptáros méheket kihányták, a mézet elszedték, szegény méhek ott döglöttek sárban, esőben. Apjok tegnap behozott egy felfelé nyíló kaptárt, én meg teleöntöttem korpával, és beleraktam hetven tojást. De hogy itt ez a sok katona, előttük nem akarok belenyúlkálni, hát megsütöm a kolbászt, és ráütöm a tizenkét tojást. Teám csak kakukkfű, fodormenta és szederlevél van, cukrom már rég nincs, de itthagytak a németek egy doboz kávé, azt masinán megfőzöm, és forralok egy nagy lábas tejet. Megteríték hét személyre. Nagy nyüzsgés mozgás van, kis apró lovakon jöttek, teli hordták a kocsiderekakat lucernával. Én alig érkezek kinézni: jön egy katona, hoz egy kenyeret, másik hoz két veder bort, harmadik egy tál lesütött kolbászt – megismertem, ez a Szántóné tálja –, negyedik egy sózott sonkát, ötödik egy fehér vászonban kockacukrot. Van már minden, lehetne enni. Már meg is kovászolok, de még most sem jönnek. Végre jön a kapitányom, mutatom, hívom enni, kihűl. Nem baj, csak nézi az asztalt, veszi a bögrét, belemeríti a vödörbe, mondja: „Dicső szovjet hadsereg felszabadítani a magyart is! Román már szabad” – beszél sokat, de nem értem, felhajtja a bögre bort, mondok: „Isten úgy engedje! Egészségére!”

Megindult a forgalom, és munka után kell nézni, mert itt jószág nélkül semmibe nem foghatunk. Anna elhelyezkedett Gyöngyösön a postára levélkézbesítőnek. Bözsi nagyon szerette volna tudni, mi van Karácsondon Jolán nénjéknél, elment Karácsondra. Jöttek másnap a nénjével, elviszik a gyerekeket. Mink maradjunk itt, mivel se fogat, se semmi, úgysem tudunk egyelőre elköltözni, és meglátjuk mi lesz tavasszal. Nagyon megörültünk Jolánéknak, nincs egyéb bajuk, mint hogy nagyon féltek a Kis-tanyán, bezárták a lakást, és az anyósáékhoz Fügedre menekültek. Fügeden és Karácsondon semmi harc nem volt, csak átvonultak a német után az oroszok. Harmadnapra, mire hazajöttek, a lakásuk feltörve, java ruhájuk, edényeiket elhordták, még hozzá a falusiak, mert ők csak egyedül laktak a Kis-tanyában. Így sok kárjuk lett, jobb lett volna, ha otthon maradnak. Ők is felköltöztek a Nagy-tanyába, ott van szovjet komendó, ahol azt mondták: „Föld, lakás felosztani cselédség között”. – Hoztak nekünk tíz liter olajat, mi adtunk nekik egy egész borjúcombot, összeszedték a gyerekeket, és majd gondoskodnak – mi úton-módon, nem tudjuk –, hogy innen elköltözzünk. Azért is nagy az örömünk, mert a vejem itthon rekedt valahol, mint ahogy mondta, vissza az Istennek se ment, így ő is megvan.

Nekem nagy fájdalmaim vannak, a fejem és a fülem nagyon hasogat, egyszer csak mintha megrepedne a fülemben valami, nem hallok. Vizes ruhával borogatom, és a jobb szememre se látok. Egyre borogatom kamillával, de csak március közepe felé kezd róla a vér lehúzódni, de valami kis hályogféle maradt a szemem világán. Azt mondja az orvos, ez a hólyagos sömör maradványa, amit

még a front idején kaptam meg. Így már majdnem vak vagyok, de az élet megmaradt!

Most nagy gond az, hová legyünk, mert ha élünk, enni is kell. A búza, amit a nagykásban elástunk, az úré; az én lisztkészletem nagyon fogy, búzánk egy csepp sem maradt. Igaz, itt van az úrnak az ötvenliteres bödönben a nullás lisztje, de ezt nem ehetjük meg, mert Racskó is tudja, hogy kihoztuk. Hallottuk, hogy már megjött a jegyző-család, lehet várni őket is és hogy tudunk neki beszámolni a jószágaival, hintó, fogat lószerszám, nyereg... de jó volna, ha szállni tudnánk, már itt se találna, ha jön. Szántó azt is újságolja, szervezkedés folyik a faluban, ők is belépnek a Kisgazda Pártba, minket is agitál, mert van több párt is, de sót, petróleumot, gyufát csak az kap, aki oda lép be. Megindult lassan a kereskedelem is. És földosztás lesz, ne menjenek magok innen sehová, biztos fel lesz osztva a jegyző úré is!

Mondom apjuknak, én bemegeyek, szétnézek a pártok között, és ha van Kommunista Párt itt a faluba, oda belépünk, de a Kisgazda Pártba nem! – „Jó eridj!” – mivel még az orvos is mondta, ha bent járok, keressem fel a szememmel.

Még Sárga Jóskaékat is felkeresem a faluban. Nincs semmi bajuk és ha be akarunk jönni a tanyáról, van egy üres szobájuk, szívesen látnak. Elmondták, tegnap erre járt egy autó, és újságot szórt le, az a címe: *Szabad Föld*. Nagyon szeretek olvasni és érdekel a politika, kérem, adják nekem, ha már elolvasták. Szívesen, ők nem szeretnek olvasni. Olvasom is, Taksonyról ír, ott mezőkövesdi telepések vannak, és kaptak a csepeli munkásoktól traktort, cséplőgépet, pappal szenteltették fel a kövesdiek. Ez nem volt ínyemre: munkások adták munkásoknak, és

pappal szenteltetnek, itt hiba van! – Ez a lap a Paraszt Párt lapja. Megyek az orvoshoz, biztat, szépen gyógyul a szemem. Onnan a községházára, ott találok már plakátokat, de jobbára csak Kisgazda Párti. Imakönyv szent olvasóval körülvéve: ez nem az én számíze, nekem ez sem kell, de a Paraszt Párt sem!

Mi 19-ben is kommunisták voltunk, érdeklődöm, nincs-e Kommunista Párt? – „De van, csak nem abba akar belépni?!” – „Abba én! Hol vannak?” – Hát itt és itt. A párt elnöke egy Köteles János nevű pesti munkás, aki most itt lakik a bátyjánál. Elmentem hozzá, beszélgettünk, hogy kevesen vagyunk, nehezen megy a szervezkedés, így nem is tud a párt jó munkát kifejtteni. Megalakult a földigénylő bizottság, és mind gazdák vannak benne, és nagyon megfélemlítették a pártot azzal, hogy volt itt 19-es kommunista párttag, ki kezdte a szervezkedést, és ablakon keresztül lelőtték. Nem tud senki semmit, de biztos, a gazdák keze van a dologban. Majd menjek be vasárnap, kint lesznek a gyöngyösi pártszervezettől, a földosztásról is lesz szó.

Hazamén ve elmondom, mi újság. – „Te is, apjok, holnap eridj be, és lépjél be a Pártba!” – De apjok azt mondta, rosszul tettem, hogy én is beléptem, mivel mi nem akarunk itt maradni. Majd ott kellett volna belépni, ahol megállapodunk. – „Hát én nem bánom, én már be is léptem, vasárnap gyűlés lesz, Gyöngyösről jönnek ki és majd bemegyünk.”

Harmadnap megjelenik Anna, méghozzá a jegyzővel. Minő kedves volt, csak úgy csepegett, mint a méz. Örül, hogy viszont lát épen, egészségesen. Elmondjuk, hogy s mint áll a dolog: Pista a kocsival, lovakkal eltűnt. Van, aki azt állítja, mikor hozta volna ki a fogatot, a németek hajtották el, összetört valami löszeres kocsijok, az övére

átpakoltak, és elhajtották, azóta vissza se tért. Az ökrös szekér sebesülteket szállít még most is valahol. A tehenek, üszöborjú mind odavannak, egy borjút, ami még megvolt, a napokban vágunk le, mert az is csak arra került volna, és mivel az úr egyet eladott, az árából nekünk semmit nem adott, kvittek vagyunk. A takarmánykrumplit elvitte a hadsereg, szüksége volt rá, a magkant, az én hízómat, az új lószerszámot, nyeret, a Szántó lovát elvették a németek, oda birka, liba, baromfi, csak a lucerna maghere van a fészker alatt és a szójabab. A kukoricát megették a szétbitangoló jószágok és télen a szarvasok.

Megmutogatunk neki mindent, itt van a hat festmény, a cseléd ágynemű, egy csomó vászon, fonal, konyhaedények. Itt van ez a kupa nullás liszt, és a búza leásva a nagy szüretelő káddal. Ezek maradtak meg, és megvan az összes gazdasági szerszám a kocsin kívül mind, raffia, kékkő: „És jó, hogy jött az úr, most már vegye át, mi nem felelünk érte tovább, mert el akarunk menni innen. Egy ízben jelentettem is már a községházán, mint elhagyott javakat, hivatalosan vegyék át, de eddig nem történt semmi.”

Nem kifogásolt semmit, nagyon köszöni, amit megmentettünk. Nagyon kért, ne menjünk sehová, majd ő azon lesz, hogy szerez jószágot és dolgozunk tovább. Anyyira hízelgett, Anna vállalt tőle egy hold feles szőlőt. Csak integettem neki a háta mögül: „Ne, ne!” – De minő gyors volt most megcsinálni a szerződést, rögtön írta, minket is nagyon nyözgetett, vállaljunk szőlőt, földet, de én azt mondtam: „Nem!” – Apjokat mégis annyira unszolta, ad egy hold kukoricaföldet, négyszáz négyszögöl krumpliföldet és vállalja a tanya őrzését, erről is mindjárt írást csinált. Elment azzal, holnap kijön kocsival a holmiért.

Mikor elment, nagyon összevesztünk: „Hát hülyék.

van nektek egy csepp eszetek! Feles szőlőt, tanya őrzést vállaltok, mikor a párt ingyen ad földet, és tük újra járomba dugjátok a fejeteket ennek a vén kizsákmányolónak! Képesek volnátok még most is harmados munkása lenni?! Hol éltek ti, hát hol?!!”

Új reményekkel

Egy szép napon, hogy a szőlőből megyünk haza, kit találunk a ház előtt a gangon ülve: a nagyságos asszonyt! Az ajtó zárva volt és dél közelget, gondolta, délre hazamegyünk. Az ő szőlőjüket már összejárta, mi a Görsch-féle szőlőben dolgoztunk.

Bejött, és kérdésünkre ő is panaszkodott, az izgalom, miket az ostrom alatt kiállt, megviselte. Beteg is volt, megfázott a pincében. Látja, hogy nekünk semmi bajunk, van kecskénk, malacunk, csirkénk, kacsánk, nekik meg kenyérük is úgy van, ha jó embereik adnak. Pedig mi is megmentettünk ötvenliteres edénnyel gyúró lisztet és biztos nem került elő egyéb holmi, csak amit mink kihoztunk a tanyára. Annak köszönhetjük mink is, hogy elvitte a német a hízónkat, mert menteni akartak valamit, mikor bent voltak vetőmagért, mert látták, nemcsak a németek, átutazó menekültek, de a falusiak is visznek mindent. Még ő volt fel, hogy a búzát miért nem jobban rejtettük el, gondatlansággal vádolt, hogy a kocsikat és a hintót miért nem szedtük szét, egyik kereket ide, másik részt oda.

Anna megfejtte a kecskét, kínáltuk tejjel, kenyérral, de nem fogadta el. Nagyon körülnézett a házban, istállóban. Méhek csak a két rossz fonott köpűben maradtak meg, azt is körülnézegette, és elment. Ugyan mi hozta ezt ide, tanakodtunk, míg ebédeltünk. – „Halljátok-e, félek én, megszorodik még ezekkel a bajunk, nem hallgattok rám, gyerünk innen minél előbb!” – „Ne jósolj már me-

gint, most már nem az a világ van, elmúlt már az ő nagy hatalmuk.” – „Nekem mondd?! Látom én, úgy táncol itt mindenki, ahogy ő fújja!”

Telnek, múlnak a napok, nemsokára itt az aratás. Jön az úr is, nagyon kedves: „András, én úgy gondoltam, hogy minél hamarébb zsákban legyen a termés, fogadjunk aratót. Én is kiadom a részt, magok is, nem olyan sok az, és maga sem mai gyerek már, hetekig megtartana.” – Mondtuk, lesz segítség, a vő is... De mégis így-úgy, vannak neki ismerős aratói, ezek egy-kettőre pakkba teszik és itt vannak helybe’... addig-addig, kisül, ő már meg is fogadta őket, számítva arra, mink is beleegyezőnk, sőt örülünk, hogy nem kell rettegni az időjárástól. Hát ilyen körmönfont módon arra vett bennönket, ez az eljárás lesz a legjobb!

Jöttek az aratók az árpát vágni. Szép nagy telt kalászos, a búza is jó. Számolgatjuk, ha holdanként csak nyolc mázsa lesz is, abból minden rész kiadva, jut nekünk hét-nyolc mázsa árpa, tíz-tizenkét mázsa búza, biztosítva van a kenyérünk. Az úr egész aratási idő alatt nem járt kint, csak a földön van összehordva minden termés. Maka Lojzi és Szántó Pista van kirendelve a hordáshoz, ezek még azt sem merik mondani, hogy nem jönnek, pedig már nem kell félni, hogy bevonultatja. Küld egy levelet, mivel mink nem vigyáztunk a vagyonára, neki semmije sem maradt, ő éhezik, nekünk ellenben megmaradt a borunk, van disznónk, baromfink, kacsánk, kecskénk, szerencsés helyzetben élünk az ő birtokában. Ami holmit visszaadtunk neki, sáros, piszkos, penészes volt, a búza beázott, zsákjai megrothadtak, nem törődtünk vele, ilyen szemrehányással tele. Most ennek fejében nem adja ki a termést, ami nekünk jár.

Gyertek csak, hívom az apjukat és Annát, itt van már az ultimátum, hallgassátok csak, a kedves gazdátok mit ír?! Elolvasom nekik, gépírás, a neve sincs aláírva. – „Most bújik ki a szög a zsákból! Majd meglátjátok, nem kapunk mi ettől egy szem termést sem, erre mérget vehettek. Ezért beszélt rá, hogy aratót fogad!”

De jött is a gép, vitte az uram a zsákot, de az úr nem engedte, csak egy szemet is eresszenek bele. Elgépelték és beszállíttatta mind.

Mentem a faluba a rendőrséghez, jegyzőkönyvet vettek a panaszáról, azt a tanácsot adták, pereljük be. Dehát van nekem pénzem pereskedni? És nem mondta ez, hogy soha nem adja ide, ami nekünk jár, csak azt, hogy nála jó helyen van, ott megtaláljuk. Hát hiába megyek én ez ellen akárhová, mindenki így vélekedett.

Megijedt Anna is, majd ő is így jár szőlővel a felezésnél. A szójababot sem csépelte el, sem a maglucernát. Hiába megyek a rendőrségre, nem tehetnek semmit ellenem, hiszen szóval nem tagadja, hogy kiadja a részt.

Egy alkalommal a rendőrségen találok a két csószot, Laci és Vilmost. Egy fiatal asszony dolgozott a szőlőben, Laci orosz katona ruhában, fegyveresen megfogta a fiatal asszonyt, és erőszakot akart rajta elkövetni, be volt mázolva a képe, de az asszony felismerte: Laci volt. Laci tagadta, hogy fegyver volt nála, és nem akart semmi rosszat, csak megijeszteni, de volt egy másik asszony, aki állította, már ő is látta fegyverrel. Engem is kérdeztek, mert arra lakom, láttam-e nálok fegyvert. Hát nem tagadhatom, mert állandóan fegyverrel láttam őket, Laci a macskám is lelőtte. A rendőrök kijöttek, sok puskát, revolvért, kézigránátot találtak a Görsch-féle házban, sőt nem messze volt az apja kunyhója is az úr szőlőjében, ott is volt fegyver. Azt mondták, tele van a határ elhányt

fegyverekkel, és ők csak összeszedtek egypárat. Le is akarták tartóztatni a két gyereket, de az úr nagyon kiállt mellettük, hogy fiatakorúak, így szabadon engedték őket, ha találnak is fegyvert, be kell szolgáltatni.

Már itt a kukoricatörés, milyen keserves és sok munkával jár ez fogat nélkül! Kosárral hordjuk be, nem is rakjuk a padlásra, csak a kamrába és a gangra, mert ha leszüretelünk, azonnal megyünk innen! Jó idő van a törésre, korán kezdtük, és nagyon sietünk vele. Örülnénk is, hogy sok szép kukoricánk, de hogy tudjuk ezt elszállítani, mert itt még el sem tudjuk adni, mert sok kukoricát ültettek, bár a határ fele üresen maradt.

Megyek haza a ház körüli dolgot ellátni, ballagok lassan, mezítláb nem nagy zajt csapok, és az egyik kukoricarakás mögül mintha az úr és a Laci hangját ismerném fel. Fülelek nagyon, alig értem, miről folyik a szó, csak úgy veszem ki, hogy az úr mondja, nem tudom, Laci mit mondhatott: „Tagadni kell, ha tanú nincs!” – de hogy mit, már nem értem, mert a szél most már másfelé kapja a hangot. Nagy csörtetéssel megkerülöm a kukoricarakást, ott ül az úr és a Laci, az úr a botjával bökdösi a földet, Laci foszt egy cső kukoricát. Fogadják a köszönést, az úr már tápáskodik is fel, hogy megy a munkásaihoz, Laci is elment vele. Én csak azon gondolkozom, miről is beszélhetek, és valóban jól hallottam-e. Olyan rossz érzésem van, itt ez a sok szép kukorica, igazán örülhetnék neki, nem hiába háromszor kapáltuk meg.

Elkövetkezett a szüret is. Anna nagyon félt, de papírja volt, hogy feles a szőlő. A Görsch szállította az úrét is, így Anna megkérte a Görschöt, a fele szőlőt neki fizesse ki, ezért az úr nem mert szemtelenkedni. Anna szüret után a két gyerekkel elment Karácsondra, ott szétnéz, hol

tudnánk egyelőre meghúzódni, míg valamerre nem fordul a sorsunk. Én már pakolászok mindent egybe. Még sok szép paradicsom van, viszek egy háti és kézi kosárral holnap reggel a piacra, nagyon veszik. Sietek hazafelé, ne legyen rám este, de már sötétedik, mire közelgek a tanya felé. Az útmenti fás-bokros részről beszédet hoz a szél, nem értem, miről folyik a beszéd, de olyan ismerős hang. Figyelek, hát Laci és Vilmos. Mind a kettő vállán nagy puska, haladnak a falu felé. Megdöböntem, alig tudok magamhoz térni. Hova mennek ezek így felfegyverkezve?! Már nem merek az úton menni, átvágok a földeken a tanya felé, mikor oldalról, az erdő felől csúnya lövést hallok. – „Nohát, ezek erre jönnek fel az almás felé, nem a faluba mennek!” – Megijedtem, szaladok, már majd megfúlok, mert a szívem örülten ver, még ha lassan megyek is, ez meg partnak megy; alig vánszorgok, mire felérek és benyitok a konyhába. Apjok is megijedt, mikor látta, milyen kifulladtan rogyok le a lócára, még szólni sem tudok. – „Talán attól a csúnya lövéstől ijedtél meg? Ne félj, az messze volt.

– „Jaj te, Vilmost meg Lacit láttam, ezek mentek fegyveresen, és a lövés már erről hangzott, az erdő vége felől.” – Alig ülünk vagy öt percet, mikor megzörgetik a külső ajtót. Ránézek az uramra és súgom: „Ne szólj semmit, majd én beszélek.” – És mintha semmi bajom se volna, csak őket várnám, kiáltok: „Szegény gyerekek, gyertek, úgy-e megijedtetek?!” – már nyitom is az ajtót, a két gyerek tolakszik be. – „Úgy-e attól a csúnya lövéstől ijedtetek meg?” – Köszönni is elfelejtene, csak néznek, milyen kedvesen fogadom őket. – „Nem, ők nem hallottak semmit” – arra az apjok is szól: „Lehet, tik még messze voltatok!” – „Nem, innen jövünk a csósz kunyhótól!” – Már egyiknél sem volt puska, csak tarisz-

nya van nálok. Sajnálkozok rajtok: „Szegény anyátok, hogy aggódik miattatok, nem ér-e valami baj benneteket! Ne is menjetek sehova, háljatok itt, legalább mi sem félünk! Menek én is reggel a piacra, és bemegyek az úrhoz is, rendeljen valakit tanyaőrzésre, mert mi már nem maradunk tovább itt!”

Csak egymásra néz a két gyerek, mintha azt fejeznék ki a pillantásuk: akkor hiába jöttünk! Én figyelem minden rezdülését az arcuknak, magamra meg nyugalmat erőltetek, mintha jó kedvem volna, pedig a fene majd megesz féltemben. Végre megszólal Laci: „És hová mennek?” – „Kálba. Te Lacikám, nem tudnál fuvarost ajánlani, te ismerős vagy Kálban, holnap avval is szeretnék beszélni. De ne kínáltassátok magatokat, gyertek egyetek velünk, nézzétek milyen szép paprikaparadicsom.” – „Van nekem annál jobb is” – mondja Laci egészen megvidámodva, húzza ki a tarisznyából egy nagy sült libacombot. – „Döglük a liba, és már unom enni, paprikával talán jobban ízlik!” – „De Vilmosnak nincs, gyere te is közelebb, egyetek.” – Beszélgetés közben mondom nekik, azért nem jól tették a rendőrök, hogy elszedték tőletek a fegyvert, egész nap a határt járni fegyver nélkül, nagyon szerencsétlen állapot! Erre csak nevetnek: „Nem kell minket félteni, van nekünk annyi fegyver, amennyi csak kell.” – „Akkor meg nincs baj, nem féltetek benneteket.” – Csak húz ki Vilmos egy nagy revolvert a tarisznyájából. A lámpa alá áll és piszkálja, hogy kivegye belőle a golyót. – „Jaj, vigyázz Vilmos, még meglövöd magad!” – „Nem kell engem félteni, értek én már ehhez!” – „Nem is féltlek, látom, van jó védő fegyvered, dehát nem vagytok mindig együtt, és Lacinak is jó volna!” – Csak azért beszéltem, meg akartam tudni Lacinál van-e. Éppen becstantja a bicskát, nyúl ő is a tarisznyába és kihúzza ő is

egy nagy revolvert. – „Nohát, akkor már téged sem féltelek, látom neked is van mivel védekezni.”

– „Hogy mink se féljünk, maradjatok itt éjszakára!” – Jaj, pedig éppen tőlük félek és szeretném, ha már mennének. Hát készülnek is, még kezelnek: „Jó éjszakát!” – Elmennek, bezárom utánok az ajtót, és csak nézek apjukra, mintha mondanám: „Látod, a félbérelt gyilkosok!”

De nem tudok szólni, olyan idegrohamom van. Apjuk csak húzna: „Gyere feküdj le!” – De nem, a lábaim remegnek, járok alá s fel, meg sem tudok állni, már majd összeesek.

Igen, bejelentem az úrnak, állítson valakit, aki átveszi tőlünk a gazdasági szerszámokat. Útközben találkozom a két csősszel, és Laci mondja, az úr őt bízta meg, nála a lajstrom, micsoda szerszámok vannak a tanyán. Hát ezek még az éjjel, vagy mikor beszélhetek vele. – „Ott van András bátyád, akkor még ma elintézhettek. És ha te már ilyen megbízottja vagy az úrnak, arról nem beszélt, a terményt mikor adja ki?” – „Nem kapnak, magok attól semmit, nyugodtan mehetnek, ahová akarnak!” – és a fuvaros, akit tud ajánlani, itt és itt lakik.

Az urat éppen kint találom az udvaron. Bejelentem neki, miért jöttem. Nem okozott neki semmi meglepetést. Kérem, hogy számoljunk el a termésről, nekünk szükségünk van a kenyérre. Majd kijön még a tanyára, beszélünk róla, és már ment is befelé, ott hagyott faképnél.

Szomorúan nekiindultam Gyöngyösnek. Még szomorúbb idő ért el, mint mikor két éve legelőször Patára indultam. Éppen úgy volt, mint mikor a Kis-tanyáról indultam el. Tegnap még jó idő volt, hajnalban is enyhe, még csak a berliner kendőt sem vettem magamra, és mezítláb indultam, mert az egy pár rossz cipőmnek vékony

a talpa, talpat sem lehet kapni... Látom, az ég borús, széttekintek, de a belém rögzött babona miatt nem fordultam vissza, mert akkor nem lesz szerencsém! Kiabálhatnék apjoknak, de azt felkölteni nehezen lehet, hát csak nekiindulok. Újra feltámad a patai szél, de sokkal gonoszabbul, mint akkor harmad éve, és egyre jobban esik. Félúton járok, utolér egy rakott kocsit, ezek megszántak: „Jöjjön, üljön fel!” – De már a kocsin is el voltak a zsákok, magam is csuromvíz. Bújok a hátuk mögé, de majd megfagytam a kocsin, még én védtem őket, mert tőlem nem érte úgy a szél.

Mire beértünk Gyöngyösre, engem letettek a nagy templomnál, de a magam lábán le sem bírtam menni, úgy megmeredtem. Leemelt a kocsis, megköszöntem. Még most is esik, de bent a városban nem ér úgy a szél.

Kimentem az állomásra, a vizes ruhában ott is majd megfagytam, még nem tüzelnek, két órakor jön a vonat, addig fagyoskodhatok. Úgy határoztam, Kálíg a vonattal megyek, onnan nyolc kilométer még gyalog Bod, hát így váltok jegyet. Vámosgyörkön soká kell várni Pest felől a csatlakozásra. Ott annyival jobb, a sok utas felmelegíti egy kicsit a szűk várótermet, így nem fázom annyira, sőt egy keveset el is aludtam. Végre jön a vonat, jó késő lett, mire Kálba ért. Most mit tegyek? Vannak itt ismerősök, rokonok, meg is hálhatnék, de mit szánakozzanak rajtam, ilyen időben mezítláb, vizesen, sárosan; így lecsúszunk, ilyen szegénységre jutottunk, mikor jól ismernek: a nagyúti tehenészgazda felesége a jó módból hova jutott? És még érdeklődjenek, hogyan hagytuk magunkat becsapni? Jobb, ha még Bodra is sötétbe érek el, ne is lássanak.

Nekiindulok a csúszós Tarna-parton, arra rövidebb az út. Még mindig esik, sötét van, nem is látok már semmit, csak megyek. Elesek, mert hogy nem látok, bizony-

talanok a lépéseim, és most jut eszembe, se este, se ma nem is ettem. Valamikor nagyon vallásosan nevelkedtem, gyermek koromban sokat sírtam a Jézus utolsó útján a Kálvária hegyre a nagyböjti időben. Hát még Ő sem szenvedett ilyen elhagyottan, mint most én ezen az úton, és ki az oka a szenvedésemnek? A kizsákmányoló kulák, aki még most is üldözi a munkást. De várjatok csak, megfizettek még tik a szegény ember nyúzásaért! Ilyen keserű gondolatok, sírás, fázás között érek be a faluba. A fiam a másik, távolabbi részén lakik, itt a lányom, de ha leülök, nem tudok tovább menni, inkább megyek még tovább, és csak megijed a menyem, mikor bebukok az ajtón.

– „Jaj, mama, ebben az időben, mezítláb, kendő nélkül, az a csuda, meg nem fagyott!” – én csak még jobban elkeseredek, ahogy ő szánakozik. Jó meleg van a konyhán, az urát várja, aki az öcsémnél van a sutuban. Levetkeztet, száraz ruhát ad rám, melegvízben megmossa a lábam. Utána felkuporgok a dikóra, még most sem tudok beszélni a sírástól, csak kérdezget: „Talán meghalt a papa vagy beteg?” – Csak intek: „Nem!” – Hoz ételt, egyék, jó meleg krumplileves és túrós tészta. Alig megy le a torokom...

A fiam is nagyon fölháborodott: bitang kulákok! Itt is vannak, de itt nem mernek a néppel hepciáskodni, mert ők a nyakukra lépnek. Itt nem hogy benne lennének a Földigénylő Bizottságban, de elszedték tőlük a földeket, házat, sőt az egyiket, aki képviselő is volt és fenyegetőzött, elvitették. Lehet, hogy ott még olyan befolyása van a jegyzőnek, mert a nép buta és nem tud élni a jogaival.

Mondja, ő is azon gondolkodik és többen eltelepülnek, már voltak is szétnézni Taksonyban, mert sok a nincstelen, házatlan szegény ember. – „Akkor megyünk mink is

veletek!” – Jó lesz, ilyen és ilyen írás kell hozzá, és akkor az lesz a legjobb, ha csak Kálba hozzuk a holmit, bár arról van szó, nem kell semmi... Házat, földet, bútort is kapunk, ők nem is hoznak el semmit. Van ez a kis házuk, és itt hagyják az anyósa gondviselésére. Legjobb volna, ha inkább eladnánk mindent, mert többbe kerül a fuvar, mint amit az ingóság ér.

Jaj, de nálunk van egy nagy bökkenő, apjok már túl van a koron, mert meg van határozva; hány éves korig lehet valaki telepes.

– „Mikor lesz az indulás?” – Nem tudja! Mert voltak itt már a kivizsgálók, és majd fent, a népgondozó hivatal elintézi a vagon rendelést, mindenesetre inkább Kálba várjunk, majd oda lerakjuk a holmit ismerős helyre. Ezek után a hírek után teljesen újjá születtem.

Fiam elment a munkájára, iparkodik még több olajat keresni, mert úgy mondta: „Ha magukat nem is telepíténék, velünk lesznek!” Van fejős tehene, hat süldője, igaz hízó nincs, de olaj lesz bőven, mert azért dolgozik a sutuban. Most iparkodik még több olajat keresni, ha már még mi is, úgy lehet, kenyér nélkül szakadunk a nyakába. Két zsák magunk nekünk is van, igaz lisztünk már nagyon kevés, de talán marad valami kis kukorica.

Bözsi is jött, megtudta, hogy itt vagyok, megbeszéltük, ma pihenek, és holnap megyek vissza. Egy nap kell, míg a pártnál és a községházánál kijelentkezünk, és a Földigénylő Bizottság igazolja, harmados munkavállalók voltunk, és mint nincstelenek, földet kapunk. Másnap korán indultam, hogy ha lehet, még aznap megszerezsem az iratokat, de nem tudtam megszerezni csak a községházánál a kijelentést, mert apjok tagsági igazolványa nem volt nálam, így este hazamentem. Apjokat élve találtam, de a kecskét ellopták, hogy ki, sohasem tudtuk meg...

Még ez a csapás is! Másnap az egész napot azzal töltöttem, hogy megszerezsem az írásokat, már majdnem este lett, mire megkaptam. Elmentem a fuvaroshoz is, hogy holnap jön Bodról is egy kocsi, az ott meghál, ő is jöjjön holnapután. Szerencsém volt, megtartotta a szavát és felpakolva a sok csöves kukoricát, a kamrában hagyva a fuvar fejében, ami jár. Csak a koszorúsak maradtak nekünk, húsz koszorú.

Elindultunk erről az átkozott tanyáról, hogy többet sose lássuk. Eltelt rajtunk két év, és a szép remények, sok munkánk után szegényebben távoztunk, mint mikor idejöttünk. Szántóéktól is csak integetve búcsúztunk, ők is biztosan gondolták, innen még mindenki csak kifosztva mehetett el. De már nem bántam, csak hátam megett tudhatom a tanyát.

Kálban egy ismerős család udvarára lepakoltunk, egy hét múlva kaptunk vagonokat, melybe tíz család pakolt be. Elindult velünk a vonat új munkahelyre, új reményekkel, 1945 október utolsó heteiben.

UTÓSZÓ

Amikor 1971 márciusának első napjaiban Karácsondon meglátogattam Berényinét, beszélgetésünket magnetofon-szalagra rögzítettem. Az élő szóbeli előadásnak éppoly mestere volt, mint az írásnak. Szinte hihetetlen emlékező-tehetséggel volt megáldva – minden apró részletre emlékezett az évtizedek távlatából. Született íróra vall az a beleérző, újraélő képesség, amellyel felidéz egy-egy régmúlt emléket, eseményrészletet – s ilyenkor önkéntelenül átvált a külső szemlélő elbeszélésmódjából cselekvő szereplővé, az elbeszélés múlt idejéből a jelenre. Mindez ön-életírása történelmi hitelességét bizonyította számomra, a nyilvánvaló személyes elfogultságon túl! Hetvenöt éves volt már, amikor 1962-ben megírta visszaemlékezéseit, mintegy ezerkétszáz oldalon. Életében nemigen remélte, hogy írásai valaha is így együtt napvilágot látnak – mégis, amikor befejezte – 1962. december 18-án – egy utóiratban plebejus öntudattal ezt írta: „... ha érdemesnek tartjátok elolvasni és tudtok belőle valami részt használni a munkáséletmód és hagyományok céljára, használjátok, de utána füzeteim saját költségemre küldjétek vissza, mivel *emlékül hagyom* az unokáknak, dédunokáknak. Lássák, hogy az ő nagyszülei hogyan éltek, milyen körülmények között dolgoztak, harcoltak a mindennapi kenyérért és azért, hogy az ő életük szebb legyen egyszer, mint a miénk volt.”

E sokatmondó szavakat, az *Emlékül hagyom...* kezdetű sorokat választottuk az 1974-ben megjelent kötet

címűl, amelyben több olyan parasztember mutatkozott be, akik életük történetét írásban örökítették meg. Legtöbb esetben maguktól fogtak tollat a kezükbe, és a levéltárakban, múzeumokban porosodó anyagok közül válogattuk ki írásaikat, olykor pedig felkérésünkre írták meg emlékeiket. Berényiné szavai valamennyi önéletrajzíró törekvését és hitvallását kifejezik, amint erről szövegeiből meggyőződhetünk.

Amikor 1973-ban Berényi Andrásné (szül. Nagy Rozália) Karácsondon meghalt, vele egy olyan idős ember szállt a sírba, aki még a 19. század utolsó éveiben egy egészen más paraszti életforma tanúja volt, mint a mai. 1887. január 11-én született a Jászság északi részén, a Tarna-melléki Tarnabodon. Ott élt gyermekkorában, melynek meghatározó nagy élménye a népes család, az ún. „nagy család”, amelyben mint írta: „az öregapám volt a fő!” A jobbára csak a néprajzi szakirodalomból (Morvay Judit: *Asszonyok a nagycsaládban*. 1956.) ismert nagycsaládi életforma hiteles és színes leírását sok apró, hétköznapi, de fontos részlettel egészíti ki Berényiné önéletrajza.

A gyermekévekre való visszaemlékezések során többször írt édesanyjáról, ő több írásának főszereplője. Jellemző, ahogy az emlékezetében él az alakja: mindig szült, és újra csak szült. Ő már nagy lány, és még mindig újabb testvérei születnek. Később ő maga is, mint asszony, egyre csak szüli egymás után a gyerekeket – ez ad állandó ritmust nemcsak az életnek, de az „életregény” folyamának is. Nem történelmi fordulópontok ezek, de az asszonyok életének legfontosabb eseményei, az emlékezet, a folytonosság mérföldkövei. Olykor tragédia árnyékolja az anyai emlékeket, a háború, az életkörülmények, az orvoshiány miatt két kisgyermeké egyszerre halt meg.

Berényiné édesanyja kiemelkedett környezetéből gyógyító tudása révén, sok rászorulón ingyen segített, mert mint az önéletrajzban olvashattuk „... az én gyermekkoromban még akinek pénze volt, az se ment orvoshoz. A *tudó* emberek, asszonyok gyógyítottak. Az én anyám is elhitt minden babonát, védekezett is ellene, miután értette a ráimádkozást. Ismerte a füveket és tíz gyermeke volt. Orvos nélkül felnevelte, pedig a hideglelés, pecsét-himlő, tüdőbaj, ótvar, tarlóvar, annyiféle betegség gyötri a szegény tudatlan babonás népet...”

Berényiné maga két képességével tűnt ki: az egyik a varrás, a másik az írás. Az első végigkísérte gyermekkorától kezdve asszonyi életén, mindig átsegítve az anyagi gondokon. Annyi más cselédtársukhoz hasonlóan őt és férjét fél országon kergette a szükös kereseti lehetőség. Tarnabod, Detk, Nagyút, Tarnazsádány, Nagyfüged, Kál, Halmajugra, Gyöngyös, Tiszafüred, Kutas (ez Somogy megyében), Balatonboglár, Budapest, Gyöngyöspata, Taksony és végül Karácsond voltak az életút állomásai. Országnyi vándorlás kenyér után, egy kissé jobb, vagy jobbnak vélt megélhetésért, de sajnos a felemelkedés reményei nem mindig valósultak meg.

Az íráshoz csak hatvanéves korában fogott. A cseléd-sors meghatározta szemléletét, régi harcos öntudata pedig a hibák bírálatához való jogát és bátorságát alakította ki benne az ötvenes években. – „Levelezője is lettem az újságoknak. Megírtam a jót is, a hibát is. De a fejemre is üttek érte, még a gyerekeim is sínylették. Mert a bírálat nem tetszik ám még ma sem, és hiába írta az újság, hogy megvédi a levelezőket, az illetők megtalálták az utat, módot és megbosszulták magukat a levelezőkön. Pedig azok csak a valót írták.”

1962-ben írta meg először összefüggően életrajzát,

majd 1964-től a néprajzi és más pályázatokon egymás után nyerte a díjakat, dicséreteket. 1968-ban a néprajzi gyűjtőmozgalomban végzett kiemelkedő munkájáért Sebestyén Gyula emlékérmét kapott. Ezek az évek gazdag termést hoztak. Most, hogy részleteket válogattunk írásai-ból, kitűnt, hogy szinte nem is lehet tudni, hány füzetet írt tele és hol, merre is vannak azok. A Budapesti Néprajzi Múzeumon kívül több kéziratos füzet van az egri Vármúzeum birtokában, valamint a MTA Néprajzi Kutatócsoport Adattárában. A Hazafias Népfront, a KISZ, a TIT, a Magyar Pedagógiai Társaság pályázatain is részt vett – ezek az anyagok még összegyűjtésre várnak. Annyi bizonyos, hogy ezren felül van az általa írt kézirat-ot oldalak száma. Ebben a hatalmas anyagban természetesen igen sok a néprajzkutatás számára is fontos megfigyelés és történelmi dokumentum, amelyek azért különlegesen értékesek, mert Berényiné a benne élés, a belülről való megfigyelés hitelességével és részletességével írta le a szegényparaszti életformát a század első évtizedeiben. A néprajzi értékeken túl, amelyek az olvasó számára esetleg csak a kuriózum erejével hatnak, talán még fontosabb, hogy Berényiné írása legtöbb részletében szép-írói remeklés.

Berényiné írása az élet minden területét érinti. Társadalmi keresztmetszetet ad, amire minden lehetősége meg is volt, hiszen sokáig a legmélyebb szegénység életét élte, a cseléd és summás életmódot, de belelátott a felső tízezer, a képviselő, a gyáros, a konjunktúralovag életébe is. Igaz, hogy csak a konyha és a mosókonyha felől, de nem tagadható, hogy lényeges felismerésekre jutott. A szűkebb rokonság pedig vagy megmaradt földművelőnek, vagy „emelkedés” gyanánt elment vasutasnak, viceházmesternek, villamosvezetőnek, hadiüzemi munkásnak. Kevés

írónak van lehetősége arra, hogy annyiféle emberrel álljon kapcsolatban, munkája vagy rokonsága révén, mint Berényinének, aki előtt ily módon az emberi sorsok végtelen gazdagsága tárult fel.

Mennyire más a szalonok világa a körön belülről és mennyire más a konyhából nézve! Igen, Berényiné írását a konyhák megnyugtató anyagszerűsége hatja át. A történet során megismerjük gyerekkorának jellegzetes köznapis és ünnepi ételeit, a böjti ciberét, és a vasárnap reggeli szalonnát („ezt is csak azért esszük, hogy el ne feledjük, milyen a fagyos szalonna íze!”), a paraszti lakodalom étrendjét, majd a kegyelmes úr ínycsúségeit, a főjegyzőék szilveszteri menüjét, végül a halálba induló katonák utolsó túróscsusza-kívánságát.

Hihetetlenül pontosan írja le máshol meg a köszönésközléseket: mert régen meghatározott módon köszöntötték a legényt, ha lánykérőbe jött, a litániáról hazajövet az otthon maradottakat, az idős nagyapát, a közeli vagy távoli rokont. Néprajzkutató sem tudta volna pontosabban, szemléletesebben megfigyelni és leírni a kétféle vőlegény, a falusi és a „városi” ruházata közötti különbségeket vagy azokat az apró dolgokat, ami akkor kell a legény viseletéhez, amikor először hívja táncba a leányt.

Ez az önéletrajz valóságos kincsbányája lehet a paraszti életforma kutatóinak. (Mint az a munkája is, amely egy szegényparasztszalád évi munkamegosztásáról szól. – Az önkéntes Néprajzi és Nyelvjárás Gyűjtők V. Országos Találkozására megjelent kötetben. – Kaposvár, 1970.)

Egy szép kis kerek történet már korábban *Rostafordítás* címmel megjelent (*Lányok Évkönyve*, 1972. Bp.), jó példaként annak, hogy egy nehéz történelmi helyzetben – az első világháború éveiben – hogyan kelt életre, hogyan ágyazódik egy igen régi jósló népszokás a szorongá-

sos hétköznapi eseményei közé. Bármennyire is felvilágosult volt Berényiné, az a hiedelemrendszer, a mindennapi tudás és vélekedések hálója, amit a falusi életformával sajátított el, átítatta, meghatározta gondolkodását.

Több füzetben megírt önéletrajzi írásából válogattunk részleteket az *Emlékül hagyom...* c. gyűjteményes kötetünkben. Itt ismerhettük meg első ízben, nagyobb terjedelemben, ösztönös szépírói képességét, megragadó nyelvi gazdagságát, humorral, bölcsességgel áthatott szemléletét. Éppen az ebben a kötetben közölt anyag kiemelkedő szépsége ösztönözte arra a kiadót, szerkesztőt egyaránt, hogy hozzáférhetővé tegye a közönség számára Berényiné gazdag önéletírását egy önálló kötetben, még nagyobb terjedelemben. Írásának szépsége, frissesége a megfogalmazás színes képszerűségével és egyszerű bájával a naiv képzőművészet alkotásait idézi fel.

Berényiné stílusáról szólva azonban mindenekelőtt néhány filológiai megjegyzést kell tennünk. Töredelmes valómást inkább: a kézben tartott könyv válogatás – nem a teljes mű. Több okból sem az! Először is nem lehet tudni, hogy hol található a teljes mű, másodsorban mi a teljes mű. – Arra törekedtünk, hogy elsősorban az írói-nyelvi megformálásban legszebb részeket közöljük, úgy, hogy a történet menetét, hangvételét, stílusát ne érje csorba.

Berényiné stílusára is jellemző, ami elmondható általában a paraszti önéletírásokra:

„A népi epika új ága ez, amely a szemünk előtt alakult ki, összhangban azzal, hogy parasztságunk körében az írás-olvasás elterjedésével, a szóbeliség helyét mindinkább elfoglalta az írásbeliség.” – (Hoppál M. – Küllös Imola, *Ethnographia*. 1973.)

Ha pedig az irodalom felől nézzük a kérdést: ez a próza születése. Nem regény, noha Berényiné eredetileg az

egyik füzetre az *Életem regénye* címet írta. De az olvasó igaz történetet és nem kitalált cselekményt, valódi sorsot és nem a képzelet játékait, történelmet és nem mesét ismert meg könyvéből. Kemény küzdelmet a mindennapokkal.

Berényiné elbeszélő stílusának van néhány jellegzetes vonása. Mindenekelőtt a legfontosabb: kerek, jól összefogott történeteket mond el. A kronologikus sorrendhez szinte görcsösen ragaszkodik – s ezért az emlékezet elkalandozásait se igen engedi túlságosan szabadjára, minduntalan visszatér az eredeti elbeszélés fonalához. Sokszor annyira belemelegszik az élmény elmesélésébe, hogy az elbeszélő múlt időből átvált a párbeszédés jelenbe – ez a váltás néha egy mondaton vagy egy gondolaton belül történik.

Stílusának jellegzetességei közé tartozik, hogy személyes levelezését is idézi – az emlékezés során újra leírja azt a levelet, melyet akkor írt. Hihetetlen beleérzőképességről tesz tanúbizonyságot, amikor az egyes régmúlt eseményeket felidézi.

Az eredeti kéziratban nem voltak mondathatároló jelek, szöveget tagoló bekezdések, így azokat nekünk kellett bejelölni. A gondolatok ritmus hullámzása volt ebben a segítségünkre, valamint a magnetofonfelvétel élőbeszédének mondatgölgölása.

Veres Péter írta 1968-ban:

„... a szocialista forradalom elögtörténetéhez tartozik a paraszti önvallomásos írásbeliség megszületése... épp úgy, mint az óriási arányú kivándorlás és a forradalmi lendülettől fűtött parasztszocialista mozgalmak másmilyen eseményei... Ezek az írogató parasztlak... már nem rigmusokat írkláltak esküvökre... nem a régi nótákat

igazították át a szájuk íze szerint, hanem életüket írták le és a sorsuk panaszait mondták el. Nem mint »írók«, hanem mint emberek...” (*Új írás*, 8. évf.) – Berényiné is ezek közé tartozott.

A régi falusi életben úgy tartotta a hagyomány – s így mesélte el Berényiné is ottjártamkor –, hogy a rontó-gyógyító hatalommal rendelkező embernek halála előtt át kell adnia tudását. Nem vihették, nem vitték magukkal a sírba. Berényiné írásai is ezért születtek, hogy általuk az utókor tapasztalata gyarapodjék. Úgy érezzük, hogy törekvése, munkás élete és ösztönös elbeszélő tehetsége révén, visszhangra talál olvasóiban.

Hoppál Mihály

Tartalom

Egymás nélkül meglenni egy percig sem tudtunk	7
Közre veszik a vőlegényt	30
A feladatok is mindig szaporodtak	51
Megvan a kis házunk	66
A tudást nem ingyen osztogatják	72
Édesanyám ilyen jószívű kuruzsló volt	78
Elmúlt az ünnep	92
Használatba vettük a varrógépet	103
Új nőtanítót kap a falu	111
Már nagylányok vagyunk	122
Kicsap a láng	124
Csak a szegény segíti a még nála is szegényebbet	129
Az esernyőcsináló	135
Mi baja lehet ennek a szép és jómódú lánynak?	139
Leég a házunk	146
Már itt az esküvő napja	156
Innen nem vándorol a cseléd	175
Itt a háború a nyakunkon	190
Kiütött a forradalom	201
Menek Pestre cselédnek	217
Ezek sem jobbak a Deákné vásznánál	237
Így él a summás napfelkóttól naplementig	248
Cselédsorban	259
A képviselőfánk	271
Gyanítom, hol lehet a fiam	281
Nagy fekete kandisznó	289
Jelentkezünk, én szakácsnénak	312

Jön a háború mindig közelebb	328
Nekifeküdve a zord időnek	342
Ha új helyen az ember disznóval álmodik, szerencséje lesz	354
Kiverődött az álom a szememből	363
Disznóölés	369
Megkaptam a karácsonyi ajándékot	373
Nagy készüllet van Szilveszterre	377
Kevés az ennivaló, sok a munka	383
Látom, jön két német	394
Benne vagyunk a frontban	405
Új reményekkel	418
Utószó (Hoppál Mihály)	429

Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója
Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Krén Katalin
Műszaki vezető: Kálmán Emil
Műszaki szerkesztő: Vaisz György
A borító- és kötéstervezés Somlai Vilma munkája
Megjelent 6000 példányban
22 (A/5) ív + I lap melléklet terjedelemben
Ez a könyv az MSZ 5601-59 és 5602-55 szabványok szerint
készült
75.3659.66-14-1 Alföldi Nyomda, Debrecen

*Veres Péter írta 1968-ban:
„...a szocialista forradalom elő-
történetéhez tartozik a paraszti
önvallomásos írásbeliség megszüle-
tése... éppúgy, mint az óriási
arányú kivándorlás és a forradalmi
lendülettől fűtött paraszt-szocialis-
ta mozgalmak másmilyen esemé-
nyei... Ezek az írogató parasz-
tok... már nem rigmusokat ír-
káltak esküvőkre..., nem a régi
nótákat igazították át a szájuk
íze szerint, hanem életüket írták
le és a sorsuk panaszait mondták
el. Nem mint »írók«, hanem mint
emberek...” – Berényi Andrásné
is közéjük tartozott.*